

Poissaolemisen sietämätön keveys?

Pro gradu -tutkielma poissaolokäsittelyn edellytyksistä rikosasioissa alioikeudessa.

Tuukka Saarela
66668
Prosessioikeus, Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Joulukuu 2018

TURUN YLIOPISTO
Oikeustieteellinen tiedekunta

SAARELA TUUKKA: Poissaolemisen sietämätön keveys? Pro gradu -tutkielma poissaolokäsittelyn edellytyksistä rikosasioissa alioikeudessa.

Pro gradu -tutkielma, 128 s. (xi + 117), 1 liites. (tiivistelmä)
Prosessioikeus
Joulukuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tämä opinnäytetyö on oikeusdogmaattinen tutkimus vastaajan läsnäolon kannalta kevennettyjen rikosprosessien eli poissaolokäsittelyn ja kirjallisen menettelyn edellytyksistä alioikeudessa. Tutkimuksessa näitä ns. summaarisia menettelyjä tarkastellaan mm. rikosprosessin funktioiden, ihmisoikeustuomioistuinten ja kansallisen oikeuskäytännön, keskeisten prosessiperiaatteiden, ja näytön sekä rangaistuksen arvioinnin näkökulmista. Lisäksi tutkimuksessa suoritetaan vertailua summaaristen menettelyjen edellytysten kesken ja esitellään rikosprosessin uusimmat v. 2019 alusta voimaan astuvat kevennystoimet vastaajan läsnäolon kannalta.

Erityisesti tutkimuksessa keskitytään ROL 8:11 ja 8:12 §:ssä säädellyn poissaolokäsittelyn edellytysten käsittelyyn. Tältä osin keskeisin ongelma on, kuinka laissa avoimesti ilmaistua tulkinnanvaraista edellytystä ”jos vastaajan läsnäolo ei ole asian selvittämiseksi tarpeen” tulee tuomioistuimissa soveltaa. Sinänsä jo rikosprosessin funktioista katsotaan tutkimuksessa seuraavan, etteivät poissaolokäsittelyn edellytykset täyty aina, kun se tuomitavaksi tulevien seuraamusten perusteella olisi mahdollista, vaan edellytyksiä on tulkittava suppeasti. Oikeusperiaatteiden tasolla poissaolokäsittelyn avoimen ilmauksen arviointi esitetään toisaalta aineellisen totuuden ja kontradiktorisen periaatteen, ja toisaalta prosessiekonomian välisenä systemaattisena punnintana, joka tuomioistuimen tulee suorittaa viran puolesta tapauskohtaisesti. Tämä edellyttää riittävää ennakkollista perehtymistä esitutkintamateriaaliin. Yksittäistapausten tasolla huomiota on säännönmukaisesti kiinnitettävä vastaajan esitutkintalausumaan, henkilötodistelun tarpeeseen ja näyttöarvon samansuuntaisuuteen sekä seuraamusharkinnan edellytyksiin. Syyllisyyskysymyksen ja näytön laadun osalta poissaolokäsittelyn avoin edellytys rinnastetaan tutkimuksessa näyttökynnykseen pois lukien varteenotettavan epäilyn kohdistuminen tekijöihin, joista vastaaja ei voi tietää mitään, ja joista hänen kuulemisensa oikeudessa ei tästä syystä ole tarpeen. Näin ollen kiistettyjen rikosten katsotaan soveltuvan poissaolokäsittelyyn vain, mikäli kiistämisestä voidaan pitää ilmeisen perusteettomana niin, että näyttöä kiistämisestä huolimatta voidaan pitää täysin yksiselitteisenä.

Keskeisimpinä lähteinä tutkimukselle voidaan tässä mainita ROL:n läsnäolovelvollisuuden keventämisen myötä syntynyt lainvalmisteluaineisto, ylikansallinen ja Suomen ja Ruotsin kansallinen oikeuskäytäntö sekä ko. maissa aihepiiristä tehdyt väitöstutkimukset.

asiasanat: poissaolokäsittely, kirjallinen menettely, vastaajan läsnäolo, summaarinen menettely, vastaajan oikeusturva, rikosprosessi, oikeudenmukainen oikeudenkäynti

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo.....	ii
Lähteet.....	iv
Lyhenteet.....	x
1 Johdanto	1
1.1 Tutkielman aiheen esittely	1
1.2 Lähemmin tutkielman aiheesta, rajauksista, lähteistä ja tutkimusmetodista.....	3
1.3 Keskeisistä käsitteistä ja tutkielman rakenteesta.....	7
1.4 Rikosprosessin funktiot ja poissaolokäsittely	10
2 Ihmisoikeussopimusten asettamat edellytykset poissaolokäsittelylle	16
2.1 EIS.....	16
2.1.1 Yleistä Euroopan ihmisoikeussopimuksesta	16
2.1.2 Oikeus saada tieto syytteen sisällöstä (EIS 6.3 a-kohta).....	18
2.1.3 Oikeus puolustautua henkilökohtaisesti (EIS 6.3 c-kohta)	22
2.1.4 Oikeus kuulustuttaa todistajia (EIS 6.3 d-kohta)	26
2.1.5 Yhteenvetoa kansallisen poissaolokäsittelyn kannalta.....	30
2.2 KP-sopimus	34
2.2.1 Yleistä KP-sopimuksesta	34
2.2.2 Ihmisoikeuskomitean lausumasta.....	35
3 Poissaolokäsittelyn edellytykset ROL:n mukaan.....	39
3.1 Lähtökohtia	39
3.2 Haastamisedellytys.....	44
3.3 Seuraamusedellytys.....	49
3.4 Sisällöllinen edellytys	53
3.5 Suostumus (ROL 8:12)	59
3.6 Yhteenvetoa ROL:n poissaolokäsittelylle asettamista edellytyksistä	63
4 Poissaolokäsittelyn suhteesta prosessiperiaatteisiin.....	66
4.1 Käsittelyn lähtökohtia	66
4.2 Aineellinen totuus	69
4.3 Tarkoituksenmukaisuus.....	72
4.4 Kontradiktorisuus	76

4.5	Menettelyperiaatteet (eli suullisuus, välittömyys ja keskitys)	79
4.6	Muita periaatteellisia näkökohtia	82
4.7	Yhteenvetoa periaatteista	84
5	Oikeuselämän käytännön tason kysymyksistä	88
5.1	Käsittelyn lähtökohtia	88
5.2	Oikeuskäytännöstä	90
5.3	Edellytysharkintaan vaikuttavien seikkojen tyypittelyä	95
5.3.1	Yleistä	95
5.3.2	Vastaajan kannanotto esitutkinnassa	96
5.3.3	Henkilötodistelun tarve ja näyttöarvon yhdensuuntaisuus	100
5.3.4	Seuraamusharkinta	103
5.3.5	Eräistä muista tekijöistä	105
5.4	Jakson yhteenveto	108
6	Lopuksi	112

Lähteet

Kirjallisuuslähteet

- Aall, Jørgen: Rettergang og menneskerettigheter, 2. opplag, Bergen 1996.
- Aarnio, Aulis: Reason and Authority. A Treatise on the Dynamic Paradigm of Legal Dogmatics, Aldershot 1997.
- Alexy, Robert: Oikeusjärjestelmä, oikeusperiaate ja käytännöllinen järki, LM 1989, s. 618-633.
- Andenaes, Johns – Myhrer, Tor-Geir: Norsk straffeprosess, 4. utg., Oslo 2009.
- Bjerke, Hans Kristian – Keiserud, Erik – Saether, Knut Erik: Straffeprosessloven. Kommentartutgave, Bind II, 4. utg., Oslo 2011. (Bjerke ym. 2011).
- Danelius, Hans: Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 4. uppl., Stockholm 2012.
- Diesen, Christian: Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål, Stockholm 1993.
- Dworkin, Ronald: Taking Rights Seriously, 5th impr., London 1987.
- Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Heuman, Lars – Pauli, Mikael: Rättegång. Första häftet, 9. uppl., Stockholm 2016. (Ekelöf ym. I 2016).
- Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Pauli, Mikael: Rättegång. Femte häftet, 8. uppl., Stockholm 2011. (Ekelöf ym. V 2011).
- Ervasti, Kaijus: Lainkäytön funktiot, LM 2002, s.47-72.
- Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus -käsikirja lainkäyttäjille. Helsinki 2008.
- Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti, Helsinki 2005.
- Ervo, Laura: Rikosprosessin tehokkuus ja syytetyn läsnäolo -Mietteitä EIT:n ratkaisun Van Geyseghem v. Belgia 21.1.1999 pohjalta, DL 1999, s. 566-576.
- Ervo, Laura: Ylimmät prosessiperiaatteet, Helsinki 1996.
- Frände, Dan: Jaksot Rikosjutun käsittely, s. 1051-1110 ja Kirjallinen menettely rikosprosessissa, s. 1382-1403. Teoksessa Prosessioikeus, 5. uud. p., Helsinki 2017.
- Frände, Dan: Finsk straffprocessrätt, Helsinki 2009.
- de Godzinsky, Virve-Maria: Kirjallinen menettely rikosasioissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 102, Helsinki 2010.
- de Godzinsky, Virve-Maria: Tietoa uudesta rikosasioiden oikeudenkäynnistä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 47, Helsinki 2000.

- Hakapää Kari: Uusi kansainvälinen oikeus, 2. uud. p., Helsinki 2003.
- Halijoki, Juha: Vastaajan tunnustus rikosprosessissa, DL 2004, s. 791-817.
- Halila, Jouko: Oikeudenkäyntimenettelyn 14.1.1972 annetulla lailla toteutetut osittaisuudistukset, LM 1972, s. 463-504.
- Hanski, Raija – Scheinin, Martin: Leading Cases of the Human Rights Committee, 2nd rev. ed., Turku 2007.
- Havansi, Erkki: Oikeudenkäynti ja pakkotäytäntö. Prosessioikeuden oikeusdogmaattiset perusteet, 3. uud. p. Helsinki 2007.
- Heiskala, Juho: Nopeutettu rikosprosessi – mahdollisuuksien taidetta, s. 41-56. Teoksessa Kirjoituksia rikosprosessioikeudesta, toim. Pekka Koponen, Raimo Lahti, Essi Konttinen-Di Nardo, Helsinki 2016.
- Hormia, Lauri: Todistamiskielloista rikosprosessissa. Oikeudellinen tutkimus. Osa I, Helsinki 1978.
- Huovila, Mika: Periaatteet ja perustelut. Tutkimus käräjäoikeuden tuomion faktaperusteluista prosessuaalisten periaatteiden valossa arvioituna, Helsinki 2003.
- Huovila, Mika: Todistelun välittömyys prosessuaalisten oikeusperiaatteiden valossa tarkasteltuna, LM 1999, s. 1159-1187.
- Hupli, Tuomas: Syytetyn aktivoituminen käräjäoikeuden tuomion jälkeen, LM 2011, s. 227-247.
- Jokela, Antti: Oikeudenkäynti III. Pääkäsittely, todistelu ja tuomio, 2, uud. p. Helsinki 2015.
- Jokela, Antti: Rikosprosessi, 4. uud. p., Helsinki 2008.
- Jokela, Antti: Uudistuva rikosprosessi, 3. uud. p., Helsinki 2000.
- Jonkka, Jaakko: Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa, LM 1998, s. 1255-1270.
- Jonkka, Jaakko: Rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta, LM 1994, s. 727-741.
- Jonkka, Jaakko: Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista, Helsinki 1992.
- Jonkka, Jaakko: Syytekynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista, Helsinki 1991.
- Jääskeläinen, Petri: Syyttäjä tuomarina, Helsinki 1997.
- Klami, Hannu Tapani: Todistusratkaisu, Helsinki 2000.
- Koponen, Pekka: Poissaolokäsittelyn edellytyksistä rikosasiassa alioikeudessa, LM 1998, s. 410-433.

- Kuuliala, Matti: Tuomioistuinten rutiinit ja prosessioikeus, LM 2006, s. 727-749.
- Laatuhanke 2013: ks. Turtiainen.
- Lahti, Matti: Syytetyn tunnustus todistelukeinona, s. 99-116. Teoksessa Kirjoituksia todistus-oikeudesta, toim. Juha Lappalainen – Timo Ojala, Helsinki 2006.
- Lappi-Seppälä, Tapio – Niemi, Hannu: Rangaistuskäytännön yleiskuvaus, s. 329-353. Teoksessa Rikollisuustilanne 2012. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 264, Helsinki 2013.
- Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset, Helsinki 2000.
- Lehtimaja, Lauri: Aineellinen totuus ja järkevä epäily, LM 1981, s. 170-174.
- Lehtimaja, Lauri: Vertailevia havaintoja angloamerikkalaisesta ja mannereurooppalaisesta rikosprosessista, LM 1978, s. 247-266.
- Lindell, Bengt – Eklund, Hans – Asp, Petter – Andersson, Torbjörn: Straffprocessen, Uppsala 2005 (Lindell ym. 2005).
- Liukkonen, Iiro: I svarandens frånvaro. Förenklade brottmålsrättegångar i tingsrätten, Helsinki 2012.
- Määttä, Pekka: Rikosasian joutuisa käsittely. Perusoikeus ja tuomarinvastuu, Helsinki 2013.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Rikosprosessin malleista ja funktioista, s. 337-348. Teoksessa Matkalla pohjoiseen. Professori Jyrki Virolaisen juhlakirja 26.2.2003, Rovaniemi 2003.
- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus, 6. uud. p., Helsinki 2018 (Pellonpää ym. 2018).
- Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Todistelu oikeudenkäynnissä, Helsinki 2015.
- Pölönen, Pasi: Henkilötodistelu rikosprosessissa, Helsinki 2003.
- Pöyhönen, Juha: Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu, Helsinki 1988.
- Rautio, Jaakko – Frände, Dan: Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari, Helsinki 2016.
- Sipilä, Ritva: Tutkimus rikosasioiden lykkäyksistä yleisissä alioikeuksissa. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 6/1988, Helsinki 1988.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano, 3. uud. p., Helsinki 2016.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Syyteneuvottelun ongelmia, DL 2015, s. 229-247.
- Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus I, 2. uud. p., Porvoo-Helsinki 1969.
- Tuori, Kaarlo: Kriittinen oikeuspositivismi, Helsinki 2000.

- Turtiainen, Kari (toim.): Oikeudenkäynti rikosasioissa. Käsittelijän opas. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhanke. Valtuuskunnan raportti rikosasioiden työprosessien yhtenäistämiseksi ja kehittämiseksi. Rovaniemi 2013. (Laatuhanke 2013).
- Virolainen, Jyrki: Jakso Periaatteet prosessioikeudessa, s. 119-234. Teoksessa Prosessioikeus, 4. uud. p., Helsinki 2012.
- Virolainen, Jyrki - Pölönen, Pasi: Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I., Helsinki 2003.
- Virolainen, Jyrki: Rikosprosessioikeus I, Rovaniemi 1998.
- Vuorenpää, Mikko: Syyttäjän tehtävät. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta, Helsinki 2007.

Virallislähteet

HE 200/2017	Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 200/2017 vp.
HE 293/2014	Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosuhrimaksusta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 293/2014 vp.
HE 46/2014	Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 46/2014 vp.
HE 58/2013	Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi 58/2013 vp.
HE 222/2010	Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi 222/2010 vp.
HE 17/2010	Hallituksen esitys eduskunnalle valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi 17/2010 vp.
HE 94/2009	Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sakon ja rikesakon määräämisestä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi 94/2009 vp.
HE 271/2004	Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta 271/2004 vp.
HE 52/2002	Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta 52/2002 vp.
HE 82/1995	Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi 82/1995 vp.

LaVM 2/2018	Lakivaliokunnan mietintö 2/2018 vp. hallituksen esityksestä 200/2017 vp.
LaVM 1/2006	Lakivaliokunnan mietintö 1/2006 vp. hallituksen esityksestä 271/2004 vp.
LaVM 9/1997	Lakivaliokunnan mietintö 9/1997 vp. hallituksen esityksestä 82/1995 vp.
OKA 2017	Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2017. Helsinki 2018.
OM 11/2018	Tuomioistuinten työtilastoja vuodelta 2017. Toiminta ja hallinto 11/2018. Oikeusministeriön julkaisu. Helsinki 2018.
OM 2008:14	Tilivirasto 150:n (oikeusministeriö) tilinpäätös vuodelta 2007. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2008:14. Helsinki 2008.
PeVL 5/2018 vp.	Perustuslakivaliokunnan lausunto 5/2018 vp. hallituksen esityksestä 200/2017 vp.
Prop. 2013/14:170	Åtgärder för att hantera stora brottmål och inställda förhandlingar. Regeringens proposition (Ruotsi).
Prop. 2017/18:58	Genomförande av oskuldspresumtionsdirektivet. Regeringens proposition (Ruotsi).
SOU 2017:17	Om oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid rättegången. Genomförande av EU:s oskuldspresumtionsdirektiv. Delbetänkande av Utredningen om vissa straffprocessuella frågor (Ruotsi).

Internetlähteet

Professori Matti Tolvasen lausunto eduskunnan perustuslakivaliokunnalle HE:stä 200/2017 vp., valiokunnan kuuleminen 2.3.2018. Tarkka osoite: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2018-AK-174172.pdf> (Lähde tark. 12.12.2018).

YK:n ihmisoikeuskomitean 8.4.1998 antama Suomea koskeva lausuma (Concluding Observations of the Human Rights Committee: Finland, 08.04.1998, CCPR/C/79/Add.91). Tarkka osoite: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f79%2fAdd.91&Lang=en (Lähde tark. 12.12.2018).

Edilexin 12.5.2015 julkaisema uutinen koskien Helsingin HO:n 8.5.2015 antamaa päätöstä (15/120018; asianro R 14/317) otsikolla ”Hovioikeudessa pohdittiin edellytyksiä käsitellä rikosasia vastaajan poissa ollessa - toimeentulotukipetoksesta syytetyn näytöltään epäselvä asia palautettiin käräjäoikeuteen”.

Toimittaja Jani Surakka. Tarkka osoite: <https://www-edilex-fi.ezproxy.utu.fi/uutiset/44307> (Lähde tark. 12.12.2018).

Oikeustapaukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Neziraj v. Saksa (8.11.2012)
Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta (15.12.2011, suuri jaosto)
Demebukov v. Bulgaria (28.2.2008)
Da Luz Domingues Ferreira v. Belgia (24.5.2007)
Kollcaku v. Italia (8.2.2007)
Sejdovic v. Italia (1.3.2006, suuri jaosto)
Romanov v. Venäjä (20.10.2005)
Pelladoah v. Alankomaat (22.9.2004)
Somogyi v. Italia (18.5.2004)
Rachdad v. Ranska (16.11.2003).
Karatas ja Sari v. Ranska (16.05.2002)
Goedhart v. Belgia (20.3.2001)
Van Pelt v. Ranska (23.5.2000)
Van Geyseghem v. Belgia (21.1.1999, suuri jaosto)
Lala v. Alankomaat (22.9.1994)
Poitrimol v. Ranska (23.11.1993)
Croissant v. Saksa (25.9.1992)
F.C.B v. Italia (28.8.1991)
Colozza v. Italia (12.2.1985)

YK:n ihmisoikeuskomitea

Marcel Schuckink Kool v. Hollanti (1569/2007, päätöspäivä 1.5.2008)
Ivan Osiyuk v. Valko-Venäjä (1311/2004, päätöspäivä 30.7.2009)
Abdelhamid Benhadj v. Algeria (1173/2003, päätöspäivä 20.7.2007)
Mbenge v. Zaire/Kongon demokraattinen tasavalta (16/1977, päätöspäivä 25.3.1983)

Suomalaiset oikeusistuimet

KKO 2015:14
KKO 2006:50
KKO 2004:102
KKO 2004:101
KKO 2002:66
KKO 2002:47
KKO 2000:107
KKO 1999:95
KKO 1998:76
KKO 1997:128
KKO 1996:9
Helsingin HO 2010:5 (R 09/2001, 15.6.2010)
Rovaniemen HO 1999:11 (R 99/183, 8.12.1999)

Vaasan HO 1998:12 (R 98/402, 27.11.1998)
Vaasan HO 1993:5 (R 92/1240, 26.2.1993)

Ruotsalaiset oikeusistuimet

NJA I 2000 s. 243
NJA I 1983 s. 113
RH 2011:4
RH 1998:8
RH 1987:55
RH 1986:62

Lyhenteet

av.	alaviite
DL	Defensor Legis (aikakauskirja)
Ehd.ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa sisältäen HE:ssä 200/2017 esitetyt ja v. 2019 alusta voimaan tarkoitetut muutokset, jotka eduskunta on hyväksynyt 2.5.2018
ETL	esitutkintalaki 22.7.2011/805
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 4.11.1950)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
KKO	korkein oikeus
KO	käräjäoikeus
KP-sopimus	kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
LM	Lakimies (aikakauskirja)
NJA	Nytt juridiskt arkiv (Ruotsi)
OK	oikeudenkäymiskaari (vuoden 1734 laissa myöhempine muutoksineen)
OKA	valtioneuvoston oikeuskansleri
OM	oikeusministeriö
PKL	pakkokeinolaki 22.7.2011/806

PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
Prop.	regeringens proposition (Ruotsi)
RB	rättegångsbalken 18.7.1942 (Ruotsin oikeudenkäymiskaari)
RH	Rättsfall från hovrätterna (Ruotsi)
RL	rikoslaki 19.12.1889/39
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
SOU	Statens offentliga utredningar (Ruotsi)
Strpl	straffeprocessloven 22.5.1981 nr 21 (Norjan rikosprosessilaki)
YK	Yhdistyneet kansakunnat
ään.	äänestysratkaisu

1 Johdanto

1.1 Tutkielman aiheen esittely

Vastaajan oikeus henkilökohtaiseen läsnäoloon on eräs keskeisimmistä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksistä rikosasioissa. Läsnäoloa lähtökohtaisesti edellyttävät niin vastaajan muiden prosessuaalisten oikeuksien toteutuminen kuin rikosasian ratkaiseminen oikein. Koska vastaaja on asiassaan asiantuntija ja tapahtumista normaalisti eniten tietävä henkilö, on selkeä pääsääntö suomalaisessa rikosprosessissa¹ ollut, että vastaajaa myös kuullaan istunnossa, jossa tämä on henkilökohtaisesti läsnä. Alioikeustasolla läsnäolo onkin aina vastaajan oikeus, usein myös tämän velvollisuus.

Rikosprosessin käytännön toimivuuden turvaamiseksi ja rajallisten resurssien tehokkaan kohdentamisen vuoksi rikosasioita on katsottu mahdolliseksi käsitellä myös vastaajan poissa ollessa, ns. poissaolokäsittelyssä. Voimassa olevan oikeuden poissaolokäsittelyä koskeva sääntely saatettiin voimaan alioikeusuudistuksen yhteydessä syksyllä 1997, vaikka samassa yhteydessä korostettiin rikosoikeudenkäyntiä suullisena, välittömänä ja keskitettynä menettelyinä.² Poissaolokäsittelyn varsinaisista edellytyksistä säädetään ROL 8:11.1 §:ssä. Pykälän nojalla asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen, ja jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan tuomita rikesakko, sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus ja enintään 10 000 euron suuruinen menettämisseuraamus. Lisäksi vastaajan nimenomainen suostumus poissaolokäsittelylle laajentaa käytettävissä olevaa rangaistusasteikkoa kuuteen kuukauteen edellytysten muutoin säilyessä pääpiirteissään samoina (ROL 8:12).

¹ Rikosprosessi voidaan tässä Jonkan tapaan (1992, s. 1) määritellä oikeudellisesti säädellyksi menettelyksi, jossa tutkitaan ja ratkaistaan kysymys rikosoikeudellisesta vastuusta epäillyn rikoksen johdosta. Rikosprosessin määritelmistä lähemmin, ks. esim. Tirkkonen 1969, s. 14 ja Pölönen 2003, s. 17.

²Jääskeläinen (1997, s. 244 av. 439) on luonnehtinutkin kehitystä paradoksaaliseksi, kun yhtäältä painotetaan oikeudenkäynnin suullisuutta ja välittömyyttä sekä kontradiktorisuutta, ja toisaalta laajennetaan rikosasian ratkaisumahdollisuuksia menettelyissä, joissa nämä periaatteet syrjäytyvät. Jääskeläinen toteaa tälläisen kehityksen olevan nähtävästi prosessitaloudellisista syistä välttämätöntä, joten kirjoittajan mukaan keskeistä on huolehtia siitä, etteivät yksinkertaistetut menettelyt loukkaa yksilön oikeusturvaa.

Vaikka poissaolokäsittelyä nimenomaisesti koskeva lainsäädäntö on siis säilynyt kuta-kuinkin muuttumattomana reilut 20 vuotta, on menettelyn normiympäristössä tapahtunut paljon. Huomattavin vastaajan läsnäolovelvollisuutta alioikeudessa rikosasioissa koskeva muutos saatettiin voimaan syksyllä 2006, kun rikosasioissa otettiin käyttöön uusi kirjallinen menettely (ROL 5a luku). Lainvalmistelussa kirjallisen menettelyn käyttöönottoa on perusteltu lähinnä kustannussyin. Lainsäätäjät tosin katsoi lisäksi kirjallisen menettelyn parantavan vastaajan oikeusturvaa, sillä menettelyllä oli tarkoitus suurelta osin korvata poissaolokäsittelyt, mitä lainsäätäjät on ainakin tässä yhteydessä pitänyt positiivisena kehityksenä vastaajan oikeusturvan kannalta.³ Kirjallinen menettely onkin vakiintunut osaksi suomalaista rikosprosessin systematiikkaa, joskin poissaolokäsittelyn rinnalle, sillä menettely on korvannut poissaolokäsittelyt vain osin. Näin ollen meillä on ollut rikosasioissa voimassa kaksi tuomioistuimissa tapahtuvaa vastaajan henkilökohtaisen läsnäolovelvollisuuden kannalta kevennettyä menettelyä eli poissaolokäsittely (ROL 8:11.1 ja ROL 8:12) ja kirjallinen menettely (ROL 5a luku). Tässä suhteessa tilanne on kuitenkin tavallaan muuttumassa, sillä eduskunta on juuri toukuussa 2018 hyväksynyt HE:ssä 200/2017 esitetyt rikosprosessin uusimmat kevennystoimet, joilla on merkittäviä vaikutuksia vastaajan läsnäolovelvollisuuden kannalta. Vuoden 2019 alusta voimaan tarkoitetuiksi tulevien kevennystoimien myötä vastaaja voi mm. yhä useammin valita olevansa oikeudessa läsnä vain asiamiehensä välityksellä, vaikka tässäkin sääntelyssä (Ehd.ROL 8:3), kuten poissaolokäsittelyssä, vastaajan henkilökohtainen läsnäolovelvollisuus on laissa sidottu asian selvittämisen tarpeeseen.

Edellä kuvatun vastaajan läsnäolovelvollisuuden kehityksen suunta on ollut selvä ja se kuvastaa hyvin rikosprosessuaalisen lainsäädännön yleisempää muutosta 2000-luvulla. Kyse on summaaristumiskehityksestä. Summaaristen menettelyjen idea on yksinkertainen. Yhteiskunnan rajalliset resurssit pyritään kohdistamaan mielekkäällä tavalla niin, että vaativampia asioita käsitellään perusteellisemmin, kun taas selvät ja riidattomat tapaukset ohjataan yksinkertaistettuihin menettelyihin. Näin ajatellaan edistettävän rikosprosessin tarkoituksenmukaisuutta ja edelleen tehokkuutta. Oikeudenhoidon tehokkuuden kannalta ongelmaksi on koettu erityisesti henkilökohtaisesti läsnä oleviksi

³Ks. HE 271/2004, s. 17 ja s. 24, sekä prosessitaloudellisten tavoitteiden osalta, sama, s. 22 ja s. 31-33.

haastettujen vastaajien poissaoloista johtuvat oikeudenkäyntien lykkäykset ja peruutukset, joista aiheutuu yhteiskunnalle ja muille asianosaisille kuluja ja vaivaa.⁴

Oikeuslaitoksen ja rikosprosessin tehostamisessa piilee kuitenkin vaaransa, sillä liiallisesta tehostamisesta kärsivät oikeusvarmuus ja kansalaisten oikeusturva. Pitkällä aikavälillä tämä ei ole kenenkään etu. Oikeuskirjallisuudessa Jonkka onkin pitänyt rikosprosessin keskushenkilön, vastaajan, oikeusturvaintressin yhtensovittamista rikosprosessin tehokkuusvaatimuksen kanssa yhtenä rikosprosessin vaikeimmista ja tärkeimmistä kysymyksistä.⁵ Vastaajan oikeus ja velvollisuus läsnäoloon on taas tämän oikeusturvaintressin keskiössä.⁶ Tutkielman kaunokirjallisuudesta innoituksensa saaneessa otsikossa viitataan poissaolokäsittelyn taustalla piileviin jännitteisiin sekä näistä niin lainvalmistelussa kuin oikeuskirjallisuudessa esitettyihin käsityksiin. Kaikessa yksinkertaisuudessaan tutkielmassa pyritään vastaamaan siihen, millä edellytyksillä poissaolokäsittely on rikosasioissa alioikeudessa mahdollinen.

1.2 Lähemmin tutkielman aiheesta, rajauksista, lähteistä ja tutkimusmetodista

Tutkielmassa käsitellään siis ennen kaikkea voimassa olevan oikeuden edellytyksiä poissaolokäsittelylle. Keskeinen osakysymys tutkielmassa on, miten tuomioistuimen tulee tulkita menettelyn edellytykseksi laissa asetettua varsin avointa ja tulkinnanvaraista ilmaisua ”jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen”. Tältä osin kysymys on oikeastaan siitä, milloin tuomioistuin voi esitutkinnan perusteella katsoa rikosasian olevan niin selvä, että asia voidaan tutkia ja ratkaista ilman tuomioistuimen välitöntä kontaktia vastaajaan. Tutkielmassa poissaolokäsittelyn edellytyksiä myös verrataan toiseen vastaajan läsnäolon kannalta kevennettyyn rikosprosessiin alioikeudessa eli kirjalliseen menettelyyn. Tämä vertailu on hyödyllistä paitsi poissaolokäsittelyn omien edellytysten tulkinnan kannalta myös menettelyn soveltamisalan hahmottamiseksi, sillä lainsäätäjät on tarkoittanut laissa yksityiskohtaisemmin ja ehdottomammin edellytystensä osalta säänneltyä kirjallista menettelyä käytettävän silloin, kun menettelyn edellytykset ovat käsillä. Lisäksi tutkielmassa esitellään rikosprosessin

⁴ Peruutusten ongelmasta ks. jälj. jaksossa 3.1.

⁵ Jonkka 1994, s. 736.

⁶ Esim. uusimpien rikosprosessin keventämistoimien yhteydessä HE:ssä (200/2017, s. 16) todetaan vastaajan läsnäolo-oikeuden oikeudenkäynnissä olevan tämän oikeuksien kulmakivi.

uusimmat, vuoden 2019 alusta lukien voimaan tarkoitetut kevennystoimet vastaajan läsnäolovelvollisuuden kannalta.

Tutkielmassa vastausta tutkimuskysymyksiin haetaan perinteisin lainopin metodein eli kyse on oikeusdogmaattisesta tutkimuksesta. Pyrkimyksenä on siis jäsentää ja systematisoida vastaajan henkilökohtaista läsnäolovelvollisuutta alioikeudessa (ja erityisesti poissaolokäsittelyn edellytyksiä) koskevaa normistoa ja esittää siitä tulkintasuosituksia. Tässä tarkoituksessa tutkielmassa hyödynnetään tutkimusaiheesta olemassa olevaa empiiristä ym. tilastotietoa, mutta itsenäistä empiiristä osaa tutkielmaan ei sisälly.

Vaikka tutkielman tutkimuskysymyksiä (ja tutkimusmetodia) voitaneen luonnehtia perinteisiksi ja yksinkertaisiksi, ei tämä tietenkään tarkoita, että kysymyksiin vastaaminen olisi yksinkertaista tai helppoa. Nähdäkseni asia on pikemminkin päinvastoin, ja jotta tutkielmassa olisi mahdollista edes soveltuvin osin kommunikoida aihepiiriä käsittelevien laajempien tutkimusten kanssa ja samalla yli sen, mitä esim. prosessioikeuden yleisteoksissa aiheesta tavataan sanoa, on tutkimusaihetta rajattava monessa suhteessa erityisesti sen ”leveyssuunnassa” eli poissaolokäsittelyn normiympäristöstä käsin. Kun tutkielma koskee rikosasian käsittelemisen ja tuomitsemisen edellytyksiä alioikeudessa vastaajan poissaolosta huolimatta, rajautuvat riita-asiat samoin kuin muiden prosessiin osallistuvien tahojen poissaoloon liittyvät kysymykset luontevasti kokonaan käsittelyn ulkopuolelle. Tutkielman rajaaminen käräjäoikeuteen taas tarkoittaa, ettei kirjoituksessa käsitellä tuomioistuimen ulkopuolella tapahtuvia summaarisia rikosprosesseja⁷ eikä myöskään varsinaisesti muutoksenhakuun ja läsnäoloon liittyvää problematiikkaa.⁸ Lisäksi rajaus käräjäoikeuteen koskee nyt myös rikosprosessin vaihetta, joten tutkielman ulkopuolelle on jätettävä esitutkinnan, syyteharkinnan tai tuomitun rangaistuksen täytäntöönpanon systemaattinen käsittely.⁹

⁷Rangaistusmääräysmenettelyä ja rikesakon antamista koskeva sääntely on nykyisin koottu yhteen joulukuussa 2016 voimaan tulleeseen sakon ja rikesakon määräämisestä annettuun lakiin (754/2010). Tässä ns. sakkomenettelylain mukaisessa prosessissa tuomiovaltaa käyttävät lähinnä poliisi ja syyttäjät. Ks. menettelystä ja sen edellytyksistä HE 94/2009 ja esim. Tapani – Tolvanen 2016, s. 207-209.

⁸ Vastaajan läsnäolosta HO:ssa ks. kuitenkin jälj. jakso 2.1.5.

⁹Laajasti tarkastellen rikosprosessissa tavataan erotella neljä päävaihetta: esitutkinta, syyteharkinta (ja syyttäjän muu päätöksenteko), oikeudenkäynti tuomioistuimissa ja rangaistuksen täytäntöönpano. Tutkielmassa näistä keskitytään oikeudenkäyntiin tuomioistuimissa ja tarkemmin alioikeudessa siitä yksinkertaisesta syystä, että tutkimusaiheesta on kyse tuomioistuimen oikeudenkäynnin menettelymuotoa koskevasta päätöksenteosta. Sinänsä tosin myös erityisesti esitutkintaan liittyvien kysymysten käsittely voisi olla hedelmällistä tutkimusaiheen kannalta, koska tämä on prosessin vaiheista juuri se, jossa viranomaiset ovat välittömässä yhteydessä vastaajaan. Huomionarvoinen tältä osin on myös professori

Tutkielmassa keskitytään vastaajan läsnäolovelvollisuuden kannalta kevennettyjen rikosprosessimuotojen käsittelyyn ja erityisesti poissaolokäsittelyn edellytysten tulkinnaan. Näissä yksinkertaistetuissa menettelyissä vastaajan läsnäolon vaatimuksesta on luovuttu kokonaan, sillä sitä ei ole pidetty välttämättömänä asian selvittämisen kannalta. Sen sijaan tutkielmassa ei käsitellä vastaajan osittaista tai tilapäistä poissaoloa oikeudesta muusta syystä, kuten ns. henkisestä poissaolosta johtuen tai oikeudenkäynnin häirinnän taikka pelkävien todistajien vuoksi.¹⁰ Tutkielman ulkopuolelle rajautuvat myös sellaiset summaariset rikosprosessit, joissa menettelyä on kevennetty muutoin, mutta joissa vastaaja on henkilökohtaisesti läsnä. Siten tutkielmassa ei käsitellä ROL 5b luvussa säänneltyä tunnustamisoikeudenkäyntiä.¹¹

Lähinnä tutkielman laajuus ja tutkimusekonomia huomioiden tutkielmaa on ollut välttämätöntä rajata myös eräissä muissa suhteissa. Näistä syistä tutkimuksessa ei ensinnäkään varsinaisesti käsitellä tuomioistuimen keinoja vastaajan läsnäolon turvaamiseksi eli vastaajan noutoa ja muita pakkokeinoja.¹² Toisekseen tutkielmassa keskitytään voimassa olevaan oikeuteen, joten HE:ssä 200/2017 esitettyjen rikosprosessin kevennystoimien laajaan ja systemaattiseen käsittelyyn ei tutkielmassa ole mahdollisuutta.¹³

Matti Tolvasen perustuslakivaliokunnalle rikosprosessin uusimpien kevennystoimien yhteydessä antama lausunto, jossa Tolvanen katsoo tehtävien muutosten kokonaisuutena johtavan rikosprosessin painopisteen siirtymiseen entistä enemmän esitutkintaan, mikä saattaa olla omiaan heikentämään prosessin osapuolten oikeusturvaa. Tässä tutkielmassa esitutkinnan lähempään käsittelyyn ei tutkimuksen suppeuden vuoksi ole kuitenkaan mahdollisuutta. Siten esitutkintaan liittyviä kysymyksiä tässä vain sivutaan sikäli kuin niillä on välitöntä vaikutusta tutkimusaiheen kannalta eli tuomioistuimen poissaolokäsittelyä koskevan edellytysharkinnan näkökulmasta. Tolvasen HE:stä 200/2017 antaman lausunnon osalta, ks. eduskunta.fi/käsittelytiedot/valiokuntien asiantuntijalausunnat/HE 200/2017 vp PeV 02.03.2018 professori Matti Tolvasen asiantuntijalausunto, s. 4-5 (tarkka osoite: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2018-AK-174172.pdf>). Rikosprosessin vaiheiden osalta yleisesti, ks. puolestaan esim. Virolainen – Pölönen 2003, s. 14-19.

¹⁰ Ks. näitä tilanteita koskevasta sääntelystä esim. Liukkonen 2012, s. 37-44.

¹¹ Lain mukaan vastaajan on aina oltava tunnustamisoikeudenkäynnissä läsnä (ROL 5b:2.2). Lisäksi menettelyssä on tarkoitettu käsiteltäväksi laajoja, monimutkaisia ja vaikeasti selvitettävissä olevia rikosasioita, kuten talousrikoksia, toisin kuin nyt käsiteltävissä summaarisissa prosesseissa, joten tunnustamisoikeudenkäynnin rajaaminen nyt käsittelyn ulkopuolelle on perusteltua myös tästä syystä. Ks. menettelystä HE 58/2013 ja esim. Tapani – Tolvanen 2015, s. 229-247.

¹² Ks. näistä pakkokeinoista esim. Liukkonen 2012, s. 114-119.

¹³ Tutkielmassa uusimmat ja v. 2019 alusta voimaan astuviksi tarkoitetut kevennystoimet on siis voitu huomioida vain rajallisesti, sillä ne on annettu (HE 200/2017; 25.1.2018) ja käsitelty eduskunnassa (PeVL 5/2018; 14.3.2018, LaVM 2/2018; 18.4.2018 ja hyväksytyt täysistunnossa 2.5.2018) tutkielman ollessa hyvin pitkälle valmis, eikä uudistuksilla näin ole ollut suoranaista vaikutusta esim. tutkimusaiheeseen tai tutkielman rakenteeseen. Sinänsä uusimmat rikosprosessin kevennystoimet kyllä esitellään vastaajan läsnäolovelvollisuuden osalta voimassa olevan lainsäädännön käsittelyn yhteydessä jaksossa 3.

Siten tutkielmassa ei myöskään juuri käsitellä läsnäoloon videoyhteyden välityksellä liittyviä kysymyksiä.¹⁴

Tutkimusaiheesta johtuen tutkielmassa asioiden tarkastelussa painottuvat vastaajan oikeudet ja tuomioistuimen näkökulma, sillä viime kädessä tuomioistuin päättää summaristen menettelyjen käytöstä¹⁵ ja prosessissa on välittömimmin kyse vastaajan perus- ja ihmisoikeuksista.¹⁶ Vastaajan oikeusturvan kannalta summarisia rikosprosesseja voidaan myös luonnehtia tietynlaiseksi riskiksi. Siten asianomistajan oikeuksia ja velvollisuuksia sekä syyttäjän tehtäviä ja mahdollisia muita käytännön realiteetteja tutkielmassa käsitellään lähinnä vain sikäli kuin näillä havaitaan olevan merkitystä tutkimusaiheen kannalta.

Tutkielman ”leveyssuuntaisen” rajaamisen voitaneen sanoa koskevan myös tutkielmassa tehtävää oikeusvertailua, sillä systemaattisesti vertailua suoritetaan erityisesti vain Ruotsiin ja lähinnä lainsäädännön osalta myös Norjaan. Lisäksi oikeusvertailevaa mielenkiintoa sisältynee tutkielmassa esitettävään ihmisoikeustuomioistuinten ratkaisukäytäntöön. Ruotsin valikoituminen oikeusvertailun pääasialliseksi kohdemaaksi ei tässä kuitenkaan ensisijaisesti johdu maiden rikosprosessilakien (RB ja ROL) läheisyydestä vaan siitä, että tutkimusaiheesta on saatavilla korkeatasoinen Ruotsalainen väitöskirja eli Christian Diesenin ”Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål”. Tämä v. 1993 ilmestynyt teos, jota erityisesti todistus-oikeuden puolella pidetään prosessioikeudellisena merkkipaaluna, on eräs tämän tutkielman keskeisimmistä lähteistä. Myös Suomessa on nykyisin julkaistu tutkimusaihetta oleellisesti käsittelevä väitöskirja eli Iiro Liukkosen niin ikään ruotsinkielinen ”I svarandens frånvaro” joulukuulta 2012. Tutkielmassa pyritäänkin esittelemään ja ottamaan kantaa Liukkosen teokseen esittämiin keskeisiin poissaolokäsittelyä koskeviin näkemyksiin. Sinänsä uudehko väitöskirja tutkimusaiheesta osaltaan nähdäkseni osoittaa aiheen jatkuvaa, summaristumiskehityksestä johtuvaa ajankohtaisuutta. Lisäksi tutkielman kirjallisista lähteistä tässä maininnan ansaitsee Pekka Koposen Lakimieheissä pian alioikeusuudistuksen

¹⁴ Tämä on tosin linjassa sen tutkielman yleisemmän rajauksen kanssa, että käsittelyn ulkopuolelle pääosin jää vastaajan läsnäolon turvaamistoimet ja muut vaihtoehtoiset menetelmät nyt käsiteltäville summarisille rikosprosesseille. Ks. läsnäolosta videoyhteyden välityksellä kuitenkin jälj. jakso 3.1.

¹⁵ Näin on siitä huolimatta, että kirjallisessa menettelyssä ja ROL 8:12 §:n menettelyssä summariselle prosessille tarvitaan myös vastaajan suostumus.

¹⁶ Ks. tästä jälj. jakso 1.4.

jälkeen (1998) julkaistu mainio artikkeli ”Poissaolokäsittelyn edellytyksistä rikosasiassa alioikeudessa”.¹⁷

Tutkielman toisena merkittävänä lähdeaineistoryhmänä ovat tietysti alioikeusuudistusta, kirjallista menettelyä ja rikosprosessin uusimpia kevennystoimia koskevat hallituksen esitykset (HE 82/1995, HE 271/2004 ja HE 200/2017) sekä näiden yhteydessä syntynyt muu lainvalmisteluaineisto. Lähteiden kolmannen ryhmän taas luonnollisesti muodostaa asiaa koskeva oikeuskäytäntö, joka tutkielmassa käydään laajahkosti läpi niin Suomen ja Ruotsin kansallisten tuomioistuinten osalta kuin kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia (EIS ja KP-sopimus) valvovien ihmisoikeustuomioistuinten (EIT ja YK:n ihmisoikeuskomitea)¹⁸ oikeuskäytännön puolesta.

1.3 Keskeisistä käsitteistä ja tutkielman rakenteesta

Tutkielman keskeisin määrittelyä kaipaava käsite on tietysti itse poissaolokäsittely, jolla yleisesti tarkoitetaan rikosprosessia ROL 8:11.1 ja 8:12 §:n nojalla. Termiä poissaolokäsittely ei tosin käytetä lainsäädännössä tai HE:ssä alioikeusuudistuksessa (HE 82/1995), mutta se on yleinen oikeuskirjallisuudessa ja ollut sittemmin myös lainsäätäjän käytössä lainvalmistelussa.¹⁹ Termi onkin käytännöllinen ja kuvaava ROL 8:11.1

¹⁷Turun yliopistossa on myös tiettävästi tehty ainakin kaksi aihetta käsittelevää Pro gradu –tutkielmaa v. 2001 (Serni, Henrika: ”Vastaaajan oikeusturvan toteutuminen poissaolokäsittelyssä” ja Vilkinen, Päivi: ”Poissaolokäsittelyn edellytykset rikosasioissa”), sekä v. 2017 ilmestynyt Jatta Kaskisen ”Poissaolokäsittely oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin valossa ja suhteessa kirjalliseen menettelyyn”, mutta näitä ei ole ollut tarpeen eikä syytä käyttää tämän tutkielman lähteinä, joten tutkielmilla ei ole merkitystä oman työni kannalta.

¹⁸Kirjallisuuden ohella EIT:n oikeuskäytäntöä on tutkielmassa kartoitettu poissaolokäsittelyn osalta Finlexistä löytyvien ratkaisutiivistelmien avulla erityisesti käyttäen erilaisia teksti- ja asiasanahakuja (esim. ”poissaolevana tuomitseminen”). Finlexin tiivistelmiä ja niissä tehtyjä käännöksiä on myös tutkielmassa hyödynnetty, mistä syystä en ole pitänyt tarpeellisena viittaamista tarkkaan EIT:n ratkaisun numeroituun perustelukohtaan. Hakuja olen tehnyt myös EIT:n kotisivujen (<https://www.echr.coe.int>) HUDOC-hakupalvelun kautta, mutta lähinnä tämän ensi käden lähteen osuus tutkielmassa on ollut ratkaisujen yksityiskohtien tarkistamisessa tarvittaessa. YK:n ihmisoikeuskomitean tapausten kartoittamiseen taas tutkielmassa on hyödynnetty teoksesta Hanski - Scheinin 2007, s. 494 löytyviä ohjeita, minkä jälkeen tapaukset on luettu ihmisoikeuskomitean kotisivuilta. Sittemmin tosin em. teoksessa mainittu tietokanta (Treaty Body Database) on vaihtanut osoitetta, ja nykyisin ihmisoikeuskomitean ratkaisut löytyvät osoitteesta <http://juris.ohchr.org/>. Samalla tietokannan käytettävyys näyttää parantuneen niin, ettei avustavien lähteiden käyttö aineiston kartoituksessa vaikuta enää tarpeelliselta. (Tietokantoja ei mainita lähdeluettelossa, sillä tämä on käsittääkseni vallitseva käytäntö. Niiden sijainnit on tarkistettu 12.12.2018.)

¹⁹ROL 8:11.1 ja 8:12 §:n prosesseista puhutaan poissaolokäsittelynä sekä kirjallista menettelyä (ks. HE 271/2004, esim. s. 7) että rikosprosessin uusimpia kevennystoimia (ks. HE 200/2017, esim. s. 15) koskevissa HE:ssä. Kirjallisuuden puolelta taas ks. esim. Jokela 2008, s. 441 ja s. 445, Ervo 2005, s. 308, Frände 2009, s. 330 (utevarohandläggning) ja Virolainen – Pölönen 2003, s. 360.

ja 8:12 §:n menettelystä puhuttaessa²⁰, joskaan sen käyttö kirjallisuudessa ei ole täysin yhtenäistä. Tässä tutkielmassa käsitteellä tarkoitetaan sellaista edellä mainittujen pykälien nojalla käytävää oikeudenkäyntiä, jossa vastaaja²¹ ei ole henkilökohtaisesti läsnä. Siten poissaolokäsittelyllä tarkoitetaan tutkielmassa myös sellaisia tilanteita, joissa vastaaja on oikeudessa edustettuna vain asiamiehensä välityksellä ROL 8:11.1 ja 8:12 §:n nojalla.²² Käsitteen tällainen käyttö on nähdäkseni perusteltua erityisesti siitä syystä, että tuomioistuimella ei poissaolokäsittelyn edellytysharkinnassa (eli kutsusta päättäessään) ole yleensä tietoa, tuleeko vastaaja tai tämän edustaja saapumaan oikeuteen vai ei. Suomessa vastaaja on myös tapana haastaa oikeuden pääkäsittelyyn joko henkilökohtaisesti läsnä olevaksi tai poissaolokäsittelyn uhalla. Näin ollen poissaolokäsittelyuhkaisesta kutsusta päättäessään tuomioistuimen tulee varautua siihen, ettei vastaaja saavu oikeuteen edustettunakaan.²³ Lisäksi käsitteen kytkemistä vastaajan henkilökohtaiseen läsnäoloon voidaan perustella asian materiaalisen selvittämisen mahdollisuuksilla, jotka pelkän asiamiesedustuksen myötä eivät merkittävästi kasva.²⁴

ROL 8:11.1 §:n menettelyyn viitataan tutkielmassa myös pääsääntöisenä poissaolokäsittelynä, kun taas ROL 8:12 §:n menettelyä kutsutaan suostumusperusteiseksi poissaolokäsittelyksi. ROL 5a luvun menettelystä puolestaan käytetään lainsäädännössäkkin esiintyvää termiä kirjallinen menettely. Yhdessä näistä menettelyistä käytetään käsitettä summaarinen (välillä myös kevennetty tai yksinkertaistettu) (rikos)prosessi (taikka menettely). Käsitteellä summaarinen prosessi ei viitata tutkielmassa asian ylimalkaiseen tai rutiiniluonteiseen tutkimiseen, vaan vastaajan läsnäolovelvollisuuden

²⁰ Näin termiä luonnehtii Koponen (1998, s. 410 av. 1.).

²¹ Henkilötahosta, jota oikeudenkäynnissä syytetään rikoksesta, käytetään tutkielmassa lähinnä neutraalimpaa ja ROL:ssa esiintyvää nimitystä vastaaja. Tutkielmassa vastaajan synonyyminä käytetään paikoin kuitenkin myös termiä syytetty. Ks. terminologiasta tältä osin esim. Pölönen 2003, s. 3 av. 7 ja Liukkonen 2012, s. 48-49.

²² Samoin Jääskeläinen 1997, s. 246 ja asiallisesti myös Liukkonen 2012, s. 45-46, joskin ruotsin kielellä (utevarohandläggning). Sen sijaan Koponen (1998, s. 410) tarkoittaa poissaolokäsittelyllä vain tilanteita, joissa vastaajaa ei ole kuultu henkilökohtaisesti eikä asiamiehen edustamana oikeudenkäynnin missään vaiheessa. Terminologiasta Ruotsissa, ks. Diesen 1993, s. 14-17 ja myös Liukkonen 2012, s. 45-46 av. 76. Läsnäoloon liittyvistä käsitteistä ks. lisäksi Jokela 2008, s. 425.

²³ Mikäli vastaaja on oikeudessa henkilökohtaisesti läsnä, ei oikeudenkäyntiä luonnollisesti tutkielmassa pidetä poissaolokäsittelynä riippumatta siitä, millä uhalla vastaaja on haastettu oikeuteen. Oma kysymyksensä on sitten se, mitä nimitystä pitäisi käyttää tulevaisuudessa v. 2019 alussa voimaan tulevaksi tarkoitetusta menettelystä, jossa voidaan tuomita nykyistä poissaolokäsittelyä ankarampia rangaistuksia, ja johon vastaaja kutsutaan läsnä olevaksi joko henkilökohtaisesti tai asiamiehen edustamana, kun vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa ei ole katsottu tarpeelliseksi asian selvittämiseksi tai muusta syystä (Ehd.ROL 8:3). Menettelyähän voitaisiin mielestäni kutsua esim. ”uudeksi poissaolokäsittelyksi” tai ”asiamiesedusteiseksi poissaolokäsittelyksi”. Ks. tästä sääntelystä jälj. jaksossa 3, erit. jakso 3.4.

²⁴ Ks. lähemmin jälj. jakso 3.4.

kannalta kevennettyyn menettelyyn. Tavallisesta oikeudenkäynnistä, jossa vastaaja on läsnä, käytetään tutkielmassa nimitystä täysimittainen prosessi (tai menettely taikka oikeudenkäynti).

Määrittelyä ja selvitystä vaativa käsiterypäs tutkielmassa liittyy myös jaksossa 3 tehtävään poissaolokäsittelyn edellytysten jaotteluun, jossa edellytykset pääsääntöisen poissaolokäsittelyn²⁵ osalta jaetaan kolmeen eli haastamisedellytykseen, seuraamusedellytykseen ja sisällölliseen edellytykseen. Näistä ensimmäisellä termillä viitataan luonnollisesti haasteeseen/kutsuun liittyviin vaatimuksiin ja seuraamusedellytyksellä menettelyssä tuomittaviin mahdollisiin rangaistuksiin. Termiä sisällöllinen edellytys taas käytetään poissaolokäsittelyn laissa ilmaistusta edellytyksestä ” jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen”. Kun vastaavaa jaottelua ei juuri oikeuskirjallisuudessa esiinny, ovat käytetyt termit tässä yhteydessä omiani.²⁶ Termit on tarkoitettu kuvaileviksi. Niillä pyritään helpottamaan ja yksinkertaistamaan asioiden esittämistä.²⁷

Rakenteen puolesta tutkielmassa pyrkimyksenä on edetä yleisestä erityiseen. Näin ollen johdannon lopuksi jaksossa 1.4 liikkeelle lähdetään rikosprosessin funktioista ja näiden suhteesta poissaolokäsittelyyn. Jaksossa 2 esitetään taas Suomea sitovien ihmis-oikeussopimusten poissaolokäsittelyä koskeva ratkaisukäytäntö, sillä tämä asettaa ehdottomat rajat ROL:n soveltamiselle. ROL:n poissaolokäsittelyä koskeva sääntely esitellään ja analysoidaan puolestaan jaksossa 3, jossa käydään läpi myös kirjalliselle menettelylle laissa asetetut edellytykset ja suoritetaan vertailua näiden summaaristen rikosprosessien edellytysten välillä. Oikeusvertailua poissaolokäsittelyn osalta jaksossa

²⁵ Samat edellytykset koskevat toki myös suostumusperusteista poissaolokäsittelyä, jossa vastaajan suostumusta voidaan pitää menettelyn neljäntenä edellytyksenä. Suostumuksesta poissaolokäsittelyn edellytyksenä, ks. jälj. jakso 3.5.

²⁶ Liukkonen on väitöskirjassaan käyttänyt pitkälle tämän tutkielman kaltaista poissaolokäsittelyn edellytysjaottelua, mutta hänen terminologiansa eroaa oleellisesti tässä esitetystä. Ks. Liukkonen 2012, s. 279-280. Jääskeläinen (ks. 1997, s. 251) taas pitkälle poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä tarkoittaen puhuu näyttökysymysten selvyysvaatimuksesta. Frände (teoksessa Prosessioikeus 2012, s. 1085) taas käyttää termejä selvitysvaatimus ja selvitysaste. Termiä sisällöllinen edellytys voitaneenkin pitää enemmän tai vähemmän onnistuneena, ja sen sijasta voitaisiin puhua esim. selvitys- tai selvyysvaatimuksesta taikka laadullisesta edellytyksestä. Terminä sisällöllisen edellytyksen etu verrattuna ed. mainittuihin on nähdäkseni kuitenkin siinä, ettei käsitteeseen liity juuri sekaannuksen vaaraa, sillä sen verran kömpelö termi on.

²⁷ Tutkielman muut termit määritellään tarvittaessa asiayhteyksissään. Tässä tosin lienee paikallaan todeta, että tulevissa jaksossa käsillä olevaan kirjoitukseen, pro gradu -tutkielmaan, tullaan viittaamaan tutkimuksena (tai kirjoituksena tms.). Termi tutkielma kuulostaa nimittäin mielestäni varsin keinotekoiselta ja sitäpaitsi selvitys- ja kirjoitustyön sinänsä kunnianhimoiset tavoitteet huomioiden kovin kevyeltä. Terminä tutkielmassa on puuhastelun maku.

tehdään myös Ruotsin ja Norjan lainsäädännön menettelylle asettamiin edellytyksiin. Lisäksi jaksossa esitellään vastaajan läsnäolovelvollisuuden uusimmat kevennystoimet.

Summaaristen prosessien vertailu jatkuu myös jaksossa 4, mutta nyt prosessiperiaatteiden tasolla. Tältä osin tutkielmassa poiketaankin ”yleisestä erityiseen” -rakenteesta, sillä prosessiperiaatteiden avulla pyritään ennen muuta täsmentämään poissaolokäsittelyn avointa ja tulkinnanvaraista sisällöllistä edellytystä, jota muista edellytyksistä poiketen ei saada tyhjentävästi käsitellyksi jaksossa 3. Sisällöllisen edellytyksen täsmentämistä jatketaan jaksossa 5, jossa ensiksi käydään läpi edellytystä koskeva oikeuskäytäntö. Tämän jälkeen jaksossa tarkastellaan lähemmin sellaisia konkreettisia lähinnä todistusoikeuden alaan kuuluvia tekijöitä, jotka tyypillisesti ovat ratkaisevassa asemassa poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkinnassa tuomioistuintyössä.

Tutkielma koostuu siis johdannon lisäksi neljästä mielestäni aika tasavahvasta pääjaksosta, joiden johtopäätökset tehdään jaksoittain. Lisäksi tutkielma sisältää lyhyen de lege ferenda -tyyppisen lopuksi -kappaleen.

1.4 Rikosprosessin funktiot ja poissaolokäsittely

Rikosprosessin funktioista²⁸ on keskusteltu Suomessa kasvavissa määrin viimeisen reilun parin vuosikymmenen aikana ja keskustelussa on esitetty varsin eri lailla painottuneita näkemyksiä rikosprosessin tehtävistä ja tavoitteista. Eräänlainen päälinja esiteistä näkemyksistä on kulkenut rikosvastuun toteuttamisen rikosprosessin ainoaksi päätehtäväksi katsovien ja tämän ohella prosessin oikeusturvafunktiota korostavien näkemysten välillä.²⁹ Myös tässä tutkimuksessa rikosprosessin funktioiden lähempi

²⁸Funktion käsitteellä viitataan tässä niihin päätehtäviin tai -tavoitteisiin, joita prosessilla on. Kirjallisuudessa tosin Virolainen on kritisoinut funktiokeskustelua mm. käsitteen käytön epäanalyttisyydestä ja katsonut, että keskustelussa on sekoitettu rikosprosessin tehtävät ja tavoitteet keskenään. Kritiikistä, ks. Virolainen 1998, s. 11 ja Virolainen-Pölönen 2003, s. 136. Mielestäni prosessin molempia pääfunktioita voidaan kuitenkin kuvailla kummillakin ilmaisuilla, joten tältä osin Virolaisen arvostelun kärki jää tässä tutkimuksessa hahmottamatta. Funktion käsitteestä tarkemmin, ks. esim. Pölönen 2003, s. 18-19.

²⁹Rikosvastuun toteuttamista prosessin ”ainoana” pääfunktiona ovat pitäneet mm. Virolainen, Frände ja Liukkonen, kun taas oikeusturvan rikosvastuun rinnalle ovat kirjallisuudessa meillä nostaneet mm. Jonkka, Jokela, Ervo, Jääskeläinen ja Hupli. Tosin tässä esitetyn ”päälinjan” hahmottamista vaikeuttaa se, että keskustelua on käyty varsin erilaisilla tasoilla ja poikkeavista tarkoituspäristä käsin näitä aina määrittelemättä. Siten funktiokeskustelua ei tule ymmärtää niin, etteikö esim. Virolainen katsoisi

tarkastelu on tarpeen, sillä kysymyksellä on oikeudellista relevanssia vastaajan läsnäolon ja poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta. Tutkimusaiheesta johtuen rikosprosessin päätehtäviä tarkastellaan seuraavaksi ensijaisesti lainkäytön tasolla ns. eriytyneen funktioajattelun mukaisesti tuomioistuimen näkökulmasta varsinaiseen oikeudenkäyntivaiheeseen keskittyen.³⁰

Tässä tutkimuksessa rikosprosessin pääfunktiona pidetään sekä rikosvastuun toteuttamista että asianosaisten, erityisesti rikosasian vastaajan, oikeusturvasta³¹ huolehtimista. Näkemys perustuu prosessissa vallitsevaan perusjännitteeseen yksityisen ja julkisen intressin välillä, sillä juuri rikosprosessissa nämä intressit voivat konkreettisimmin ja kohtalokkaimmalla tavalla törmätä yhteen, ollaanhan äärimmillään tekemisissä vapaudenriiston kanssa.³² Näin ollen rikosprosessin oikeusturvafunktion perimmäisenä taustana on ihmisarvon kunnioittaminen, joka saa positiivisoikeudellisen velvoittavuutensa

vastaajan oikeusturvaa keskeiseksi näkökohdaksi oikeudenkäynnissä, vaan kyse on siitä, että kirjoittaja pitää sitä prosessin laatuvaatimuksena, ei funktiona. Näin ollen Pölönen onkin väitöstutkimuksessaan (Pölönen 2003, s. 23) pitänyt edellä todettua eroavaisuutta lähinnä terminologisena ja ”makuasiana”, kunhan molemmat näkökohdat tulevat tehokkaasti huomioiduksi käytännön oikeuselämässä. Lisäksi todetun päälinjan on korostettava olevan melko karkea hahmotelma, sillä funktiokeskustelussa on mainittujen pääfunktioiden ohella esitetty rikosprosessille myös muita keskeisiä funktioita vaihtelevasti. Lisäksi ryhmien välillä ja sisällä näkemykset esim. yleisestäävyyden merkityksestä lain soveltamisen tasolla tai pääfunktioiden keskinäisestä suhteesta ovat poikenneet toisistaan huomattavasti kirjoittajakohtaisesti. Näitä kysymyksiä tarkastellaan myöhemmin tässä jaksossa. Jo nimettyjen prosessualistejen funktiokäsityksistä tarkemmin, ks. Virolainen 1998, s. 8-13 ja Virolainen teoksessa Virolainen-Pölönen 2003, s. 146-151, Frände 2009, s. 30-31, Liukkonen 2012, s. 81-89, Jonkka 1991, s. 173-186 ja Jonkka 1992, s. 9-26, Jokela 2008, s. 6-9, Ervo 2005, s. 106-111, Jääskeläinen 1997, s. 143-149 ja Hupli 2011, s. 227. Ks. myös funktiokeskustelusta kootusti esim. Niemi-Kiesiläinen 2003, s. 337-338 sekä lainkäytön funktioista laajemmasta, oikeussosiologisesta näkökulmasta Ervasti 2002, s. 47-72.

³⁰Eriytynyt funktioajattelu tarkoittaa rikosprosessin vaiheen ja toimijoiden erilaisten roolien huomiointia ja painottamista funktiotarkastelussa sen sijaan, että keskityttäisiin selvittämään koko rikosoikeudellisen järjestelmän yhteiskunnallista tehtävää. Tällaista näkökulmaa funktiokeskustelussa edustavat ainakin Niemi-Kiesiläinen ja Pölönen, joskin viimeksi mainittu nimittää tätä roolinäkökulmaksi. Ks. Niemi-Kiesiläinen 2003, erit. s. 345-347, Pölönen 2003, s. 18-28 ja Pölönen teoksessa Virolainen-Pölönen 2003, s. 143-146 sekä myös Jokela 2008, s. 8. Tässä tutkimuksessa sanottu näkökulma on perusteltu luonnollisesti siksi, että poissaolokäsittelystä päättää tuomioistuin ja päätös koskee menettelyä varsinaisessa oikeudenkäynnissä.

³¹Oikeusturvalla tarkoitetaan tutkimuksessa yksilön suojaa valtion vallankäyttöä vastaan eli termin ns. perinteistä merkitystä vapausoikeutena. Yksilön suojasta ylipäänsä oikeudenloukkauksia kohtaan, siis myös horisontaalisessa suhteessa, käytän termiä oikeussuoja. Vastaavasti tästä terminologiasta, ks. esim. Jonkka 1992, s. 21 ja Pölönen 2003, s. 20, joista käy ilmi myös oikeuskirjallisuudessa oikeusturvan perinteisestä käsitteimerkityksestä tehdyt poikkeukset.

³²Ks. Jonkka 1992, s. 12-13, jossa kirjoittaja lisäksi mm. nimittää rikosprosessioikeutta sovelletuksi valtiosääntöoikeudeksi ja korostaa oikeudenalan yhteyttä etiikkaan ja moraaliin niin, että rikosprosessioikeutta erityisesti käytännössä sovellettuna voidaan pitää hyvänä kunkin yhteiskunnan sivistyksellisten olojen mittarina. Tässä ei ole mahdollista syventyä oikeusfilosofiaa lähentelevään kysymykseen rikosprosessin arvoista, joskin varsin yleisellä abstraktilla tasolla sellaisiksi voidaan nimetä ihmisarvon kunnioittaminen, totuus ja oikeudenmukaisuus. Konkreettisemmin kysymystä sivutaan jälj. jaksossa 4 oikeusperiaatteiden yhteydessä. Rikosprosessin arvoista prosessikirjallisuudessa, ks. esim. Ervo 2005, s. 103-104 ja Pölönen 2003, s. 29-30.

perustuslaista ja kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista.³³ Siten oikeusturvafunktion voidaan nähdäkseni katsoa koskevan myös yleistä yhteiskuntapoliittista tasoa, vaikkakin painavemmillaan oikeusturvatehtävä on rikosprosessin funtioita lainsäätäjän ja aivan erityisesti tuomioistuimen lainsoveltamisen näkökulmasta tarkasteltuna.

Rikosprosessin oikeusturvafunktion mukaan lainsäädännön samoin kuin lain soveltamisen tulee ensinnäkin taata mahdollisimman lujat takeet sitä vastaan, ettei kukaan perusteettomasti joudu rikosprosessuaalisten pakkokeinojen kohteeksi, varsinkaan syyttömänä tuomituksi. Tätä kutsutaan syyttömän suojaamisen periaatteeksi. Toiseksi rikosprosessissa on huolehdittava siitä, ettei epäillyn tai vastaajan perusoikeuksiin puututa tarpeettomasti eikä tuoteta muillekaan prosessiin osallistuville kohtuutonta haittaa ja kärsimystä. Oikeusturvafunktio siis rajoittaa rikosvastuun toteuttamista ja rikosten selvittämistä vastaajan (tai epäillyn) oikeuksien nimissä, ja se koskee kaikkia prosessin vaiheita.³⁴ Painavimmillaan oikeusturvatehtävä on kuitenkin varsinaisessa oikeudenkäynnissä, jossa sen toteutumisesta vastaa viime kädessä tuomioistuin.³⁵

Vastaajan läsnäololla oikeudenkäynnissä on rikosprosessin oikeusturvafunktiota turvaava tehtävä. Siten vastaajan läsnäolo on prosessissa pääsääntö ja aina (alioikeustasolla) tämän oikeus. Kohtaamalla vastaajan ja kuulemalla tätä tuomioistuin huomioi vastaajan näkökulman, mikä edesauttaa asian perusteellista selvittämistä ja asiassa tehtävän näyttöratkaisun totuudenmukaisuutta. Näin tuomioistuin pyrkii turvaamaan syyttömän suojaamisen periaatteen toteutumisen. Rikosprosessuaalisena instituutiona poissaolokäsittely ei kuitenkaan välttämättä ole ristiriidassa rikosprosessin oikeusturvafunktion kanssa, sillä selvissä ja riidattomissa asioissa se merkitsee vähäisempää puuttumista vastaajan oikeusasemaan kuin tämän velvoittaminen ”turhaan” saapumaan oikeuteen. Oikeusturvafunktion mukainen poissaolokäsittely tosin edellyttää tuomioistuimelta menettelyn edellytysten tarkkaa harkintaa ja oikeasuhteista käyttöä. Lisäksi

³³Ks. Jonkka 1992, s. 22. Esim. PL 1.2 §:n mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. PL 7 §:ssä säädetään puolestaan oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. PL 22 § puolestaan asettaa julkiselle vallalle velvollisuuden turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen.

³⁴ Ks. esim. Jonkka 1992, s. 19-23, Jääskeläinen 1997, s. 110-112 ja s. 147 sekä Jokela 2008, s. 7.

³⁵ Asianosaisten oikeusturvasta huolehtiminen kuuluu myös esitutkinnan ja syyteharkinnan tehtäviin, mutta näissä prosessin vaiheissa korostuvat rikoksen selvittäminen ja rikosvastuun toteuttaminen. Näissä rikosprosessin vaiheissa oikeusturvafunktio voidaan siten nähdä lähinnä rikosvastuun toteuttamisen taustalla olevana ja tätä ensisijaista funktiota kontrolloivana rajoitusperusteena. Ks. esim. Niemi-Kiesiläinen 2003, s. 345-347 ja Jokela 2008, s. 8.

itse menettelyssä edellytetään tuomioistuimelta korostunutta vastaajan intressien valvontaa, kun tämä itse ei ole läsnä mahdollisia vastaväitteitä ja -näkökohtia esittämässä.³⁶

Myös rikosvastuun toteuttamisfunktio, joka tarkoittaa rikosasian perusteellista ja tehokasta selvittämistä, edellyttää lähtökohtaisesti vastaajan läsnäoloa oikeudessa.³⁷ Rikosoikeudellinen lainsäädäntö olisi käytännössä merkityksetön, ellei olisi järjestelmää, jonka avulla abstrakti uhka voidaan konkreettisesti saattaa voimaan. Prosessin avulla toteutetaan rikosoikeuden tai paremminkin kriminaalipolitiikan tavoitteita³⁸ käsillä olevassa yksittäistapauksessa. Rikosvastuun toteuttamisfunktion kannalta oikeudenkäynnin tarkoitus on selvittää epäilty rikos ja siihen syylistynyt henkilö sekä määrätä lopuksi rikoslain edellyttämä seuraamus. Samalla annetaan rikoksen uhria eli asianomistajaa ajatellen oikeussuojaa lähinnä vahingonkorvausvaatimuksen toteuttamisen muodossa.³⁹

³⁶ Näitä vastaajan läsnäoloon liittyviä kysymyksiä tarkastellaan lähemmin yleisten oikeusperiaatteiden tasolla jaksossa 4.

³⁷ Rikosprosessin pääfunktiot eivät aina olekaan ristiriidassa keskenään, kuten asia näyttää lähtökohtaisesti olevan poissaolokäsittelyn kannalta. Kirjallisuudessa pääfunktioiden suhteesta, sikäli kuin molemmat on sellaisiksi hyväksytyt, on esitetty erinlaisia tulkintoja. Ervo on väitöskirjassaan katsonut rikosprosessin tehtäväksi *rikosvastuun kohdentamisen oikein* sisällyttäen viimeksi mainittuun sekä aineellisen totuuden että menettelyllisen oikeudenmukaisuuden. Ervo korostaa, ettei rikosprosessin tehtävä oikeusvaltiossa ole vain rangaista vaan rangaista nimenomaan syyllistä. Kirjoittajan mukaan esim. EIS 6 artiklaa ei myöskään tule ymmärtää niin, että sillä rajoitettaisiin rikosvastuun toteuttamista. Ks. Ervo 2005, s. 107-110. Sinänsä Ervon oikeusvaltiota koskevaan näkökohtaan voidaan tässä yhtyä, ja se on tärkeä yleisellä yhteiskuntapoliittisella tasolla. Toinen asia on sitten se, kuinka analyttisenä tai hyödyllisenä tällaista iskulauseenomaista, rikosprosessin perusjännitteen häivyttävää funktiokäsitystä voidaan pitää tarkasteltaessa rikosprosessuaalista lainsäädäntöä lainvalmistelun tai tuomioistuimen näkulmasta. Sillä kuten Jonkka painottaa, joutuu lainsäätäjät aina punnitsemaan vastakkain erilaisia näkökohtia ja lainsäädäntö on eri intressien huomioon ottamisen tulos, jota tuomioistuin puolestaan joutuu soveltamaan yksittäistapauksessa nämä intressit lainsäädännön puitteissa huomioiden. Siten ei ole mielekästä kysyä, mikä on rikosprosessin tavoite, ja katsoa prosessia vain yhdestä tarkoituserästä käsin, vaan on eritellymmän tarkasteltava, minkälaisia arvoja ja tavoitteita ja miten keskinäisesti painotettuina sääntelyllä on haluttu tai pitäisi edistää. Lisäksi pääfunktioiden erillään pitämisen puolesta puhuu se, että prosessissa tavoiteltava totuus on enemmän tai vähemmän vain ihanne, sillä oikeudenkäynnissä tehtävää näyttöratkaisua rasittaa aina jonkinlainen, vähintään teoreettinen, epävarmuus. Ks. Jonkka 1992, s. 12 ja Jonkka 1991, s. 186. Vrt. Virolainen teoksessa Virolainen-Pölonen 2003, s. 146 ja Virolainen 1998, s. 11. Pääfunktioiden keskinäisestä suhteesta, ks. myös esim. Jokela 2008, s. 7-8 ja Pölonen 2003, erit. s. 19-20 ja s. 23.

³⁸ Suomalaista kriminaalipolitiikka on hallinnut 1970-luvulta lähtien käsitys, joka asettaa kriminaalipolitiikan tavoitteeksi ensinnäkin rikollisuudesta ja sen kontrolloimisesta aiheutuvien kärsimysten ja muiden kustannusten minimoinnin ja toiseksi näiden kustannusten oikeudenmukaisen jakamisen. Ks. esim. Lappi-Seppälä 2000, s. 40.

³⁹ Ks. esim. Jonkka 1992, s. 13-14 ja Virolainen teoksessa Virolainen-Pölonen 2003, s. 148. Vanhemmassa prosessikirjallisuudessa rikosprosessin funktiona on pidetty nimenomaan oikeussuojan antamista siviiliproessin tapaan, joskin se, kenen oikeutettuja intressejä tarkoitetaan suojata, on jätetty tarkemmin määrittelemättä. Ks. Tirkkonen 1969, s. 1-3. Siviiliproessin oikeussuoja-, ohjaus- ja konfliktinratkaisufunktioista sekä näiden yhteydestä rikosprosessin funktioihin, ks. puolestaan Virolainen-

Prosessilla voidaan nähdä myös yksittäistapauksellista rikosvastuun toteuttamista laajempi tehtävä aineellisen oikeuden arvojen ja tavoitteiden toteuttajana osana sanktiomekanismia. Koko rikosoikeudellisen järjestelmän⁴⁰ oikeutus perustuu nimittäin nykyisen kriminaalipoliittisen ajattelutavan mukaan pääasiallisesti sen yleisestäävään funktioon eli ennakkolliseen ihmisten käyttäytymisen ohjaamiseen rikosten tekemistä ehkäisevästi. Kriminalisointien, rangaistusten ja rikoslainkäytön avulla pyritään siis ehkäisemään ja minimoimaan rikollisuutta luoden yhteiskuntamoraalia (välillinen yleispreventio) tai pelkoa ja uhkaa (välitön yleispreventio).⁴¹ Siten poissaolokäsittelyä instituutiona voidaan pitää jossain määrin ongelmallisena yleisprevention kannalta, sillä mikäli rikosasiat tai tietyt rikosasiat aletaan nähdä ihmisten parissa sellaisina, etteivät ne edellytä edes saapumista oikeuteen, voi tällä olla vaikutusta yleiseen tekojen moitittavuuskäsitykseen, yleiseen oikeustajuun ja lopulta myös lainkuuliaisuuteen. Sama vaikutus yleisestäävyyteen voi olla myös summaarisiin menettelyihin liittyvällä, osin korkeammalla väärin päätösten riskillä.⁴²

Tässä on kuitenkin korostettava, ettei yleispreveniolla ole nähdäkseni merkitystä poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta lainsoveltamisen tasolla, sillä edellytyksistä päättää tuomioistuin, joka on lakia tulkitessaan sidottu käsillä olevan tapauksen olosuhteisiin. Yleisprevention katsominen tuomioistuimen lainkäytön pääfunktioiksi taas tarkoittaisi, että tuomioistuin prosessuaalisissa lainsoveltamisratkaisuisaan kiinnittäisi huomiota päätösten vaikutuksiin ihmisiin yleensä eli ohi asianosaisten, mitä on pidettävä oikeusturva- sekä perus- ja ihmisoikeusnäkökohtien kannalta kestävämmänä. Näin ollen yleisprevention perustuvan sanktiomekanismiajattelun voidaan sanoa korostavan liiaksi rikoksen selvitysentressiä velvoittaakseen tuomioistuinta lainkäytössä.⁴³

Pölönen 2003, s. 137-141, Ervo 2005, s. 103-107 ja Jokela 2008, s. 9. Prosessin funktioista molempien prosessilajien osalta, ks. myös Huovila 2003, s. 55-64.

⁴⁰ Järjestelmän voidaan kuvata koostuvan kolmesta elementistä niin, että kriminalisoinnein määritellään kielletyt teot, rangaistusasteikolla osoitetaan paheksuttavuuden aste ja rikosprosessin avulla pidetään rangaistusuhka varteenotettavana. Ks. Jonkka 1992, s. 16-17.

⁴¹ Sanktiomekanismiajattelua ja siihen perustuvaa lainkäytön käyttäytymistä ohjaavaa vaikutusta on korostanut ruotsalainen Ekelöf ja meillä mm. Virolainen. Virolaisen mukaan rikosprosessilla onkin kaksoisfunctio toisaalta yksittäistapauksellisena rikosvastuun toteuttamisena ja toisaalta ihmisten tulevan käyttäytymisen ohjaamisena niin, että ihmiset pidättyisivät tekemästä rikoksia. Ks. esim. Ekelöf ym. I 2016, s. 13-26 ja Virolainen 1998, s. 8-11. Jonkka taas on pitänyt rikoslainkäytön yksittäistapauksellista sanktiomekanismitehtävää ongelmallisena ja katsonut preventiivisen vaikutuksen voivan koskea vain oikeuskäytännön yleisempiä linjoja ja KKO:n ennakkoratkaisuja. Ks. Jonkka 1992, s. 15. Sanktiomekanismiajattelusta ja sen kritiikistä, ks. myös esim. Vuorenpää 2007, s. 13-16, Pölönen 2003, s. 24-28 sekä Jääskeläinen 1997, s. 145-147.

⁴² Ks. samansuuntaisesti myös Diesen 1993, s. 33-34 ja s. 36-37. Vrt. Liukkonen 2012, s. 87-88, jossa kirjoittaja suhtautuu vastaajan läsnäolon ja ylipäänsä lainkäytön yleispreveniiviseen vaikutukseen kriittisesti, sillä tämä tarkoittaisi kirjoittajan mukaan, että ihmiset ennen rikoksiin ryhtymistä miettivät paitsi kiinnijäämisen riskiä, myös tulevan oikeudenkäynnin heille aiheuttamaa vaivaa. Nähdäkseni Liukkosen yleisprevention koskevassa käsityksessä on kuitenkin kyse lähinnä prevention syntytapaa koskevasta väärinkäsityksestä, sillä itse pidän lainkäytön ja aineellisen normiston ensisijaisena vaikutuskanavana järjestelmän sisäistämistä ja hyväksymistä, jossa prosessimenetellyllä on oma merkityksensä. Yleisprevention ja sen syntytaivoista välillistä yleisestäävyyttä priorisoiden, ks. tark. Lappi-Septälä 2000, s. 49-70.

⁴³ Ks. samansuuntaisesti Pölönen 2003, s. 26-28. Kuten edellä on käynyt esille, katson tuomioistuimen lainkäytöllä sinänsä olevan (erityisesti välillistä) yleispreveniivistä vaikutusta, mutta en pidä tätä lainsoveltamisen varsinaisena tehtävänä, vaan pikemminkin sen piilofunktiona. Sen sijaan lainsäädännön tasolla lainvalmistelun näkökulmasta yleisprevention perustuvalla sanktiomekanismiajattelulla on luonnollisesti keskeinen merkitys, ja samoin asia voidaan lainsoveltamisen tasolla nähdä syyttäjän näkökulmasta. Viimeksi mainitulta osin ks. Vuorenpää 2007, s. 9 alk., jossa kirjoittaja

Sitä vastoin niin ikään rikosoikeuden tai kriminaalipolitiikan tavoitteisiin lukeutuvalla erityisestävyydellä, jolla tarkoitetaan oikeusjärjestelmän pyrkimystä vaikuttaa tuomiolla vastaajaan itseensä tulevia rikoksia ehkäisten, on katsottava olevan vaikutusta poissaolokäsittelyn edellytyksiin myös lainkäytössä.⁴⁴ Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että vastaajan läsnä ollessa tuomioon sisältyvä moite välittyy paremmin kuin summaarisissa rikosprosesseissa. Siten vastaajan läsnäololla prosessissa voidaan sanoa olevan opettava ja kasvattava vaikutus, mistä syystä lainsäätäjällä on pääsääntöisesti sulkenut nuoret syytetyt summaaristen rikosprosessien soveltamisalan ulkopuolelle.⁴⁵ Lisäksi erityisestävillä näkökohdilla voi olla vaikutusta poissaolokäsittelyn edellytyksiin lainkäytön tasolla rangaistuksen määräämisen kautta, sillä tällöin huomiotavaksi tulevat rikoksetekijän henkilökohtaiset olosuhteet, joiden arvioiminen voi edellyttää vastaajan läsnäoloa.⁴⁶

Kuten edellä kävi ilmi, edellyttävät molemmat rikosprosessin pääfunktiot lähtökohdaisesti vastaajan läsnäoloa oikeudessa, joskaan summaariset rikosprosessit eivät oikein käytettyinä sinänsä ole ristiriidassa funktioiden kanssa. Pikemminkin rajallisten resurssien reaali maailmassa pääfunktioiden optimaalisen toteutumisen voidaan sanoa jopa edellyttävän yksinkertaistettuja prosessimuotoja. Vaarana summaaristumiskehityksessä kuitenkin on, että rikosvastuun toteuttamisen nimissä ja käytännön tehokkuus- ja toimivuusnäkökohtia korostaen prosessia itsessään joko yksinkertaistetaan liikaa tai yksinkertaistettujen menettelyjen piiriin tuodaan tapauksia, jotka eivät sinne, erityisesti vastaajan oikeusturvafunktio huomioiden, sovi. Kun lainkäytön tasolla tuomioistuimen näkökulmasta vastaajan oikeusturvasta huolehtimista voidaan pitää prosessin funktiosta ensisijaisena välittömämmän perus- ja ihmisoikeusperustansa vuoksi, tullaan tutkimuksen jatkossa argumentoimaan ja prosessinormistoa tulkitsemaan rikosprosessin molemmat pääfunktiot huomioiden, mutta erityisesti oikeusturvafunktiota painottaen.⁴⁷

sanktiomekanismiajattelusta käsin päätyy syyttäjän tehtäviä koskevassa väitöskirjassaan pitämään rikosprosessin pääfunktiona sanktiovarmuutta ja järjestelmän legitimiisyysvaatimusta. Väitösteoksensa yleisen osan lopussa (s. 109) Vuorenpää kuitenkin huomioi, ettei tuomioistuimen prosessinormien tulkinna rikoikeuden tavoitteiden edistämistä ole pidetty hyväksyttävänä ja painottaa näin kriminaalipolitiikan tavoitteisiin perustuvien funktioidensa soveltuvan ensisijaisesti syyttäjän rooliin lainkäytössä.

⁴⁴ Erityisestävyyden vaikutuskanavina pidetään varoitusta, kuntoutusta ja sosiaalistamista sekä eristämistä (tekijän vaarattomaksi tekeminen). Ks. näistä tark. Lappi-seppälä 2000 s. 70-86. Preventioteorioiden perusteista ja historiallisesta kehityksestä sekä vaihtelevista painotuksista yleis- ja erityisestävyyden välillä, ks. puolestaan sama, s. 18-30.

⁴⁵ Vastaajan läsnäolon vaikutuksesta erityisestävyyden kannalta tark., ks. Diesen 1993, s. 37-38 ja Liukkonen 2012, s. 85-87. Nuorten vastaajien osalta puolestaan ks. jälj. jaksot 3.4 ja 3.6.

⁴⁶ Kysymystä tarkastellaan lähemmin jälj. jaksossa 5.3.4.

⁴⁷ Pääfunktioiden ohella merkityksellinen jaksossa esitetty näkökohta liittyy kriminaalipolitiikan tavoitteisiin lukeutuvaan erityispreventioon, jolla on vaikutusta summaaristen menettelyjen edellytysten kannalta. Sen sijaan mahdollisten muiden rikosprosessin funktioiden (lähinnä oikeutta luova funktio, kontrollifunktio ja legitimoitiefunktio) käsittelyyn ei tässä ole tarvetta, sillä niillä ei nähdäkseni ole

2 Ihmisoikeussopimusten asettamat edellytykset poissa-olokäsittelylle

2.1 EIS

2.1.1 Yleistä Euroopan ihmisoikeussopimuksesta

Jokela on kirjallisuudessa esittänyt edellä käsitellyn rikosprosessin funktion moderniin oikeusvaltioon viitaten niin, että tavoitteena voidaan pitää aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääsemistä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä tavalla ihmisoikeuksia kunnioittaen.⁴⁸ Tässä huomio kiinnittyy nyt oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja ihmisoikeuksien käsitteisiin, jotka keskeisesti saavat merkityssisältönsä Euroopan neuvoston toimesta kehitetystä Euroopan ihmisoikeussopimuksesta (EIS).

EIS tuli Suomea velvoittavaksi v. 1990 ja sen määräykset ovat meillä laintasoisina voimassa osana sovellettavaa oikeutta. Tehokkaan valvontajärjestelmänsä ja erittäin laajan oikeuskäytäntönsä vuoksi sopimusta on pidettävä merkittävimpänä kansainvälisperäisenä ihmisoikeusinstrumenttina, jolla on huomattava vaikutus myös suomalaiseen rikosprosessiin.⁴⁹

Velvoittavuudestaan huolimatta EIS:n määräykset ovat pääosin ns. minimiehtoja, jotka rikosprosessia silmällä pitäen luovat yleisen eurooppalaisen standardin oikeudenkäyntimenettelylle rikosasioissa erityisesti vastaajan oikeusturvan kannalta. Tämä oikeusturvan taso on siis kuitenkin mahdollista ylittää kansallisessa lainsäädännössä tai oikeuskäytännössä.

Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) ja erityisesti sopimusta tulkitseva Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) evolutiivis-dynaaminen ratkaisukäytäntö on nykyisin

juuri merkitystä tutkimusaiheen kannalta. Ks. niistä esim. Määttä 2013, s. 109-113, Virolainen-Pölonen 2003, s. 151-156 ja Jääskeläinen 1997, s. 147-149 sekä rikosprosessin piilofunktioista Ervo 1996, s. 153-176. Vastaajan läsnäolosta ja rikosprosessin funktioista laajemmin, ks. myös Diesen 1993, s. 31-38 ja Liukkonen 2012, s. 81-89.

⁴⁸Ks. Jokela 2008, s.7.

⁴⁹ Ks. EIS:n valvontajärjestelmän pääpiirteistä esim. Pellonpää ym. 2018, s. 171-175 (tai laajasti s. 167-273) ja erityisesti EIS:n ja YK:n piirissä solmitun KP-sopimuksen eroista tältä osin, esim. Jääskeläinen 1997, s. 177-178. Ks. myös jakso 2.2.1.

keskeinen oikeuslähde myös Suomessa.⁵⁰ Erityinen merkitys EIS:ssa on sen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevalla 6.1 artiklalla, jossa taataan jokaiselle oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyyttestä.⁵¹ EIS 6.2 artiklassa taas lausutaan syyttömyysolettaman periaate.⁵²

Vastaajan oikeusturvan ja siten poissaolokäsittelyn kannalta tärkein säännös on EIS 6.3 artiklassa, jossa turvataan jokaiselle rikoksesta syytetylle seuraavat vähimmäisoikeudet:

- a) oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista hänen ymmärtämällään kielellä;
- b) oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan;
- c) oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä, ja jos hän ei pysty itse maksamaan saamastaan oikeusavusta, hänen on saatava se korvauksetta oikeudenmukaisuuden niin vaatiessa;
- d) oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulusteluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat;
- e) oikeus saada maksutta tulkin apua, jos hän ei ymmärrä tai puhu tuomioistuimessa käytettyä kieltä.

Näistä puolustuksen minimioikeuksista keskeisin on c-kohdassa turvattu oikeus puolustautua, josta muut syytetyn oikeudet ovat johdettavissa.⁵³ Tämä koskee myös poissaolokäsittelyä, joskin c-kohdan lisäksi poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta erityistä merkitystä voidaan katsoa olevan a-kohdan tiedonsaantioikeudella ja d-kohdassa turvatulla todistajien kuulusteluoikeudella. EIS 6.3 artiklassa on kuitenkin kyse

⁵⁰ Sopimuksen asemasta ja merkityksestä meillä, ks. esim. Pellonpää ym. 2018, s. 64-86 ja EIT:n noudattamista tulkintaperiaatteista, sama, s. 330-348.

⁵¹ EIS 6 artiklaa vastaavasti PL 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Lisäksi pykälän toisen momentin mukaan käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla. PL 21 §:llä on haluttu turvata Suomea sitovien ihmisoikeussopimusten velvoitteet, joten niitä voidaan pitää PL 21 §:n minimisisältönä. EIS 6 artikla sisältyy siis kokonaisuudessaan PL 21 §. Tämän lisäksi perusoikeuksina voidaan kansallisella tasolla tarvittaessa turvata ihmisoikeuksia pidemmälle menevä oikeusturva, esim. Ervo 2005, s. 11-12 ja Koponen 1998, s. 422.

⁵² Ks. periaatteesta esim. Pellonpää ym. 2018, s. 702-710.

⁵³ Ervo 2005, s. 173, jossa kirjoittaja kutsuu oikeutta puolustukseen syytetyn minimioikeuksien perusoikeudeksi.

syytetyn kannalta oikeudenmukaisen rikosoikeudenkäynnin minimiehtojen listauksesta, jotka ovat puolestaan johdettavissa 6.1 artiklan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsitteestä.⁵⁴ Niinpä jonkin vähimmäisehdon rikkominen tarkoittaa yleensä myös 6.1 artiklan loukkausta. Toisaalta oikeudenkäynti kokonaisuutena tarkastellen voi olla 6.1 vastainen silloinkin, kun yksittäisiä minimiehtoja ei erikseen tarkasteltuna olisikaan rikottu. Lisäksi on syytä huomata 6.3 artiklan sisältämät vaatimukset liittyvät keskenäänkin niin kiinteästi toisiinsa, että rikkomuksen toteaminen voi edellyttää esimerkiksi c- ja d-kohtien tarkastelua yhdessä.⁵⁵

2.1.2 Oikeus saada tieto syytteen sisällöstä (EIS 6.3 a-kohta)

EIS 6.3 a-kohdassa turvattua syytetyn oikeutta tiedonsaantiin toteutetaan haastamismenettelyn kautta. Haaste on annettava syytetylle tiedoksi todisteellisesti ja siten, että hän voi tosiasiallisesti myös puolustautua. Tuomioistuimen tulee varmistua viran puolesta siitä, että tiedoksianto on todella tapahtunut.⁵⁶ Haastamismenettelyllä on keskeinen merkitys poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta, mutta haasteen onnistumista ei kuitenkaan ole EIT:n oikeuskäytännössä pidetty ehdottomana edellytyksenä ko. menettelylle. Poissaolokäsittelyyn ja syytetyn EIS 6.3 artiklan a-kohdassa turvattuun tiedonsaantioikeuteen liittyvää problematiikkaa valaisee hyvin seuraava EIT:n ratkaisu:

Dembukov v. Bulgaria 28.2.2008

Tapauksessa valittajaa epäiltiin kotikylänsä sähkökaapeliensa varkauksista. Esitutkinnassa, jossa valittajalla oli apunaan asianajaja, valittajalle annettiin määräys olla muuttamatta kylästä. Myöhemmin valittaja sai tiedon esitutkinnan tuloksista, ja josakin vaiheessa tämän jälkeen valittaja muutti ilman syyttäjän lupaa toiselle paikkakunnalle, mistä oli seurauksena, ettei valittajalle saatu todisteellisesti toimitettua syytekirjelmää, eikä haastetta oikeudenkäyntiin. Lykkäyksen jälkeen oikeus päätti käsitellä juttua valittajan poissaolosta huolimatta määräten hänelle puolustajan, jolle haaste toimitettiin. Tässä oikeudenkäynnissä valittaja tuomittiin syytteen mukaisesti 3 vuodeksi vankeuteen. Tuomio sai lainvoiman. Valittaja haki rangaistusta suorittaessaan kansalliselta korkeimmalta oikeudelta tuomionpurkua ja uutta oikeudenkäyntiä sillä perusteella, että hän ei ollut saanut tietoa oikeudenkäynnistä. Korkein oikeus hylkäsi hakemuksen, koska katsoi, että valittaja oli omalla toiminnallaan tahallaan tehnyt osallistumisensa juttuun mahdottomaksi saatuaan tiedon

⁵⁴ Ervo 2005, s. 174.

⁵⁵ Pellonpää ym. 2018, s. 711-712.

⁵⁶ Ervo 2005, s. 174-175.

itseään koskevasta epäilystä rikoksesta. EIT:ssa valittaja väitti EIS 6.3 artiklan rikkomuksia, kun hänet oli tuomittu poissa olevana eikä hän ollut saanut uutta oikeudenkäyntiä. EIT katsoi kuitenkin yksimielisesti, ettei EIS 6 artiklaa ollut rikottu.

Tapauksen perusteluissaan EIT toteaa, että EIS 6.1 artiklan tavoitteista sekä 6.3 artiklan määräyksistä ilmenee, että syytetyllä on oikeus osallistua istuntoon, mutta ettei jutun käsitteleminen syytetyn poissa ollessa sinänsä ole EIS 6 artiklan vastaista. Artiklaa voidaan tapauksen perustelujen mukaan kuitenkin katsoa rikotun silloin, kun poissa olevana tuomittu ei saa uutta oikeudenkäyntiä tilanteessa, jossa ei ole näytetty, että hän on luopunut oikeuksistaan olla paikalla oikeudessa ja puolustaa itseään. Tuomion perustelujen mukaan tällainen luopuminen voidaan tehdä niin nimenomaisesti kuin konkluudenttisestikin, mutta luopumisen tulee olla yksiselitteinen eikä se saa olla vastoin tärkeää yleistä etua. Näyttötaakka luopumisesta on EIT:n mukaan sopimusvaltiolla, ja hiljaisen luopumisen tapauksissa edellytetään myös sen näyttämistä, että vastaaja on voinut kohtuudella ennakoida oman menettelynsä seuraukset. Demebukov-tapauksessa EIT on kuitenkin katsonut valittajan itse aiheuttaneen haastamisen epäonnistumisen ja poissa olevana tuomitsemisen. Tässä erityistä merkitystä EIT on antanut asuinpaikkaa koskevan määräyksen rikkomiselle. Lisäksi tuomioistuimien on tapauksen perusteluissaan huomoinut, että koska valittajalla on vielä muuttovaiheessa ollut itse valitsemansa asianajaja, on valittaja kohtuudella voinut ennakoida menettelynsä seuraamukset.⁵⁷

Poissaolokäsittelyn kannalta mielenkiintoista Demebukov-tapauksessa on myös valittajalle määrätyn puolustajan rooli. Tältä osin EIT toteaa tapauksen perusteluissa, että vaikka oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu keskeisesti syytetyn oikeus saada tarvittaessa viran puolesta määrätty puolustaja, ei se vähennä syytetyn läsnäolon merkitystä. EIT:n mukaan vastaajan kuulemisella voidaan tutkia hänen omien lausumiensa totuudenmukaisuutta ja verrata niitä asianomistajan ja todistajien lausumiin. Niinpä tuomioistuimien vahvistaa perusteluissaan, että lainsäätäjällä tulee olla mahdollisuus ehkäistä perusteettomia poissaoloja edellyttäen, että säädetyt seuraamukset eivät ole tapauksen oloissa kohtuuttomia, eikä syytetyltä riistetä oikeutta turvautua puolustajaan. Lisäksi EIT huomauttaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden varmistamisen

⁵⁷ Tapauksessa EIT piti merkityksellisenä, että muutto oli tapahtunut pian esitutkinnan tulosten tultua valittajan tietoon, eikä valittaja ollut jättänyt uutta osoitettaan syyttäjäviranomaisille. Valittaja ei myöskään näyttänyt eikä edes väittänyt, että hän olisi rikkonut asuinpaikkaa koskevaa määräystä pätevistä syistä tai että muutto olisi tapahtunut syistä, joista hän ei ollut voinut määrätä.

kuuluvan tuomioistuimille, joiden on huolehdittava siitä, että puolustaja, joka on tullut oikeuteen ilmeisenä tarkoituksenaan päämiehensä puolustaminen, saa tilaisuuden tehdä niin.⁵⁸

Seuraavassa Italiaa koskeneessa tapauksessa EIT taas katsoi oikeudenkäyntimenettelyn rikkoneen EIS 6 artiklaa:

Sejdovic v. Italia 1.3.2006 (suuri jaosto)

Tapauksessa valittajaa epäiltiin Italiassa romanileirillä tapahtuneesta murhasta, ja hänestä oli annettu vangitsemismääräys. Määräystä ei kuitenkaan voitu panna täytäntöön, sillä valittaja jäi kateisiin. Tällöin valittajalle määrättiin puolustaja, koska viranomaiset katsoivat valittajan tahallaan karttavan oikeudenkäyntiä, ja myöhemmin tässä oikeudenkäynnissä valittaja tuomittiin poissa olevana 21 vuodeksi vankeuteen. Tuomio sai lainvoiman. Sittemmin valittaja tuli pidätetyksi Saksassa, jolloin Italian viranomaiset esittivät tämän luovuttamista koskevan pyynnön. Luovuttamisesta kuitenkin kieltäydyttiin, koska Saksan viranomaiset katsoivat, ettei Italian lainsäädäntö taannut riittävällä varmuudella uuden oikeudenkäynnin mahdollisuutta valittajalle. EIT:ssa valittaja väitti poissaoloon perustuen, että hänelle Italiassa annettu tuomio rikkoi EIS 6 artiklaa. EIT:n suuri jaosto vahvisti yksimielisesti EIS 6 artiklaa rikotun.⁵⁹

Tapauksen perusteluissaan EIT kiinnitti huomiota siihen, että valittajaa oli pidetty ”kar-kulaisena” vain koska tämä oli jäänyt kateisiin. EIT piti kyseenalaisena, voitiinko valittajan, kun hän ei ollut saanut haastetta, katsoa saaneen syytteestä ja oikeudenkäynnistä sellaisen tiedon, että hän oli kyennyt päättämään siitä, osallistuisiko hän oikeudenkäyntiin vai luopuisiko hän tuosta oikeudestaan tai karttaisi oikeudenkäyntiä. Riittävä tiedonsaanti olisi ollut tuomioistuimen mukaan mahdollista osoittaa esimerkiksi silloin, kun syytetty ilmoitti julkisesti tai kirjallisesti, että hän ei aikonut vastata haasteisiin, joista hän oli saanut tiedon muutoin kuin viranomaisilta. Samoin oli asia silloin, kun syytetty onnistui välttämään pidätysyrityksen tai kun viranomaisille jätettiin selviytyksiä, jotka osoittivat yksiselitteisesti, että syytetty tiesi oikeudenkäynnistä ja syyteistä. Nyt tällaisia seikkoja ei ollut käsillä, joten EIT katsoi oletuksen oikeudenkäynnin karttamisesta perustuneen lähinnä asiassa valittajaa vastaan olleeseen näyttöön, mitä EIT piti EIS 6.2 artiklassa turvatun syyttömyysolettaman vastaisena. EIS 6 artiklan

⁵⁸ Ks. ratkaisusta myös Liukkonen 2012, s. 150-151 ja s. 153-157.

⁵⁹ EIT:n (seitsenjäseninen) jaosto antoi asiassa samansisältöisen tuomion 10.11.2004, jonka jälkeen tapaus siirrettiin suureen jaostoon Italian pyynnöstä. Tästä mahdollisuudesta tarkemmin, ks. Pellonpää ym. 2018, s. 269-272.

loukkauksen tapauksessa konkretisoi kuitenkin vasta se, ettei valittajalle turvattu riittäväällä varmuudella mahdollisuutta uuteen oikeudenkäyntiin Italian lainsäädännössä.⁶⁰

Dembukov- ja Sejdivic-tapaukset osoittavat, ettei poissa olevana tuomitseminen sinänsä ole EIT:n oikeuskäytännön vastaista, vaan melko ankaratkin rangaistukset ovat myös poissa olevana tuomittuina mahdollisia.⁶¹ Tapauksista käy myös ilmi EIS 6.3 artiklan a-kohdan dispositiivisuus. Syytetyllä on siis omalla toiminnallaan mahdollisuus keskeisesti vaikuttaa siihen tiedon määrään ja laatuun, jonka hän syytteestä saa.⁶² Tapauksen eriävät lopputulokset selittyvät nimenomaan sillä, että Dembukov-tapauksessa valittajan oman toiminnan seuraukset ovat olleet tämän ennakoitavissa, ja myös oikeudenkäynnin karttaminen vastapuolen näytettävissä.⁶³ Sejdivic-tapauksessa taas mitään näyttöä oikeudenkäynnin pakoilutarkoituksesta tai edes valittajan tietoisuudesta itse prosessista ei ole esitetty, vaan nämä seikat on oletettu tosiksi itse rikoksesta kertyneen näytön perusteella. Toisaalta Sejdivic-tapauksen osalta on huomionarvoista, että EIS 6 artiklan loukkaukseen on tapauksessa johtanut vasta se, ettei valittajalla ole ollut mahdollisuutta uuteen oikeudenkäyntiin Italian lainsäädännön perusteella.⁶⁴

⁶⁰ Tapauksessa Italian hallitus myös uuden oikeudenkäynnin mahdollisuuteen liittyen esitti, ettei EIT:n tulisi ottaa asiaa tutkittavakseen, koska kaikkia kansallisia oikeussuojakeinoja ei ollut käytetty. Italian tapauksenaikainen lainsäädäntö kuitenkin edellytti uudelta oikeudenkäynniltä (määräajanpalautushakemus), että valittajan olisi tullut osoittaa, ettei hän ollut tahallaan jättänyt ottamatta selkoa prosessitoimista taikka yrittänyt karttaa oikeudenkäyntiä. Lisäksi hakemus olisi tullut tehdä 10 päivässä siitä, kun hänen ehkä olisi katsottu saaneen tiedon tuomiosta pian Saksassa toimitetun pidätyksensä jälkeen. Niinpä EIT katsoi, että Italian prosessilainsäädäntö oli puutteellista, eikä se riittäväällä varmuudella taannut valittajalle tilaisuutta osallistua uuteen oikeudenkäyntiin ja puolustautua siinä.

⁶¹ Vastaavasti kirjallisuudessa esim. Koponen (1998, s. 422.) toteaa rangaistusten EIT:ssa käsitellyissä tapauksissa voineen olla huomattavasti ankarampia kuin ROL:n mukaiset enimmäisrangaistukset poissaolokäsittelyssä. Sen sijaan Liukkonen katsoo EIT:n rajaavan poissaolokäsittelyn mahdollisuuden lieviin tai korkeintaan keskivakavien rikosten alapäättä koskeviin rangaistuseuraamuksiin. Tätä yllättävältä tuntuvaa tulkintaa Liukkonen ei tosin perusta ilmeisesti mihinkään tiettyyn EIT:ssa käsiteltyyn nimenomaiseen ratkaisuun, vaan EIT:n poissaolokäsittelyä koskevassa perustelukäytännössä omaksumaan yleisen edun käsitteeseen, jota vastoin poissaolokäsittely ei EIT:n mukaan saa olla (ks. esim. Dembukov-tapaus). Ks. Liukkonen 2012, s. 156-157. Jo tässä kohdin lieneekin aiheellista todeta, että tämän tutkimuksen puitteissa tullaan pitäytymään EIT:n EIS:ta koskevissa eksplisiittisissä ratkaisuissa ja kirjallisuudessa yleisemmin esitetyissä tulkintakannanotoissa, joten Liukkonen väitöskirjassaan esittämiin EIT:n oikeuskäytäntötulkintoihin ei tässä täysin voida yhtyä. Erityisesti sanottu koskee Liukkonen tapaa johtaa merkityksiä juuri edellä mainitusta yleisen edun käsitteestä. Ks. myös jälj. jaksot 2.1.4, 2.1.5 ja 5.2.

⁶² Samansuuntaisesti myös Ervo 2005, s. 182-183.

⁶³ Ennakoitavuus liittyy tapauksessa luonnollisesti siihen, että esitutkinnan tulokset ovat olleet valittajan tiedossa ja valittajalla on tässä vaiheessa ollut apunaan asianajaja. Oikeudenkäynnin pakoilutarkoituksesta on puolestaan riittänyt näytöksi se, että valittaja on rikkonut oikeudenkäynnin turvaamiseksi asetettua nimenomaista asuinpaikkamääräystä.

⁶⁴ Vastaavia aikaisempia Italiaa koskeneita EIT:n ratkaisuja, ks. esim. tapaukset **F.C.B v. Italia (28.8.1991)** ja **Somogyi v. Italia (18.5.2004)**.

Tässä kirjoituksessa Demebukov ja Sejdivic- tapauksen on katsottu koskevan erityisesti EIS 6.3 artiklan a-kohdassa turvattua tiedonsaantioikeutta, jonka yhteydessä ne on siten esitetty. On kuitenkin huomattava, että EIT ei ole ko. tapauksissa eikä tapauksia vastaavassa ratkaisukäytännössään katsonut mahdollisten oikeudenloukkausten liittyvän nimenomaisesti a-kohdan tiedonsaantioikeuteen, vaan pikemminkin 6.1 artiklan yleiskäsitteeseen toisinaan vielä yhdessä 6.3 artiklan c-kohdan puolustautumisoikeuden kanssa. Tämä EIT:n linja on ollut pääpiirteissään johdonmukainen paljon oikeuskirjallisuudessakin käsitellystä Colozza-tapauksesta asti.⁶⁵ Tapauksessa oli kyse Sejdivic-tapauksen kaltaisesta tilanteesta, ja valittaja katsoi a-kohtaa loukatun, mutta EIT vahvisti loukkauksen 6.1 artiklan nojalla. Tuomioistuin perusteli ratkaisuaan lähinnä sillä, että 6.3 artiklan vähimmäisoikeudet ovat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osia. Nähdäkseni vastaava perustelu voitaisiin kuitenkin esittää kaikkien minimioikeuksien osalta, jolloin ne menettäisivät itsenäisen merkityksensä ja niihin vetoaminen kävisi tarpeettomaksi.⁶⁶

2.1.3 Oikeus puolustautua henkilökohtaisesti (EIS 6.3 c-kohta)

EIS 6.3 artiklan c-kohdan mukaan rikoksesta syytetyllä on oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä. Oikeus puolustautua henkilökohtaisesti sisältää pääsääntöisesti oikeuden olla itse läsnä oikeudenkäynnissä, eikä tätä mahdollisuutta saa yksittäistapauksessa korvata vastoin syytetyn tahtoa sallimalla pelkästään avustajan läsnäolo. Sen sijaan valtiosisäisen lainsäädännön mahdollisesti edellyttämä pakollinen asianajajan käyttö ei sellaisenaan ole vastoin sopimusta.⁶⁷ EIS:n vastaiseksi on kuitenkin katsottu sellainen tilanne, jossa valittaja on jäänyt henkilökohtaisesti saapumatta tuomioistuimeen ja hänen asianajajaltaan on

⁶⁵Ks. ratkaisu **Colozza v. Italia (12.2.1985)** ja oikeuskirjallisuudessa tapauksesta esim. Aall 1996, s. 207-208 ja Danelius 2012, s. 235.

⁶⁶ EIT:n kantaa voidaan katsoa puoltavan sen, että EIS:n loukkauksen ko. olosuhteissa muodostaa vasta se, ettei vastaajalla ole oikeutta uuteen oikeudenkäyntiin. Tästä huolimatta loukkauksessa on keskeisesti kyse oikeudesta saada tieto syytteen sisällöstä, mitä turvataan juuri EIS 6.3 artiklan a-kohdassa. Mikään ei tosin estä EIT:ta katsomasta esim. artiklan e-kohdan loukkaukseksi tilannetta, jossa oikeudenkäynnistä tietämätön vastaaja ei läsnä olevanakaan olisi saanut tarvitsemaansa tulkkausapua. Kronologisen rationaalisuuden nimissä pitäisin kuitenkin perustellumpana haastamismenettelystä johtuvien oikeudenloukkausten tilanteissa viittaamista vähimmäisoikeuksien a-kohtaan, ainakin mahdollisten muiden artiklojen ohella. Niinpä, kun tähän on ollut vielä esitysteknisiä syitä, on kirjoituksessa poikettu EIT:n perustelukäytännöstä tältä osin. Lisäksi voidaan todeta, että poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta keskeistä ei ole, mihin vähimmäisoikeuteen EIT ratkaisuisaan kulloinkin viittaa, vaan oleellista on se, millaista oikeudenkäyntimenettelyä se pitää EIS:n vastaisena.

⁶⁷ Ks. EIT:n ratkaisu **Croissant v. Saksa (25.9.1992)** ja sen kommentointia esim. Danelius 2012, s. 326.

evätty oikeus esiintyä tuomioistuimessa päämiehensä puolesta.⁶⁸ Tästä on ollut kyse seuraavassa EIT:n Ranskaa koskeneessa ratkaisussa:

Karatas ja Sari v. Ranska 16.05.2002

Tapauksessa valittajia epäiltiin kuulumisesta terroristitekoja valmistelevaan rikollisjärjestöön sekä muista lievemmistä rikoksista. Tultuaan vangituiksi valittajat myönsivät esitutkinnassa käyttäneensä väärää passia mutta kiistivät kaikki rikollisjärjestöä koskevat syytteet. Myöhemmin valittajat päästettiin vapaaksi, jolloin he jäivät tietymättömiin huolimatta heille asetetusta ilmoittautumisvelvollisuudesta ja kiellosta lähteä piirikunnasta. Valittajat eivät saapuneet seuranneeseen oikeudenkäyntiin, jossa läsnä olivat kuitenkin heidän asianajajansa. Ko. oikeudenkäynnissä asianajajat pyysivät lupaa saada lausua päämiestensä puolesta, mutta pyyntö hylättiin, ja asiassa annettiin poissaoloperusteiset 2 ja 4 vuoden langettavat vankeusrangaistustuomiot. EIT:ssa valittajat väittivät, että menettely oli rikkonut oikeudenmukaisen oikeudenkäyntimenettelyn vaatimuksia osin siksi, että he eivät olleet voineet puolustautua asianajajiansa edustamina.⁶⁹ Tuomiossaan EIT vahvisti, että EIS 6.3 artiklan c-kohtaa oli tältä osin rikottu (ään. 6-1).

Tuomion perusteluissa EIT viittaa aikaisempaan oikeuskäytäntöön, erityisesti *Poitrimol, Lala, Pelladoah ja Van Geyseghem*-tapauksiin.⁷⁰ Tuomioistuin kuitenkin toteaa *Karatas ja Sari*-tapauksen eroavan näistä etenkin siten, että tapauksessa valittajilla oli tilaisuus saattaa asia kaikilta osin uuteen oikeudenkäyntiin. Tästä mahdollisuudesta huolimatta EIT ei pitänyt hyväksyttävänä evätä asianajajilta, jotka mitä ilmeisimmin olivat paikalla puolustaakseen päämiehiään, tilaisuutta tehdä niin. EIT ei myöskään hyväksynyt hallituksen väitettä siitä, että kontradiktorisen käsittelyn edellytykset eivät olisi olleet olemassa, kun valittajia ei ollut henkilökohtaisesti onnistuttu haastamaan oikeudenkäyntiin. Tuomioistuin toteaa tapauksen perusteluissa, että oikeus puolustaja oli luonteeltaan käytännöllinen ja tehokas eikä vain teoreettinen, joten sen käyttöä ei saanut panna riippumaan liian muodollisten edellytysten täyttämisestä. EIT:n mukaan syytetyn oikeus saada tehokasta apua asianajajalta kuuluu keskeisesti

⁶⁸Ks. Ervo 2005, s. 197-200 ja Pellonpää ym. 2018, s. 719-724. Tällainen määräys on sisällytetty ainakin Hollannin, Belgian ja Ranskan rikosprosesseihin. Ks. Danelius 2012, s. 329.

⁶⁹ Tapauksessa valittajat väittivät EIT:ssa, että EIS 6.3 artiklan c-kohtaa oli rikottu myös sillä perusteella, että he eivät voineet saattaa asiaa uuteen oikeudenkäyntiin antautumatta vankeuteen, sillä Ranskan kansallisen lainsäädännön mukaan osoitetietojen antaminen oli uuden oikeudenkäynnin edellytys ja heidät oli tuomioissa määrätty vangittaviksi. Tältä osin EIT kuitenkin katsoi, ettei tapauksen olosuhteissa pääsyä tuomioistuimeen oltu estetty EIS:n vastaisesti erityisesti sen vuoksi, että vangitsemismääräykset merkitsivät vain tutkintatuomarin määräysten voimassaolon välttämätöntä jatkamista. Ks. myös Danelius 2012, s. 185 ja s. 329.

⁷⁰Ks. EIT:n ratkaisut *Poitrimol v. Ranska (23.11.1993)*, *Lala v. Alankomaat (22.9.1994)*, *Pelladoah v. Alankomaat (22.9.2004)* ja *Van Geyseghem v. Belgia (21.1.1999)*.

oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Vaikka lainsäätäjällä tuli olla valta ehkäistä aiheettomia poissaoloja, sanktioilla ei voitu poiketa oikeudesta puolustajaan.

Vaikka Karatas ja Sari-tapauksen ilmentämä oikeusohje on sinänsä selkeä, ei EIT:n oikeuskäytäntö ole täysin yksiselitteinen 6.3 artiklan c-kohdan osalta asiamiehen käyttöä koskevissa ratkaisuisa.⁷¹ Tämä ilmenee jo siitä, että kaikki edellä mainitut asiamiehen käyttöä koskevat tuomiot ovat äänestysratkaisuja Pelladoah-tapausta lukuun ottamatta. Tuomioissa EIT:n jäsenten käsitykset EIS 6.3 artiklan c-kohdassa turvattujen puolustuksen oikeuksien keskeisestä funktiosta vaihtelevat huomattavasti. Tois- taiseksi jäsenten enemmistö on katsonut, että syytetyn henkilökohtaisella läsnäololla on rikosprosessissa erityinen merkitys. Siten valtiolla on tarvittaessa oikeus velvoittaa syytetty tähän ja saapumisen turvaamiseksi voidaan käyttää pakkokeinoja. Hyväksyt- tävänä painostuskeinona ei enemmistön kannan mukaan kuitenkaan pidetä sitä, että syytetyn jäätyä pois asia ratkaistaan tämän poissa ollessa samalla epämällä syytetyn asiamieheltä oikeus puolustaa päämiestään. Oikeutta puolustukseen ei siis ole lupa riis- tää silloinkaan, kun vastaaja ei saavu paikalle ja poissaolo on esteetöntä.⁷²

EIS 6.3 artiklan c-kohdassa turvattu oikeus puolustautua henkilökohtaisesti on poissa- olokäsittelyjen osalta ollut EIT:ssa käsiteltävänä toisinaan myös muissa kuin edellä esi- tetyissä asiamiehen käyttöä koskevissa ratkaisuisa. Tässä tuomioistuimen

⁷¹ Näin myös Laura Ervo, joka tosin huomauttaa asian selittyvän paljolti sillä, että ratkaistavaksi tule- vat tapaukset ovat yksittäistapauksina sidoksissa sekä kulloisenkin tapauksen erityispiirteisiin että ky- seisen sopimusvaltion kansalliseen lainsäädäntöön. Ervo 2005, s. 204.

⁷² Ervo 2005, s. 204-205. Ervo luonnehtii EIT:n jäsenten kantoja niin, että enemmistö ymmärtää puo- lustuksen oikeudet luonteeltaan aktiivisina osallistumisoikeuksina eikä passiivisina vapausoikeuksina valtion vallankäyttöä vastaan, kuten samaan lopputulokseen oleellisesti eri perusteella päätyvä vähem- mistö. Jälkimmäisessä vähemmistön kannassa EIS 6.3 artiklan c-kohta avautuu Ervon mukaan syyte- tyn valinnanvapautena ja rinnastuu tämän oikeuteen olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä sel- vittämiseen. Ervon kategorisoimat kannat tulevat erityisen hyvin esille EIT:n tuomiossa Van Geys- eghem-tapauksessa. Tuomiossa esitetään myös Ervon jaotteluun liittyvä kolmas kanta, jossa päädytään eri lopputulokseen jo esitettyjen kantojen kanssa. Huomionarvoista tässä on, että mielipide on nimen- omaan EIT:n suomalaisjäsenen, Matti Pellonpään. Pellonpää perusteli näkemystensä sillä, että puolus- tuksen oikeudet eivät voi olla ehdottomasti muita intressejä painavampia, minkä vuoksi lainsäätäjällä tulee olla mahdollisuus ehkäistä oikeudettomia poissaoloja. Pellonpään mukaan EIS 6.3 artiklan c- kohta tai mikään muukaan EIS:n säännös ei taannut vastaajalle yleistä oikeutta olla poissa rikosjutun käsittelystä ja käyttää puhevaltaa edustajan välityksin, minkä Pellonpää katsoi tapauksen olosuhteissa johtavan siihen, ettei EIS:ta oltu rikottu. Van Geysseghem-tapauksen jälkeen EIT:n linja vaikuttaa kui- tenkin vakiintuneen Pellonpään käsitykselle vastakkaiseksi, mitä osoittavat EIT:n yksimieliset ratkaisut tapauksissa **Van Pelt v. Ranska (23.5.2000)** ja **Goedhart v. Belgia (20.3.2001)**. Tarkemmin, ks. pe- rustelut Van Geysseghem-tapauksessa ja niiden analysointia Ervo DL 1999, s. 566-576 ja Ervo 2005, s. 204-211, sekä Danelius 2012, s. 329.

oikeuskäytännöstä esimerkkeinä voidaan mainita tapaukset **Da Luz Domingues Ferreira v. Belgia (24.5.2007)** ja **Romanov v. Venäjä (20.10.2005)**.

Ensiksi mainitussa tapauksessa EIT katsoi, että valittajalta oli oikeudettomasti evätty pääsy tuomioistuimeen, kun hänen pyyntönsä oikeudenkäynnin jatkamisesta jätettiin tutkimatta sillä perusteella, että pyyntöjä ei ollut tehty valtiosisäisen oikeuden muoto- ja määräaika säännösten mukaisesti.⁷³ Tapauksessa ylioikeuden tuomio oli annettu tiedoksi henkilökohtaisesti Saksassa vangittuna olleelle valittajalle, mutta hänelle ei ollut tiedoksiannon yhteydessä annettu muutoksenhakuosoitusta. Valittaja oli kuitenkin samana päivänä eli lain mukaisessa määräajassa lähettänyt viralliselle syyttäjälle kirjatun kirjeen ilmoittaen vastustavansa tuomiota. Hallitus tosin väitti, ettei kirje ollut saapunut syyttäjänvirastoon, ja kiisti sen oikeudellisen merkityksen ylipäättänsä, sillä kansallisen oikeuden mukaan kirjattu kirje ei täyttänyt vastustamiselle asetettuja muotomääräyksiä. EIT kuitenkin korosti tapauksen perusteluissa, että valittaja oli vastustamisilmoituksellaan osoittanut yksiselitteisesti halunsa tulla paikalle ja puolustaa itseään, eikä muotosäännösten soveltaminen saanut estää asianosaista käyttämästä tätä oikeussuojakeinoa.

Tapauksessa erityistä merkitystä annettiin muutoksenhakuosoituksen puuttumiselle, mikä oli katsottava virheeksi viranomaisten toiminnan puolella. Siten tapauksesta ei voida tehdä sellaista johtopäätöstä, että poissa olevana tuomitulla olisi aina oikeus uuteen oikeudenkäyntiin muoto- ja määräaika säästöjen estämättä.⁷⁴

Venäjä koskeneessa Romanov-tapauksessa puolestaan oli kyse mielenterveyden häiriöistä kärsineen syytetyn oikeudesta tulla henkilökohtaisesti kuulluksi oikeudessa asian selvittämisen tarkoituksessa. Tapauksessa oikeus oli katsonut, että valittajaa ei voitu pitää mielisairautensa vuoksi syyntakeisena, minkä vuoksi hänet tuli panna tahdosta riippumattomaan hoitoon mielisairaalaan. Valittajan terveydentilasta oli oikeudessa esitetty kaksi pitkälle yhtenevää asiantuntijalausuntoa, jotka kuitenkin erosivat

⁷³ EIT tosin piti menettelyä tapauksessa EIS 6.1 artiklan yleissäädöksen vastaisena. Tapauksessa oli osakysymyksenä myös ylioikeudessa tapahtuneen poissaolokäsittelyn oikeudenvastaisuus sinänsä, kun valittaja oli pyytänyt käsittelyn lykkäämistä oikeudelliseen esteeseen vedoten. Tältä osin EIT kuitenkin katsoi valittajan tapauksen olosuhteissa suurelta osin omalla menettelyllään luoneen tilanteen, jossa hän ei ollut voinut osallistua ylioikeuden istuntoon, joten EIS 6 artiklaa ei tällä perusteella rikottu.

⁷⁴ Myös EIT toteaa tällaisten säästöjen tärkeän merkityksen tuomion perusteluissaan. Ks. ratkaisusta myös Liukkonen 2012, s. 150-152.

merkittävästi tarpeellisiksi katsottavien hoitotoimenpiteiden osalta.⁷⁵ Valittaja oli useasti pyytänyt, että hänet tuotaisiin oikeuteen, jotta häntä voitaisiin kuulla mm. tarvittavista hoitotoimenpiteistä. Pyynnöt evättiin, mikä hallituksen mukaan perustui siihen, että asiantuntijan mukaan valittaja ei kyennyt ymmärtämään jutulle relevantteja seikkoja eikä häntä siten voitu kuulla todistelutarkoituksessa.

EIT totesi tuomiossaan, että syytetyn läsnäolo ja tilaisuus osallistua käsittelyyn yhdessä avustajansa kanssa oli olennaisen tärkeää silloin, kun oikeudenkäynnissä oli arvioitava hänen henkilöönsä ja luonnettaan taikka mielentilaansa rikoksen tekohetkellä. Tuomioistuimen mukaan tapauksessa ei ollut näyttöä siitä, että valittaja olisi osoittanut häiriintynyttä käyttäytymistä tai että hänen fyysinen tai henkinen tilansa olisi muusta syystä estänyt häntä olemasta paikalla. Asianajajan läsnäolo ei myöskään voinut korvata valittajan poissaoloa. Siten EIT katsoi, ettei tapauksessa ollut syytä poiketa syytetyn läsnäoloa ja tehokasta osallistumista koskevasta yleisestä periaatteesta, eikä oikeus olisi voinut päättää asiaa kuulematta välittömästi valittajaa asian selvittämistarkoituksessa. Tuomioistuin totesi menettelyn rikkoneen EIS 6.3 artiklan c-kohtaa yhdessä 6.1 artiklan kanssa.

2.1.4 Oikeus kuulustuttaa todistajia (EIS 6.3 d-kohta)

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6.3 artiklan d-kohdassa turvataan jokaiselle rikoksesta syytetylle oikeus kuulustella tai antaa kuulustuttaa itseään vastaan käytettäviä todistajia sekä saada tasapuolisesti kutsutuiksi ja kuulustelluiksi omia todistajiaan. Sopimuskohtaan on katsottu konkretisoivan aseiden yhtäläisyyden -periaatetta (equality of arms) ja siinä on kyse todistelun kontradiktorisuudesta, joka lähtökohtaisesti koskee kaikkea oikeudenkäyntiaineistoa. EIT on oikeuskäytännössään kuitenkin katsonut, että todistelun kontradiktorisuudesta voidaan poiketa silloin, kun vastakuulustelun toteuttamatta jääminen ei ole vältettävissä. Tällöin EIT on perinteisesti edellyttänyt lisäksi, että tuomio ei perustu yksin tai pääasiallisesti (taikka ratkaisevasti) tähän ei-kontradiktoriiseen näyttöön.⁷⁶

⁷⁵ Ensimmäisessä lausunnossa todettiin, että psykiatrinen avohoito olisi riittävää, kun taas jälkimmäisen mukaan valittajaa tuli hoitaa suljetussa sairaalassa.

⁷⁶Ks. Ervo 2005, s. 317-320 ja Pellonpää ym. 2018, s. 738-745.

Edellä sanotusta oli poissa olevana tuomitsemisen yhteydessä osaltaan kyse EIT:n ratkaisussa **Kollcaku v. Italia (8.2.2007)**. Tapaus oli perusasetelmaltaan yhdenmukainen edellä esitetyn Sejdovic-tapauksen kanssa ja EIT vahvisti oikeudenloukkauksen tältä osin vielä viittaamalla Sejdovic-tapauksessa esittämiinsä perusteluihin.⁷⁷ Kollcaku-tapauksessa valittaja väitti kuitenkin lisäksi, että oikeudenkäynti oli rikkonut EIS 6.3 artiklan d-kohtaa, kun (poissa olevana annettu) tuomio oli perustunut keskeisesti X:n esitutkinnassa antamiin lausumiin, eikä hän ollut voinut siten kuulustella (edes määrätyn puolustajansa välityksellä) X:ää tämän jäätyä kadoksiin. EIT:n mukaan tuomio ei kuitenkaan ollut perustunut yksinomaan asianomistaja X:n lausumiin, joten EIS 6.3 artiklan d-kohtaa ei ollut rikottu, vaikka valittaja ei ollut voinut kuulustella tai kuulustuttaa X:ää.⁷⁸

Päinvastaiseen lopputulokseen EIT tuli puolestaan ratkaisussa **Rachdad v. Ranska (16.11.2003)**. Tapauksessa oli kyse poissa olevana tuomitsemista seuraneista uusista oikeudenkäynneistä valittajan vastustamisilmoituksen johdosta. Uusissa oikeudenkäynneissä valittaja vaati todistajien kuulemista. Kansallinen ylioikeus suostuikin valittajan vaatimukseen, sillä se katsoi, että syytteiden hyväksyminen riippui olennaisesti näiden todistajien lausumista eikä valittaja vielä ollut voinut kuulustella heitä oikeudenkäynnin missään vaiheessa. Kahdesta lykkäyksestä ja noutomääräyksistä huolimatta vain yksi kuudesta todistajasta saapui oikeuteen, joten ylioikeus luopui todistajien kuulemisesta. Oikeus ratkaisi asian keskeisesti esitutkintakertomuksien perusteella ja tuomitsi 6 vuoden vankeusrangaistuksen.⁷⁹ EIT katsoi oikeudenkäyntimenettelyn kokonaisuutena arvioiden rikkoneen EIS 6.1 artiklaa ja 6.3 artiklan d-kohtaa, kun tuomio oli ratkaisevasti perustettu kertomuksiin, joiden antajia valittaja ei ollut voinut kuulustella tai kuulustuttaa. Tuomion perusteluissa EIT kiinnitti huomiota myös siihen, että juttua oli käsitelty 7 vuotta tapahtumien jälkeen, jolloin todistajien tavoittaminen oli todennäköisesti ollut omiaan aiheuttamaan vaikeuksia. Lisäksi vaikeuksien voitiin osaltaan katsoa johtuneen valittajan omasta toiminnasta. EIT:n mukaan tällä ei kuitenkaan ollut tapauksessa ratkaisevaa merkitystä, vaan EIS 6 artiklan takeet koskivat myös oikeudenkäyntiä, jossa juttu käsiteltiin uudelleen.⁸⁰

⁷⁷ Ks. ed. jakso 2.1.2.

⁷⁸ Tapauksessa muuna näyttönä esitettiin X kuulustelleen poliisi L:n kertomus, aseellisesta välienselvittelystä poliisitutkinnassa saadut melko yleisluonteiset tiedot sekä tiedot huoneistosta, jossa asianomistajaa oli käytetty hyväksi ja kohdeltu väkivalloin.

⁷⁹ Ylioikeus piti esitutkintakertomuksista koostuvaa näyttöä vahvana ja uskottavana erityisesti sen vuoksi, että todistajien kertomukset olivat yksityiskohtaisia ja samansuuntaisia eikä todistajilla ollut mitään tekemistä keskenään. Sen sijaan ainut oikeuteen saapunut todistaja ei tunnistanut valittajaa henkilöksi, jota esitutkinnassa annetut lausumat koskivat. Tätä oikeus ei kuitenkaan pitänyt uskottavana, vaan se katsoi tunnistamisen epäonnistumisen johtuneen todistajan valittajaa kohtaan tuntemasta pelosta.

⁸⁰ Kollcaku ja Rachdad – tapausten perusteella voidaan havaita poissa olevana tuomitsemisen ongelmallisuus syytetyn minimioikeuksien kannalta silloin, kun poissaolokäsittely perustuu vastaajan (olettuun) pakoiluun. EIS 6 artiklan oikeuksia siis rikotaan jo sillä, ettei poissa olevana tuomittu saa uutta oikeudenkäyntiä (ellei voida näyttää syytetyn luopuneen tästä oikeudesta). Tämä ei kuitenkaan riitä, vaan myös uuden oikeudenkäynnin tulee täyttää 6 artiklan asettamat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset. Lisäksi Kollcaku-tapauksesta voidaan varovasti tehdä se johtopäätös, että poissa olevana tuomitun oikeudet ko. oikeudenkäynnissä voidaan lähtökohtaisesti turvata puolustajan määräämisellä. Tapauksessahan todistelun kontradiktorisuutta ei katsottu loukatun, vaikka valittajaa on pidetty täysin tietämättömänä koko oikeudenkäynnistä, eikä valittajalla siten henkilökohtaisesti ole ollut oikeutta kuulustella ketään tai millään muotoa vaikuttaa kuulustelujen sisältöön.

EIT:n tulkintakäytäntö on kuluvan vuosikymmenen aikana⁸¹ (ja Rachdad-tapauksen jälkeen) kuitenkin hieman laventunut EIS 6.3 artiklan d-kohdassa turvatun vastakuulustelu-oikeuden suhteen niin, että myös ainoa tai ratkaiseva kontradiktorisuusvirheen rasittama näyttö voi tietyissä tilanteissa täyttää EIS:n edellyttämän oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset. Tällöin vastakuulustelu-oikeuden rajoittaminen tulee olla kompensoitu syytetyille niin, että tällä on rajoituksesta huolimatta mahdollisuus tehokkaaseen puolustukseen, ja EIT on myös tilanteissa aikaisempaa enemmän painottanut niiden syiden painavuutta, jotka estävät vastakuulustelun toteuttamisen oikeudenkäynnissä.⁸² Siten vastakuulustelu-oikeuden nykyistä arviointitapaa EIT:ssa on luonnehdittu aikaisempaa joustavammaksi ja kokonaisvaltaisemmaksi,⁸³ joskin sen keskiössä on edelleen esteen pakottavuus ja ns. ainoa tai ratkaiseva näyttö -testi.

Periaatteessa todistelun kontradiktorisuus edellyttää suullista ja julkista oikeudenkäyntiä syytetyn läsnä ollessa. Poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta on kuitenkin keskeistä havaita, että EIS 6.3 artiklan d-kohdan kannalta riittävää on tilaisuuden varaaminen vastakuulustelulle. EIS:n näkökulmasta syytetyn omaan harkintaan voidaan jättää se, haluaako hän tätä oikeuttaan käyttää. Pelkästään vastakuulustelun toteuttamiseksi vastaajaa ei siis tarvitse määrätä saapumaan paikalle.⁸⁴

EIS 6.3 artiklan d-kohdan tulkinnasta on kotimaisessa oikeuskäytännössä esitetty kuitenkin toisenlainenkin kanta. Poissaolokäsittelyn edellytyksiä koskeneessa keskeisimmässä prejudikaatissaan **KKO 2006:50** korkeimman oikeuden vähemmistö nimittäin katsoi, että tapauksessa oli rikottu ko. artiklaa vastaanottamalla melko runsastakin todistelua poissaolokäsittelyssä.⁸⁵ Tapauksen olosuhteisiin kuului, että vastaaja oli jäänyt saapumatta oikeuden istuntoon asianmukaisesti haastettuna vailla laillista estettä. Siten vähemmistön perusteluratkaisua ei tapauksessa sidottu oikeuteen konkreettisena mahdollisuutena, vaan vähemmistö on antanut EIS 6.3 artiklan d-kohdalle tätä

⁸¹ Käänte EIT:n suhtautumisessa vastakuulustelu-oikeudelle annetun tulkinnan ehdottomuuteen tapahtui suuren jaoston ratkaisulla **Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta (15.12.2011)**, jossa käsiteltiin kahta eri valittajaa koskevat rikosasiat yhdessä. Tapauksissa kyse ei ollut poissaolokäsittelystä. Ks. ratkaisusta ja sitä seuranneesta EIT:n oikeuskäytännöstä kirjallisuudessa esim. Pölönen – Tapanila 2015, s. 49-52, s. 263-270 ja s. 397-402 sekä Pellonpää ym. 2018, s. 745-754.

⁸² Ks. Pölönen – Tapanila 2015, s. 50-52, s. 265-269 ja s. 397-398 sekä Pellonpää ym. 2018, s. 746-750.

⁸³ Esim. Pölönen – Tapanila 2015, s. 52.

⁸⁴ Ervo 2005, s. 338. Vrt. Liukkonen 2012, s. 156.

⁸⁵ Vähemmistön sanotun kannan muodostivat esittelijä Iiro Liukkonen ja tämän mietinnön hyväksynyt Mikko Tulokas. Kyseessä oli äänestysratkaisu nimenomaan perustelujen osalta.

evoluutiivisemmän merkityssisällön. Nähdäkseni vähemmistön kantaa tapauksessa voidaan kuitenkin pitää kyseenalaisena, eikä se saa välitöntä tukea EIT:n oikeuskäytännöstä.⁸⁶

EIS turvaa siis kontradiktorisen periaatteen ydintä eli vastaajan *oikeutta* tulla kuuluksi.⁸⁷ Niinpä EIS 6.3 artiklan d-kohdassa turvatun vastakuulustelu-oikeuden kannalta keskeistä on, että syytetylle varataan riittävä aika ja edellytykset tämän mahdollisuuden käyttämistä varten. Siten syytetylle on ilmoitettava, milloin vastakuulustelu järjestetään ja millaista todistelua siinä esitetään. Vasta kun tuomioistuin on toteuttanut tämän informointivelvollisuutensa, on syytetyllä tilaisuus päättää oikeutensa käytöstä. Erityisesti poissaolokäsittelyssä on varmistuttava, että poissa oleva vastaaja on todisteellisesti saanut tiedon kaikista todisteista, jotka muodostavat tuomion perustan.⁸⁸ Näin ollen haastamismenettelyllä on merkittävä rooli myös EIS 6.3 artiklan d-kohdan kannalta.

Kotimaisessa oikeuskäytännössä EIS:n todistelun kontradiktorisuutta koskevaa vähimmäisedellytystä on todettu rikotun informointivelvollisuuden osalta **Vaasan HO:n** lainvoimaisessa ratkaisussa **1993:5**. Tapauksessa näyttönä vastaajan syyllisyydestä oli esitetty KO:ssa henkilökohtaisesti kuulujen asianomistajien B:n ja C:n kertomukset. B:tä ja C:tä kuultaessa vastaaja oli ollut haastettuna poissa KO:sta. Haastettaessa syytetty kyseiseen KO:n istuntoon hänelle ei ollut haastetodistuksessa tai muutenkaan ilmoitettu, että istunnossa tulnaisiin henkilökohtaisesti kuulemaan B:tä ja C:tä ja että syytetyllä niin ollen olisi halutessaan istunnossa mahdollisuus henkilökohtaisesti esittää kysymyksiä B:lle ja C:lle. Jutun myöhemmilläkään käsittelykerroilla ei vastaajalle ollut varattu tilaisuutta henkilökohtaisesti kuulustella B:tä ja C:tä. Menettelyn todettiin rikkoneen EIS 6.3 artiklan d-kohdasta ilmenevää periaatetta.⁸⁹

⁸⁶ KKO:n enemmistön voidaan toki arvella mieltäneen asian esittämäni kanssa samansuuntaisesti, joskaan tiedossa ei varsinaisesti ole, miksi se päätyi toisenlaiseen perusteluratkaisuun. Ks. myös Danelius 2012, s. 238. Tapauksesta tarkemmin, ks. jäljempänä jakso 5.2.

⁸⁷ Oikeuskirjallisuudessa ainakin Jokela on katsonut periaatteen ytimen olevan juuri tämä. Jokela 2008, s. 429.

⁸⁸ Ervo 2005, s. 338–339.

⁸⁹ EIS:n lisäksi viitattiin KP-sopimuksen 14 artiklan 3 kappaleen e-kohtaan ja asia palautettiin kuulustelutilaisuuden varaamiseksi KO:een.

2.1.5 Yhteenvetoa kansallisen poissaolokäsittelyn kannalta

EIS 6 artiklan edellyttämässä oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä korostetaan vastaajan oikeutta olla läsnä häntä koskevassa menettelyssä. Sen sijaan sopimus ei nimenomaisesti sisällä määräystä, jolla turvattaisiin vastaajalle oikeus poissaoloon tai sopimusvaltiolle oikeus poissaolokäsittelyyn. Silti kirjoituksessa esitettyjen oikeustapaustenkin valossa on selvää, ettei EIS sinänsä aseta estettä poissaolokäsittelylle menettelyynä. EIS ei myöskään merkittävästi rajoita ko. menettelyssä tuomittavia rangaistuksia, vaan melko ankaratkin rangaistukset vaikuttavat olevan sopimuksen nojalla mahdollisia.

Kun EIS:n asettamia edellytyksiä poissaolokäsittelylle tarkastellaan edellä esitetyn oikeuskäytännön perusteella, huomio kiinnittyy keskeisesti kahteen seikkaan tai perusedellytykseen⁹⁰, joista ensimmäinen on haastamismenettely. EIS edellyttää vastaajan riittävällä varmuudella saavan tiedon oikeudenkäynnistä ja häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä. Tältä osin suomalainen rikosprosessi täyttää EIS:n vaatimukset hyvin. Laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL) poissaolokäsittelyn ehdottamaksi edellytykseksi on asetettu vastaajan kutsun ja haasteen henkilökohtainen tiedoksisaanti. Lisäksi ROL:n mukaisessa poissaolokäsittelyssä haasteesta on käytävä ilmi, mikäli asia voidaan ratkaista vastaajan läsnä olematta. Muutoinkin haasteen sisällölle on Suomen prosessilaissa ja oikeuskäytännössä asetettu EIS:n edellyttämää vähimmäistasoa korkeammat vaatimukset.⁹¹ Ongelmia EIS:n näkökulmasta saattaa siten tiedoksiannon osalta tulla meillä lähinnä tilanteissa, joissa haaste ja kutsu suoritetaan ulkomailta oikeusapuna. Tällöin ei voida EIS:n antaman suojan pakottavan luonteen vuoksi automaattisesti lähteä siitä, että paikallisen lainsäädännön muotovaatimukset täyttävä

⁹⁰ Termi on Koposen. Koponen on vastaavasti EIT:n vanhemman oikeuskäytännön perusteella katsonut tässä esitettävien edellytysten olevan keskeisiä poissaolokäsittelylle. Sanotusta voitaneen tehdä se johtopäätös, ettei EIT:n ratkaisukäytäntö poissaolokäsittelyn kannalta ole merkittävästi muuttunut siten Koposen artikkelin ilmestymisen. Ks. tarkemmin, Koponen 1998, s. 422-424.

⁹¹ Koponen toteaa ROL:n tason ilmeisesti ylittävän EIT:n oikeuskäytännön edellyttämän tason. Koponen 1998, s. 423 av. 50. Ervo taas katsoo syytteen sisältämän teonkuvauksen osalta Suomessa edellytetyn tason selvästi ylittävän EIS:n vaatimukset ja olevan oleellisesti eurooppalaista standardia korkeammalla. Ervo 2005, s. 189.

tiedoksianto olisi aina riittävä, vaan tämä jouduttaneen arvioimaan yksittäistapauksittain.⁹²

Toisena perusedellytyksenä EIT:n oikeuskäytännöstä käy ilmi muutoksenhakumahdollisuus. EIS edellyttää, että poissa olevana tuomitulla vastaajalla täytyy olla mahdollisuus muutoksenhakuun tai uuteen oikeudenkäyntiin. ROL:n mukaisessa menettelyssä vastaajalla on aina normaali muutoksenhakumahdollisuus. Tämän lisäksi vastaajalla on tietyn edellytyksin oikeus uuteen oikeudenkäyntiin tilanteissa, joissa vastaaja kykenee näyttämään poissaolonsa johtuneen laillisesta esteestä, jota ei ole ollut mahdollista ilmoittaa ajoissa. Vastaajalla on ROL:n nojalla myös hyvät edellytykset käyttää näitä mahdollisuuksiaan, sillä hän on aina saanut tiedon oikeudenkäynnistä. Niinpä vastaajan oikeutta muutoksenhakuun taikka uuteen oikeudenkäyntiin koskeva edellytyskään ei aiheuta ongelmia ROL:n mukaisessa poissaolokäsittelyssä.⁹³

EIS:n velvoitteiden kannalta keskeistä on myös se, ettei Suomessa poissaolokäsittely ole lainkaan mahdollinen vastaajan pakoilun perusteella. Muualla Euroopassa tällainen säännös yhtenä poissaolokäsittelyn edellytyksenä on hyvin tavanomainen. Yleensä tällöin sääntelyyn kuuluu, että näyttövelvollisuus pakoilutarkoituksesta on syyttäjällä ja tuomioistuimella määrää oikeudenkäyntiä varten vastaajalle puolustajan.⁹⁴ Puolustajasta huolimatta vastaajan pakoilun perusteella käytävään poissaolokäsittelyyn liittyy huomattavia oikeusturvaongelmia erityisesti juuri edellä mainittujen perusedellytysten osalta.⁹⁵ Vaikka viranomaiset pyrkisivätkin aktiivisesti tavoittamaan vastaajaa, ei tämä yksin riitä, vaan myös pakoilutarkoitus on pystyttävä näyttämään toteen. Mikäli tällaista näyttöä ei ole, aktualisoituu taas kysymys uudesta oikeudenkäynnistä tai

⁹² Koponen 1998, s. 423-424. Tiedoksiannosta ulkomaille ks. myös **KKO 2000:107** ja siitä Ervo 2005, s. 178.

⁹³ Samoin Koponen 1998, s. 424.

⁹⁴ Hieman vastaavan tyyppinen menettely on Suomessa käytössä vain päätettäessä pakkokeinolain saalisia pakkokeinoja koskevan 10 luvun 17 §:ssä tarkoitettusta asuntokuuntelusta. Tällöin PKL 10 luvun 44 §:n mukaan tuomioistuimen on määrättävä asuntokuuntelua koskevan vaatimuksen käsittelyyn kuuntelun kohteena olevan rikoksesta epäillyn ja muiden kuuntelun kohteeksi mahdollisesti joutuvien etuja valvomaan julkinen asiamies. Edelleen pykälän toisen momentin mukaan julkinen asiamies on oikeudenkäynnissä velvollinen huolellisesti hyvää asianajotapaa noudattaen hoitamaan tehtävänsä. Tämä pakkokeinolain mukainen menettely johtuu luonnollisesti asian luonteesta eikä menettelyssä ole kysymys tässä kirjoituksessa tarkoitettusta poissaolokäsittelystä. Silti ko. menettelyssä julkisen asiamiehen suhde epäiltyyn muistuttaa nähdäkseni pitkälle puolustajan suhdetta vastaajaan tämän pakoilun vuoksi käytävässä poissaolokäsittelyssä. Tark. tästä sääntelystä, ks. HE 52/2002, s. 69-70 ja HE 222/2010, s. 129.

⁹⁵ Ks. ed. tapaukset Demebukov, Sejdivic ja Kollcaku.

muutoksenhausta, jonka edelleen tulee täyttää EIS:n vaatimukset.⁹⁶ Yllättävää ei olekaan, että suuri osa EIT:n poissaolokäsittelyä koskevasta oikeuskäytännöstä käsittelee nimenomaan vastaajan pakoilun perusteella käytyä menettelyä.⁹⁷

Vertailun vuoksi tässä on syytä todeta, että muissa pohjoismaissa on yleiseuroopalaisen mallin mukaisesti mahdollista pitää asiassa poissaolokäsittely vastaajan pakoilun perusteella. Ruotsissa poissaolokäsittelyn yhtenä edellytyksenä on, että vastaaja on haasteen tiedoksiannon jälkeen paennut⁹⁸ tai piileskelee siten, että häntä ei voida noutaa pääkäsittelyyn (RB 46:15a.1, 2. kohta).⁹⁹ Väitöskirjassaan Diesen on kuitenkin katsonut, että ko. säädöksiä on tulkittava suppeasti siten, että edellytykset menettelylle ovat hyvin tiukat. Diesenin mukaan oikeuden on aina varmistuttava siitä, ettei vastaajan nouto tule kyseeseen, eikä mikään saa viitata asiantilan johtuvan viranomaisten huolimattomuudesta.¹⁰⁰ Lisäksi asian on oltava sellainen, että se todella on riittävästi (tai tyydyttävästi) selvitettävissä vastaajan poissaolosta huolimatta.¹⁰¹

Lukumääräisesti vastaajan pakoilun perusteella käytäviä poissaolokäsittelyjä on Diesenin esittämän tilaston mukaan Ruotsissa vain erittäin vähän, noin 1,1 % kaikista poissaolokäsittelyistä.¹⁰² Säännöksen merkittävyys on kuitenkin siinä, että ainakin teoriassa se on sovellettavissa törkeisiin rikoksiin, joskin tämä mahdollisuus on käytännössä Diesenin mukaan erittäin rajoitettu.¹⁰³

⁹⁶ Ks. ed. tapaus Rachdad.

⁹⁷ Ks. myös Koponen 1998, s. 422-424. Liukkonen (2012, s. 153) taas on systematisoinut EIT:n poissaolokäsittelylle asettamat ehdot kolmeen seuraavasti: 1) Vastaaja on hyväksynyt menettelymuodon ja mikään tärkeä yleinen intressi ei estä poissaolokäsittelyä, 2) Vastaaja todistettavasti pakoilee oikeudenkäyntiä, josta hän on tietoinen tai pitäisi olla tietoinen, 3) Vastaajalla on mahdollisuus saada asia uudelleen arvioitavaksi täysimittaiseen oikeudenkäyntiin, vaikka kumpikaan ehdoista 1 ja 2 ei täytyisi. Liukkonen toteaa näiden ehtojen käyvän havainnollisesti ilmi Demebukov-ratkaisun perusteluista. Ks. ed. jakso 2.1.2. Liukkonen EIT:n oikeuskäytännön tulkinnasta lähemmin, ks. vastaajan läsnäolon kannalta kevennettyjen menettelyjen suhteen Liukkonen 2012, s. 150-160 ja myös läsnäolosta EIT:n yleisenä sääntönä sama, erit. s. 94-100.

⁹⁸ Pakenemisestä käytetään ruotsinkielessä omaa termiään *avvika*, jolle, kuten Koponen huomauttaa, ei suomenkielessä ole edes tarkkaa eriytynyttä vastinetta. Koponen 1998, s. 423 av. 49. Termistä *avvika*, ks. myös Diesen 1993, s. 150-151.

⁹⁹ Tässä siis pakoilun perusteella käytävä menettely on sidottu haasteen onnistuneeseen tiedoksiantoon, mutta RB 46:15a.3:n nojalla poissaolokäsittely on ollut Ruotsissa mahdollista lisäksi, vaikka syytetty ei ole saanut kutsua oikeudenkäyntiin. Tämä pykälä on kuitenkin kumottu juuri 1.4. 2018 alkaen EU:n ”syyttömyysolettamadirektiivin” (EU 2016/343) implemoimiseksi. Perusteluista lähemmin, ks. Prop. 2017/18:58, s. 17-19 ja SOU 2017:17, s. 139-166. Suomessa taas HE:ssä 200/2017 s. 12 todetaan nimenomaisesti, ettei samainen EU-direktiivi edellytä kansallisia lainsäädäntötoimenpiteitä.

¹⁰⁰ Diesen 1993, s. 153 ja s. 156. Sama on todettu myös Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisussa **NJA 1983 s. 113**, jossa vastaaja oli kahdesti ollut saapumatta oikeuteen, ensiksi sairauteen ja toisella kertaa ulkomaanmatkaan vedoten, minkä vuoksi oikeus päätti noutaa vastaajan kolmanteen istuntoon. Noudon epäonnistuttua vastaaja tuomittiin poissaolokäsittelyssä, mitä ylemmät oikeusasteet pitivät vakavana menettelyvirheenä. Tapauksessa **NJA 2000 s. 243** korkein oikeus puolestaan katsoi Slovakiassa poissaolokäsittelyssä annetun tuomion rikkoneen EIS 6 artiklaa, kun syytetylle ei ollut annettu tietoa esitutkinnasta tai haastetta taikka kutsua oikeudenkäyntiin, millä perusteella korkein oikeus hylkäsi syytettyä koskeneen luovutuspyynnön. Ks. tapauksista myös Diesen 1993, s. 153 ja s. 193-195 sekä Danelius 2012, s. 236.

¹⁰¹ Käsitteistä *fullgod* ja *tillfredsställande* selvityksen tasona, ks. Diesen 1993, s. 133-140 ja 325-379.

¹⁰² Diesen 1993, s. 210.

¹⁰³ Ks. Diesen 1993, s. 155-156 ja myös Koponen 1998, s. 423 av. 49.

Norjassa puolestaan Strpl 281.1 §:n mukaan, jos vastaaja pakoilee oikeudenkäyntiä haasteen tiedoksiannon jälkeen (3-kohta) tai pakenee jo ennen kutsua tiettyyn oikeudenkäyntiin (Strpl 281.2 §), voidaan asia käsitellä vastaajan läsnä olematta. Lisäksi edellytetään, ettei syyttäjä vaadi yli vuoden vankeusrangaistusta ja ettei vastaajan läsnäolo ole tarpeen asian selvittämiseksi.¹⁰⁴

Lisäksi tärkeä ROL:n mukaiseen menettelyyn liittyvä näkökohta on, että mikäli vastaajan on meillä tultava paikalle oikeuteen, hänen on tultava henkilökohtaisesti, eikä hänellä tällöin ole mahdollisuutta käyttää sijastaan asiamiestä. Suomessa siis pelkkä asiamiesedustus on mahdollinen vain samoin edellytyksin kuin poissaolokäsittelykin.¹⁰⁵ Näin ollen meillä ei alioikeustasolla esiinny sellaista kappaleessa 2.1.3 esitettyä ongelmaa, että asiamieheltä evättäisiin oikeus puolustaa päämiestään ja samalla asia ratkaistaisiin vastaajan poissa ollessa.¹⁰⁶

Kokonaisuutena arvioiden ROL:n mukainen poissaolokäsittely täyttää siis hyvin EIS 6 artiklan oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille asettamat vähimmäisedellytykset. Niinpä kysymys Suomessa poissaolokäsittelylle yksittäistapauksessa tai yleisemmin asetettavista edellytyksistä ei ratkea EIT:n oikeuskäytännön perusteella vaan jää kotimaisen oikeusjärjestyksen nojalla arvioitavaksi. EIT:n ratkaisukäytännöllä ja siitä ilmenevillä periaatteilla voi kuitenkin olla tiettyä tulkintavaikutusta tässä arvioinnissa.¹⁰⁷

¹⁰⁴Ks. Andenaes – Myhrer 2009, s. 423-425 ja Bjerke ym. 2011, s. 1029-1033. Norjan rikosprosessista erityisesti poissaolokäsittelyn ja EIS:n suhteen, ks. myös Aall 1996, s. 335-345.

¹⁰⁵ Tältä osin ROL:n sääntely on kylläkin muuttumassa rikosprosessin uusimpien kevennystoimien myötä v. 2019 alusta lukien. Ks. tästä jälj. jakso 3, erit. 3.4.

¹⁰⁶ Muutoksenhakuvaiheen osalta tilanne on ollut tulkinnanvaraisempi, sillä OK 26 luvun 20 §:n nojalla valittajan poisjäänti hovioikeudessa pidettävästä pääkäsittelystä aiheuttaa asian jättämisen sillensä pääkäsittelyn kohteena olevalta osalta ja OK 12 luvun 29 §:n mukaan henkilökohtaisesti läsnä olevaksi määrätty katsotaan poisjääneeksi, mikäli hän lähettää puolestaan asiamiehen. Korkein oikeus onkin ratkaisussaan **KKO 2015:14** tulkinnut sillensä jättämisen tilanteessa PL 21 §:n vastaiseksi viitaten EIT:n ratkaisukäytäntöön, erityisesti tapaukseen **Neziraj v. Saksa (8.11.2012)** ja katsonut, että asiantilan korjaamiseksi on syytä ryhtyä kiireellisiin lainsäädäntötoimiin. Rikosprosessin uusimpien kevennystoimien yhteydessä v. 2019 alusta lukien sääntelyä korjataankin niin, ettei rikosasian vastaajan valitusta voida hänen henkilökohtaisesta poissaolostaan huolimatta osaksikaan jättää sillensä, jos hän on lähettänyt sijaansa asiamiehen. Tällöin tilanteissa menetellään siten kuin OK 26 luvun 21 §:ssä säädetään sen estämättä, mitä 12 luvun 29 §:ssä säädetään. Ks. lähemmin HE 200/2017, s. 11-12, s. 16-17 ja s. 41-42 sekä EIT:n **Neziraj**-tapauksen ja ratkaisun **KKO 2015:14** perustelut. (Kuten tutkimuksen johdannossa on todettu, ei tässä kirjoituksessa käsitellä nyt mainittua enempää vastaajan läsnäoloa HO:ssa).

¹⁰⁷ Samansuuntaisesti Koponen 1998, s. 422, jossa kirjoittaja katsoo EIS:n tulkintakäytännön voivan lähinnä selventää sitä, mitä vähimmäisedellytyksiä menettelyn on täytettävä, jotta riittävällä varmuudella voidaan todeta kysymyksessä olevan vastaajan oma tietoinen ratkaisu jäädä saapumatta oikeuteen ja luopua läsnäolo-oikeudestaan. Myös Ervo (2008, s. 427) katsoo suomalaisen rikoslainkäytön olevan poissaolokäsittelyn kannalta sopusoinnussa EIT:n tuomioiden perusteluista ilmenevien periaatteiden kanssa. Samoin Liukkonen (2012, s. 484) toteaa väitöskirjansa lopuksi suomalaisten summaaristen

2.2 KP-sopimus

2.2.1 Yleistä KP-sopimuksesta

YK:n kansalaisyhteisöoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus eli KP-sopimus¹⁰⁸, jonka Suomi ratifioi jo vuonna 1976, muistuttaa sisällöllisesti paljon Euroopan ihmisoikeussopimusta.¹⁰⁹ Erityisesti tämä samankaltaisuus koskee ihmisoikeussopimusten prosessuaalisia oikeusturvan takeita eli oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä määritteleviä (EIS 6 ja KP-sopimus 14) artikloja.¹¹⁰

Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien artiklojen yhteneväisyys ihmisoikeussopimuksissa on paitsi sisällöllistä myös rakenteellista. Näin ollen syytetyn vähimmäis-oikeuksien listaus sijaitsee KP-sopimuksessa 14.3 artiklassa.¹¹¹ Selkeimmin se eroaa EIS 6.3 artiklasta siinä, että KP-sopimuksessa mainitaan myötävaikuttamattomuusperiaate eli oikeus olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyytensä (14.3 art. g-kohta). Oikeudellisesti merkityksellistä eroa sopimusten välillä ei tältä osin kuitenkaan ole, sillä myötävaikuttamattomuusperiaatteen katsotaan kiistatta kuuluvan myös EIS 6 artiklaan, vaikkei sopimuksessa tästä eksplisiittistä mainintaa ole.¹¹²

rikosprosessien näyttävän olevan turvassa tällä hetkellä Strasbourgin kritiikiltä, joskaan tähän ei tule kirjoittajan mukaan tuudittautua. Kirjallisen menettelyn osalta ks. myös sama, s. 157-158.

¹⁰⁸ SopS 8/1976.

¹⁰⁹ Sopimusten syntyhistoriasta ja samankaltaisuudesta, ks. esim. Ervo 2005, s. 4-19, Hakapää 2003, s. 145-154 ja Pellonpää ym. 2018, s. 9-34.

¹¹⁰ Ervo 2005, s. 18 av. 39.

¹¹¹ Artiklan mukaan jokaisella on tutkittaessa rikossyytettä häntä vastaan oikeus täysin yhdenvertaisena seuraaviin vähimmäistakeisiin:

- a) saada viipymättä ja yksityiskohdittain hänen ymmärtämällään kielellä tieto häntä vastaan nostetun syytteen luonteesta ja syistä;
- b) saada riittävästi aikaa ja mahdollisuuksia valmistella puolustustaan sekä neuvotellakseen itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan kanssa;
- c) saada asiansa käsiteltyksi ilman kohtuutonta viivytystä;
- d) olla läsnä oikeudenkäynnissä ja puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä; jos hänellä ei ole oikeudenkäyntiavustajaa, saada tietää hänellä olevan oikeus tällaiseen; sekä jokaisessa asiassa, jossa oikeudenmukaisuuden etu sitä vaatii, saada määräytyksi itselleen oikeudenkäyntiavustaja, minkä tulee tapahtua maksuttomasti siinä tapauksessa, että häneltä puuttuu varoja maksaa siitä;
- e) kuulustella tai antaa kuulustuttaa niitä todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samojen olosuhteiden vallitessa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat;
- f) saada maksuttomasti tulkin apua, jos hän ei ymmärrä tai puhu tuomioistuimessa käytettyä kieltä;
- g) olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyytensä.

¹¹² Ks. esim. Pellonpää ym. 2018, s. 683-684 tai myötävaikuttamattomuusperiaatteesta laajemmin, esim. sama, s. 683-692 ja Ervo 2005, s. 237-270.

Poissaolokäsittelyn kannalta huomionarvoinen ero artiklojen välillä on myös siinä, että KP-sopimuksessa nimenomaisesti mainitaan syytetyn oikeus olla läsnä oikeudenkäynnissä (14.3 art. d-kohta). EIS 6.3 c-kohdan mukaan taas syytetyllä on oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä.

Sisällöllisestä yhteneväisyydestä huolimatta KP-sopimusta tulkitsee Euroopan neuvoston järjestelmään nähden itsenäisesti Genevessä sijaitseva ihmisoikeuskomitea. Periaatteessa ihmisoikeuskomitealla on käytössään samat valvontamekanismit (raportointi, valtio- ja yksilövalitus) kuin EIS:n järjestelmässäänkin, mutta ihmisoikeuskomitean ratkaisut eivät ole sopimusvaltioita juridisesti sitovia, vaan ratkaisuihin pyritään sopimalla ja suosituksia antaen.¹¹³ Käytännössä tämä eroavaisuus on osaltaan johtanut siihen, että KP-sopimuksen nojalla tapahtuva konkreettinen ratkaisutoiminta on EIT:n oikeuskäytäntöä huomattavasti vähäisempää. Näin ollen KP-sopimuksella ei olekaan EIS:n kaltaista huomattavaa asemaa ja merkitystä ihmisoikeusinstrumenttina Euroopassa.¹¹⁴

Tässä tutkielmassa KP-sopimuksen (lyhyehkö) käsittely on kuitenkin perusteltua siitä syystä, että sopimusta valvova ihmisoikeuskomitea on Suomea koskeneessa lausunnossaan jo 8.4.1998 ilmaissut huolensa ROL:n poissaolokäsittelysäännösten yhdenmukaisuudesta KP-sopimuksen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan 14 artiklan kanssa ja suositellut Suomelle sääntelyn muuttamista.

2.2.2 Ihmisoikeuskomitean lausumasta

YK:n ihmisoikeuskomitean ROL:n poissaolokäsittelyä koskeva lausuma kuuluu seuraavasti:

” The Committee expresses concern at its understanding that, after due notice, a person charged before the Finnish courts with certain offences may be tried in absentia, if his or her presence was not necessary, and sentenced to a fine or up to three months imprisonment with no possibility for retrial after 30 days. The Committee considers that unless the person has clearly agreed to this procedure and the

¹¹³ Ihmisoikeussopimusten valvonnasta, ks. Hakapää 2003, s. 156-170, jossa kirjoittaja kuitenkin toteaa, että Suomessa ihmisoikeuskomitean yksilövalitusratkaisut on koettu velvoittaviksi (s. 165). Ihmisoikeuskomitean yksilövalitusratkaisujen sitovuuden osalta ks. myös (Hanski)-Scheinin 2007, s. 23-24, jossa kirjoittaja pitää ratkaisujen luonnehtimista ”suosituksiksi” virheellisenä. Vrt. esim. Ervo 2005, s. 19 av. 45 ja Jääskeläinen 1997, s. 178.

¹¹⁴ Ihmisoikeussopimusten asemasta ja merkityksestä, ks. esim. Ervo 2005, s. 18-19, Hakapää 2003, s. 165-166 ja Jääskeläinen 1997, s. 177-178.

court is fully informed of the offender's circumstances, this method of trial could raise questions of compatibility with article 14(3)(d) and 14(3)(e) of the Covenant. The Committee suggests that this procedure be reviewed.”¹¹⁵

Ihmisoikeuskomitean lausuma koskee siis ROL 8:11.1 §:n nojalla käytävän ”normaalilin” eli vailla vastaajan nimenomaista suostumusta käytävän poissaolokäsittelyn yhdenmukaisuutta KP-sopimuksen 14.3 artiklan d- ja e-kohtien kanssa. Lausunnossa ihmisoikeuskomitea pitää KP-sopimuksen kannalta kyseenalaisena poissaolokäsittelyä tilanteissa, joissa vastaaja ei ole selkeästi suostunut kyseiseen menettelyyn, tai joissa oikeus ei ole täysin tietoinen vastaajan olosuhteista. Komitea suosittelee Suomelle poissaolokäsittelyä koskevan sääntelyn uudelleenarviointia.

Lausunnossa ihmisoikeuskomitea viittaa KP-sopimuksen 14.3 artiklan d- ja e-kohtiin, jotka d-kohdan vastaajan läsnäolo-oikeuden nimenomaista mainintaa lukuun ottamatta vastaavat EIS 6.3 artiklan c- ja d-kohtia. Siten lausunto vaikuttaa olevan ristiriidassa edellä esitetyn EIT:n tulkintakäytännön kanssa, jossa vastaajan on esim. tietyin edellytyksin katsottu voivan konkludenttisestikin luopua läsnäolo-oikeudestaan.¹¹⁶ Näin ollen ihmisoikeuskomitean lausunto herättäisi kysymyksen, paitsi KP-sopimuksen ja ROL:n poissaolokäsittelyn, myös KP-sopimuksen ja EIS:n syytetyn vähimmäisoikeuksia koskevien artiklojen yhdenmukaisuudesta.

Tämä ei liene kuitenkaan ollut ihmisoikeuskomitean tarkoitus, sillä se on omassa oikeuskäytännössään tulkinnut poissaolokäsittelyn edellytyksiä lausunnossa esitettyä laiveammin. Esim. tapauksen **Ivan Osiyuk v. Valko-Venäjä (1311/2004)** perusteluissa ihmisoikeuskomitea toteaa poissaolokäsittelyn lähtökohtaisesti edellyttävän, että viranomaiset ovat asianmukaisesti informoineet vastaajaa (tai tämän perhettä) mm. oikeudenkäynnin ajasta ja paikasta. Perusteluissa todetaan kuitenkin, että vastaajan

¹¹⁵ YK:n ihmisoikeuskomitean 8.4.1998 antaman Suomea koskevan lausuman (*Concluding Observations of the Human Rights Committee : Finland. 08.04.1998, CCPR/C/79/Add.91*) 15. kohta, D-osa (Subjects of concern and Committee recommendations). Lausunto löytyy kokonaisuudessaan ihmisoikeuskomitean kotisivuilta osoitteesta <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx>.

¹¹⁶ Ks. edellä erityisesti jakso 2.1.2 ja esim. Demebukov-tapaus, jossa ihmisoikeusloukkausta ei todettu, vaikka vastaajaa ei ollut saatu haastettua oikeuteen. Tapauksessa vastaajan tuskin voitaisiin sanoa ”selkeästi suostuneen” poissaolokäsittelyyn.

tavoittamiseksi ja viranomaisten informointivelvollisuuden täyttämiseksi suorittamille pyrkimyksille voidaan asettaa tietyt kohtuullisuusperusteiset rajat.¹¹⁷

Ivan Osiyuk- tapauksen perusteluissa ihmisoikeuskomitea viittaa aikaisempaan oikeuskäytäntöönsä, erityisesti tapaukseen **Mbenge v. Zaire (16/1977)**, jossa omaksuttua perusteluratkaisua poissaolokäsittelyn yleisistä edellytyksistä se on sittemmin oikeuskäytännössään noudattanut.¹¹⁸ Siten tapausten melko vähäinen lukumäärä ja sopimusvaltioiden suuresti vaihtelevat oikeudelliset olot huomioidenkin voitaneen väittää, ettei ihmisoikeuskomitea edellytä poissaolokäsittelytä välttämättä onnistunutta haastetta tai muutoinkaan rajoita menettelyä EIT:sta poikkeavalla tavalla.¹¹⁹

Tämän ihmisoikeuskomitean yksilövalituskäytännön antaman tulkintatuen perusteella lienee selvää, ettei komitean edellä esitettyä Suomea koskevaa lausumaa tule ymmärtää niin, että komitea katsoisi ROL:n mukaisen poissaolokäsittelyn KP-sopimuksen loukkaukseksi. Näin ollen ihmisoikeuskomitean lausuma onkin ymmärrettävissä lähinnä osana komitean ja sopimusvaltion välistä vuoropuhelua, jossa komitea on halunnut kiinnittää Suomen viranomaisten huomion uuden sääntelyn keskeisiin ihmisoikeusnäkökohtiin ja mahdollisiin oikeusturvaongelmiin.¹²⁰ Tällä tavoin tulkittuna

¹¹⁷ Tapauksessa ihmisoikeuskomitea totesi KP-sopimuksen 14.3 artiklan b-, d- ja e-kohtia loukatun, sillä valittajaa ei ollut haastettu uuteen oikeudenkäyntiin, joka oli ollut tarpeen järjestää aikaisemman oikeudenkäynnin, johon vastaaja oli asianmukaisesti haastettu, peruunnuttua tuomarin esteellisyyden vuoksi. Tapauksessa Valko-Venäjä ei esittänyt näyttöä pyrkimyksistään tavoittaa vastaajaa, vaan itse asiassa vastaaja oli itse useasti soittamalla pyrkinyt selvittämään uuden oikeudenkäynnin ajankohtaa tietoa kuitenkaan saamatta. Ks. Ivan Osiyuk v. Valko-Venäjä, Communication no 1311/2004, päätöspäivä 30.7.2009.

¹¹⁸ Ks. Mbenge v. Zaire (Kongon demokraattinen tasavalta), Communication no 16/1977, päätöspäivä 25.3.1983 ja uudemmassa oikeuskäytännöstä esim. tapaukset **Abdelhamid Benhadj v. Algeria**, Communication no 1173/2003, päätöspäivä 20.7.2007 ja myös **Marcel Schuckink Kool v. Hollanti**, Communication no 1569/2007, päätöspäivä 1.5.2008. (Toiston välttämiseksi ja sopimusvaltioiden merkittävät oikeuskulttuurierot huomioiden en ole pitänyt tapausten esittelyä tässä tarpeellisena. Sen sijaan keskeistä ratkaisussa on ollut kotimaisen poissaolokäsittelyn edellytysten ja erityisesti Suomea koskevan ihmisoikeuskomitean lausuman ymmärtämisen kannalta hahmottaa komitean ratkaisulinja poissaolokäsittelyä koskevissa yksilövalitustapauksissa ja todeta perusteluratkaisujen muuttumattomuus aina Mbenge-tapauksesta asti.)

¹¹⁹ Ks. myös Liukkonen 2012, s. 160-164, jossa kirjoittaja tosin tuntuu pitävän mahdollisena, että ihmisoikeuskomitean ja EIT:n suhtautumisessa poissaolokäsittelyyn olisi eroavaisuutta.

¹²⁰ Tässä huomattavaa on, että ihmisoikeuskomitean lausuma on annettu 8.4.1998 eli varsin pian sen jälkeen, kun Suomessa olennaisesti laajennettiin edellytyksiä poissaolokäsittelylle (ROL:n säädökset astuivat voimaan 1.10.1997). Ihmisoikeuskomitean lausuma on siis annettu ajankohtana, jolloin Suomessa ei vielä ollut muodostunut vakiintunutta, yhtenäistä tai auktoratiivista oikeuskäytäntöä ROL:n edellytysten tulkinnasta, joten ihmisoikeus- ja oikeusturvanäkökohtien korostamiselle voidaan tilanteesta otaksua olleen tarvetta. Raportointimenettelystä KP-sopimuksen valvontamekanismina ja erityisesti ihmisoikeuskomitean ja sopimusvaltion välisenä vuoropuheluna, ks. (Hanski)-Scheinin 2007, s. 10-12.

ihmisoikeuskomitean lausuma ei myöskään ole ristiriidassa EIS:n tulkintakäytännön kanssa, vaan pikemminkin tukee sitä kiinnittämällä huomion samoihin seikkoihin, joiden on oikeuskirjallisuudessa katsottu olevan merkityksellisiä EIT:n oikeuskäytännön osalta ROL:n poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta.¹²¹

Toki muunlaisen merkityksen antaminen ihmisoikeuskomitean lausunnolle tuntuisi varsin oudolta, sillä vastaavanlaista sääntelyä esiintyy yleisesti Euroopassa,¹²² ja myös kotimaisen lainsäätäjän voidaan otaksua mieltäneen ihmisoikeuskomitean lausunnon tässä esitetyn kaltaisesti, sillä ROL:n poissaolosääntelyä ei ole lausunnon jälkeen tiukennettu. Lainsäätäjä on tosin epäsuoremmin ottanut kantaa lausuntoon hallituksen esityksessä kirjallisesta menettelystä, jossa tämän uuden summaarisen prosessin käyttöönottoa on osin perusteltu kyseisellä ihmisoikeuskomitean kannalla.¹²³

Toisaalta kirjallisen menettelyn käyttöönoton keskeisimpänä syynä on niin oikeuskirjallisuudessa kuin asianomaisessa hallituksen esityksessäkin pidetty sääntelyllä aikaan saatavia kustannussäästöjä.¹²⁴ Siten lainsäätäjän ihmisoikeuskomitean lausumaan tässä yhteydessä osoittamaan huoleen on vaikea suhtautua täysin vilpittömästi, erityisesti kun vielä huomioidaan lausumasta kulunut pitkäaikoinen aika, kirjalliseen menettelyyn itsessään liittyvät oikeusturvaongelmat ja se, että uudistuksen yhteydessä on kaikesta huolimatta päinvastoin lisätty mahdollisuuksia pääkäsitteilyn käymiseen vastaajan läsnä olematta.¹²⁵

¹²¹ Kuten edellä on esitetty, Koponen on katsonut EIT:n tulkintakäytännön voivan lähinnä selventää niitä vähimmäisedellytyksiä, jotka menettelyn on täytettävä, jotta riittävällä varmuudella voidaan todeta kysymyksessä olevan vastaajan oma tietoinen ratkaisu jäädä saapumatta oikeuteen (Koponen 1998, s. 422). Nähdäkseni juuri tästä on kyse myös ihmisoikeuskomitean lausumassa, vaikka asia on siinä ilmaistu hieman toisella tapaa (”ellei vastaaja ole selkeästi suostunut ja ellei oikeus ole täysin tietoinen tämän olosuhteista, ihmisoikeuskysymyksiä voi nousta...”). Siten ristiriitaiselta ihmisoikeuskomitean lausunnossa tuntuu oikeastaan vain siinä esitetty ”johtopäätös”, jossa Suomelle esitetään ROL:n sääntelyn arviointia uudelleen. Mielestäni tämäkin selittyy kuitenkin pitkälle raportointimenettelyn luonteella ja lausunnon antojankodalla. Kun vielä ihmisoikeuskomitean yksilövalituskäytännössä miikään ei viittaa toisenlaiseen tulkintaan, on ROL:n poissaolokäsittelyn katsottava täyttävän hyvin myös KP-sopimuksen vaatimukset ihmisoikeuskomitean lausuman tiukahkosta sanamuodosta huolimatta.

¹²² Vrt. Jääskeläinen 1997, s. 203-204, jossa kirjoittaja EIS:n ja rangaistusmääräysmenettelyn osalta katsoo, että tietyistä oikeusturvaongelmista huolimatta menettelyn katsominen sopimuksen vastaiseksi on hyvin epätodennäköistä, kun kyse on sopimusvaltioiden enemmistössä vallitsevasta oikeustilasta.

¹²³ Hallituksen esityksessä todetaan, ettei ihmisoikeuskomitean lausuman johdosta nykyisen lain pohjalta tapahtuva poissaolokäsittelyjen soveltamisalan edelleen laajentaminen olisi mahdollista. Esityksessä kuitenkin katsotaan, että kirjallisen menettelyn säätämisen myötä myöskään poissaolokäsittelyn lainsäädännölliseen rajoittamiseen ei ole ihmisoikeuskomitean arvostelusta huolimatta tarvetta, sillä kirjallinen menettely käytännössä vähentää poissaolokäsittelyjä. Ks. HE 271/2004, s. 17 ja s. 24.

¹²⁴ Hallituksen esityksessä uudistuksen tavoitteeksi ilmoitetaan kehittää rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeuksissa koskevia säännöksiä sitä silmällä pitäen, että oikeudenkäynnit voisivat yleisesti ottaen muodostua nykyistä joutuisammiksi, tarkoituksenmukaisemmiksi sekä halvemmiksi. (HE 271/2004, s. 22.) Esityksessä lainsäätäjä on myös laajasti arvioinut uudistuksella aikaan saatavia kustannussäästöjä, ks. HE 271/2004, s. 31-33. Oikeuskirjallisuudessa taas selkeimmin kirjallisen menettelyn tavoitteen ilmaisee Virolainen, joka kutsuu uudistusta valtiontalouden säästölaiksi. (Virolainen teoksessa Prosessioikeus 2012, s. 180.) Ks. myös Kuuliala 2006, s. 742-743, jossa kirjoittaja mm. toteaa, että hallituksen esityksen perusteluista saa sen kuvan, että reformin syynä eivät ole niinkään voimassa olleen rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn puutteet vaan pyrkimys säästöihin.

¹²⁵ Samansuuntaisesti myös Kuuliala 2006, s. 743. Kirjallisen menettelyn käyttöönoton yhteydessä nimittäin ROL:iin avattiin mahdollisuus aloittaa pääkäsitteily tietyin edellytyksin tilanteissa, joissa vastaaja on sakon uhalla haastettuna jäänyt saapumatta oikeuteen (ROL 6:3.2 ja 6:3a, joista

3 Poissaolokäsittelyn edellytykset ROL:n mukaan

3.1 Lähtökohtia

Pääsääntönä suomalaisessa rikosprosessissa on edelleen vastaajan henkilökohtainen läsnäolo alioikeudessa. Tämä ilmenee ROL 8 luvun 1.1 §:stä, jonka mukaan asianosainen määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jollei katsota, ettei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ole tarpeen. Saman pykälän 4 momentin mukaan taas, mikäli asia voidaan ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, siitä on kutsussa ilmoitettava. Samoin on ilmoitettava, onko vastaajan saavuttava henkilökohtaisesti.

Vastaavasti ROL:n systematiikkaan kuuluu, ettei pääkäsittelyä saa aloittaa, vaan se on peruutettava ja sille on määrättävä uusi käsittelypäivä, jos vastaaja on jäänyt pois, eikä asia ole sellainen, että se voidaan ratkaista siitä huolimatta (ROL 6:2, 2-kohta). Lisäksi ROL 8:3 §:n mukaan vangitun vastaajan on aina oltava henkilökohtaisesti saapuvilla tuomioistuimessa käsiteltäessä sitä rikosta koskevaa asiaa, jonka johdosta hänet on vangittu.¹²⁶ ROL 8:11.3 §:n perusteella syyte ja muut vaatimukset voidaan kuitenkin aina hylätä vastaajan poissaolosta huolimatta.¹²⁷

jälkimmäinen pykälä siirrettiin pääosin muuttumattomana OK 17:55:een todistusmenettelyn uudistuksen yhteydessä kesällä 2015). Tällöin vastaan voidaan ottaa mm. todistelua, jota pääsääntöisesti ei tarvitse ottaa vastaan uudelleen, kun pääkäsittelyä lykkäyksen jälkeen jatketaan niin, että vastaaja on saapuvilla. Tämän kirjoituksen määritelmän puitteissa menettelyssä ei kuitenkaan ole kyse varsinaisesta poissaolokäsittelystä, sillä puheena olevissa tilanteissa vastaajaa kuullaan oikeudessa käsittelyn lykkäyksen jälkeen jatkuessa. Ks. tästä myös jäljempänä jakso 3.1. Kirjalliseen menettelyyn liittyvien oikeusturvaongelmien osalta puolestaan ks. jälj. jakso 4.7.

¹²⁶ Tässä vankien osalta on huomattava, että ehdottoman läsnäolon sääntö koskee nimenomaan vain niitä rikoksia, jotka ovat syynä vangitsemiseen. Muissa tapauksissa (ns. vapaan jalan jutut) edellytykset käsitellä asiaa vastaajan läsnä olematta tämän ollessa vanki eivät poikkea poissaolokäsittelyn yleisistä edellytyksistä. Ks. myös lailliseen esteeseen liittyen KKO 2004:101 ja KKO 2004:102, joissa korkein oikeus on asettanut istuntoon läsnäoleviksi haastetuille vangeille ilmoitusvelvollisuuden tulevasta oikeudenkäynnistä vankilaviranomaisille.

¹²⁷ Hallituksen esityksen mukaan (ks. HE 82/1995, s. 115) säännös tulee sovellettavaksi riippumatta siitä, millä uhalla vastaaja on kutsuttu oikeudenkäyntiin. Mikäli vastaajaa ei ole haastettu poissaolotuumion uhalla, hylkääminen saattaa kuitenkin estyä selvissäkin tapauksissa sen vuoksi, ettei oikeudenkäyntiä pidetä vaan se peruutetaan. Tällaisissa tilanteissa tuomioistuimen mahdollisuutena lienee kuitenkin aloittaa oikeudenkäynti ROL:n 6:3.2 ja OK 17:55 §:n nojalla, ja hylätä syyte pykälän perusteella aloitetussa istunnossa. (Koska syyteen hylkäämiseen liittyvä problematiikka ei ole varsinaisesti ongelmallista vastaajan oikeusturvan kannalta, ei sitä juuri käsitellä enempää tässä tutkimuksessa. Ks. kuitenkin jälj. jakso 5.4.)

Poissaolokäsittelyn varsinaisista edellytyksistä taas säädetään ROL 8 luvun 11.1 ja 12 §:ssä. Näistä ensiksi mainittu, poissaolokäsittelyn edellytysten pääsääntö, kuuluu seuraavasti:

” Asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan tuomita rikesakko, sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus ja enintään 10 000 euron suuruinen menettämisseuraamus.”

ROL 8 luvun 12 §:n nojalla vastaajan nimenomainen suostumus puolestaan laajentaa käytettävissä olevaa rangaistusasteikkoa:

” Asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan suostumuksella hänen poissaolostaan huolimatta, jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen ja jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen. Rangaistukseksi ei tällöin voida tuomita kuutta kuukautta ankarampaa vankeusrangaistusta.”

Olenaisesti laajentunut mahdollisuus ratkaista asia vastaajan poissa ollessa oli yksi lokakuun alusta 1997 voimaan tulleen rikosprosessiuudistuksen keskeisimmistä periaatteellisista muutoksista.¹²⁸ Aikaisemman OK 16 luvun 8 §:n mukaan edellytyksenä nimittäin oli, että syyte koski rikosta, josta ei ollut säädetty muuta rangaistusta kuin sakko. Tällöinkin poissaolokäsittely oli mahdollista vasta lykkäyksen jälkeen jatkokäsittelyssä, johon vastaaja oli velvoitettu saapumaan uhalla, että asia voitiin hänen poissaolostaan huolimatta ratkaista.¹²⁹

Keskeisimpänä syynä poissaolokäsittelyn käyttöalan laajennukselle rikosprosessiuudistuksessa oli pyrkimys välttää oikeudenkäyntien lykkäyksiä, joista aiheutui suurta lisähaittaa muille asianosaisille ja tuomioistuimille.¹³⁰ Tämä tavoite jäi uudistuksessa kuitenkin pitkälle saavuttamatta, sillä pääkäsittelyjen peruuttaminen oli rikosprosessiuudistuksen jälkeenkin kutakuinkin yhtä yleistä kuin vanhan lain mukainen lykkääminen huolimatta laajennetusta mahdollisuudesta ratkaista asia vastaajan poissa ollessa.¹³¹

Näin ollen menettelyä rikosasioissa uudistettiin edelleen monilta osin 1.10.2006 lukien. Uudistuksista merkittävin oli uuden summaarisen prosessin,

¹²⁸ Koponen 1998, s. 410.

¹²⁹ Ks. tästä vuoden 1972 oikeudenkäyntimenettelyn osittaisuudistukseen kuuluneesta säännöksestä (OK 16:8; L:ssä 14.1.1972) Halila 1972, s. 496-497. Poissaolokäsittelysääntelyn historiasta ja kehityksestä Suomessa, ks. puolestaan esim. Koponen 1998, s. 420-421 ja Jokela 2008, s. 428-429.

¹³⁰ Vuonna 1988 haastetun vastaajan poissaolo oli yleisin lykkäyssyy, mutta osin lykkäykset olivat seurausta myös mm. käytössä olleesta suullis-pöytäkirjallisesta menettelystä. Ks. Sipilä 1988, s. 40-49, Virolainen teoksessa *Prosessioikeus* 2012, s. 176, Jokela 2008, s. 427 ja s. 440-441, sekä HE 82/1995, s. 8 ja s. 114.

¹³¹ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2000 valmistuneen rikosprosessiuudistuksen seuranta-tutkimuksen mukaan lähes kolmannes pääkäsittelyistä peruutettiin. Selvästi suurimpana syynä (52 %) tähän oli se, ettei vastaajaa oltu lainkaan saatu haastettua. Reilussa neljänneksessä peruutuksista syynä oli puolestaan se, ettei haastettu vastaaja saapunut paikalle. Ks. de Godzinsky 2000, s. 19-23. Ks. myös HE 271/2004, s. 6-8 ja s. 18.

kirjallisen menettelyn, käyttöönotto rikosasioissa, ja sitä koskevat säännökset otettiin omaksi 5a luvuksi ROL:iin. Toinen huomattava muutos lainsäädäntöön oli se, ettei pääkäsittelyn peruuttaminen vastaajan poissa ollessa enää ole pääsääntö, vaan käsittelyssä voidaan silti kuulla todistajaa tai asiantuntijaa taikka todistelutarkoituksessa asianomistajaa tai toista vastaajaa (ROL 6:3.2 ja nyk. OK 17:55).¹³² Lisäksi mm. läsnä olevaksi haastettujen henkilöiden noutoon ja säilöönottoon tehtiin muutoksia, joilla pyrittiin vähentämään pääkäsittelyjen peruutuksia.¹³³ Uudistusten myötä rikosoikeudenkäyntien peruutukset ovatkin vähentyneet.¹³⁴

Oikeudenkäyntien peruutukset on sanotusta huolimatta koettu yhä ongelmalliseksi, ja rikosprosessia on haluttu tehostaa edelleen. Tässä valtiontaloudellisten säästöjen hakemisen tarkoituksessa lainsäätäjällä on alkuvuodesta (25.1.2018) antanut rikosprosessia koskevan HE:n 200/2017, jolla rikosoikeudenkäyntejä pyritään keventämään.¹³⁵ Keventämistoimet kohdistuvat monelta osin juuri vastaajan henkilökohtaiseen läsnäoloon oikeudenkäynnissä ja myös summaarisiin rikosprosesseihin. Muutosten on tarkoitus astua voimaan 1.1.2019.

Nähdäkseni poissaolokäsittelyn normiympäristöön ja vastaajan henkilökohtaiseen läsnäoloon oikeudessa esitetyt muutokset vaikuttavat kahdella sekä periaatteellisesti että käytännöllisesti merkityksellisellä tavalla, kun taas itse summaarisiin rikosprosesseihin (ROL 8:11.1 ja 8:12 §:t sekä 5a luku) tehtävissä muutoksissa kyse on lähinnä vähäisemmästä soveltamisalan laajennuksesta suhteessa tuomittavaan seuraamukseen.¹³⁶

¹³² Ks. HE 271/2004, s. 52-54 ja esim. Jokela 2008, s. 339-341. Asian käsittelystä ROL 6:3.2 §:n nojalla aloitetussa pääkäsittelyssä säädettiin vuoden 2006 rikosprosessiuudistusten myötä ensin ROL 6:3a §:ssä, joka sittemmin vuonna 2015 tapahtuneen, erityisesti todistusmenettelyä koskeneen lainsäädäntöuudistuksen (HE 46/2014, L:ssa 12.6.2015/732) myötä kumottiin, ja siirrettiin pääosin muuttumattomana OK 17:55 §:ään.

¹³³ Vastaaja, todistajat ja muut todistelutarkoituksessa kuultavat henkilöt voidaan nykyään määrätä tuotavaksi jo ensimmäiseen oikeuden istuntoon (ROL 8:5.2, nyk. OK 17:62.2). Tällaisen tuomioistuimeen tuotavaksi määrätyn ja säilöönotetun henkilön vapaudenmenetys voi kestää viisi vuorokautta aiemman kolmen sijaan (OK 12:33, nyk. OK 17:36.1). Peruutusten välttämiseksi tehdyistä uudistuksista kootusti, ks. HE 271/2004, s. 23-28.

¹³⁴ Oikeusministeriön tilastojen mukaan (OM 2008:14, s. 49) vuonna 2007 asiaratkaistuissa rikosasioissa järjestettiin yhteensä 48 184 istuntoa, joista 9 738 istuntoa (n. 20 %) peruuntui, kun taas vuonna 2006 peruutettuja istuntoja oli yli 17 000. Viime vuonna (2017) puolestaan asiaratkaistujen istuntojen kokonaismäärä oli laskenut 38 688, joista peruuntui 7 648 istuntoa. Siten peruutusprosentti (n.20 %) vastasi 10 vuoden takaista tasoa, eli noin joka viides istunto peruuntui. OM 11/2018, s. 34. (Viitattut OM:n julkaisut ovat luettavissa myös sähköisessä muodossa valtioneuvoston yhteisessä julkaisuarkistossa Valtossa osoitteessa julkaisut.valtioneuvosto.fi).

¹³⁵ Esim. perustuslakivaliokunta tiivistää HE:n tavoitteet esityksestä antamassaan lausunnossa seuraavasti: ”Tavoitteena on lyhentää tuomioistuinten käsittelyaikoja mm. joustavoittamalla tuomioistuinten kokoonpanosäännöksiä sekä mahdollistaa tuomioistuinten keskittyminen ydintehtäviinsä. Oikeusprosessien keventämisellä sopeutettaisiin tuomioistuinlaitoksen toimintaa vastaamaan valtiontalouden kehyyksiin jo sisältyviä tuomioistuinten toimintamenojen säästöjä”. Samassa yhteydessä lausunnossa korostetaan, ettei keventämiseen ole syytä ryhtyä vain toimintamenojen säästämiseksi. HE:ssä ehdotetut keventämistoimet arvioidaan lausunnossa kuitenkin asianmukaisiksi, kun huomioidaan käsittelyn joustuisuuden positiiviset oikeusturvavaikutukset ja se, että tehtävillä kevennyksillä saatetaan mahdollistaa voimavarojen oikea kohdentaminen esim. vaativien ja vähemmän vaativien asioiden käsittelyyn. Ks. PeVL 5/2018, s. 2-4. HE:n tavoitteista lähemmin, ks. HE 200/2017, s. 5 ja s. 24-31.

¹³⁶ Ainoa asiallinen HE:ssä esitetty muutos poissaolokäsittelyn edellytyksiin (ROL 8:11.1 ja 8:12) on, että vastaajan suostumukseen perustuvassa menettelyssä seuraamusedellytyksen yläraja korotetaan 6 kk:sta 9 kk:een. Kirjallisen menettelyn osalta taas ROL 5a:5 §, jonka mukaan vastaajalle on varattava tilaisuus suullisen lausuman antamiseen, mikäli menettelyssä aiotaan tuomita yli 6 kk:n vankeusrangaistus, kumotaan. Näin jatkossa sekä kirjallisen menettelyn että suostumukseen perustuvan poissaolokäsittelyn seuraamusedellytykset ovat yhteneväiset eli menettelyissä vastaaja voidaan tuomita korkeintaan 9 kk:n vankeusrangaistukseen. Lisäksi kirjallisen menettelyn osalta pieniä tarkennuksia ja

Ensimmäinen huomattava muutos vastaajan henkilökohtaiseen läsnäoloon oikeudessa tulee olemaan se, että jatkossa läsnäolo ei edellytä fyysistä preesenssiä kuten nykyisin¹³⁷, vaan läsnäolona suullisessa käsittelyssä pidetään myös osallistumista suulliseen käsittelyyn käyttäen teknistä tiedonvälitystapaa, jossa käsittelyyn osallistuvilla on puhe- ja näköyhteys keskenään (Ehd.ROL 8:13). Pykälässä menettelyn edellytykseksi säädetään, että vastaaja tähän suostuu ja tuomioistuin katsoo sen soveliaaksi.¹³⁸

Toinen ja nähdäkseni monella tapaa ongelmallisempi vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon kevennys tullaan HE:n mukaan toteuttamaan niin, että jatkossa vastaajan oikeudenkäyntiasiamiehen läsnäolo voi useissa tapauksissa korvata tämän henkilökohtaisen läsnäolon. Tämä tulee mahdolliseksi, mikäli vastaajan henkilökohtainen läsnäolo ei ole tarpeen asian selvittämiseksi eikä muusta syystä, ja vastaajaa syytetään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on alle kuusi vuotta vankeutta. Alle 18-vuotiasta vastaajaa ei kuitenkaan voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä, ja myös vangitun vastaajan tulee jatkossakin olla henkilökohtaisesti läsnä pääkäsittelyssä, jossa käsitellään rikosta, jonka johdosta hän on vangittuna. Vangitun vastaajan ja erittäin törkeästä rikoksesta syytetyn vastaajan (säädetty rangaistusmaksimi vähintään 6 vuotta vankeutta) osalta tuomioistuin voi kuitenkin päättää, ettei henkilökohtainen läsnäolo ole tarpeen koko pääkäsittelyn ajan (Ehd.ROL 8:3).¹³⁹

muutoksia tehdään menettelyn edellytyksenä olevien suostumusten osalta, ja syyttäjän edellytetään jatkossa esittävän haastehakemuksessa kantansa rangaistuksen lajista ja enimmäismäärästä, kun asia on tarkoitus käsitellä ROL 5a luvun menettelyssä. Ks. tark. HE 200/2017, s. 43-44 ja s. 47 sekä jälj. jaksot 3.3, 3.5 ja 3.6.

¹³⁷ Voimassa olevassa laissa ei ole säännöksiä vastaajan osallistumisesta oikeudenkäyntiin etäyhteyden välityksellä muutoin kuin todistelutarkoituksessa kuultuna (OK 17:52). Pykälän ehtojen täyttyessä kirjallisuudessa on katsottu vastaajaa voitavan kuulla todistelutarkoituksessa myös poissaolokäsittelyssä edellyttäen, että asiassa lisäksi täytyvät poissaolokäsittelyn edellytykset. Ks. Rautio – Frände 2016, s. 294-295. Myös jatkossa oikeudenkäyntiin osallistumista etäyhteyden välityksellä koskevan sääntelyn (Ehd.ROL 8:13) tultua voimaan vastaajan ja asianomistajan kuulemiseen todistelutarkoituksessa on tarkoitus soveltaa OK 17:52 §:ä. Ks. HE 200/2017, s. 48 ja OK 17:52 §:n soveltamisesta lähemmin esim. Rautio – Frände 2016, s. 293-296 ja Pölonen – Tapanila 2015, s. 162-166.

¹³⁸ Läsnäolo etäyhteyden välityksellä saatetaan koskemaan vastaajan lisäksi myös asianomistajaa, näiden laillista edustajaa sekä vastaajan tai asianomistajan suostumuksella näiden oikeudenkäyntiavustajaa taikka -asiamiestä. Myös syyttäjä voi jatkossa osallistua oikeudenkäyntiin etäyhteyden välityksellä (Ehd.ROL 8:13). HE:n mukaan tuomioistuimen tulee etäyhteyden käyttämisen soveliaisuutta arvioidessaan vastaajan ja syyttäjän osalta huomioida syytteessä esitetyn teon vakavuus ja käsiteltävän asian tärkeä julkinen intressi. HE 200/2017, s. 47. Lain perusteluissa videoyhteyden käyttämisen lisäämisen katsotaan mm. tehostavan tuomioistuimen työtä, nopeuttavan asioiden käsittelyä, sekä vähentävän asiansaisten matkustelua ja oikeudenkäyntien kustannuksia. Etäyhteyksien käytöllä parannetaan perustelujen mukaan kansalaisten oikeusturvan saavutettavuutta alueellisesti, miltä osin perusteluissa viitataan erityisesti käräjäoikeuksien rakenneuudistukseen, jolla vähennetään käräjäoikeuksien määrää, mistä syystä välimatka oikeuteen voi kasvaa. Videoyhteyksien käytön laajentamisen todetaan lainvalmistelussa kuitenkin edellyttävän lisäinvestointeja videoneuvottelulaitteistoihin. Erityisesti lakivaliokunnan mietinnössä painotetaan videoyhteyden riittävää laatua, jotta vastaaja voi sitä käyttäen tosiasiallisesti osallistua oikeudenkäyntiin. Lisäksi mietinnössä kiinnitetään huomiota vastaajan avustajan oikeuteen osallistua oikeudenkäyntiin vastaajan sijaintipaikassa tai istuntosalissa, jolloin vastaajalle tulee turvata oikeus luottamukselliseen ja tehokkaaseen neuvonpitoon avustajansa kanssa. Ks. HE 200/217, s. 17, s. 29-31 ja s. 47-48 sekä LaVM 2/2018, s. 10-11.

¹³⁹ HE:n mukaan läsnäolovelvollisuuden lieventäminen tulee tehostamaan ja nopeuttamaan rikosprosessia. Erityisesti lieventämisellä pyritään esityksen mukaan vähentämään peruuntuneiden istuntojen lukumäärää ja peruutuksista aiheutuvia kustannuksia. HE:ssä arvioidaan Helsingin KO:n tietoihin nojautuen, että maassa peruutetaan vuosittain n. 1000 rikosasian pääkäsittelyä haastetun vastaajan poissaolosta johtuen. Tämän jälkeen esityksessä esitetään ”karkea arvio”, jonka mukaan HE:n toimien voimaansaattaminen tulisi vähentämään näistä noin puolet (n. 500 peruutettua istuntoa vähemmän

Edellä esitetyt poissaolokäsittelyn edellytykset koskevat rikosasian pääkäsittelyä,¹⁴⁰ ja ne soveltuvat lähtökohtaisesti samalla tavoin niin syyttäjä- kuin asianomistajajuttuihin.¹⁴¹ Seuraavaksi näitä lainsäädännön (ROL 8:11.1 ja 8:12) poissaolokäsittelylle asettamia edellytyksiä tarkastellaan yksityiskohtaisemmin niin, että edellytykset menettelylle on jaettu neljään, eli kutsuun/haasteeseen, käytettävissä olevaan rangaistukseen (seuraamusedellytys), ”jos ei tarpeen asian selvittämiseksi”- edellytykseen (sisällöllinen edellytys) ja suostumukseen (ROL 8:12 sovellettaessa).¹⁴²

Ennen tätä tarkastelua on kuitenkin syytä huomioida ROL:n poissaolokäsittelysystematiikkaan kuuluva ns. rikosoikeudellinen takaisinsaanti (ROL 8:11.2). Pykälän perusteella vastaaja, joka on poissaolokäsittelyssä¹⁴³ tuomittu rangaistukseen tai menettämisseuraamukseen, voi saattaa asian käsiteltäväksi uudelleen, jos hänellä on ollut laillinen este, jota hän ei ole voinut ajoissa ilmoittaa. Vastaajan on ilmoitettava tästä

vuosittain). Viimeksi mainittua ”karkeaa arviota” ei HE:ssä tosin lähemmin perustella. Pykälän aineellisen soveltamisen rajoja koskevat perustelut ovat HE:ssä myös varsin niukat. Ks. HE 200/2017, s. 16, s. 28-29 ja s. 46-47. Ehd.ROL 8:3 §:n sääntelyyn ja lain perusteluihin palataan lähemmin vielä asianmukaisissa kohdin voimassa olevan lainsäädännön käsittelyn yhteydessä.

¹⁴⁰ Ks. HE 82/1995, s. 114-115. Rikosasiat määrätään pääsääntöisesti käsiteltäviksi suoraan pääkäsittelyssä, mutta mikäli asiassa on tarpeen pitää valmistelu tuomioistuimessa, eivät poissaolokäsittelyn edellytykset koske valmistelua. Tämä johtuu siitä, että rikosasiaa ei voida valmistelussa ratkaista. Tarvittaessa valmistelun istunto voidaan pitää myös vastaajan poissaolosta huolimatta, jos se edistää asian valmistelua (ROL 8:6 ja 8:10). Rikosasian valmisteluistunnosta tarkemmin, ks. esim. Jokela 2008, s. 305-318 ja Frände 2009, s. 244-246.

¹⁴¹ HE 82/1995, s. 114 ja myös Jokela 2008, s. 442. Tätä lainvalmistelussa esitettyä nimenomaista kantaa voidaan kylläkin pitää lähinnä periaatteellisena. Käytännössä asianomistajan yksin ajamat rikosasiat voinevat olla tämän toissijaisesta syyteoikeudesta johtuen vain erittäin poikkeuksellisesti sillä tavoin selviä juttuja, että asianomistajalla olisi poissaolokäsittelyssä mahdollisuus menestyksellisesti yksin ajaa syytettyä. Kirjallisen menettelyn osalta asianomistajutut ovatkin laintasoisesti suljettu menettelyn ulkopuolelle (ROL 5a:9.2). Ks. tark. Liukkonen 2012, s. 315. Asianomistajan vaatimuksista ja roolista poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta, ks. puolestaan jälj. jaksot 3.2 ja 5.3.5.

¹⁴² Vastaavaa jaottelua ei oikeuskirjallisuudessa ole tavattu tehdä, joskin myös Liukkonen (2012, s. 279-280) on käyttänyt pitkälle samankaltaista jakoa väitöskirjassaan, ja se on nähdäkseni tässä tutkimuksessa perusteltu, jotta kysymys poissaolokäsittelyn edellytyksistä tulee käsitellyksi mahdollisimman kattavasti, selkeästi ja analyttisesti. Vrt. esim. Frände 2009, s. 331, jossa kirjoittaja katsoo edellytyksiä ROL 8 luvun 11.1 §:n mukaiselle menettelylle olevan kaksi. Oikeudellista merkitystä sinänsä jaottelulla ei ole.

¹⁴³ Takaisinsaannin on lain perusteluissa (HE 82/1995, s. 115) ja yleensä oikeuskirjallisuudessa (esim. Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1102) katsottu koskevan vain poissaolokäsittelyn pääsäännön (ROL 8:11.1) nojalla rangaistukseen tuomittua, sillä suostumukseen perustuvassa menettelyssä (ROL 8:12) laillisella esteellä ei ole katsottu olevan merkitystä. Vrt. kuitenkin Hupli 2011, s. 233-234, jossa kirjoittaja katsoo, ettei ole asiallista perustetta rajata ROL 8:12 §:n mukaista poissaolokäsittelyä rikosprosessuaalisen takaisinsaannin ulkopuolelle. Tätä Hupli perustelee erityisesti sillä, ettei suostumus poissaolokäsittelyyn välttämättä ole vastaajan lopullinen kanta läsnäolosta oikeudessa tai luopuminen oikeudesta läsnäoloon. Näin ollen lailliseen esteeseen myöhemmin vedotessaan vastaajalla tulisi Huplin mukaan olla pääsääntöä vastaava oikeus uuteen käsittelyyn käräjäoikeudessa huomioiden instanssijärjestyksen periaate ja se, että syytetyn perusoikeuksiin kuuluva oikeus tulla suullisesti kuulluksi on sitä tärkeämpi, mitä vakavammasta syytteestä on kysymys.

käräjäoikeudelle 30 päivän kuluessa siitä, kun hän todisteellisesti on saanut tiedon tuomitusta rangaistuksesta tai menettämisseuraamuksesta. Ellei vastaaja näytä laillista es-tettä toteen, asiaa ei oteta tutkittavaksi.¹⁴⁴

KKO 2002:66

Yhdyskuntapalvelun muuntamista vankeudeksi koskevassa asiassa vastaaja oli ollut poissa asian käsittelystä sellaisen laillisen esteen vuoksi, jota hän ei ollut voi-nut ajoissa ilmoittaa. Vastaajalla oli oikeus saattaa asia käsiteltäväksi uudelleen tuomioistuimessa ROL 8:11.2 §:n mukaisesti.

3.2 Haastamisedellytys

Edellä jo EIS:n käsittelyn yhteydessä todettiin ROL:n nojalla tapahtuvan poissaolokä-sittelyn edellyttävän haasteen ja kutsun henkilökohtaista tiedoksisaantia.¹⁴⁵ ROL:ssa velvoitetaan mm. kutsumaan vastaaja oikeuteen (ROL 5:15.1, 2-kohta) ja antamaan tälle tarkka tieto oikeudenkäynnin ajankohdasta ja paikasta samoin kuin saapumatta jäämisen seuraamuksista sekä vastapuolen tuomioistuimelle antamista lausumista ja to-disteista (ROL 5:15.3).¹⁴⁶ Haastehakemuksen sisältöä koskevat säännökset puolestaan edellyttävät yksityiskohtaista tietoa syytteen sisällöstä.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Ks. myös Frände 2009, s. 331 ja Jokela 2008, s. 448. Vastaava takaisinsaantisääntö on myös Norjan rikosprosessilaissa (Strpl 282 §). Pykälän nojalla poissa olevana tuomitulla vastaajalla on normaalin muutoksenhaun lisäksi mahdollisuus uuteen käsittelyyn, jos hän pystyy näyttämään itsellään olleen laillinen este, josta ilman omaa syytään ei voinut ajoissa ilmoittaa. Takaisinsaantisääntö koskee Nor-jassa myös pakoilun perusteella poissa olevana tuomittua, jos vastaaja pystyy näyttämään todennä-köiseksi, ettei ole pakoillut oikeutta. Takaisinsaantia on haettava valitusajan puitteissa. Ks. Andenaes – Myhrer 2009, s. 426 ja Bjerke ym. 2011, s. 1033-1036. Sen sijaan Ruotsissa vastaavaa takaisinsaanti-sääntelyä ei ole, sillä se on katsottu mm. vaikeasti muotoiltavaksi, lisäävän hallintoa tarkoituksetto-masti tuomioistuimissa ja sisältävän väärinkäytön riskin tuomioiden toimeenpanon viivästyttämiseen liittyen. Ks. perusteluista Ruotsissa lähemmin, SOU 2017:17, s. 158-159 ja Diesen 1993, s. 183-185.

¹⁴⁵ Ks. ed. jakso 2.1.5.

¹⁴⁶ Haasteen ja kutsun sisällöstä tarkemmin, ks. esim. Jokela 2008, s. 296-298 ja s. 316-318 ja Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1059-1060 ja s. 1073-1078.

¹⁴⁷ ROL 5:3.1 §:n nojalla haastehakemuksessa on ilmoitettava 1) vastaaja; 2) asianomistaja; 3) syyttee-nalainen teko, sen tekoaika ja -paikka ja muut tiedot, jotka tarvitaan teon kuvailemiseksi; 4) rikos, joh-on syyttäjä katsoo vastaajan syyllistyneen; 5) rangaistus- ja menettämiskaava ja muut vaatimuk-set ja lainkohdat, joihin ne perustuvat; 6) asianomistajan vaatimukset, joita syyttäjä 3 luvun 9 §:n no-jalla ajaa; 7) todisteet, jotka syyttäjä aikoo esittää, sekä mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää to-teen; 8) ylimääräinen tieto, jota syyttäjän on tarkoitus käyttää näyttönä, sekä perustelut ylimääräisen tiedon käyttämiselle; 9) syytteen nostamisen edellytyksenä oleva pyyntö taikka sitä koskeva määräys tai suostumus; sekä 10) seikat, joihin tuomioistuimen toimivalta perustuu, jollei toimivalta muutoin il-mene haastehakemuksesta. Tämän lisäksi haastehakemuksesta on käytävä ilmi mm. asianosaisten ja heidän asiamiestensä yhteystiedot ja mahdollinen vapaudenmenetyksaika (ROL 5:3.2 ja 5:3.3). Syyttä-jän on myös allekirjoitettava haastehakemus (ROL 5:3.4). Haastehakemuksen sisällöstä tarkemmin, ks. esim. Jokela 2008, s. 283-291 ja Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1051-1055.

Rikosoikeudenkäynnissä haastamisesta huolehtii pääsääntöisesti tuomioistuin ja vain poikkeuksellisesti syyttäjä (ROL 5:1).¹⁴⁸ Poissaolokäsittelyn mahdollistavassa haasteessa ja kutsussa ei käytetä uhkasakkoa.¹⁴⁹ Sen sijaan poissaolohaasteesta on käytävä ilmi mahdollisuus ratkaista asia vastaajan poissa ollessa ja kysymykseen tuleva enimmäisrangaistus. Poissaolokäsittelyn yhtenä ja ehdottomana edellytyksenä siis on, että vastaaja on todisteellisesti saanut tiedon siitä, että tuomioistuin voi tutkia ja ratkaista asian vastaajan poissaolosta huolimatta.¹⁵⁰

Käytännössä tämä haastamisedellytys ei aiheuttane tulkintaongelmia.¹⁵¹ Mahdollista kylläkin on, että vastaaja epähuomiossa haastetaan sakon uhalla henkilökohtaisesti läsnä olevaksi pääkäsittelyyn, vaikka tarkoituksena olisi ollut käyttää poissaolohaastetta. Tällöin, mikäli vastaaja jää ”virheellisestä” kutsusta huolimatta saapumatta oikeuteen¹⁵², tulee tuomioistuimen peruuttaa pääkäsittely ja kutsua vastaaja uuteen käsittelyyn poissaolohaastetta käyttäen. Samalla tavoin tuomioistuimen on meneteltävä myös sellaisissa tapauksissa, joissa se uudelleen arvioi henkilökohtaisesti läsnä olevaksi haastetun mutta oikeuteen saapumatta jääneen vastaajan kuulemisen tarpeen ja katsoo poissaolokäsittelyn edellytysten olevankin käsillä.¹⁵³

¹⁴⁸ROL 5:1 §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä siinä laajuudessa kuin se katsoo aiheelliseksi, että syyttäjä saa nostaa syytteen antamalla haasteen itse. Syyttäjällä on pykälän perusteella kuitenkin mahdollisuus nostaa aina syyte itse silloin, kun kyse on asiasta, joka on tarkoitus käsitellä 5a luvun mukaisessa kirjallisessa käsittelyssä. Lainsäätäjän tarkoituksena onkin ollut, että kirjallisessa menettelyssä käytettäisiin yleisesti syyttäjähastetta, mutta käytännössä myös tässä menettelyssä haastamisesta huolehtii pääsääntöisesti tuomioistuin. Ks. Jokela 2008, s. 277-280 ja s. 459, Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1402-1403, HE 271/2004, s. 43 ja LaVM 1/2006, s. 5, sekä de Godzinsky 2010, s. 33-36.

¹⁴⁹ Koponen 1998, s. 429. Sinänsä lain esitöissä uhkasakon käyttöä myös poissaolohaasteessa on pidetty mahdollisena, mutta käytännössä näin ei juurikaan menetellä. Nähdäkseni sakon uhkaa ei poissaolohaasteessa olekaan pidettävä tarkoituksenmukaisena mm. tehosteen yleistä uskottavuutta silmällä pitäen, sillä poissaolokäsittelyssä uhkasakkoa ei OK 12:31 §:n nojalla tule kuitenkaan tuomita. Ks. HE 82/1995, s. 115.

¹⁵⁰ Ks. Koponen 1998, s. 429 ja HE 82/1995, s. 114. Sama edellytys koskee nykyisin myös Ruotsia (RB 45:15.2). Ks. Diesen 1993, s. 132 ja Ekelöf ym. V 2011, s. 259. Myös Norjassa poissaolokäsittely pääsääntöisesti edellyttää todisteellista vastaajalle annettua tietoa mahdollisuudesta ratkaista asia vastaajan poissaolosta huolimatta (Strpl 87.2 ja 87.3 §), mutta tästä poikkeuksen tekee ilmeisesti vastaajan pakoilun perusteella käytävä menettely (Strpl 281.2 §). Ks. Bjerke ym. 2011, s. 1031-1033 ja Andenaes – Myhrer 2009, s. 425.

¹⁵¹ Samoin Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1100. Frände huomauttaa käsittelyn olevan lainmukainen, vaikka vastaajalla ei olisi ollut aikaa lukea läpi kaikkea hänelle tiedoksi annettua aineistoa, ja vaikka hän olisi siten luullut, että juttua ei voida ratkaista hänen poissa ollessaan.

¹⁵² Mikäli taas vastaaja haasteen mukaisesti saapuu oikeuteen, ei estettä asian käsittelylle luonnollisesti ole.

¹⁵³ Myöskään aiemmissa kutsuissa mahdollisesti asetettua uhkasakkoa ei tule tilanteissa tuomita (OK 12:31). Ks. Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1097.

Suomessa vastaaja on siis tapana haastaa kärjäoikeuden pääkäsittelyyn joko sakon uhalla henkilökohtaisesti läsnä olevaksi tai poissaolokäsittelyn uhalla.¹⁵⁴ Tältä osin prosessitodellisuus ei vastaa lainsäätäjän tarkoitusta, sillä lain perusteluissa katsotaan asian käsittelemisen pääsääntöisesti edellyttävän asianosaisen olevan edustettuna oikeudessa silloinkin, kun hänen ei tarvitse olla läsnä henkilökohtaisesti. Siten HE:ssä lähtökohtana pidetään vastaajan kutsumista tuomioistuimeen sakon uhalla myös silloin, kun hänen ei ole saavuttava henkilökohtaisesti.¹⁵⁵ Käytännössä tuomioistuimet eivät kuitenkaan määrää vastaajia saapumaan sakon uhalla henkilökohtaisesti tai asiamiehen edustamana vaan valitsevat henkilökohtaisen läsnäolovelvollisuuden tai poissaolokäsittelyn välillä.¹⁵⁶

Oikeustilan pitäisi kuitenkin sanotulta osin muuttua HE:ssä 200/2017 esitettyjen läsnäolovelvollisuuden keventämistoimien tullessa voimaan vuoden 2019 alusta lukien. Ehd.ROL 8:3 §:n 1. momentin pääsäännön mukaan vastaajaa ei voida tuomita rangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu tai häntä ole edustanut oikeudenkäyntiasiamies pääkäsittelyssä. Pykälän 2. momentin mukaan taas vastaajan on oltava pääkäsittelyssä henkilökohtaisesti läsnä, jos tuomioistuin katsoo hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi tai muusta syystä tarpeelliseksi.¹⁵⁷ Samoin 3. momentin mukaan vastaajan on oltava henkilökohtaisesti läsnä kärjäoikeuden pääkäsittelyssä, jos häntä syytetään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta.¹⁵⁸ Siten luonteva seuraus tästä sääntelystä on, että jatkoissa vastaaja tullaan usein haastamaan oikeuteen joko henkilökohtaisesti tai asiamiehen edustamana läsnä olevaksi, ja päätäntävalta läsnäolon muodosta jää vastaajalle itselleen.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Lisäksi haaste voi koskea ROL 5a luvun mukaista kirjallista menettelyä, jos asia on tarkoitus käsitellä tässä menettelyssä. Tällöin pääsääntöisesti vastaaja tulee kuitenkin haastaa myös ehdollisesti pääkäsittelyyn (normaali tai edellytysten täytyessä poissaolokäsittely) siltä varalta, että kirjallisen menettelyn edellytykset eivät esim. puuttuvan suostumuksen vuoksi täyty. Ks. haasteesta kirjallisessa menettelyssä tarkemmin HE 271/2004, s. 45-46 ja esim. Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1396.

¹⁵⁵ Ks. HE 82/1995, s. 111. Oikeuskirjallisuudessa ainakin Jokela on kannattanut vastaajan kutsumista tällä tavoin, ks. Jokela 2008, s. 435. Vrt. Frände 2009, s. 255.

¹⁵⁶ Frände on katsonut käytännön johtuvan siitä yksinkertaisesta syystä, että tilanteet, joissa olisi tarve käyttää ainakin yhtä asiamiestä syytetyn etujen varmistamiseksi, ovat niin harvinaisia, että tuomioistuimet valitsevat mieluummin henkilökohtaisen läsnäolovelvollisuuden tai poissaolokäsittelyn. Toisaalta Fränden mukaan korkeimman oikeuden keskeisimmässä poissaoloprejudikaatissa KKO 2006:50 olisi ollut syytä haastaa vastaaja saapumaan joko henkilökohtaisesti tai asiamiehen edustamana. Ks. Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1075-1076. Ks. myös Koponen 1998, s. 414 ja s. 428. Vrt. Ruotsin osalta Diesen 1993, s. 122-124, s. 169 ja s. 215-216, josta käy ilmi, että vastaavasti myös Ruotsissa asiamiesedustus on erittäin harvinaista vastaajan poissa ollessa.

¹⁵⁷ Momentti koskee pääkäsittelyä sekä KO:ssa että HO:ssa. Momentissa säädetään lisäksi, ettei alle 18-vuotiaasta vastaajaa voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä.

¹⁵⁸ Momentissa henkilökohtainen läsnäolovelvollisuus säädetään koskemaan myös vankeja niiden rikosten osalta, jotka ovat syynä vangitsemiseen. Lisäksi momentissa vankejen ja törkeistä rikoksista syytettyjen osalta todetaan, että tuomioistuin voi päättää, ettei vastaajan tarvitse olla läsnä koko käsittelyn ajan.

¹⁵⁹ Näin siis tulee olemaan tilanteissa, joissa ei ensinnäkään ole edellytyksiä poissaolokäsittelylle (lähinnä asiassa tuomittavaksi tulevan liian ankaran seuraamuksen vuoksi). Toiseksi syyte ei kuitenkaan saa koskea törkeää rikosta (yli 6 vuotta vankeutta in abstracto) eikä vastaaja saa olla alle 18-vuotias tai vanki. Kolmanneksi vastaajan henkilökohtainen läsnäolo ei tilanteessa saa olla asian selvittämiseksi (tai muusta syystä) tarpeen. Haastamisen näkökulmasta asiaa ei tosin ole lain perusteluissa juuri käsitelty. Lisäksi jo tässä on syytä todeta, ettei lain perusteluista käy liiemmin ilmi, mikä vaikutus (jos mitään) asiamiehen läsnäololla on vastaajan läsnäolon tarpeellisuuteen asian selvittämisen kannalta. Koskeehan sama edellytys, joskin negatiivisesti muotoiltuna, myös poissaolokäsittelyä. Ks. tästä jälj. jakso 3.4.

Haaste, haastehakemus ja sellainen asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jota syyttäjä ei aja¹⁶⁰, tulee antaa vastaajalle tiedoksi oikeudenkäymiskaaren 11 luvussa säädettyllä tavalla (ROL 5:8.2).¹⁶¹ Tässä haastehakemuksen sisältöä ei ole mahdollista käsitellä yksityiskohtaisesti, mutta tärkeää on huomata poissaolokäsittelyn herkkyyys oikeudenkäyntiaineiston muutoksille. Koska kontradiktorisen periaatteen mukaisesti vastaajalla on oltava mahdollisuus ottaa kantaa kaikkeen oikeudenkäyntiaineistoon, vaatii poissaolokäsittelyä koskevan haastehakemuksen laatiminen syyttäjältä erityistä huolellisuutta. Poissaolokäsittelyä koskeva haastehakemus on laadittava riittävän yksityiskohtaiseksi ja täsmälliseksi, jotta vastaaja voi mm. esitetyn teonkuvauksen, todisteiden ja vaatimusten perusteella päättää jäädä saapumatta oikeuteen. Jos asian käsittelyssä kuitenkin tapahtuu olennaisia muutoksia vastaajan ennakoitavissa olevaan aineistoon nähden, tulee vastaajalle varata tilaisuus reagoida näihin muutoksiin. Tämä yleensä edellyttää asian lykkäämistä, mikä taas on ristiriitaista valitun summaarisen prosessimuodon tarkoituksen kannalta.¹⁶²

Näin ollen selvää on, ettei ROL 5:17.1 §:ssä tarkoitettu syytteen muuttaminen ilman lykkäystä ole poissaolokäsittelyssä mahdollista, ja myös muutoin sinänsä sallittu syytteen tarkistaminen (ROL 5:17.2) pääsääntöisesti edellyttää, että vastaajalle varataan tilaisuus lausua asiasta.¹⁶³ Vastaavasti rangaistus- ja menettämiskaavan vaatimuksen sekä muiden rikoksesta johtuvien vaatimusten muutos poissa olevan vastaajan vahingoksi tai puuttumisen haastehakemuksesta edellyttää asian lykkäämistä, ja tämä koskee myös sellaisia vaatimuksia, jotka tuomioistuimien voi tuomita omasta aloitteestaan, kuten nykyisin ajokielto sekä rikosuhrimaksu¹⁶⁴. Tosin syyttäjän vaatimukset valtiolle tulevien kustannusten korvauksista voidaan käsittelyn lykkäämisen sijasta jättää myös

¹⁶⁰ Ks. tästä mahdollisuudesta poissaolokäsittelyn kannalta lähemmin Liukkonen 2012, s. 297-298.

¹⁶¹ Tiedoksiannosta yleisesti, ks. esim. Jokela 2008, s. 299-301.

¹⁶² Ks. Koponen 1998, s. 427 ja Frände 2009, s. 334.

¹⁶³ Syytteen tarkistamisen osalta pieniä muutoksia voitaneen tehdä myös poissaolokäsittelyssä, ja esitetty syytteen rajoittamiselle ei poissaolokäsittelyssä ole. Ks. Koponen 1998, s. 427, Frände 2009, s. 334 sekä kysymyksestä tark. Liukkonen 2012, s. 325-328. Ks. myös jälj. jakso 5.3.5. Syytteen muuttamisesta, tarkistamisesta ja rajoittamisesta yleisesti, ks. puolestaan esim. Jokela 2008, s. 318-325.

¹⁶⁴ Laki rikosuhrimaksusta (669/2015) tuli voimaan joulukuussa 2016, ja sillä on tarkoitettu vahvistaa rikoksen uhrien tukipalveluihin kohdennettavaa valtionrahoitusta. Lain 2 §:n mukaan maksun suorittamiseen velvollinen on täysi-ikäisenä rikoksen tehnyt, joka tuomitaan rangaistukseen rikoksesta, josta säädetty ankaran rangaistus on vankeutta. Lisäksi rikosuhrimaksun suorittamisvelvollisuus koskee oikeushenkilöä, joka tuomitaan yhteisösakoon. Lain 3 §:n mukaan taas rikosuhrimaksun määrä on 40 euroa tai 80 euroa riippuen rangaistuksen enimmäispituudesta ja oikeushenkilön osalta 800 euroa. Ks. rikosuhrimaksusta lähemmin HE 293/2014.

tutkimatta, ellei syyttäjällä ole esittää kohtuullista selitystä näiden vaatimusten muutokselle tai puuttumiselle haastehakemuksesta.¹⁶⁵ Lisäksi muutokset rikoksesta johtuvissa yksityisoikeudellisissa vaatimuksissa edellyttävät käsittelyn lykkäämistä, sillä kannetta ei voi muuttaa vastaajan poissa ollessa (OK 14:2.4).¹⁶⁶

Muutoksista haastehakemukseen nähden oli rangaistusvaatimuksen osalta kyse **Helsingin HO:n** lainvoimaisessa päätöksessä **2010:5**, joka tosin koski ROL 5a luvun mukaista kirjallista menettelyä.¹⁶⁷ Tapauksessa syyttäjä katsoi haastehakemuksessa vastaaja A:n syyllistyneen törkeään rattijuopumukseen ym. rikoksiin, joista A oli tuomittava mm. ehdolliseen vankeusrangaistukseen.¹⁶⁸ A oli esitutkinnassa tunnustanut teot ja suostunut kirjalliseen menettelyyn. Käräjäoikeus tuomitsi A:n syytteen mukaisista teoista, mutta katsoi sopivaksi rangaistukseksi ehdottoman vankeuden, sillä A oli tuomittu törkeästä rattijuopumuksesta jo kolmesti aiemmin, ja edellinen tuomio oli annettu vain kaksi kk:ta ennen nyt kyseessä ollutta tekoa ja sekin oli ollut ehdoton.

Valituksessaan A vaati rangaistuksen alentamista ja määräämistä ehdolliseksi tai ehdottoman vankeusrangaistuksen muuntamista yhdyskuntapalveluksi, mitä varten A myös pyysi, että hänestä hankitaan yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys. A:n

¹⁶⁵ Ks. Frände 2009, s. 334. Vrt. Liukkonen 2012, s. 319 av. 157, jossa kirjoittaja katsoo oikeampana menettelytapana pidettävän sitä, että tuomioistuimien haastehakemuksen tarkastettuaan kiinnittää syyttäjän huomiota puutteeseen ja antaa tälle mahdollisuuden korjata se. Oikeuskäytännössä asiasta on tosin rikosuhrimaksun osalta esitetty myös täysin toinen tulkinta, sillä apulaisoikeuskansleri on rangaistustuomioiden tarkastamisen yhteydessä viranomaisten laillisuusvalvontaa hoitaessaan katsonut, että myös tuomioistuimissa käytävissä summaarisissa rikosprosesseissa rikosuhrimaksu voidaan määrätä, vaikka sitä koskevaa vaatimusta ei ole ilmoitettu haastehakemuksessa. Asian oikean ratkaisemisen kannalta apulaisoikeuskanslerin kanta onkin sinänsä ymmärrettävä, sillä maksun määräämiseen tai sen suuruuteen ei liity lain mukaan harkintaa. Silti apulaisoikeuskanslerin kantaa voidaan nähdäkseni pitää perustuslaista ja kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista institutionaalisen tukensa saavan kontradiktorisuuden näkökulmasta erittäin kyseenalaisena. Käsittääkseni oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ei kuulu tuomioistuimille annettava harkintavalta sen suhteen, mistä rangaistuksista vastaajalle annetaan tilaisuus tulla kuulluksi. Nykyisin itseisarvoisemmin ymmärrettävän kuulemisperiaatteen ytimeen (eli vastaajalle annettuun mahdollisuuteen tulla kuulluksi) kohdistuva loukkaus valtionaloudellisista syistä ei tunnu perustellulta, vaikka voitaisiinkin ajatella, ettei tiedolla rikosuhrimaksusta ole (maksun suuruus huomioiden) useimmiten välitöntä vaikutusta esim. menettelymuodolle annettavaan suostumukseen. Näin ollen apulaisoikeuskanslerin kanta rikosuhrimaksun tuomitsemisesta summaarisissa menettelyissä olisi mielestäni syytä sivuuttaa tuomioistuintuotyössä. Ks. tästä apulaisoikeuskanslerin näkemyksestä OKA 2017, s. 119. Kontradiktorisesta periaatteesta ks. puolestaan jälj. jakso 4.4.

¹⁶⁶ Ks. Frände 2009, s. 334. Vaihtoehtona on myös, että syyteasian yhteydessä käsiteltäväksi otettu yksityisoikeudellinen vaatimus erotetaan ROL 3:3 §:n nojalla eri oikeudenkäynnissä käsiteltäväksi, jolloin rikosasiaa ei tarvitse lykätä. Rikokseen liittyvistä vaatimuksista poissaolokäsittelyssä laajemmin ja yksityiskohtaisemmin, ks. Liukkonen 2012, s. 294-299 ja s. 319-320.

¹⁶⁷ Todettakoon, että tapauksesta ilmenevä oikeusohje koskee yhtä lailla poissaolokäsittelyä, kuten edellä on todettu. Poissaolokäsittelyä sinänsä on tosin pidettävä kirjallista menettelyä alttiimpana oikeudenkäyntiaineiston muutoksille, sillä jälkimmäisessä ei haastehakemuksen laatimisen jälkeen pidetä lainkaan mitään pääkäsittelyä, jossa todisteet tai vaatimukset voisivat muuttua. Siten nyt esillä olevassa tapauksessakaan kyse ei varsinaisesti ole syyttäjän muuttuneista vaatimuksista, vaan käräjäoikeus on tuominnut ankaramman rangaistuksen omasta aloitteestaan. Haastehakemuksesta kirjallisessa menettelyssä ks. HE 271/2004, s. 47 ja Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1391-1393.

¹⁶⁸ Vuoden 2019 alusta lukien syyttäjän on kirjallisessa menettelyssä esitettävä haastehakemuksessa kantansa rangaistuslajista ja rangaistuksen enimmäismäärästä (Ehd. ROL 5a:2), millä pyritään lain perustelujen mukaan parantamaan menettelyn ennakoitavuutta vastaajan näkökulmasta ja näin helpottamaan tämän suostumista menettelyyn. Tällä taas tähdätään kirjallisen menettelyn käytön edistämiseen näytöllisesti selvissä asioissa, jotka soveltuvat menettelyyn. Ks. HE 200/2017, s. 14-15 ja s. 44.

mukaan häntä olisi tullut kuulla ankarammasta seuraamusvaihtoehdosta. Syyttäjä vaati valituksen hylkäämistä todeten, että hänen käyttämässään rikosrekisteriotteessa ei ollut ollut merkintää A:n saamasta viimeisimmästä tuomiosta. Mikäli tämä seikka olisi ollut syyttäjän tiedossa, olisi seuraamusvaatimus ollut ehdotonta vankeutta.

HO totesi, että sillä tuomitaanko vankeusrangaistus ehdollisena vai ehdottomana on vastaajalle olennainen merkitys. Nyt ehdoton rangaistus on tullut A:lle yllätyksenä, eikä tällä ole ollut tilaisuutta esittää rangaistusta vastaan puhuvia seikkoja eikä myöskään pyytää tuomittavaksi yhdyskuntapalvelurangaistusta. HO:n mukaan asiaa ei olisi saanut ratkaista varaamatta A:lle tilaisuutta lausua rangaistusseurauksesta joko pääkäsitellyssä tai pyytämällä A:lta kirjallinen tai suullinen lausuma. Siten jutun käsittelyssä oli tapahtunut menettelyvirhe, minkä vuoksi asia palautettiin käräjäoikeuteen.

3.3 Seuraamusedellytys

Poissaolokäsittelyssä voidaan tuomita rangaistukseksi ROL 8:11.1 §:n nojalla sakkoa tai enintään kolme kuukautta vankeutta ja enintään 10 000 € menettämisseuraamus sekä ROL 8:12 §:n nojalla syytetyn suostumuksin enintään kuusi kuukautta vankeutta.¹⁶⁹ Lisäksi tuomioistuin voi poissaolokäsittelyssä määrätä muut tarvittavat seuraamukset ja ratkaista asian muiltakin osin edellyttäen, että vastaaja on edellä kerrotuin tavoin saanut tiedon häneen kohdistetusta vaatimuksesta. Poissaolotuomiossa voidaan esimerkiksi määrätä ajokielto ja korvausvelvollisuudesta valtiolle, sekä ratkaista rikokseen perustuvat yksityisoikeudelliset korvaus- ym. vaatimukset. Ratkaisu on tällöin tuomio myös yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta, ja se perustuu vaatimuksen tosiasialliseen selvittämiseen eikä vastaajan poissaoloon.¹⁷⁰

Poissaolokäsittelyssä tuomittavalle sakkorangaistukselle ei laissa ole menettämisseuraamuksesta poiketen asetettu määrällisiä rajoituksia.¹⁷¹ Yhteisösakko ei RL 9 luvun mukaan ole kuitenkaan sakkorangaistus vaan oma rangaistuslajinsa, eikä yhteisösakkoa voida tuomita poissaolokäsittelyssä. Myöskään nuorisorangaistus ei tule

¹⁶⁹ Suostumukseen perustuvan poissaolokäsittelyn seuraamusedellytyksen ylärajaa ollaan nostamassa 9 kk:een v. 2019 alusta lukien. Lainvalmistelussa tätä muutosta ei erikseen perustella muutoin kuin maininnalla enimmäisrangaistusten yhtenäistämisestä ROL 5a luvun ja ROL 8:12 §:n menettelyissä. Lisäksi HE:ssä todetaan, että tuomioistuimen tulee nykyiseen tapaan pykälää soveltaessaan tarkoin harkita, voidaanko rikosasia tyydyttävästi selvittää vastaajan poissaolosta huolimatta, ja harkintavelvollisuuden katsotaan korostuvan, mitä ankarammasta rangaistuksesta on kysymys. Ks. HE 200/2017, s. 47.

¹⁷⁰ HE 82/1995, s. 115.

¹⁷¹ Menettämisseuraamus on rajattu 10 000 € pääsäännön nojalla käytävässä poissaolokäsittelyssä, mutta suostumukseen perustuvassa menettelyssä määrällistä rajoitusta ei ole. Myöskään kirjallisessa menettelyssä menettämisseuraamusta ei ole määrällisesti rajattu.

poissaolokäsittelyssä kysymykseen, sillä sen tuomitseminen samoin kuin tuomitun nuorisorangaistuksen muuttaminen muuksi rangaistukseksi edellyttää vastaajan henkilökohtaista kuulemistä (L nuorisorangaistuksesta 1.2 ja 17.2 §:t).¹⁷²

Vankeusrangaistus voidaan poissaolokäsittelyssä tuomita joko ehdollisena tai ehdottomana. Tuomioistuimien voi siten normaalin pääkäsittelyn tapaan esim. määrätä aikaisemmin ehdollisena tuomitun rangaistuksen ehdottomaksi tai julistaa ehdonalaisen vapauden menetetyksi. Tuomittu vankeusrangaistus ei saa poissaolokäsittelyssä kuitenkaan ylittää kolmen (ROL 8:11.1) tai kuuden (ROL 8:12) kuukauden enimmäismääriä, jotka koskevat myös RL 7 luvun mukaista yhteistä rangaistusta. Näin ollen, jos tuomioistuin tuomitsee ehdottoman rangaistuksen ja määrää samalla täytäntöön pantavaksi aikaisemman ehdollisen rangaistuksen (RL 2b:5) tai huomioi samalla aikaisemman ehdottoman rangaistuksen (RL 7:6), tulee yhteisen ehdottoman rangaistuksen pysyä kolmen tai kuuden kuukauden rajojen puitteissa. Vastaavasti on nykyisin arvioitava myös sellaista tilannetta, jossa aikaisempi jäännösrangaistus määrätään 1.10.2006 voimaan tulleen RL 2c:14 §:n nojalla pantavaksi täytäntöön ja siitä sekä koeajalla tehdyistä rikoksista tuomitaan yhteinen ehdoton vankeusrangaistus.¹⁷³

Oikeuskäytännöstä tässä voidaan mainita **KKO 1999:95**, jossa käräjäoikeus oli lainvoiman saaneella tuomiolla tuominnut poissaolokäsittelyssä A:n törkeästä ratitjuopumuksesta ym. rikoksista yhteiseen neljän kuukauden vankeusrangaistukseen, vaikka menettelyssä ei olisi saanut tuomita kolmea kuukautta ankarampaa vankeusrangaistusta (ROL 8:11.1). Tapauksessa oli KKO:ssa kyse siitä, oliko asiassa tapahtunut menettelyvirhe, jonka johdosta oikaisua käräjäoikeuden tuomioon haetaan kanteluteitse HO:lta, vai oliko käsillä purkuperuste.¹⁷⁴

Ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta poissaolokäsittelyssä voidaan tuomita myös yhdyskuntapalvelua siitä säädetyin edellytyksin.¹⁷⁵ Tämä lainsäätäjän nimenomainen kanta on oikeuskirjallisuudessa herättänyt kuitenkin myös keskustelua, ja ainakin Frände on katsonut yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen pääsääntöisesti edellyttävän vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa. Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen

¹⁷²Ks. myös Frände 2009, s. 332.

¹⁷³ Ks. Jokela 2008, s. 446, Frände 2009, s. 333 ja HE 82/1995, s. 115.

¹⁷⁴ Äänestysratkaisussaan KKO:n enemmistö katsoi, että asiassa oli ilmeisen väärän lain soveltamisen sijasta (OK 31:8, 4-kohta) kyse OK 31:1.1 §:n 2-kohdassa tarkoitettusta tuomiovirheestä. Lainkohdan nojalla tuomiovirhe voidaan kantelun johdosta poistaa, jos poissa oleva, jota ei ole haastettu, tuomiotaan taikka jos henkilö, jota ei ole kuultu, muutoin kärsii haittaa tuomiosta.

¹⁷⁵ HE 1995, s. 115 ja Jokela 2008, s. 446.

edellytyksenä nimittäin on, että vastaaja on suostunut kyseisen rangaistuksen käyttöön, ja että tuomioistuin voi olettaa vastaajan suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta (RL 6:11.2). Fränden mukaan nimenomaan vastaajan suoriutumismahdollisuuksien arviointi useimmissa tapauksissa edellyttää, että vastaajaa kuullaan asiassa henkilökohtaisesti, sillä ilman välitöntä kontaktia tuomioistuimen on vaikea ottaa kantaa vastaajan mahdollisuuksiin suoriutua yhdyskuntapalvelusta.¹⁷⁶

Toisaalta yhdyskuntapalvelun tuomitsemista edeltää lähes aina rikosseuraamuslaitoksen suorittama soveltuvuus selvitys, jossa vastaajan halukkuutta ja kykyä suorittaa yhdyskuntapalvelu on jo arvioitu. Käytännössä soveltuvuus selvityksellä onkin yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen kannalta huomattava merkitys, mitä myös korkein oikeus on ennakkoratkaisuissaan korostanut.¹⁷⁷ Näin ollen tässä on syytä lainsäätäjän tavoin katsoa, ettei ehdotonta estettä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle poissaolokäsittelyssä ole, vaan tuomioistuin voinee usein mm. soveltuvuus selvityksen ja vastaajan rikoshistorian sekä mahdollisten muiden vastaajan henkilöä koskevien tietojen perusteella tulla riittävän vakuuttuneeksi vastaajan kyvystä suoriutua yhdyskuntapalvelusta tätä tapaa-mattakin. Esitettyä kantaa puoltaa myös se, että vastaavasti kirjallisessa menettelyssä on katsottu mahdolliseksi tuomita vastaaja yhdyskuntapalveluun.¹⁷⁸ Mikäli yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen suhteen vallitsee kuitenkin epävarmuutta (suoriutumismahdollisuuksiin liittyen tai muiden syiden vuoksi), tulee vastaaja määrätä henkilökohtaisesti läsnä olevaksi oikeudenkäyntiin *asian selvittämiseksi*.¹⁷⁹ Tämä periaate koskee tosin seuraamusharkintaa yleisemminkin.¹⁸⁰ Yhdyskuntapalvelun tavoin myös uusi

¹⁷⁶ Ks. Frände 2009, s. 332-333. Frände tosin vaikuttaa lieventäneen aikaisempaa jyrkähköä yhdyskuntapalvelun tuomitsemista poissaolokäsittelyssä koskevaa kantaansa prosessioikeuden yleisteoksen uusimmassa painoksessa, jossa kirjoittaja (Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1102) toteaa yhdyskuntapalvelun olevan mahdollinen seuraamus myös poissaolokäsittelyssä. Ks. myös Koponen 1998, s. 427, jossa kirjoittaja katsoo, että yhdyskuntapalvelun tuomitseminen voi usein edellyttää vastaajan läsnäoloa.

¹⁷⁷ Ks. **KKO 1998:76 ja KKO 1996:9**, joissa korkein oikeus on tuominnut rangaistukseksi yhdyskuntapalvelua soveltuvuus selvityksen mukaisesti, kun alemmat oikeudet ovat poikenneet tästä vastaajan vahingoksi. Tapauksen KKO 1996:9 perusteluissa KKO toteaa mm. soveltuvuus selvityksen tekijällä olevan lähtökohtaisesti parhaat mahdollisuudet arvioida vastaajan soveltuvuus yhdyskuntapalveluun, joten normaalitapauksessa tuomioistuimella ei ole syytä tästä poiketa. Mikäli näin kuitenkin menetellään, tulee ratkaisu perustella. *Soveltuvuus selvityksestä ja yhdyskuntapalvelun edellytyksistä tarkemmin*, ks. esim. Lappi-Seppälä 2000, s. 194-203.

¹⁷⁸ Ks. HE 271/2004, s. 42, Jokela 2008, s. 457 ja myös Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1385.

¹⁷⁹ Samansuuntaisesti myös Liukkonen 2012, s. 286-289, jossa kirjoittaja katsoo yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen tulevan poissaolokäsittelyssä kyseeseen lähinnä silloin, kun tuomioistuin ei näe syytä poiketa rikosseuraamuslaitoksen soveltuvuus selvityksestä.

¹⁸⁰ Kysymykseen palataan tutkielmassa myöhemmin edellytysharkintaan vaikuttavien seikkojen tyypittelyn yhteydessä, ks. jälj. jakso 5.3.4.

valvontarangaistus (RL 6:11a) voidaan tuomita poissaolokäsittelyssä siitä säädettyjen edellytysten täyttyessä.¹⁸¹

Poissaolokäsittelyn seuraamusedellytyksen voidaan todeta olevan kirjallista menettelyä suppeampi, sillä kirjallisessa menettelyssä ei voida tuomita ankarampaa rangaistusta kuin yhdeksän kuukautta vankeutta (ROL 5a:1.2). Lain perusteluissa mahdollisuutta tuomita kirjallisessa menettelyssä poissaolokäsittelyä ankarampia rangaistuksia on perusteltu sillä, että menettelyssä voidaan käsitellä vain tunnustetuja tekoja.¹⁸² Tästä huolimatta oikeuskirjallisuudessa ainakin Jokela on katsonut kirjallisen menettelyn käyttöalan suhteettoman laajaksi erityisesti julkisuusperiaatteen kannalta.¹⁸³ Tosin kirjallisen menettelyn yhdeksän kuukauden yläraja on siinä mielessä ehdollinen, että se tulee kyseeseen vain, jos vastaajalle on varattu tilaisuus suullisen lausuman antamiseen. Tällöin kyse on sinänsä julkisesta tilaisuudesta, mutta pääsääntöisesti vastaaja kutsutaan tilaisuuteen uhalla, että asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta (ROL 5a:3.3). Ellei vastaajalle ole varattu tilaisuutta suullisen lausuman antamiseen, voi konkreettinen rangaistus olla korkeintaan kuusi kuukautta vankeutta (ROL 5a:5).¹⁸⁴ Lisäksi kirjallisen menettelyn käyttöalaa on rangaistusseuraamuksen avulla rajattu *in abstracto* niin, että kunkin yksittäisen rikoksen rangaistusmaksimi saa syytteessä tarkoitettujen seikkojen valitessa olla korkeintaan kaksi vuotta vankeutta (ROL 5a:1.1, 1-kohta). Käytännössä tämä edellytys ei kuitenkaan merkittävästi rajaa kirjallisen menettelyn soveltamisalaa konkreettiseen seuraamusedellytykseen verrattuna, sillä lähes kaikkien rikosten tavalliset, lievät ja eräät törkeätkin tekemuodot kuuluvat kahden vuoden maksimirangaistuksen piiriin.¹⁸⁵

¹⁸¹ Valvontarangaistuksen tuomitseminen tulee kyseeseen myös kirjallisessa menettelyssä. Ks. esim. Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1102 ja s. 1385. Valvontarangaistuksen edellytyksistä tarkemmin, ks. HE 17/2010, s. 30-33.

¹⁸² Ks. HE 271/2004, s. 42. Sittemmin lainsäätävä vaikuttaa kuitenkin sivuuttaneen tämän argumentaation, sillä ROL 8:12 §:n enimmäisrangaistusta ollaan nostamassa vastaamaan kirjallista menettelyä (9 kk vankeus) v. 2019 alusta lukien, kuten edellä on käynyt ilmi.

¹⁸³ Ks. Jokela 2008, s. 451 ja s. 456.

¹⁸⁴ Kirjallisen menettelyn enimmäisrangaistuksen ehdollisuutta ollaan poistamassa HE:ssä 200/2017 esitettyjen läsnäolovelvollisuuden keventämistoimien astuessa voimaan v. 2019 alussa. Tämä toteutetaan niin, että ROL 5a:5 § kumotaan. Muutosta ei olla HE:ssä erikseen perusteltu, mutta sillä pyritään lisäämään ja edistämään kirjallisen menettelyn käyttöä. Ks. HE 200/2017, s. 14-15 ja s. 44. Jatkossakin tuomioistuimien voi (kuten nykyisin) muissa tapauksissa harkintansa mukaan järjestää suullisen kuulemisen kirjallisessa menettelyssä (ROL 5a:3.2). Suullisesta kuulemisesta ROL 5a luvun menettelyssä tarkemmin, ks. HE 271/2004, s. 48-50, Jokela 2008, s. 461-462 ja Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1398-1400.

¹⁸⁵ Ks. HE 271/2004, s. 42, Jokela 2008, s. 452 ja Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1384-1385. Myös HE:ssä 200/2017 pelkän asiamiehen välityksellä tapahtuvan läsnäolon käyttöalaa rajataan rangaistusseuraamuksen avulla *in abstracto* niin, että vastaajan tulee olla henkilökohtaisesti läsnä KO:n pääkäsittelyssä, jos häntä syytetään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta (Ehd.ROL 8:3.3). Vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa törkeitä rikoksia käsitellessä perustellaan HE:ssä rangaistusjärjestelmän uskottavuuteen liittyvin syin. Ks. HE 200/2017, s. 16. Esityksestä antamassaan mietinnössä lakivaliokunta puolestaan ottaa nimenomaisesti kantaa *in abstracto* -sääntelymalliin pitäen sitä perusteltuna. Mietinnön mukaan vastaajan henkilökohtaisen läsnäolovelvollisuuden sääntely konkreettisen seuraamusedellytyksen avulla olisi ongelmallista sen edellyttämän ennakollisen seuraamusharkinnan vuoksi. Mietinnössä *in concreto* -sääntelymallia pidetään asiassa myös liian kaavamaisena huomioiden tuomittavan rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavat aikaisemmin tuomitun rangaistuksen huomioon ottamista koskevat säännökset. Ks. LaVM 2/2018, s. 7-8.

Ruotsissa poissaolokäsittelyssä syytetty voidaan tuomita sakkoihin, korkeintaan kuuden kuukauden vankeusrangaistukseen¹⁸⁶, ehdolliseen tuomioon (ei Ruotsissa määrällisesti mitattu) tai suojelevalvontaan (RB 46:15a.1, 1-kohta). Rikoksen törkeydestä riippumatta asia voidaan käsitellä poissaolokäsittelyssä, jos syytetty haasteen saatuaan on karannut, tai jos syytetty kärsii vakavista psyykkisistä häiriöistä, eikä hänen läsnäolonsa tästä syystä ole tarpeen (RB 46:15a.1, kohdat 2 ja 3).¹⁸⁷ Norjassa taas poissaolokäsittelyn seuraamusedellytyksen yläraja on vuosi vankeutta (Strpl 281.1§). Nimenomaisesti yläraja koskee kuitenkin syyttäjän seuraamusmaksannottoa, joten poissaolokäsittelyn edellytysten toteamiseksi syyttäjän on heti pääkäsittelyn alussa ilmoitettava, vaatiiko hän vastaajalle yhtä vuotta vankeutta ankarampaa rangaistusta. Tuomioistuimien ei ole sinänsä muodollisesti sidottu syyttäjän vaatimukseen, vaan voi ylittää sen, mutta tällöin pääkäsittely tulee peruuttaa ja kuulla vastaajaa henkilökohtaisesti.¹⁸⁸

3.4 Sisällöllinen edellytys

Poissaolokäsittelyn sisällöllisenä edellytyksenä on, ettei vastaajan läsnäolo ole asian selvittämiseksi tarpeen (ROL 8:11.1 ja 8:12). Edellytys on laissa ilmaistu varsin avoimesti ja tulkinnanvaraisesti negatiivista muotoilua käyttäen. Positiivisesti muotoiltuna sisällöllisen edellytyksen voidaan katsoa tarkoittavan, että asia voidaan tyydyttävällä tavalla selvittää vastaajan poissaolosta huolimatta.¹⁸⁹ Sisällöllisessä edellytyksessä on siis kyse asian laadusta ja selvitetystä tilasta.

Sitä, miten vastaajan läsnäolon tarpeellisuutta asian selvittämiseksi tulee tulkita, ei ole lainvalmisteluasiakirjoissa käsitelty kovinkaan perusteellisesti.¹⁹⁰ Hallituksen esityksen yleisperusteluissa sinänsä korostetaan asianosaisen omalla kertomuksella tapahtumien kulusta olevan rikosasioissa suuri todistusarvo, minkä vuoksi rikosasian

¹⁸⁶ Seuraamusedellytyksen yläraja oli vuodesta 1982 lähtien ollut kolme kuukautta vankeutta, mutta se nostettiin kuuteen kuukauteen vuonna 2014, mitä perusteltiin ennen kaikkea rikosprosessin tehostamisella ja oikeudenkäyntien peruutusten välttämällä. Perusteluista tark., ks. Prop. 2013/14:170, s. 41-46.

¹⁸⁷ Ks. Ekelöf ym. V 2011, s. 258-259 ja Diesen 1993, s. 140-160.

¹⁸⁸ Ks. Bjerke ym. 2011, s. 1029-1030 ja Andenaes – Myhrer 2009, s. 423.

¹⁸⁹ Näin ainakin Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1100. Sanottuun kantaan on ilmeisesti sittemmin yhdytty lainsäätäjän toimesta HE:ssä 200/2017, s. 47, jossa ROL 8:12 §:n perustelujen yhteydessä todetaan, että kuten nykyisinkin, tuomioistuimen on tarkoin harkittava, voidaanko rikosasia *tyydyttävästi selvittää* vastaajan poissaolosta huolimatta. Kanta toistetaan myös lakivaliokunnan mietinnössä (LaVM 2/2018, s. 9), mutta kummassakaan sitä ei lähemmin perustella. Siten lain perusteluista ei nimenomaisesti käy ilmi, tarkoitetaanko tyydyttävällä selvityksellä selvityksen tasoa juuri poissaolokäsittelyssä, kuten asia on laintasoisesti Ruotsissa (”tillfredsställande”, RB 46:15a.1), vai viitataanko sillä esim. selvityksen tasoon rikosasioissa yleisesti tai esim. lieviä rikoksia koskien. Kun asia on ilmaistu näin juuri poissaolokäsittelyn yksityiskohtaisten perustelujen yhteydessä, uskon kuitenkin lainsäätäjän tarkoittavan vaihtoehtoista ensimmäistä.

¹⁹⁰ Esim. lakivaliokunta ei HE:stä koskevassa lausunnossaan (LaVM 9/1997) käsittele kysymystä lainkaan. Ks. myös Koponen 1998, s. 414 ja Ervo 2005, s. 301 av. 125.

asianosaiset pääsäännön mukaan velvoitetaan saapumaan pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti. Samassa yleisperusteluissa kuitenkin todetaan huomattavan osan rikosasioista olevan niin selviä, että vastaajan henkilökohtainen kuuleminen pääkäsittelyssä ei ole tarpeen. Esityksen mukaan usein vähäisissä ja selvissä rikosasioissa, joissa vastaaja on tunnustanut teon, hän pitää oikeudenkäyntiin saapumista ikävänä muodollisuutena, jonka haluaisi välttää.¹⁹¹

Vastaavasti hallituksen esityksen säännöskohtaisissa perusteluissa painotetaan rikosasian vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon merkitystä asian luotettavan selvittämisen kannalta ja todetaan asianosaisten olevan parhaita tietolähteitä asioissaan. Tältä osin yksityiskohtaisissa perusteluissa kiinnitetään huomiota myös todistajien mahdollisuuden tunnistaa vastaaja sekä tarpeeseen kuulla vastaajaa henkilökohtaisesti todistajien kertomusten johdosta. Säännöskohtaisten perustelujen mukaan kuitenkin esimerkiksi silloin, kun syytetty on esitutkinnassa tunnustanut tehneensä syytteessä tarkoitetun teon, asia voidaan usein luotettavasti selvittää ilman syytetyn henkilökohtaista läsnäoloa. Toiseksi asia voidaan perustelujen mukaan ratkaista syytetyn poissaolosta huolimatta silloin, kun käsiteltävänä olevasta rikoksesta on vakiintunut normaalirangaistus, ja kun asiassa ratkaistavat muutkin kysymykset ovat sellaisia, että syytetyn läsnäolo ja kannanotot eivät juuri vaikuta niiden ratkaisemiseen. Lisäksi asianosaisten läsnäolon pääsäännön (ROL 8:1.1) kohdalla yksityiskohtaisissa perusteluissa katsotaan poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen olevan käsillä esimerkiksi silloin, kun riidanalaisena on ainoastaan oikeuskysymys tai sellainen kysymys, josta asianosainen ei voi tietää mitään.¹⁹²

Lain esitöissä esitetyt kannanotot liittyvät siis ensisijaisesti jutun tosiseikkojen selvittämiseen, mutta viittaus vakiintuneeseen normaalirangaistukseen osoittaa, että myös seuraamusharkintaan liittyvät kysymykset voivat edellyttää vastaajan läsnäoloa asian selvittämiseksi.¹⁹³ Seuraamusharkinnassa arviointiin nimittäin kuuluu myös vastaajan henkilöön liittyvien olosuhteiden huomioiminen.¹⁹⁴

¹⁹¹ Ks. HE 82/1995, s. 23-24.

¹⁹² Ks. HE 82/1995, s. 109-110 ja s. 114.

¹⁹³ Samoin Koponen 1998, s. 427. Ks. myös samansuuntaisesti esim. Kuuliala 2006, s. 741 ja Ervo 2005, s. 302.

¹⁹⁴ Kysymystä käsitellään tutkielmassa tarkemmin jälj. jaksossa 5.3.4.

Poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä (ja ROL 8:1.1 §:n pääsääntöä) vastavasti HE:ssä 200/2017 valinta vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon ja asiamies-edustuksen riittävyyden välillä esitetään jatkossa tehtäväksi niin, että vastaajan on oltava henkilökohtaisesti pääkäsittelyssä läsnä siltä osin kuin tuomioistuin katsoo hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi tai muusta syystä tarpeelliseksi (Ehd.ROL 8:3.2). Poissaolokäsittelyn sisällöllisestä edellytyksestä (ja ROL 8:1.1 §:stä) tämä muotoilu siis eroaa sikäli, että ilmaisu on positiivinen ja henkilökohtaista läsnäoloa voi edellyttää myös ”muu syy”. HE:ssä pykälää perustellaan varsin niukasti. Esiityksen mukaan henkilökohtainen läsnäolo on asian selvittämiseksi tarpeen, jos vastaajaa on kuultava todistelutarkoituksessa. Samoin läsnäoloa voi perustelujen mukaan edellyttää esimerkiksi rangaistuksen mittaamiseen liittyvien olosuhteiden selvittäminen.¹⁹⁵ Näiden ohella lakivaliokunta taas mietinnössään nostaa esiin läsnäolon merkityksen sekä rikoksen tekijän että uhrien psykologian kannalta seikkoina, joilla voi olla merkitystä vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa arvioitaessa ilmeisesti tarkoittaen pykälässä mainittuja ”muuta syitä”.¹⁹⁶

Lain perusteluista ei siis käy juuri lainkaan ilmi se, mikä vaikutus (jos mitään) asiamiehen läsnäololla on vastaajan läsnäolon tarpeellisuuteen asian selvittämisen kannalta.¹⁹⁷ Poissaolokäsittelyn osalta kirjallisuudessa vaikutuksen on katsottu olevan vähäinen. Esim. Koponen toteaa vastaajan olevan vapautettu kutsussa saapumasta oikeuteen edustettunakaan ja kysymys on lähinnä vastaajasta itsestään tietolähteenä. Siten Koponen toteaa asiamiehen läsnäolon merkityksen asian selvittämiseksi olevan varsin rajoitettu.¹⁹⁸ Liukkonen taas luonnehtii vain asiamiehen läsnäollessa käytyä oikeudenkäyntiä materiaalisessa mielessä poissaolokäsittelyksi mutta prosessuaalisesti kontradiktorisiksi, eli ”poissaolokäsittelyksi kontradiktorisessa muodossa”.¹⁹⁹ Diesen taas on Ruotsin osalta katsonut niin ikään asiamiehen läsnäolon vaikutuksen asian selvittämiseksi ja poissaolokäsittelyn edellytyksille varsin vähäiseksi. Kirjoittajan mukaan asiassa tulee kuitenkin erotella syyllisyys-

¹⁹⁵ HE 200/2017, s. 16 ja s. 46.

¹⁹⁶ Mietinnössä todetaan, että myös psykologisten seikkojen kannalta on merkityksellistä, että rikoksesta syytetty on läsnä konkreettisesti oikeuden istunnossa ja joutuu siten hyväksymään tekonsa seurauksia. Samoin mietinnön mukaan lisäksi uhrien kannalta voi joissain tapauksissa olla merkityksellistä, että uhrin näkevät syytetyn joutuvan teostaan oikeuden eteen, ja että he pääsevät myös käsittelemään mahdollisia tekijään liittyviä traumoja. Mietintöön sisältyy myös vastalauseeksi nimetty erivä mielipide, jossa vastaajan henkilökohtaisen läsnäolovelvollisuuden kevennystä (Ehd.ROL 8:3) vastustetaan mm. ed. mainittujen seikkojen perusteella. Lisäksi läsnäoloa puoltavina tekijöinä vastalauseessa vedotaan mm. vuosisataiseen perinteeseen ja sen ylläpitämään preventioon, oikeudenmukaisuuteen sekä yhteiskunnan moraalien ylläpitoon. Siten vastalauseessakin läsnäoloa vaaditaan ensisijaisesti muista kuin vastaajan oikeusturvaan liittyvistä syistä. Tutkimusaiheen kannalta tärkeänä pidän kuitenkin sitä vastalauseessa tehtyä huomiota, että vastaajan poissaoloja tulee tapahtumaan syistä, jotka eivät ole oikeudenkäyntiasiamiehen tai tuomioistuimen tiedossa, kuten päihdeaddiktioiden, psykkisten sairauksien tai muiden terveydentilaan liittyvien tekijöiden vuoksi. Tällöin vastaajan läsnäoloaan koskevassa valinnassa painavat luonnollisesti lähinnä muut kuin asian selvittämisen ja oikeusturvan tarpeeseen liittyvät syyt. Ks. LaVM 2/2018, s. 8-9 ja s. 24-25.

¹⁹⁷ Kyse on siis siitä, onko Ehd.ROL 8:3 §:ssä tarkoitettu menettely, jossa vastaajaa edustaa oikeudessa vain asiamies, mielletävä vain poissaolokäsittelyn laajennukseksi tuomittavan enimmäisrangaistuksen suhteen vai onko asiamiehen läsnäololla oikeudessa itsenäinen vaikutus arvioitaessa vastaajan läsnäolon tarpeellisuutta asian selvittämisen kannalta. Lisäksi mahdollista on, että Ehd.ROL 8:3.2 §:n ilmaisu ”asian selvittämiseksi tai muusta syystä tarpeelliseksi” tuleekin tulkita asiallisesti tiukemmin kuin poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä, mitä kantaa puoltaisi ”muun syyn” mainitseminen laissa ja se, että menettelyssä voidaan tuomita ankarampia rangaistuksia. Tosin tätä tulkintaa vastaan puhuu se, ettei HE:ssä mainita yhtäkään tilannetta, jossa laissa mainittu ”muu syy” olisi käsillä, ja vastaaja on oikeudessa kuitenkin edustettuna, vaikkakin asiamiehen välityksellä.

¹⁹⁸ Ks. Koponen 1998, s. 428.

¹⁹⁹ Ks. Liukkonen 2012, s. 310-312.

ja seuraamusksymysten selvittäminen. Näistä jälkimmäisessä voidaan Diesenin näkemyksen mukaan joissain tilanteissa turvautua myös ”toisenkädeninformaatioon” asiamiehen välityksellä edellyttäen, että asiamies on ollut yhteydessä päämieheensä ennen oikeudenkäyntiä. Sen sijaan syyllisyyskysymyksen osalta tapahtuvaa välillistä todistelua ja asian selvittämistä Diesen ei pidä hyväksyttävänä.²⁰⁰

Toisaalta asiamiehen läsnäolon vaikutus poissaolokäsittelyssä ei liene kuitenkaan kokonaan merkityksetön. Vastaja edustava asiamies voi nimittäin esittää kirjallista todistelua ja kysymyksillään sekä muilla prosessitoimillaan vähintään kontrolloida poissa olevaa päämiestään vastaan esitettävää näyttöä. Tällöin tilanteita voidaan pitää rinnasteisina niille, joissa paikalla oleva vastaja käyttää oikeuttaan olla vastaamatta hänelle tehtyihin kysymyksiin. Vaikka avustaja ei voi antaa päämieheensä puolesta välitöntä kertomusta tapahtumista, siis toimia tietolähteenä, hän voi huolehtia siitä, ettei hänen päämieheensä tule tuomituksi riittämättömän ja vain pintapuolisesti esitetyn ja arvioidun näytön perusteella. Tosin tämän näkökulman merkitystä vähentää se, ettei poissaolokäsittelyssä ole tarkoitettu käsiteltäväksi näytöksi vaikeita rikosasioita.²⁰¹

Seuraamusharkinnan ohella vastaajan henkilöön liittyvillä ominaisuuksilla on merkitystä poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta erityisesti nuorten ensikertalaisten rikostekijöiden osalta, sillä lain perusteluissa kehoitetaan tuomioistuimia välttämään heidän tuomitsemistaan poissaolostaan huolimatta rangaistukseen.²⁰² Tässä tosin keskeisin peruste henkilökohtaisen läsnäolon vaatimukselle ei ole niinkään asian selvittäminen, vaan nuorten rikostekijöiden kuuleminen oikeudessa on katsottu perusteluksi pikemminkin kasvatuksellisista ja erityispreventiivisistä syistä.²⁰³ Olemalla läsnä

²⁰⁰ Kirjoittaja korostaakin asiamiehen parhaiten valvovan päämieheensä etua huolehtimalla, että tämä on läsnä oikeudessa silloin, kun läsnäololla on merkitystä asian selvittämiseksi. Ks. Diesen 1993, s. 140 ja s. 169-171.

²⁰¹ Ks. myös Jokela 2008, s. 442, jossa kirjoittaja toteaa, että on luonnollisesti helpompaa luopua syytetyn henkilökohtaisesta läsnäolovelvollisuudesta asiamiehen saavuttua paikalle kuin tutkia ja ratkaista asia kokonaan ilman syytetyn tai tämän asiamiehen läsnäoloa. Samoin Määttä (2013, s. 447) toteaa vastaajan poissaolosta aiheutuvia menettelyn kontradiktorisuuden rajoituksia voitavan kuitenkin tehokkaasti vähentää myös oikeudenkäyntiavustajien käytöllä.

²⁰² Tarkkaan ottaen HE:ssä (HE 82/1995, s. 115) todetaan, että esimerkiksi silloin kun vastaja on ensikertalainen nuori rikostekijä, tuomioistuimen on tarkoin harkittava sitä, onko vastaajan kannalta hyvä vaihtoehto tuomita hänet rangaistukseen poissaolostaan huolimatta. HE:ssä 200/2017 esitettyjen läsnäolovelvollisuuden keventämistoimien astuessa voimaan v. 2019 alusta ei alle 18-vuotiasta vastajaa voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä. (Ehd.ROL 8:3.2). Nykyisin tämä edellytys koskee kaikkia vastajia (ROL 8:13.1). Niin nykyinen (kaikki vastajat) kuin tuleva (alle 18-vuotiaat vastajat) laintasoinen kuulemisvelvollisuus vankeusrangaistuksia tuomittaessa ei kuitenkaan koske poissaolokäsittelyä. Ks. tästä sääntelystä myös jälj. jakso 5.3.4.

²⁰³ Tämän myös lainsäätäjät toteaa sekä kirjallista menettelyä koskevassa HE:ssä että nyt tehtävien keventämistoimien yhteydessä. Ks. HE 271/2004, s. 24 ja s. 43-44, sekä HE 200/2017, s. 16 ja s. 46. Kirjallisen menettelyn osalta edellytyksenä prosessimuodolle nimittäin laintasoisesti ja siten ehdottomasti on, että vastaja on teon tehdessään ollut täysi-ikäinen (ROL 5a:1.1, 3-kohta). Ehd. ROL 8:3.2 §:n kuulemisvelvollisuus vankeusrangaistuksia tuomittaessa taas koskee alle 18-vuotiaita vastajia, ei ikää tekohetkellä. Ks. myös Jokela 2008, s. 443 ja s. 453 sekä esim. Koponen 1998, s. 427. Erityispreventiosta ks. lisäksi ed. jakso 1.4.

oikeudessa nuori joutuu kohtaamaan tekonsa ja sen seuraukset. Silti myös vastaajan oikeusturvaan ja asian selvittämiseen liittyvien syiden voidaan katsoa puoltavan nuorten rikoksenteekijöiden kuulemista oikeudessa henkilökohtaisesti, sillä vastaajaryhmässä voidaan otaksua olevan kyse tahosta, joka poikkeuksellisen heikosti osaa itse huolehtia oikeusturvastaan ja arvioida läsnäolon tarvettaan.²⁰⁴

Lain perusteluissa todetaan, että poissaolokäsittelyn edellytysten käsillä olo on harkittava tuomioistuimessa tapauskohtaisesti, minkä aivan erityisesti on katsottava koskevan menettelyn sisällöllistä edellytystä.²⁰⁵ Esitöissä esitetyt esimerkit muodostavat luonnollisesti vahvan lähtökohdan tälle harkinnalle.²⁰⁶ Samalla on kuitenkin huomattava, että kyse on todellakin esimerkeistä, eikä siten vaikkapa vastaajan tunnustus esitutkinnassa takaa poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen täyttymistä, eikä toisaalta vastaajan kiistäminenkään välttämättä estä poissaolokäsittelyä. Käytännössä huomattavassa osassa poissaolokäsittelyssä todellisuudessa käsiteltävistä jutuista vastaaja onkin itse asiassa kiistänyt syyllisyytensä esitutkinnassa.²⁰⁷

Myöskään oikeuskirjallisuudessa vastaajan tunnustusta ei ole pidetty ehdottomana edellytyksenä poissaolokäsittelylle, joskin selkeimmin menettelyn on katsottu estyvän silloin, kun vastaaja on kiistänyt teon ja jutussa esitettävä näyttö on muutoinkin riidanalaista.²⁰⁸ Yleensä kirjallisuudessa on kuitenkin korostettu poissaolokäsittelyn edellytysten suppeaa tulkintaa pääsääntöisestä vastaajan kuulemisperiaatteesta poikkeamisesta johtuen, minkä on katsottu sisällöllisen edellytyksen osalta tarkoittavan sitä, että asian tulee todella olla selvitettävissä ilman vastaajan läsnäoloa eli asiassa tulee olla ns. varma näyttö.²⁰⁹ Vanhastaan oikeuskirjallisuudessa onkin poissaolokäsittelyyn erityisen hyvin sopivana tyyppitapauksena pidetty rattijuopumusrikoksia, joissa vastaaja on

²⁰⁴ Ks. tarkemmin Ervo 2005, s. 302, jossa kirjoittaja kuitenkin samalla kiinnittää huomiota siihen, että nuorten rikoksenteekijöiden läsnäolovelvollisuus merkitsee oikeudenkäynnin käyttöä rangaistuksena, joka kohtaa vastaajia riippumatta siitä, todetaanko heidät syyllisiksi vai syyttömiksi. Tätä taas Ervo pitää ongelmallisena syyttömyysolettaman kannalta. Nähdäkseni tässä vastaajan oikeusturvaan ja erityispreventioon liittyviä perusteita on nuorten vastaajien osalta kuitenkin pidettävä oleellisesti tätä Ervon näkökohtaa painavampina.

²⁰⁵ Ks. HE 82/1995, s. 114-115.

²⁰⁶ Ks. myös Koponen 1998, s. 413.

²⁰⁷ Tästä ei tosin ole saatavilla tarkkaa ja ajantasaista empiiristä tietoa. Kirjallisen menettelyn käyttöön oton myötä esitutkinnassa kiistettyjen rikosten suhteellisen osuuden voidaan kuitenkin otaksua poissaolokäsittelyssä kasvaneen. Kiistettyjen rikosten määrästä poissaolokäsittelyssä ks. myös jälj. jakso 5.4 ja vastaajan esitutkintakannanotosta menettelyn edellytyksenä jakso 5.3.2.

²⁰⁸ Ks. esim. Jokela 2008, s. 442 ja s. 445 sekä Frände 2009, s. 332.

²⁰⁹ Ks. esim. Jokela 2008, s. 443, s. 445 ja s.448 sekä Ervo 2005, s. 300-305.

esitutkinnassa tunnustanut teon ja veren alkoholipitoisuus on todettu verikokeessa.²¹⁰ Nykyisin tällaiset rikokset kuitenkin käsitellään pääsääntöisesti kirjallisessa menettelyssä.

Poissaolokäsittelyä vastaavasti myös kirjallisen menettelyn edellytyksiin kuuluu asian laatua ja selvitettyä tilaa koskeva sisällöllinen edellytys, jonka mukaan pääkäsittelyn toimittamisen on asian selvitettyyn tilaan nähden oltava myös kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta (ROL 5a:1.1, 5-kohta).²¹¹ Lainvalmisteluasiakirjojen mukaan tämän yleislausekkeen ei voida katsoa täyttyvän esimerkiksi silloin, jos vastaajan syyllisyydestä on hänen antamastaan tunnustuksesta huolimatta epäilyksiä, tai jos esitutkimateriaalia on syytä epäillä puutteelliseksi, taikka jos pääkäsittelyn toimittaminen on perusteltua esimerkiksi seuraamusharkintaan liittyvien seikkojen selvittämiseksi, eikä näitä puutteita voida riittävän luotettavasti poistaa varaamalla asianosaiselle tilaisuus 5a luvun 3.2 §:ssä tarkoitetun lausuman antamiseen.²¹² Sen sijaan lain esitöissä ei suoranaisesti oteta kantaa siihen, miten ROL 5a:1.1 §:n 5-kohdan yleislauseketta on arvioitava suhteessa poissaolokäsittelyn sisällölliseen edellytykseen. Oikeuskirjallisuudessa Frände on kuitenkin katsonut kirjallisen menettelyn yleislausekkeen edellyttävän jutun faktoilta vielä poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystäkin tarkempaa selvyyttä, sillä kirjallisessa menettelyssä ei menettelymuodosta päättämisen jälkeen järjestetä lainkaan pääkäsittelyä, jossa esim. asiantuntijaa kuulemalla voisi asiantilaa selvittää. Näin ollen Frände onkin katsonut kirjallisen menettelyn yleislausekkeen rinnastuvan näyttövaatimuksen osalta rikosoikeudellisen vastuun tuomitsemiskynnykseen, eli ts. kirjallisessa menettelyssä tulee käsitellä vain niin selvät jutut, joissa syyllisyydestä ei näytä olevan varteenotettavaa epäilyä.²¹³

Ruotsissa poissaolokäsittelyn edellytyksenä on, että asia voidaan tyydyttävästi tai riittävästi (”tillfredsställande”) selvittää vastaajan poissaolosta huolimatta (RB 46:15a.1). Riittävän selvityksen vaatimus koskee niin syyllisyys- kuin seuraamuskysymystä. Edellytys ei tarkoita alennettua näyttökynnystä poissaolokäsittelyssä vaan suppeamman oikeudenkäyntimateriaalin hyväksymistä.²¹⁴ Ruotsissa on siis jo laintasoisesti myönnetty, että vastaajan poissa ollessa asiaa ei voida selvittää yhtä perusteellisesti kuin täysimittaisessa oikeudenkäynnissä. Sen sijaan merkitsevä eroa poissaolokäsittelyn aineellisen soveltamisen rajoista Suomen ja Ruotsin välille tästä laintasoisesta ”myönnytyksestä” ei sellaisenaan tule johtaa.²¹⁵ Norjassa taas poissaolokäsittelyn edellytyksenä on kuten Suomessakin, ettei vastaajan läsnäolo ole tarpeen asian selvittämiseksi (Strpl 281.1§), millä niin ikään viitataan sekä

²¹⁰ Ks. Jokela 2000, s. 308 ja myös Ervo 2005, s. 306-307. Ruotsissa taas tyyppitapauksena poissaolokäsittelyyn soveltuvasta kiistetystä rikoksesta on mainittu esitutkinnassa kiistetty rattijuopumusrikos, jossa veren alkoholipitoisuuden ohella näyttö asiassa itse kiistämistä lukuun ottamatta on täysin yksiselitteistä. Ks. Diesen 1993, s. 135 ja Ekelöf ym. V 2011, s. 258. Ks. myös jälj. jaksot 5.3.2 ja 5.3.3.

²¹¹ Edellytys tosin lisättiin lakiin vasta eduskuntakäsittelyssä lakivaliokunnan lausunnon johdosta, sillä HE:ssä oletettiin syytteessä kuvatun teon tunnustamisen vaatimuksen riittävän takaamaan sen, että kirjallisessa menettelyssä käsitellään vain näytöltään selviä juttuja. Lakivaliokunnan ehdotuksesta kysymys säännellään kuitenkin nimenomaisesti laissa. Ks. HE 271/2004, s. 42, LaVM 1/2006, s. 6 ja myös esim. Frände teoksessa *Prosessioikeus* 2017, s. 1390.

²¹² LaVM 1/2006, s. 6. Ks. myös Jokela 2008, s. 454-455.

²¹³ Ks. Frände teoksessa *Prosessioikeus* 2017, s. 1390-1391. Kysymykseen palataan jälj. jaksossa 5.4.

²¹⁴ Ks. Diesen 1993, s. 133-140 ja s. 325-377 sekä myös Ekelöf ym. V 2011, s. 257-260.

²¹⁵ Poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä tarkastellaan täsmällisemmin jälj. pääjaksossa 5. Ruotsin osalta ks. erit. jaksot 5.1 ja 5.2.

syllisyys- että seuraamuskysymysten selvittämiseen. Oikeuskirjallisuuden mukaan asiassa merkitystä on annettava mm. sille, onko vastaaja lausunut asiasta riittävästi esitutkinnassa. Jos näin on, voidaan vastaajan lausumat lukea oikeudessa (Strpl 290§) ja näin korvata tämän läsnäolo.²¹⁶

3.5 Suostumus (ROL 8:12)

Pääsäännön nojalla tapahtuva poissaolokäsittely ei edellytä tuomioistuimen ja vastaajan nimenomaista käsittelymuotoa koskevaa yhteisymmärrystä, vaan menettelyn voidaan sanoa perustuvan vastaajan passiivisuuteen. Vastaajan suostumus poissaolokäsittelylle on kuitenkin ROL 8:12 §:n mukaan tarpeen, mikäli asiassa tulee tuomittavaksi pääsäännön mukaista poissaolokäsittelyä ankarampi mutta korkeintaan kuuden kuukauden (v. 2019 alusta 9 kk:n) pituinen vankeusrangaistus. Lisäksi suostumukseen perustuvassa poissaolokäsittelyssä on mahdollista tuomita vastaaja menettämisseuraukseen, jota ei ole määrällisesti rajattu. Muutoin edellytykset poissaolokäsittelylle pääsäännön nojalla tai vastaajan suostumukseen perustuen eivät juuri poikkea toisistaan, vaikka lain perusteluissa kehoitetaan tuomioistuinta ROL 8:12 §:ä soveltaessa lisäksi harkitsemaan, onko käsiteltävänä olevan rikosasian vastaaja sellainen, että hänen kannaltaan voidaan pitää sopivana korkeintaan kuuden kuukauden vankeusrangaistuksen tuomitsemista suostumukseen perustuvassa poissaolokäsittelyssä.²¹⁷

Vastaajan tulee toimittaa pykälässä tarkoitettu suostumus nimenomaan tuomioistuimelle, sillä pelkkä esitutkinnassa annettu suostumus ei yksin riitä.²¹⁸ Suostumukselta on syytä edellyttää kirjallista muotoa, ja sen on liityttävä aktuaaliseen juttuun niin, ettei epäselväksi jää, mihin vastaaja on suostunut.²¹⁹ Toisin kuin kirjallisessa menettelyssä vastaajan suostumuksen ei poissaolokäsittelyssä tarvitse tarkoittaa teon tunnustamista, vaan se on ymmärrettävä pikemminkin vastaajan ilmoitukseksi, jossa tuomioistuimelle

²¹⁶ Ks. Bjerke ym. 2011, s. 1030 ja Andenaes – Myhrer 2009, s. 424.

²¹⁷ HE 82/1995, s. 116. Nähdäkseni pitkälle vastaavaa vastaajatahoa koskevaa harkintaa on kuitenkin käytettävä myös arvioitaessa edellytyksiä pääsäännön nojalla käytävälle poissaolokäsittelylle, jossa vastaaja voidaan tuomita korkeintaan kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen. Nyt tekeillä olevan ROL 8:12 §:n seuraamusedellytyksen laajennuksen (6 kk:sta 9 kk:een) yhteydessä lain perusteluissa (HE 200/2017, s. 47 ja LaVM 2/2018, s. 9) tosin todetaan, että tuomioistuimen tapauskohtainen harkintavelvollisuus korostuu sitä enemmän, mitä ankarammasta rangaistuksesta on kysymys.

²¹⁸ HE 82/1995, s. 115.

²¹⁹ Suostumuksen kirjallisen muodon vaatimus ei käy suoraan ilmi laista tai sen esitöistä, mutta oikeuskirjallisuudessa ainakin Frände on tätä edellyttänyt. Ks. Frände teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 1076 ja s. 1101.

annetaan lupa tutkia ja ratkaista asia kokonaisuudessaan poissaolokäsittelyssä.²²⁰ Siten syyte voidaan menettelyssä myös hylätä eli ROL 8:11.3 §:n on katsottava koskevan myös ROL 8:12 §:ä.²²¹ Suostumus poissaolokäsittelyyn ei myöskään tarkoita vastaajan läsnäolo-oikeuden menetyksiä, vaan vastaajalla säilyy edelleen mahdollisuus halutesaan osallistua oikeudenkäyntiin.

Vastaajan nimenomaisen suostumuksen on katsottu riittävässä määrin vastaavan niitä tavoitteita, joihin vastaajan kuulemisella rikosasioissa pyritään.²²² Suostumalla poissaolokäsittelyyn vastaajan voidaan katsoa tekevän sellaisen tietoisin valinnan ja osoittavan tuomioistuinta kohtaan sellaista aktiivisuutta, että käytettävissä oleva korkeampi rangaistusasteikko on katsottu mahdolliseksi.²²³ Toisaalta vastaajan suostumuksen merkitystä tämän oikeusturvan kannalta ei tule yliarvioida, sillä usein vastaajalta puuttuu kyky ja halukkuus arvioida kuulemisen tarvetta tai oikeusturvaansa ylipäänsä. Siten summaariselle rikosprosessille annettu suostumus ei välttämättä niinkään kerro siitä, ettei vastaajalla ole asiaan mitään lausuttavaa, vaan usein kyse voi pikemminkin olla vastaajan halukkuudesta pysytellä asiassaan passiivisena ja välttää kiusalliseksi

²²⁰ Ks. samansuuntaisesti Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1101 ja Jokela 2008, s. 444. Kirjallisen menettelyn edellytyksenä puolestaan on, että vastaaja tunnustaa syyttäjän syytteessä kuvatun teon sekä käräjäoikeudelle antamallaan nimenomaisella ilmoituksella luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuu asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä (ROL 5a:1.1, 2-kohta). Lisäksi kirjallinen menettely edellyttää menettelysuostumusta myös asianomistajalta, sillä nyk. ROL 5a:1.1 §:n 4-kohdan mukaan asianomistajan tulee esitutkinnassa tai kirjallisesti myöhemmin ilmoittaa, ettei vaadi pääkäsittelyn toimittamista. HE:ssä 200/2017 asianomistajalta menettelylle vaadittavaa suostumusta esitetään lievennettäväksi kuitenkin niin, ettei esitutkinnan jälkeen annetulta suostumukselta edellytetäisi enää kirjallista muotoa, eikä suostumusta edellytetäisi siinä tapauksessa, että asianomistaja on esitutkinnassa ilmoittanut, ettei hänellä ole vaatimuksia asiassa (Ehd.ROL 5a:1.1, 4-kohta). Ks. HE 200/2017, s. 43 ja kirjallisen menettelyn edellyttämistä suostumuksista tarkemmin, HE 271/2004, s. 43-45 ja esim. Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1386-1390.

²²¹ Samoin Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1101.

²²² HE 82/1995, s. 114-115. Ruotsissa erityistä suostumusta poissaolokäsittelyyn vastaajan taholta ei vaadita. Myöskään Norjassa vastaajan suostumuksella ei ole vaikutusta poissaolokäsittelyn seuraamusedellytykseen eli menettelyssä mahdollisesti tuomittaviin rangaistuksiin. Norjassa vastaajan suostumus mainitaan laissa kuitenkin yhtenä poissaolokäsittelyn edellytyksenä (Strpl 281.1§, 1-kohta). Ehdoton edellytys menettelylle suostumus ei ole, sillä poissaolokäsittely voidaan pitää myös, jos vastaaja on ilman laillista estettä jäänyt saapumatta oikeuteen tai pakoilee oikeudenkäyntiä haasteen tiedoksianton jälkeen (Strpl 281.1§, kohdat 2 ja 3). Kun vielä laillisen esteen kannalta oleellista on etukäteistarkastelu eli se, onko vastaaja ilmoittanut laillisesta esteestä tai onko asiassa erityisiä syitä, joiden perusteella voidaan olettaa vastaajalla olevan sanottu este, ei suostumuksen rooli poissaolokäsittelyn edellytyksenä vaikuta olevan Norjassakaan kovin merkityksellinen. Ks. Andenaes – Myhrer 2009, s. 424-425 ja Bjerke ym. 2011, s. 1030-1032.

²²³ Samansuuntaisesti Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1102. Ks. myös edellä jaksossa 2.2.2 esitetty YK:n ihmisoikeuskomitean lausuma, jossa ROL:n poissaolosääntelyä arvioidaan kriittisesti ihmisoikeussopimusten tarkoittaman oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta erityisesti silloin, kun vastaaja ei ole selkeästi suostunut kyseiseen menettelyyn.

kokemansa oikeudenkäynti.²²⁴ Lisäksi nimenomaista suostumusta edellyttäviä summaarisia rikosprosesseja pääsääntöiseen poissaolokäsittelyyn verrattaessa voidaan todeta, että huomioiden poissaolokäsittelyn haastamisedellytys, suomalainen haastamismenettely sekä ROL 8:11.2 §:ssä tarkoitettu takaisinsaanti voidaan myös pääsäännön nojalla käytävän poissaolokäsittelyn katsoa perustuvan vastaajan ”suostumukseen”, joskin tämä suostumus annetaan tuomioistuimelle konkludenttisesti.²²⁵

Kirjallisen menettelyn voimaan saattamisen jälkeen jo ennestään harvakseltaan sovellettu suostumukseen perustuva poissaolokäsittely on menettänyt lähes kokonaan käytännön merkityksensä.²²⁶ Silti edelleen menettely voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun kirjallisen menettelyn edellytykset eivät täyty vaikkapa puuttuvan tunnustuksen tai asianomistajan suostumuksen vuoksi, mutta edellytykset summaariselle prosessille ovat muutoin olemassa.²²⁷

Liukkonen on väitöskirjassaan esittänyt ROL 8:12 §:n kumoamista paitsi vähäisen käytännön merkityksensä vuoksi myös siitä syystä, että kirjoittaja katsoo suostumuksen pyytämisen sopivan huonosti yhteen tuomioistuimen neutraalin roolin kanssa. Liukkonen mukaan vastaaja voi suostumuspyynnöstä saada sellaisen käsityksen, että tuomioistuin tahtoo tuomita vastaajan ankarampaan rangaistukseen kuin pääsäännön nojalla käytävässä poissaolokäsittelyssä. Liukkonen pitääkin sääntelyä epäloogisena, sillä suostumalla menettelyyn ROL 8:12 §:n nojalla vastaaja voi kirjoittajan mukaan vain huonontaa oikeusasemaansa.²²⁸

Mielestäni Liukkonen argumentaatioon voidaan tässä viimeksi mainituilta osin suhtautua jossain määrin kriittisesti. Tuomioistuimen prosessimuotoa koskeva ratkaisu nimittäin nähdäkseni edellyttää aina riittävää perehtymistä esitutkimateriaaliin. Tällöin ROL 8:12 §:n soveltaminen tulee kyseeseen niissä oletettavasti

²²⁴ Samansuuntaisesti, joskin vastaajan poissaoloon eikä pyydettyä annettuun suostumukseen liittyen, ks. esim. HE 82/1995, s. 24 ja Ervo 2005, s. 306-307.

²²⁵ Ks. kuitenkin Määttä 2013, s. 445.

²²⁶ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2000 valmistuneen seurantatutkimuksen mukaan vain n. 4 % (31) kaikista poissaolokäsittelyistä (770) käytiin ROL 8:12 §:n nojalla. Tarkkaa tietoa menettelyn käytön nykyisistä määristä ei ole saatavilla, sillä poissaolokäsittelyjä ei tilastoida. Suuntaa antavana voidaan kuitenkin pitää Liukkonen väitöskirjassaan tekemää empiiristä tutkimusta vuodelta 2008, jossa 3 tapausta (n. 1%) kaikkiaan tutkimukseen sisältyneestä 283 poissaolokäsittelystä käytiin vastaajan suostumuksen perusteella. Kaikki tapaukset tosin koskivat Rovaniemen käräjäoikeutta. Ks. de Godzinsky 2000, s. 32 ja Liukkonen 2012, s. 457. HE:ssä 200/2017 esitetyn seuraamusedellytyksen laajennuksen voidaan sinänsä otaksua lisäävän suostumusperusteisen poissaolokäsittelyn käyttöä. Esityksestä antamassaan mietinnössä lakivaliokunta tosin katsoo menettelyn käyttöä rasittavan sen edellytyksenä oleva ennakkollinen seuraamusharkinta. Ks. LaVM 2/2018, s. 9.

²²⁷ Vrt. Frände 2009, s. 333, jossa kirjoittaja katsoo ROL 8:12 §:n soveltuvan nykyisin lähinnä tilanteisiin, joissa vastaaja on alun perin halunnut osallistua pääkäsittelyyn (ja siten kieltäytynyt kirjallisesta menettelystä), mutta sittemmin muun kuin laillisen esteen vuoksi huomannut olevansa estynyt saapumaan paikalle. Tällöin vastaaja voi ilmoittaa tuomioistuimelle suostuvansa sittenkin poissaolokäsittelyyn.

²²⁸ Ks. Liukkonen 2012, s. 330-331.

melko harvinaisissa tilanteissa, joissa tuomioistuin esitutkimateriaalin perusteella katsoo asiassa tuomittavan rangaistuksen mahdollisesti ylittävän 3 kk:ta mutta mitä ilmeisimmin jäävän alle 6 kk:n. Lisäksi asian tulee luonnollisesti olla sellainen, että poissaolokäsittelyn sisällöllinen edellytys täyttyy mutta edellytyksiä kirjalliselle menettelylle ei ole.²²⁹ Siten vaihtoehtona ROL 8:12 §:n soveltamiselle ei ole pääsääntöinen poissaolokäsittely vaan täysimittainen oikeudenkäynti, johon vastaaja haastetaan henkilökohtaisesti läsnä olevaksi.²³⁰

Lainsäätäjän ajatuksena siis ROL 8:12 §:n osalta on, että hieman pääsääntöistä poissaolokäsittelyä ankarampien rangaistusten tullessa asiassa kyseeseen tulee vastaajan suostua summaariseen menettelyyn. Nimenomainen suostumus toimii näin ollen menettelyssä sen varmistimena ja näyttönä, että vastaaja on, ainakin hetkellisesti, harkinnut läsnäolon tarvettaan ja päättänyt siitä luopua. Oma kysymyksensä on sitten se, onko jopa puolen vuoden vankeusrangaistuksen tuomitseminen edes vastaajan suostumuksen perusteella ylipäänsä perusteltua poissaolokäsittelyssä. Lisäksi voidaan kyllä ROL 8:12 §:n nykyinen suppea soveltamisalue huomioiden kysyä, tulisiko nykyisiä summaarisia rikosprosesseja yhteensovittaa jollain tavoin.²³¹ Eräs mahdollisuushan olisi ollut kirjallisen menettelyn ohella tai sijasta säätää edellä esitettyä ihmisoikeuskomitean lausuntoa tiukemmin seuraten suostumus edellytykseksi poissaolokäsittelylle yleisesti.²³²

²²⁹ Periaatteessa suoranaista estettä ei ole sillekään, että asia käsiteltäisiin ROL 8:12 §:n nojalla, vaikka edellytykset kirjalliselle menettelylle olisivat olemassa. Lainsäätäjän tarkoituksena on kuitenkin selkeästi ollut kirjallisen menettelyn käyttäminen silloin, kun edellytykset ROL 5a luvun menettelylle täyttyvät. Ks. HE 271/2004 s. 17-18 ja s. 24, sekä myös Frände teoksessa *Prosessioikeus 2017*, s. 1383, jossa kirjoittaja katsoo kirjallisen menettelyn priorisointivelvollisuuden johtuvan kustannussyiden lisäksi tietynlaisesta solidaarisuudesta lainsäädäntövaltaa kohtaan.

²³⁰ Tämän välttämisen voidaan toisinaan otaksua olevan myös vastaajan intressissä. Esimerkkinä ROL 8:12 §:n tarkoituksenmukaisesta soveltamisesta voidaan ajatella tilanne, jossa kaukana oikeuspaikalta asuvaa vastaajaa syytetään petoksesta (RL 36:1) ja rekisterimerkintärikoksesta (RL 16:7), jotka vastaaja on esitutkinnassa tunnustanut, ja joiden syyllisyys- ja seuraamuskysymykset ovat niin selvät, että edellytykset poissaolokäsittelylle täyttyvät. Nyt, jos oletetaan tuomioistuimen esimerkin tilanteessa esitutkimateriaalin perusteella katsovan rikoksista oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi muutaman kuukauden mutta korkeintaan puolen vuoden vankeusrangaistuksen, tulee tuomioistuimen soveltaa ROL 8:12 §. Edellytyksiä asian käsittelemiselle kirjallisessa menettelyssä ei sen sijaan esimerkin tilanteessa ole, sillä rekisterimerkintärikoksen rangaistusmaksimi on kolme vuotta vankeutta (ROL 5a:1.1, 1-kohta). Tarjoamalla vastaajalle tilaisuutta suostumusperusteiseen poissaolokäsittelyyn antaa tuomioistuin tilanteessa vastaajalle mahdollisuuden välttää istuntoon matkaamisesta aiheutuvasta vaivasta ja kuluista. Mikäli vastaaja kuitenkin haluaa tilanteessa tuoda tuomioistuimen tietoon esim. seikkoja, jotka mahdollisesti voivat vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen, voi vastaajan kannalta perusteltu vaihtoehto olla suostuminen poissaolokäsittelyyn ja kirjallinen vastaaminen haasteeseen. Kirjallisista lausumista poissaolokäsittelyssä tarkemmin, ks. esim. Liukkonen 2012, s. 309-310.

²³¹ HE:n 200/2017 myötä lainsäätäjän vastaus näihin kysymyksiin lienee selvä ja siinä painottuvat voimakkaasti prosessin tehostamispyrkimykset. Esityksessähän ROL 8:12 §:n enimmäisrangaistus nostetaan puolesta vuodesta 9 kuukauteen vankeutta, kuten edellä on käynyt ilmi. Jonkinlaisena, joskaan ei tässä tarkoitettuna, ”yhteensovittamisena” voitaneen taas pitää sitä, että jatkossa sekä suostumusperusteisen poissaolokäsittelyn että kirjallisen menettelyn enimmäisrangaistukset ovat samat ilman vastaajan ehdollista kuulemistä (kumottava ROL 5a:5).

²³² Tässä tosin prosessin käytännön toimivuuteen ja tehokkuuteen, erityisesti oikeudenkäyntien peruutusten välttämiseen, liittyvät näkökohdat ovat vaihtoehdolle selkeästi vastakkaisia. Summaaristen prosessien yhteensovittamisen tarpeeseen on oikeuskirjallisuudessa kiinnittänyt huomiota ainakin Viro-lainen teoksessa *Prosessioikeus 2012*, s. 180. Ks. myös de Godzinsky 2010, s. 86-87.

3.6 Yhteenvetoa ROL:n poissaolokäsittelylle asettamista edellytyksistä

Tässä tutkimuksessa käytetyn jaottelun mukaisesti edellytyksiä poissaolokäsittelylle on katsottu olevan kolme, minkä lisäksi ROL 8:12 §:ä soveltaessa vastaajan nimenomaista suostumusta on pidetty menettelyn neljäntenä edellytyksenä. Edellä esitetyt edellytykset voidaan karkeasti jakaa muodollisiin ja aineellisiin niin, että jälkimmäiseen ryhmään kuuluu poissaolokäsittelyn sisällöllinen edellytys, kun taas haastamis- ja seuraamusedellytyksiä samoin kuin suostumusta (ROL 8:12) voidaan luonnehtia lähtökohtaisesti muodollisiksi.²³³ Tätä jakoa oleellisempaa on kuitenkin korostaa, että käytännössä päätös vastaajan läsnäolon tarpeellisuudesta tapahtuu tuomioistuimen esitutkimateriaaliin perustuvassa etukäteisharkinnassa: vastaaja kutsutaan poissaolotuomion uhalla istuntoon (ja tarvittaessa pyydetään tähän lupa), jos tämän läsnäoloa ei pidetä tarpeellisenä ja mahdollinen langettava tuomio tulee pysymään lain sallimissa rajoissa. Näin ollen prosessimuodon valinnan kannalta aivan keskeistä on, millaisen merkitysisällön tuomioistuin antaa laissa käytetylle varsin tulkinnavaraiselle ilmaukselle ”jos vastaajan läsnäolo ei ole tarpeen asian selvittämiseksi”.²³⁴

Kirjallisen menettelyn osalta tilanteen voidaan sanoa olevan jokseenkin toinen, sillä menettelyn edellytykset on laissa säädelty poissaolokäsittelyä yksityiskohtaisemmin ja osin myös ehdottomammin. ROL 5a:1.1 §:n mukaan asia voidaan ratkaista pääkäsittelyä toimittamatta, jos 1) mistään syyttäjän syytteessä tarkoitettusta yksittäisestä rikoksesta ei syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai vankeutta enintään kaksi vuotta; 2) vastaaja tunnustaa syyttäjän syytteessä kuvatun teon sekä käräjäoikeudelle antamallaan nimenomaisella ilmoituksella luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuu asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä; 3) vastaaja on teon tehdessään ollut täysi-ikäinen; 4) asianomistaja on esitutkinnassa tai kirjallisesti

²³³ Jako on suuntaa-antava ja jossain määrin tulkinnanvarainen. Liukkonen, joka on pitkälle tämän tutkimuksen tavoin jakanut poissaolokäsittelyn edellytykset pääsäännön nojalla kolmeen, onkin katsonut poissaolokäsittelyn seuraamusedellytyksen aineelliseksi. Ks. Liukkonen 2012, s. 279-280. Nähdäkseni tässä seuraamusedellytyksen luokittelu on pikemminkin muodolliseksi edellytykseksi on kuitenkin perusteltua erityisesti siitä syystä, että olen tutkimuksessa katsonut varsinaisen seuraamusharkinnan kuuluvan ”asian selvittämisen” eli sisällöllisen edellytyksen piiriin. Vrt. myös esim. Lappi-Seppälä 2000, s. 196, jossa kirjoittaja yhdyskuntapalvelun edellytysten osalta pitää muodollisina rangaistuksen lajia ja ankaruutta sekä tuomitun suostumusta ja soveltuvuutta, vaikka myöntääkin etenkin soveltuvuuden toteamisen sisältävän myös aineellisiin perusteisiin liittyvää harkintaa. Ks. myös Ruotsin osalta Diesen 1993, s. 130-131.

²³⁴ Ks. tältä osin kriittisesti perusoikeuksista poikkeamisen edellyttämän tarkkarajaisuus- ja täsmällisyysvaatimusten kannalta Määttä 2013, s. 445 ja s. 448. Vrt. myös kirjallisen menettelyn osalta sama, s. 292-294 ja s. 441-443.

myöhemmin ilmoittanut, ettei vaadi pääkäsitteilyn toimittamista²³⁵; ja 5) pääkäsitteilyn toimittaminen on asian selvitettyyn tilaan nähden myös kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta. Näiden edellytysten täytyessä vastaaja voidaan kirjallisessa menettelyssä pykälän toisen momentin mukaan tuomita korkeintaan yhdeksän kuukauden vankeusrangaistukseen.²³⁶

Kirjallisen menettelyn edellytysten yksityiskohtaisuudesta seuraa, että pääosin menettelyssä käsiteltävät jutut olisi mahdollista käsitellä myös poissaolokäsittelyssä, kun taas poissaolokäsittelyyn soveltuvat asiat eivät yhtä usein täytä kirjallisen menettelyn edellytyksiä.²³⁷ Ts. poissaolokäsittely on prosessilajeista soveltamisalaltaan laajempi. Poikkeuksen tästä tekee kuitenkin kirjallisen menettelyn konkreettinen seuraamusedellytys (max. 9 kk vankeutta), kun taas poissaolokäsittelyssä voidaan suostumuksenkin nojalla tuomita vastaaja vankeuteen korkeintaan kuudeksi kuukaudeksi.²³⁸ Lisäksi tässä voidaan yleisesti ottaen todeta kirjallisen menettelyn edellytysten yksityiskohtaisuudesta seuraavan sen, että menettelyn yleislausekkeen tulkinta (ROL 5a:1.1, 5-kohta) ei poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tavoin pääsääntöisesti konkretisoidu edellytysharkinnassa, mistä osaltaan kertoo myös se, että edellytys lisättiin lakiin vasta eduskuntakäsittelyssä.²³⁹

²³⁵ Kohta on tarkoitus v. 2019 alusta alkaen kuulua seuraavasti: 4) asianomistaja on ilmoittanut esitutkinnassa, ettei hänellä ole vaatimuksia asiassa, tai suostuu asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä (Ehd.ROL 5a:1.1, 4-kohta). Ks. ed. jakso 3.5 ja ROL 5a lukuun tehtävistä muutoksista kootusti HE 200/2017, s. 14-15 ja s. 43-44.

²³⁶ Tämä konkreettinen seuraamusedellytys on kuitenkin nykyisin sillä tavoin ehdollinen, että vastaajalle tulee varata tilaisuus suullisen lausuman antamiseen, mikäli kirjallisessa menettelyssä tulee tuomittavaksi yli 6 kk:n vankeusrangaistus (ROL 5a:5). Ks. tästä ed. jakso 3.3. Ks. myös sääntelystä kriittisesti Liukkonen 2012, s. 394-397, jossa kirjoittaja pitää sääntelyä ongelmallisena mm. vastaajan oikeusturvan, tuomioistuimen puolueettoman roolin ja kirjallisen menettelyn tarkoituksen kannalta. Liukkonen mukaan käytettävissä olevien rangaistusten ankaruuden pitäisi seurata sääntelystä suoraan, eikä olla riippuvainen vastaajalle varatusta kuulemistilaisuudesta. Tämä olisi kirjoittajan mukaan tarkoituksenmukaisinta toteuttaa niin, että kirjallisen menettelyn seuraamusedellytys rajattaisiin kuuten kuukauteen (de lege ferenda ROL 5a:1.2) ja luvun 5 § kumottaisiin. Kuten edellä on käynyt ilmi, ROL 5a:5 § onkin tarkoitus kumota v. 2019 alusta lukien (HE 200/2017), mutta tämä toteutetaan niin, että menettelyn enimmäisrangaistus säilyy nykyisessä 9 kk:ssa. Käytännössä muutos tulee tarkoittamaan kirjallisen menettelyn käytön kasvua ja menettelyssä tuomittavien rangaistusten ankaroitumista, sillä nykyisen ROL 5a:5 §:n soveltaminen on jäänyt lähes kuolleeksi kirjaimiksi, eikä esim. Liukkonen väitöskirjan empiiriseen osaan sisälly yhtäkään tapausta, jossa vastaajalle olisi varattu ROL 5a luvun menettelyssä tilaisuus suulliseen kuulemiseen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen seurantatutkimuksessa taas vain n. 0,26 % (100/38374) kaikista kirjallisen menettelyn tuomioista sijoittui välille vankeutta 6 kk:sta 9 kk:een. Näistä suurin osa (73 kappaletta) oli ehdottomia vankeusrangaistuksia. Ks. Liukkonen 2012, s. 466, erit. av. 57 ja s. 474 sekä de Godzinsky 2010, s. 74 ja s. 100-101 (liitetaulukot 19a ja 19b).

²³⁷ Sekä pääsääntöisen poissaolokäsittelyn että erityisesti ROL 8:12 §:n soveltamisalan kannalta tässä on syytä todeta, että jokaisen ROL 5a:1.1 §:n 1-5 kohtien osalta on ajateltavissa tilanne, jossa tietyn edellytyksen puuttuminen estää kirjallisen menettelyn mutta asia voidaan silti käsitellä poissaolokäsittelyssä. Erityisen hyvin kirjallisen menettelyn edellytysten laintasoinen ehdottomuus käy ilmi nuorten vastaajien kohdalla, jotka alle 18 vuotiaina tehtyjen rikosten osalta on yksiselitteisesti suljettu menettelyn ulkopuolelle (3-kohta). Sen sijaan poissaolokäsittelyn osalta lain perusteluissa kehoitetaan välttämään nuorten ensikertalaisten tuomitsemista tässä menettelyssä (HE 82/1995, s. 115). Siten HE:ssä esitetty kanta huomioidenkin voi poissaolokäsittelyssä tulla käsiteltyksi myös alaikäisten vastaajien asioita, kun kyse on muista kuin ensikertalaisista rikoksentehtäjistä, edellytykset menettelylle täyttyvät muutoin ja vahvat tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat puoltavat summaarista prosessia. Ks. myös ed. jakso 3.4.

²³⁸ Kuten edellä on jo useasti käynyt ilmi, ollaan enimmäisrangaistuksia tältä osin yhtenäistämässä. Pääsääntönoja käytävässä poissaolokäsittelyssä voidaan tuomita korkeintaan kolmen kuukauden vankeusrangaistus, minkä lisäksi menettämisseuraamus on menettelyssä rajattu 10 000 €. Summaaristen menettelyjen edellytysten vertailusta kootusti, ks. myös Liukkonen 2012, s. 410-415.

²³⁹ Ks. ed. jakso 3.4.

Poissaolokäsittelyn edellytysten käsillä olosta päättää aina tuomioistuin virallisperiaatteen mukaisesti.²⁴⁰ Kysymys aktualisoituu tuomioistuimessa syyttäjän haastehakemuksen myötä, ja haastehakemuksessa syyttäjä esittää myös oman kantansa vastaajan läsnäolon tarpeellisuudesta. Syyttäjän kanta ei kuitenkaan sido tuomioistuinta, vaan sen on tarkoitus helpottaa arviontitehtävää. Käytännössä tuomioistuimella lienee vain ns. ilmeisten erehdysten tilanteissa syytä poiketa syyttäjän vastaajan läsnäoloa vaativasta esityksestä, mutta jossain määrin kriittisemmin tuomioistuimen on syytä suhtautua syyttäjän esitykseen poissaolohaasteen käyttämisestä. Syyttäjä on nimittäin jo syyteharkintansa suorittanut ja katsonut esitutkinnassa saadun näytön riittäväksi, mikä osaltaan saattaa vaikuttaa myös syyttäjän arvioon vastaajan läsnäolon tarpeellisuudesta.²⁴¹ Jotta taas tuomioistuin voi tehdä oikean ja perustellun valinnan prosessimuodon suhteen, tulee tuomarın *aina välttämättä* perehtyä riittävässä määrin esitutkintamateriaaliin harkitessaan poissaolohaasteen käyttämistä.²⁴²

Käytännössä pääosa alioikeudessa vuosittain tuomittavista rangaistuksista täyttää poissaolokäsittelyn seuraamusedellytyksen, mikä entisestään korostaa poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen merkitystä menettelyn yleisyyden ja usein myös

²⁴⁰ Ks. virallisperiaatteesta ja sitä tuomioistuimen osalta prosessissa mm. ilmentävistä muodollisesta ja aineellisesta prosessinjohtosta esim. Jokela 2008, s. 25-26 ja s. 374-383 sekä Virolainen-Pölönen 2003, s. 389-410. Ks. myös jälj. jakso 4.6.

²⁴¹ Tarkemmin, ks. Koponen 1998, s. 430.

²⁴² Näkemykset tuomarın esitutkintamateriaaliin tutustumiseen ennakolta vaihtelevat niin oikeustieteessä kuin -käytännössäkin, ja usein tätä vastustetaan ns. ennakkokäsityksen vaaran vuoksi, sillä lain mukaanhan tuomioissa saadaan ottaa huomioon pääsääntöisesti vain pääkäsittelyn aikana tuomioistuimelle välittömästi esitetty oikeudenkäyntiaineisto (ROL 11:2). Poissaolohaasteesta päättäminen tulee kuitenkin lain perustelujenkin mukaan suorittaa ”jokaisessa rikosasiassa erikseen” (HE 82/1995, s. 144-145) ja ”tarkoin harkiten” (sama, s. 116), eikä perusteltua harkintaa nähdäkseni ole mahdollista suorittaa muutoin kuin riittävällä perehtymisellä esitutkintamateriaaliin. Siten vaikka ennakkokäsityksen vaara koskee myös poissaolokäsittelyä, syrjäytyy se painavamman intressin, perustellun prosessilain valinnan, edestä ainakin ROL 8:11.1 ja 8:12 §:ä sovellettaessa. Ilmeisesti näin asia on ymmärretty myös oikeuskäytännössä, sillä esim. Pölösen esittelemästä (ks. Pölönen 2003, s. 346 av. 71) Rovaniemen hovioikeuspiiriin julkaisemattomasta tutkimuksesta käy ilmi, että yleisesti erimielisesti esitutkintamateriaalin etukäteiseen tutustumiseen suhtautuneet käräjätuomarit pitivät sitä välttämättömänä nimenomaan poissaolohaasteesta päätettäessä. Lisäksi tässä voidaan lyhyesti todeta, että itse katson esitutkintamateriaalin etukäteistutustumisesta saatavien hyötyjen mm. aineiston hahmottamisessa ja hallinnassa olevan selkeästi ennakkokäsityksen vaaraa painavampia myös yleisesti, ja pidän menettelytapaa suositeltavana. Ennakkokäsityksen riskin tiedostamisen taas katson olevan luokiteltavissa lähinnä tuomarın ammattitaidon piiriin kuuluvaksi kysymykseksi. Tieteessä esitetyistä kannoista yleisesti, vrt. esim. Pölönen 2003, s. 345-350 ja Jokela 2008, s. 292-293. Myös Ruotsissa poissaolokäsittelyyn liittyvä etukäteisharkinta on toisinaan koettu jossain määrin ongelmalliseksi, joskin kutsusta päätettäessä välttämättömäksi, menettelytavaksi. Ks. keskustelusta Ruotsissa Diesen 1993, s. 94 ja s. 329-330 sekä Lindell ym. 2005, s. 235 tai tark. myös näissä viitatuista lähteistä.

tapauskohtaisen soveltuvuuden kannalta.²⁴³ Kun vielä tutkimuksessa muodollisiksi luokiteltuihin haastamis- ja seuraamusedellytyksiin sekä suostumukseen ei liity erityistä oikeudellista problematiikkaa, on ne käsitelty lähtökohtaisesti tyhjentävästi tässä luvussa. Näin ollen jatkossa tutkimuksessa tullaan keskittymään ROL:n poissaolosääntelyn tulkinnanvaraisimpaan ja tosiasiallisten soveltamisrajojen kannalta merkityksellisimpään kohtaan eli ilmauksen ”ellei vastaajan läsnäolo ole tarpeen asian selvittämiseksi” avaamiseen. Seuraavaksi tämän poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen, jota edellä on hahmoteltu lähinnä lainvalmisteluasiakirjojen pohjalta, ymmärtämiseen ja rajaamiseen pyritään yleisten (rikos)prosessioikeudellisten periaatteiden avulla.

4 Poissaolokäsittelyn suhteesta prosessiperiaatteisiin

4.1 Käsittelyn lähtökohtia

Oikeusperiaatteilla tarkoitetaan oikeuteen yleisesti tai erityisiin oikeudenaloihin sisältyviä keskeisiä normatiivisia arvoja ja tavoitteita.²⁴⁴ Oikeusperiaatteen sisältönä on kehoitus toteuttaa jokin arvo tai tavoite niin täydellisesti kuin se muiden sitä mahdollisesti rajoittavien oikeusperiaatteiden tai tosiasiallisten esteiden puitteissa on mahdollista. Periaatteissa on siis kyse optimointikäskyistä, mikä erottaa ne säännöistä, joille taas tyypillistä on ”joko – tai” -luonne. Toisin kuin sääntöjen, ristiriitaisten oikeusperiaatteiden soveltaminen yhtä aikaa samassa ratkaisussa on mahdollista ja käytännössä tavanomaistakin, sillä oikeusperiaatteet eivät välittömästi ja yksiselitteisesti määrää oikeusseuraamusta, vaan tietyllä tapauskohtaisella painolla puhuvat jonkin ratkaisun puolesta. Tällöin oikeudellinen harkinta muodostuu eri näkökohtien väliseksi punninnaksi, jossa arvioidaan periaatteiden keskinäistä painoarvoa ja etsitään optimaalista ratkaisua periaatteiden välillä.²⁴⁵

Nykyisin suomalaisessa prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa periaatteiden punninta muotoillaan yleensä Alexyn nk. punnintalain mukaan: *mitä enemmän jokin periaate jätetään täyttämättä tai sitä loukataan, sitä tärkeämpää täytyy toisen*

²⁴³ Esim. vuonna 2011 oikeudenkäynneissä tuomituista rangaistuksista valtaosa (58,9 %) oli sakkorangaistuksia ja ehdollisten vankeusrangaistusten (24,2 % tuomituista rangaistuksista) keskipituus oli 3,7 kuukautta. Ks. Lappi-Seppälä&Niemi 2013, s. 329 ja s. 332 teoksessa Rikollisuustilanne 2012.

²⁴⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 159.

²⁴⁵ Ks. Virolainen – Pölönen 2003, s. 159-160 ja Jonkka 1992, s. 5-7.

*periaatteen toteutumisen olla.*²⁴⁶ Oikeudellisilla periaatteilla saattaa lisäksi olla erilaiset abstraktit prima facie -painoarvot ja siten lähtökohtainen etusijajärjestys normikollisiossa, mutta niiden konkreettinen paino määräytyy aina kulloisenkin soveltamistilanteen mukaan. Normiteoreettisesti periaatteet eivät säännöistä poiketen syrjäydy tai jää kokonaan soveltumatta toisen periaatteen aiheuttaman kollision vuoksi silloinkaan, kun periaatteen soveltamislaajuus jää yksittäistapauksessa hyvin suppeaksi tai ulospäin nähden jopa olemattomaksi.²⁴⁷

Prosessioikeudessa keskustelu oikeusperiaatteista on elävöitynyt erityisesti Suomen ratifioitua EIS:n vuonna 1990, sillä oikeusperiaatteet liittyvät pitkälti juuri ihmisoikeusopimuksissa taattuihin ihmis- ja perusoikeuksiin. Jo vanhastaan periaatteet ovat vaikuttaneet prosessissa lainsäädännön taustalla, mutta viime vuosikymmenten kehityksen myötä oikeusperiaatteiden oikeuslähdeopillinen asema on vahvistunut ja merkitys prosessissa kasvanut niin, että periaatteita voidaan nykyisin käyttää ratkaisutoiminnassa joko suoraan sitovina normeina, tai niihin vedotaan tulkintaperusteena argumentaatioissa.²⁴⁸ Erityisesti periaatteet ohjaavat ratkaisutoimintaa tilanteissa, joissa lainkäyttäjälle on säännösten epätäsmällisyyden vuoksi jäänyt runsaasti harkintavaltaa. Tällöin oikeusperiaatteet toimivat päätösvaihtoehtojen eräänlaisina oikeudellisina kvalifiointikriteereinä osoittaen, millainen ratkaisu oikeusjärjestyksen valossa on mahdollisimman hyvä.²⁴⁹

Oikeusperiaatteet vaikuttavat siis niin lainsäädäntövaiheessa kuin yksittäistapauksellisen soveltamisen tasolla. Osaan seuraavaksi käsiteltävistä periaatteista onkin jo viitattu edellä ROL:n poissaolokäsittelyä koskevan lainsäädännön sekä varsinkin ihmisoikeusopimusten käsittelyn yhteydessä, sillä ovathan oikeusperiaatteet paljolti institutionalioitu juuri ihmisoikeussopimuksissa. Oikeusperiaatteiden käsittely omassa luvussaan on nyt perusteltua kuitenkin erityisesti siitä syystä, että periaatteilla on katsottava olevan keskeinen merkitys sääntöön sisältyvän avoimen termin tulkinnassa.²⁵⁰ Siten pyrkimyksenä on tässä luvussa ensisijaisesti nostaa esiin ja jäsentää niitä periaatteellisia

²⁴⁶ Ks. Alexy 1989, s. 628 ja meillä esim. Jonkka 1991, s. 249-250, Ervo 1996, s. 27, Pölönen 2003, s. 43 ja Huovila 2003, s. 32-33.

²⁴⁷ Ns. sääntö – periaate – keskustelusta tarkemmin, ks. esim. Alexy 1989, s. 618-633, Pöyhönen 1988, s. 13-79, Tuori 2000, s. 196-202 ja Ervo 1996, s. 6-36. Ks. prosessioikeuden puolelta myös esim. Pölönen 2003, s. 34-46 ja Huovila 2003, s. 27-54, sekä Vuorenperä 2007, s. 98-99.

²⁴⁸ Ks. Virolainen – Pölönen 2003, s. 161-162 ja oikeusperiaatteiden oikeuslähdeopillisesta asemasta sama, s. 104-106. Vrt. Tuori 2000, s. 175 ja s. 197.

²⁴⁹ Jonkka 1992, s. 7. Ks. myös esim. Ervo 1996, s. 22-23 ja Virolainen – Pölönen 2003, s. 162.

²⁵⁰ Ks. Pöyhönen 1988, s. 67-69, jossa (s. 69) kirjoittaja katsoo avoimen termin sisältävää sääntöä sovellettavan muodollisesti sääntönä, mutta sisällöllisesti periaatteena. Tältä osin Pöyhönen viittaa yhdysvaltalaiseen oikeusfilosofiin Ronald Dworkiniin. Ks. esim. Dworkin 1987, s. 28.

näkökohtia, joita poissaolokäsittelyn sisällölliseen edellytykseen liittyy. Lisäksi poissaolokäsittelyä menettelynä on tarpeen tarkastella oikeusperiaatteiden valossa silmällä pitäen erityisesti sitä lainsäätäjän ROL 5a luvun voimaansaattamisen yhteydessä esittämää näkemystä, jonka mukaan kirjallinen menettely huomioi poissaolokäsittelyä paremmin vastaajan oikeusturvan.²⁵¹

Prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa oikeusperiaatteita on ryhmitelty eri tavoin. Tässä tutkimuksessa käsitellään ensiksi erikseen lähinnä arvo- ja tavoiteperiaatteiden luokkaan nyt luokitellut aineellinen totuus, tarkoituksenmukaisuus ja kontradiktorisuus, minkä jälkeen kirjoituksessa hyödynnetään kirjallisuudessa suhteellisen vakiintuneita menettely-, rooli- ja ratkaisuperiaatteiden käsitteitä.²⁵² Oikeusperiaatteista on tarpeen ja mahdollista käsitellä tutkimuksessa ainoastaan keskeisimmät ja nekin vain sikäli, kuin niillä on merkitystä tutkimusaiheen, poissaolokäsittelyn edellytysten, kannalta. Tästä syystä myös oikeusperiaatteiden tunnistamisen ongelma²⁵³ on voitu käsitellyssä ohittaa, sillä terminologian vaihtelevuudesta ja painotuseroista huolimatta nyt tarkasteltavien periaatteiden olennaisuus prosessissa on kirjallisuudessa yleisesti tunnustettu. Lisäksi on syytä todeta, ettei tässä prosessiperiaatteita esitetä missään abstraktissa prima facie -järjestyksessä, sillä kysymys on oikeuskirjallisuudessa riidanalainen, ja nähdäkseni ainakin kovin tarkkaan hierarkkiseen periaatejärjestykseen voidaan perustellusti suhtautua skeptisesti.²⁵⁴

²⁵¹ Ks. HE 271/2004, s. 17.

²⁵² Käsitteiden ”vakiintuneisuudesta” huolimatta se, mihin luokkaan mikäkin periaate katsotaan kuuluvaksi, vaihtelee kirjallisuudessa. Lisäksi osa kirjoittajista suhtautuu kriittisesti arvo- ja tavoiteperiaatteiden väliseen jaotteluun tai arvoperiaatteista puhumiseen ylipäänsä, sillä kaikissa periaatteissa on enemmän tai vähemmän kyse arvoista. Prosessiperiaatteiden ryhmittelyistä tarkemmin, ks. esim. Ervo 1996, s. 9-10, Virolainen – Pölönen 2003, s. 166-167, Virolainen 1998, s. 31-48, Pölönen 2003, s. 34-39 ja s. 46-48 sekä Vuorenpää 2007, s. 100-101.

²⁵³ Typistetysti tässä voidaan todeta oikeusperiaatteelta vaadittavan hyväksyttävyyttä jonkin oikeusjärjestyksen tai oikeudenalan arvon/tavoitteitteen kannalta (sisällöllinen kriteeri) ja institutionaalista tukea oikeusjärjestyksestä, kuten lainvalmisteluasiakirjoista tai oikeuskäytännöstä (muodollinen kriteeri). Lisäksi oikeusperiaatteen tulee olla riittävän vakiintunut ollakseen lainkäyttäjää velvoittava. Ks. tarkemmin, esim. Jonkka 1992, s. 7-8, Ervo 1996, s. 6-7 ja Virolainen – Pölönen 2003, s. 162-163.

²⁵⁴ Ks. esim. Pölönen 2003, s. 34, jossa kirjoittaja katsoo, ettei rikosprosessioikeudessa ole riidattomasti löydettävissä yhtä ainoaa johtavaa periaatetta, jonka alapuolelle muut periaatteet asettuisivat hierarkkisesti, vaan käytännössä eri periaatteiden ilmaisemia näkökantoja on punnittava keskenään ja pyrittävä niiden välillä optimaaliseen kompromissiin. Vrt. esim. Ervo 1996, s. 39, s. 48, s. 53 ja s. 81, jossa kirjoittaja puolestaan pitää ihmisoikeussopimuksista ja perustuslaista johtamaansa yksilönsuojaperiaatetta korkeimpana prosessiperiaatteena, jota seuraavat prima facie -arvon mukaisessa rankingissa tarkoituksenmukaisuus, aineellinen totuus ja kontradiktorisuus. Yksilönsuojaperiaate ei tosin Ervon mukaan esiinny prosessissa sellaisenaan vaan alaperiaatteidensa välityksellä, joten sen käsittely ei tässä periaatteiden yhteydessä ole tarpeen, sillä näkökohta on tässä tutkimuksessa huomioitu prosessin funktioiden käsittelyn yhteydessä, oikeusturvafunktion muodossa. Tutkimuksessa lainkäytön tasolla ensijaiseksi tuomioistuimen näkökulmasta katsottu oikeusturvafunktio voidaankin Ervon tapaan ymmärtää ikään kuin yläperiaatteena, jota tässä jaksossa esitettävät prosessiperiaatteet konkretisoivat. Siten oikeusturvafunktion ”alaperiaatteilla” voidaan sanoa olevan myös prima facie -etusija periaatekollisiossa muihin periaatteisiin nähden. Ks. ed. jakso 1.4 ja rikosprosessin funktioista ns. yläperiaatteina esim. Frände 2009, s. 31, sekä prosessin funktioiden käyttämisestä prosessin ylimpinä periaatteina tark. Huovila 2003, s. 61-64 ja s. 66-72.

4.2 Aineellinen totuus

Rikosprosessissa keskeisenä tavoitteena on totuuden selville saaminen. Prosessiperiaatetta, jonka toteutuminen aikaansaa oikean lopputuloksen näyttö- eli asiakysymyksen osalta, on perinteisesti kutsuttu aineellisen totuuden periaatteeksi. Yleensä tämä määritellään oikeuskirjallisuudessa niin, että tuomion faktapremissin tulee vastata ulkoprosessuaalista asiantilaa eli olla toisin sanoen tosi.²⁵⁵ Myös lainsäätäjä on korostanut totuuden saavuttamisen tärkeyttä rikosprosessin alioikeusmenettelyn uudistamisen yhteydessä. HE:n mukaan rikosasian ratkaisun tulee aina olla aineellisesti oikea. Tämän vuoksi esityksessä katsotaan, että rikosasioiden oikeudenkäynti tulee järjestää siten, että todennäköisyys asian virheelliseen ratkaisemiseen on mahdollisimman vähäinen.²⁵⁶

Totuuden tavoite on oikeudenkäynnissä merkityksellinen erityisesti oikean ratkaisun saavuttamiseksi, ei niinkään itseisarvona. Totuuden tavoittelu on rikosasioissa sidottu syytteeseen eli rangaistusvaatimuksen perustana olevaan tosiseikastoon. Tuomioistuinten tulee vapaan todistusteorian²⁵⁷ mukaisesti päättää, mitä asiassa on esitetyn aineiston perusteella pidettävä totena (OK 17:1.2). Syyttäjän tehtävä puolestaan on näyttää väitteensä toteen ja siinä tarkoituksessa esittää syytettä tukevaa näyttöä (OK 17:3.1).²⁵⁸ Siten vahvasti yleistäen voidaan katsoa, että päävastuu aineellisen totuuden

²⁵⁵ Ks. esim. Tirkkonen 1969, s. 25, Jonkka 1992, s. 14, Ervo 1996, s. 52, Virolainen – Pölönen 2003, s. 171 ja Huovila 2003, s. 165.

²⁵⁶ Ks. HE 82/1995, s. 16.

²⁵⁷ Vapaa todistusteoria sisältää kaksi osatekijää eli vapaan todistelun ja vapaan todistusharkinnan. Ks. teoriasta tarkemmin, esim. Pölönen 2003, s. 144-147 ja sen yhteydestä aineellisen totuuden periaatteen Huovila 2003, s. 166-168.

²⁵⁸ OK:n nykyisissä (L:ssa 12.6.2015/732) rikosasioita koskeissa ratkaisu- ja näyttötaakkanormeissa (OK 17:1.2 ja 17:3.1) ei tosin enää mainita totuutta nimenomaisesti, vaan niissä puhutaan näytöstä (”... päätettävä, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt näyttämättä” ja ”...kantajan on näytettävä ne seikat, joihin hänen rangaistusvaatimuksensa perustuu”). HE:n mukaan muutoksilla ei ole tarkoitettu kuitenkaan vaikuttaa vallinneeseen oikeustilaan, sillä lainsäätäjä on pitänyt aikaisemmin OK:ssa käytettyjä ilmaisuja (”...kantajan tulee näyttää *toteen*...”) ja (”...mitä asiassa on pidettävä *totena*”) vanhahtavina, minkä lisäksi kielellisiä muutoksia on perusteltu HE:ssä aikaisempien ilmaisujen liitännällä näytöltä vaadittavaan vahvuuteen, josta nyttemmin säädetään omassa pykälässään (rikosasioita koskien OK 17:3.2). Ks. HE 46/2014, s. 45-46 ja s. 48-49. Kirjallisuudessa on tosin toisinaan katsottu (ks. esim. Ervo 1996, s. 56) aikaisempien ja siis vanhentuneiden OK 17:1.2 ja 17:2.1 §:n muotoilujen jo sinänsä osoittavan, että prosessissa pyritään nimenomaan aineelliseen eikä prosessuaaliseen totuuteen, joskin pääsääntöisesti tähän sanamuodosta tehtyyn tulkintaan on ilmeisesti suhtauduttu kielteisesti (ks. esim. Huovila 2003, s. 30 av. 12). Näin ollen väitöskirjassaan aineellista totuutta voimakkaasti korostava Huovila onkin katsonut periaatteen saavan tärkeimmän institutionaalisen tukensa perustuslain perusoikeussäännöksistä (PL 21.1 ja 22), sillä rikosoikeudenkäynnissä on kyse yksilön konkreettisista perusoikeuksista, joita aineellisesti väärä tuomio loukkaa. Ks. aineellisen totuuden institutionaalista tuesta tarkemmin, Ervo 1996, s. 56-60 ja Huovila 2003, s. 168. Ks. myös Virolainen – Pölönen 2003, s. 174.

saavuttamisesta itse menettelyssä ja todistelussa on syyttäjällä. Tuomarin osalta taas periaate nousee keskeiseksi todistusharkinnassa ja erilaisia prosessuaalisia ratkaisuja tehdessä.²⁵⁹

Aineellista totuutta ei rikosasioissa syytteen sisälläkään tavoitella ns. absoluuttisena sääntönä, vaan kyse on nimenomaan periaatteesta, jota rajaavat mm. vastaajan oikeusturva ja muiden prosessiin osallistuvien tahojen perusoikeuksien kunnioitus ja suojele.²⁶⁰ Lisäksi eräiden prosessiuudistusten, kuten menettelyn vahvemman akkusarisoitumisen, sekä erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien merkityksen kasvun voidaan katsoa laskeneen aineellisen totuuden periaatteen suhteellista painoarvoa.²⁶¹ Käytännössä oikeudenkäynnissä joudutaankin tyytymään aina enemmän tai vähemmän prosessuaaliseen totuuteen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ideaalisena ja moraalisenä päämääränä olisi aineellinen totuus, ja etteikö totuutta tulisi tavoitella myös yksittäisissä oikeudenkäynneissä.

Aineellisen totuuden periaatteen asema yhtenä rikosprosessin johtavista periaateista on nykyisin jossain määrin riidanalainen kysymys oikeustieteessä, sillä osa prosessualisteja pitäisi asianmukaisempaan siirtymistä puhumaan prosessuaalisesta tai funktionaalista totuudesta. Kriitikissä aineellisen totuuden käsitettä kohtaan on osin kyse vastaajan oikeusturvan korostamisesta ja tuomioistuimen ja syyttäjän välisten roolien sekoittumisen pelosta, osin absoluuttisen totuuden saavuttamisen mahdottomuudesta.²⁶²

Itse en pidä aineellisen totuuden korvaamista tai vähättelyä tieteessä kuitenkaan suositeltavana. Periaatteella on nimittäin perinteisesti vahva ja vakiintunut asema suomalaisessa rikosprosessissa²⁶³, ja käsitteestä luopuminen voisi aiheuttaa hämmennystä käytännön tasolla. Erityisesti vaarana tässä näen sen, että suomalainen

²⁵⁹ Ks. Huovila 2003, s. 190-191 ja tarkemmin, sama, s. 173-191.

²⁶⁰ Esimerkkeinä aineellista totuutta rajaavista säännöistä voidaan tässä mainita OK 17 luvun todistamiskiellot ja todisteiden hyödyntämiskiellot, tuomioistuimen suhteellisen passiivinen rooli materiaalisessa prosessinjohtossa (ROL 6:5.2) ja näytön harkinnan sitominen pääosin pääkäsittelyssä esiin tulleisiin seikkoihin (ROL 11:2.1). Lisäksi jo korkean tuomitsemiskynnyksen ("ei varteenotettava epäily") eli nykyinen OK 17:3.2) voidaan katsoa osoittavan, että totuuden tavoittelu ei ole rikosprosessin yksinomainen arvo ja tavoite. Ks. tarkemmin Virolainen – Pölönen 2003, s. 174-175, Huovila 2003, s. 167 ja Ervo 1996, s. 60-73.

²⁶¹ Ks. Huovila 2003, s. 170-171 ja s. 185-186.

²⁶² Aineellisella totuudella viitataan oikeudenkäynnin ulkopuoliseen "objektiiviseen" todellisuuteen totuuden korrespondenssiteorian mukaisesti arvioituna. Korrespondenssiteorian mukaan lause on tosi, jos sen ilmaisema asiantila vallitsee todellisuudessa eli totuudessa on kyse lauseen ja tosiasian välisestä vastaavuudesta. Ks. Huovila 2003, s. 165, Virolainen – Pölönen 2003, s. 172-173 ja totuusteorioista oikeustieteessä tiivistetysti esim. Pölönen 2003, s. 21-22. Kriitikistä aineellisen totuuden käsitettä kohtaan, ks. esim. Lehtimaja 1981, s. 170-174, Virolainen – Pölönen 2003, s. 171-175, Pölönen 2003, s. 21 ja Jonkka 1991, s. 227. Kriitikistä ja sen "vastareaktiosta" kootusti, ks. myös Huovila 2003, s. 170-173 ja Pölönen – Tapanila 2015, s. 26-31.

²⁶³ Aineellisesta totuudesta vanhemmassa suomalaisessa rikosprosessikirjallisuudessa, ks. esim. Tirkkonen 1969, s. 24-25 ja Hormia 1978, s. 1-6.

rikosoikeudenkäynti kasvavassa määrin (väärin)ymmärretään angloamerikkalaisitain eräänlaiseksi ”normatiiviseksi näytelmäksi”, jossa tuomarin rooli on huolehtia vastaajan oikeusturvasta lähinnä menettelysäännöin, ja jossa ”näyttelijöiden” rooli ja ammattitaito ylikorostuu.²⁶⁴ Ongelmana tällöin on epävarmuuden lisääntyminen todistusharkinnassa, sillä ellei tuomari ole kiinnostunut siitä, mitä asiassa todella on tapahtunut, jää myös käsitys tästä helpommin vajaanlaiseksi. Tämä puolestaan, ainakin mikäli samalla ei olla valmiita tinkimään rikosvastuun toteuttamisesta, on omiaan vaarantamaan syyttömien vastaajien oikeusturvan ja vaarassa johtaa rikosprosessin arvojen ja tavoitteiden kannalta karmeimpaan lopputulokseen, syyttömien tuomitsemiseen.²⁶⁵ Lisäksi tämän vaaran voidaan katsoa koskevan korostuneesti summaarisia rikosprosesseja, sillä niissä vastaajien rooli menettelyssä on pääsääntöisesti passiivinen. Näin ollen tässä tutkimuksessa on perusteltua painottaa nimenomaan aineellisen totuuden tavoittelua yhtenä rikosprosessin johtavista periaatteista. Prosessuaalista totuutta taas en pidä lainkaan tavoittelemisen arvoisena. Se oikeudenkäynnissä saavutetaan joka tapauksessa; asiat aina näyttävät joltain.²⁶⁶

Myös summaarisissa rikosprosesseissa tavoitteena on aineellisen totuuden mukainen ratkaisu. Lakitekstissä vastaajan läsnäolon tarve on nimenomaisesti sidottu asian selvittämiseen, ja lainvalmistelussa käytetyt esimerkit antavat ymmärtää, että poissaolokäsittelyssäkin tavoitellaan totuutta.²⁶⁷ Tämä totuus on vain poissaolokäsittelyssä

²⁶⁴ Esimerkkeinä muista tämän suuntaisista kannoista oikeuskirjallisuudessa voidaan tässä mainita mm. Virolaisen kannattama näkemys oikeusturvafunktiosta vain prosessin laatuvaatimuksena ja erityisesti mm. Pölösen kannattama kielteinen kanta tuomarin ennakkolliseen esitutkintamateriaaliin tutustumiseen. Ks. näistä ed. jaksoissa 1.4 ja 3.6. Suomalaisen ja angloamerikkalaisen prosessin vertailusta erityisesti aineellisen totuuden kannalta, ks. Lehtimaja 1978, s. 259 ja s. 262-265 sekä Ervo 1996, s. 52-53 av. 144.

²⁶⁵ Syyttömien tuomitsemista pidetään ymmärrettävästi yleisesti oikeuskirjallisuudessa ja lainvalmistelussa aivan erityisen vahingollisena. Perinteisesti tämä ilmaistaan kirjallisuudessa niin, että ”on parempi vapauttaa kymmenen syyllistä, kuin tuomita yksi syytön”. Ks. HE 82/1995, s. 16 ja esim. Virolainen – Pölönen 2003, s. 169. Syyttömällä viitataan asiayhteydessä luonnollisesti aineellisen totuuden periaatteen mukaiseen ”objektiiviseen” todellisuuteen. Syytöntä suojataankin prosessissa monin tavoin, kuten syyttäjän todistustaakalla ja korkealla tuomitsemiskynnyksellä. Silti ehkäpä kaikkein tärkeimpänä syyttömän vastaajan suojana voidaan pitää tuomioistuimen riittävää kiinnostusta aineellista totuutta kohtaan. Aineellisen totuuden erityinen merkitys rikosprosessissa näkyikin jo siinä, että tarkoituksenmukaisuusperiaatteen mukaista, parhaimmatkin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin menettelysäännökset täyttävää rikosoikeudenkäyntiä on pidettävä täydellisen epäonnistuneena, mikäli siinä syytön tulee tuomituksi. Ks. myös Huovila 2003, s. 172 av. 30, jossa kirjoittaja huomauttaa, ettei aineellinen totuus ole mitenkään luontaisesti ristiriidassa rikosasian vastaajan oikeusturvan kanssa, sillä totuuden löytäminen suojaa vastaajaa, joka on syytön ja vaaravyöhykkeessä tulla aiheettomasti tuomituksi.

²⁶⁶ Prosessuaalisesta totuudesta samansuuntaisesti, ks. Ervo 1996, s. 55 ja aineellisen totuuden periaatetta korostavista näkemyksistä kirjallisuudessa laajemmin, esim. Ervo 1996, s. 52-80 ja Huovila 2003, s. 165-200. Ks. myös Pölönen – Tapanila 2015, s. 28, jossa ilmeisesti jakson pääasiallisesta kirjoitusvastuusta vastaavan viimeksi mainitun vaikutuksesta (vrt. Pölönen 2003, s. 21) tuodaan nähdäkseni oivaltavasti esiin se, että totuuden käsitteistä itse asiassa juuri prosessuaalista totuutta voidaan pitää vaikeasti ymmärrettävänä ja määriteltävänä, kun taas aineellisessa totuudessa kyse on yksinkertaisesti pyrkimyksestä selvittää menneet tapahtumat oikeudellisesti relevantein osin.

²⁶⁷ Lain perusteluista ks. ed. jakso 3.4. Kirjallisen menettelyn osalta tässä on syytä todeta, että aineellisen totuuden saavuttamista ko. menettelyssä turvaa osaltaan sen ehdottamana edellytyksenä oleva tunnustus (ROL 5a:1.1, 2-kohta). Ks. ed. jaksot 3.4 ja 3.6 sekä tunnustuksen merkityksestä jälj. jakso 5.3.2.

oltava saavutettavissa ilman sitä rikastuttavaa vaikutusta, joka vastaajan läsnäololla ja näkemyksillä prosessiaineistoon mahdollisesti olisi. Tässä mielessä asian käsittelyn ja ratkaisun voidaan poissaolokäsittelyssä katsoa perustuvan suppeampaan näyttöön, mutta tätä ei tule ymmärtää tinkimiseksi täyden näytön vaatimuksesta, vaan poissaolo-haasteessa kyse on pikemminkin lupauksesta tutkia asia koko laajuudessaan, vaikka vastaaja jäisi saapumatta oikeuteen.²⁶⁸ Näin ollen oikeuskirjallisuudessa onkin yksimielisesti katsottu, ettei vastaajan poissaololle sinänsä tule antaa mitään näyttöarvoa, miltä osin rikosprosessin poissaolokäsittely eroaa olennaisesti riita-asiain yksipuolisesta tuomiosta.²⁶⁹ Ratkaisun oikeellisuudesta ei siis ole lupa joustaa poissaolokäsittelyssä. Vastaajan poissaolo ei muuta rikosprosessin totuustavoitetta aineellisesta prosessuaaliseksi.²⁷⁰

4.3 Tarkoituksenmukaisuus

Perinteisesti rikosprosessin ylimpänä periaatteena on pidetty tarkoituksenmukaisuutta, joka oikeastaan koostuu kolmesta periaatteesta eli varmuudesta, nopeudesta ja halpuudesta. Nämä tarkoituksenmukaisuuden alaperiaatteet ovat usein keskenään ristiriidassa, joten tarkoituksenmukainen oikeudenkäynti edellyttää tapauskohtaista intressipunnintaa toisaalta varmuusperiaatteen ja toisaalta nopeus- ja halpuusperiaatteiden eli prosessiekonomian välillä.²⁷¹ Intressipunninnassa ns. prima facie -arvo on kuitenkin selkeästi oikeusvarmuudella, joten sen modifiointi prosessiekonomian hyväksi edellyttää painoarvon asettumista punninnassa selkeästi nopeuden ja halpuuden puolelle.²⁷² Juuri tästä

²⁶⁸ Samansuuntaisesti Ervo 2005, s. 304.

²⁶⁹ Ks. esim. Koponen 1998, s. 428-429, Ervo 2005, s. 303-304 ja Jokela 2008, s. 427-429.

²⁷⁰ Ervo 2005, s. 307. Näyttöarvoa vastaajan poissaololle ei anneta myöskään Ruotsissa. Diesen toteaa-kin (1993, s. 478), että mekaanisen negatiivisen näyttöarvon antaminen vastaajan poissaololle tarkoittaisi legaaliala todistusharkintaa. Kirjoittaja korostaa myös (sama, s. 482), ettei sen paremmin tapauskohtaista näyttöarvoa vastaajan poissaololle tule antaa, eikä tähän tule olla tarvetta, sillä poissaolokäsittelyssä tulee käsitellä vain jutut, jotka ovat riittävästi selvitettävissä ilman vastaajan läsnäoloa. Jos asiassa taas on tarvetta vastaajan poissaolosta tehtävälle syyllisyyttä tukevalle näyttöarvotulkinnalle, on tämä merkki siitä, ettei juttua tule käsitellä poissaolokäsittelyssä. Ks. tark. Diesen 1993, s. 472-482.

Norjassa sen sijaan oikeuskirjallisuudessa on pidetty mahdollisena poissaolon huomioimisesta näytön arvioinnissa vapaan todisteiden harkinnan puitteissa. Tähän vaikuttanee se, että Norjassa on aikaisemmin ollut voimassa poissaolon negatiivista näyttövaikutusta koskeva sääntö, joskin tämä legaaliala pre-emptio on kumottu jo vuonna 1981. Ks. Andenaes – Myhrer 2009, s. 424 ja myös Diesen 1993, s. 64.

²⁷¹ Ks. esim. Tirkkonen 1969, s. 81, Ervo 1996, s. 48-49 ja Virolainen – Pölönen 2003, s. 167-168.

²⁷² Samoin esim. Ervo 1996, s. 49. Tarkoituksenmukaisuutta voidaan kuvata myös niin, että varmuusperiaate on varsinainen tavoite prosessissa, kun taas nopeus ja halpuus edustavat varmuuden tavoittelemisesta aiheutuvien kustannusten rajoittamiseen pyrkiviä periaatteita. Ks. Huovila 2003, s. 73 ja Pölönen 2003, s. 30.

on kyse summaarisissa menettelyissä, sillä lainsäätäjä on nämä menettelyt mahdollistamalla pyrkinyt selvien ja riidattomien rikosasioiden mahdollisimman kustannustehokkaaseen käsittelyyn.²⁷³

Tarkoituksenmukaisuuden ensisijaisessa alaperiaatteessa, oikeusvarmuudessa²⁷⁴, on kyse oikeudenkäynnin järjestämisestä niin, että se antaa mahdollisimman varmat takeet aineellisesti oikeaan ratkaisuun pääsemisestä sekä näyttö- että oikeuskysymyksessä. Näyttökysymyksen osalta oikeusvarmuudella tarkoitetaan siis aineellista totuutta.²⁷⁵ Siten tässä ei ole tarpeen toistaa edellä esitettyä; poissaolokäsittelyn edellytysten voidaan katsoa olevan käsillä vain, mikäli se, mitä asiassa oikeasti on tapahtunut, voidaan todella selvittää ilman vastaajan läsnäoloa. Myöskään varmuusperiaatteen oikeuskysymykseen liittyvää puolta ei ole tarpeen tarkastella lähemmin, sillä epävarmuus oikeuskysymyksen osalta ei estä poissaolokäsittelyä, vaan lainsäätäjä on päinvastoin katsonut pelkän oikeuskysymyksen riidanalaisuuden poissaolokäsittelyn mahdollistavaksi tyyppitapaukseksi.²⁷⁶

Varmuusperiaatetta on kuitenkin syytä tarkastella tässä tarkemmin rikosoikeudellisen vastuun tuomitsemiskynnyksen eli ns. täyden näytön kannalta.²⁷⁷ Tämä ilmaistaan nykyisin myös suomalaisessa lainsäädännössä KKO:n tulkintatraditioon pohjautuen niin, ettei syyllisyydestä saa jäädä varteenotettavaa epäilyä (OK 17:3.2, L:ssa 12.6.2015/733).²⁷⁸ Mielenkiintoista varmuusperiaatteen ja poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta on, että perinteisesti tuomitsemiskynnys on yleensä oikeuskirjallisuudessa katsottu vakioksi, vaikka jokainen juristi (maallikosta puhumattakaan) tietää, että

²⁷³ Ks. esim. HE 271/2004, s. 22 ja s. 31-33.

²⁷⁴ Todettakoon selvyuden vuoksi, että oikeusvarmuus osana tarkoituksenmukaisuutta viittaa siis luonnollisesti ns. aineelliseen oikeusvarmuuteen erotuksena muodollisesta oikeusvarmuudesta, jossa puolestaan on kysymys lainkäytön ennustettavuudesta. Ks. esim. Virolainen – Pölönen 2003, s. 168.

²⁷⁵ Ks. esim. Huovila 2003, s. 72 ja Pölönen 2003, s. 30.

²⁷⁶ HE 82/1995, s. 110. Tämä johtuu oikeudenkäynnissä noudatettavasta jura novit curia (eli tuomioistuimien tuntee lain) -periaatteesta, ja siitä, että vastaajalla itsellään voinee vain poikkeuksellisesti (juristin koulutuksen saaneena) olla oikeuskysymykseen merkityksellistä lausuttavaa. HE:ssä oikeuskysymyksen riitaisuus onkin rinnastettu kysymykseen, josta vastaaja ei voi tietää mitään. Ks. jura novit curia -periaatteesta esim. Virolainen – Pölönen 2003, s. 424-425 ja myös jälj. jakso 4.6.

²⁷⁷ Varmuusperiaatteen yhteyttä tuomitsemiskynnykseen voidaan pitää ilmeisenä ja oikeusvarmuudesta käytetäänkin toisinaan kirjallisuudessa tuomio-oikeellisuuden käsitettä. Ks. esim. Havansi 2007, s. 19, Pölönen 2003, s. 30 ja Virolainen – Pölönen 2003, s. 168. Ks. myös Huovila 2003, s. 74, jossa kirjoittaja erittelee oikeusvarmuudella tavoiteltavan ensinnäkin faktojen oikeaa arviointia eli oikeaa tilannetulkintaa, toiseksi aineellisten normien oikeaa soveltamista sekä kolmanneksi näiden pohjalta ”oikeaa” tuomiota.

²⁷⁸ Ks. HE 46/2014, s. 49-50 ja myös esim. KKO 2002:47, sekä terminologiasta kirjallisuudessa kokoaivasti Pölönen 2003, s. 140.

käytännössä esimerkiksi näpistystä ja henkirikosta käsitellään oikeudenkäynnissä varsin eriävällä perusteellisuudella. Lisäksi jäykkä tuomitsemiskynnys vaikuttaa oudolta varmuusperiaatteen kannalta, sillä onhan oikeusvarmuus suhteutettava edellä esitetyllä tavalla prosessikustannuksiin. Miten on siis mahdollista, että poissaolokäsittelyssä ajatellaan saavutettavan täysimittaista, mahdollisesti useita päiviä kestävä, oikeudenkäyntiä vastaava varteenotettavan epäilyn poissuljenta?²⁷⁹

Tyydyttävimminkin kysymykseen on nähdäkseni nykyisin vastattu Diesenin väitöskirjassaan hahmotteleman *hypoteesimetodin* avulla, sillä hypoteesimetodissa näytön arviointi ei perustu todennäköisyyksiin vaan vaihtoehtoisten hypoteesien poissuljentaan.²⁸⁰ Olennaista hypoteesimetodissa erityisesti summaaristen menettelyjen oikeusvarmuuden ymmärtämisen kannalta on näytön *erottelu laajuuden ja laadun perusteella* (kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen -jaottelu).²⁸¹ Diesenin keskeinen ajatus on, että tutkinnan laajuusvaatimus (selvittämiskynnys) vaihtelee rikostyypeittäin, kun taas jutun laatuvaatimus (näyttökynnys) on pääsääntöisesti vakio kaikissa rikosjutuissa.²⁸² Hypoteesimetodissa tuomioistuin testaa syyttäjän esittämää tosiseikastoa asettamalla sille vaihtoehtoisia hypoteettisia selityksiä ja sulkemalla niitä pois. Mikäli jotakin

²⁷⁹ Tuomitsemiskynnyksen joustavuudesta käytyä (vanhempaa) keskustelua erityisesti Ruotsin ja Suomen osalta on väitöskirjassaan laajasti tarkastellut Jonkka päätyen pitämään pääsääntöistä käsitystä jäykästä tuomisemiskynnyksestä irrationaalisenä ja epärealistisenä. Ks. Jonkka 1991, s. 86-104. Jonkka onkin rikosprosessin yleisiä oppeja koskevassa teoksessaan (Jonkka 1992, s. 120) katsonut tuomiokynnyksen voivan vaihdella niin, että matalampaa kynnystä puoltavat seuraavat kriteerit: 1. epäily (epävarmuus) kohdistuu yksilön oikeusturvan kannalta vähemmän arkoihin kysymyksiin (kuten hätävarjeluun tai rangaistuksen mittaamiseen tekijän identifioimisen sijasta) 2. sanktiotodennäköisyyden korostamisella katsotaan olevan erityistä preventiivistä merkitystä ja 3. epäily pääasiallisesti koskee tunnusmerkistökäsitteitä, joista ns. normaalinäytön saaminen on poikkeuksellisen hankalaa. Myös mm. Jääskeläinen (1997, s. 242) ja Klami (2000, s. 39) ovat suhtautuneet tuomitsemiskynnyksen (tai tässä Diesenin pohjalta paremminkin näyttökynnyksen) vaihteluun periaatteessa hyväksyvästi, mutta yleisemmin oikeustieteessä kynnystä on rikosasioissa pidetty muuttumattomana. Ks. tästä tarkemmin Pölönen 2003, s. 142 lähteinen.

²⁸⁰ Todistusteorioista tiivistetysti, ks. esim. Pölönen 2003, s. 150-162 ja erityisesti teema- ja todistusarvometodin osalta esim. Jonkka 1991, s. 26-52 ja Klami 2000, s. 27-35 sekä näiden suhteesta hypoteesimetodiin, Diesen 1993, s. 620-625.

²⁸¹ Ks. tästä tiivistetysti ja selventävästi Pölönen 2003, s. 122-132.

²⁸² Diesen 1993, s. 288. Tarkkaan ottaen Diesen torjuu näyttökynnyksen riippuvuuden rikoksen vakavuudesta, mutta katsoo, että näyttökynnys voi vaihdella rikoksen eri rakenneosien mukaan (siis viimeksi mainitulta osin kuten Jonkka edellä av:ssä). Ks. Diesen 1993, s. 572-575. Vanhastaan todennäköisyysteorioiden pohjalta tuomitsemiskynnyksen riippuvuus rikoksen vakavuudesta on kirjallisuudessa lähinnä torjuttu, mutta lievempien rikosten summaarista menettelyä koskevat selitykset ovat olleet varsin ympärilyöntejä ja ontuvia. Ks. kootusti Jonkka 1991, s. 98-99. Ks. myös Klami 2000, s. 39, jossa todistusarvoteoriaan nojaava kirjoittaja torjuu ”mitä lievempi rangaistus, sitä pienempi näyttö” -ajattelun, mutta katsoo näyttökynnystä korottavana näkökohtana voitavan ottaa huomioon seuraamuksen yleinen tai yksittäistapauksellinen ankaruus. Toisaalta Klami toteaa vähäisessä rikosjutussa vääran vapauttavan päätöksen haitan voivan olla olematon, mikä kirjoittajan mukaan puoltaa pikemminkin korkean näyttökynnyksen suuntaan.

tällaista vaihtoehtoista hypoteesia ei voida sulkea järkevän epäilyn ulkopuolelle, on syyte hylättävä. Hypoteesien poissuljenta taas edellyttää, että käytettävissä on niiden tutkimisen mahdollistava selvitys.²⁸³

Vaadittavan selvityksen laajuuteen Diesenin mukaan vaikuttaa rikoksen vakavuus, epäillyn suhtautuminen, rikoksen monimutkaisuus ja konkreettisen tapauksen erityispiirteet.²⁸⁴ Näistä kolme ensimmäistä tekijää muodostavat normaalin eli abstraktin selvittämiskynnyksen sen perusteella, mitä käsillä olevassa rikostapauksessa yleensä tekijöiden perusteella edellytetään. Tämän lisäksi käytettävissä on oltava konkreettisen yksittäistapauksen edellyttämien vaihtoehtoisten hypoteesien (kuten syytetyn varteenotettavien vastaväitteiden) arvioimiseksi välttämätön näyttö (konkreettinen selvittämiskynnys), ja oikeudenkäyntiaineiston laajuuden on vielä mahdollistettava jutun laadun mukaisissa määrin mahdollisesti jäljelle jäävän epävarmuuden eliminointi.²⁸⁵ Näytön arviointi etenee kahdessa vaiheessa niin, että ensiksi tuomioistuin kontrolloii näytön laajuuden ja tämän jälkeen näytön riittävyyden eli näyttökynnyksen ylittymisen. Molempien ehtojen tulee täytyä, jotta jutussa voidaan antaa langettava tuomio.²⁸⁶

Todistusteoreettisesti oikeusvarmuuden tavoittelua prosessissa rajaa siis selvittämisen laajuus, jossa periaatteiden tasolla puhuttaessa kyse on tehokkuudesta eli prosessiekonomiasta.²⁸⁷ Prosessikustannuksia ei tule kuitenkaan ymmärtää pelkästään ”kovien” arvojen ilmentymänä, sillä prosessiekonomialla on myös yksilön oikeusturvan ja siten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta tärkeitä positiivisia tavoitteita ja vaikutuksia liittyen oikeuden saatavuuteen ja kohtuulliseen keston.²⁸⁸ Lisäksi perus- ja ihmisoikeuksien vahvistumisen tuoman oikeuskulttuurin muutoksen myötä voidaan prosessikustannuksiin nykyisin laskea ajan ja rahan ohella myös muita arvoja, kuten

²⁸³ Diesen on käsitellyt hypoteesimetodiaa väitöskirjassaan varsin laajasti. Diesen 1993, s. 583-650. Metodista tiivistetysti, ks. sama, s. 666-669 ja kotimaisessa kirjallisuudessa erityisesti Pölönen 2003, s. 158-179 tai pääpiirteittäin esim. Jokela 2008, s. 557-558. Ks. myös Liukkonen 2012, s. 299, erit. av. 89.

²⁸⁴ Ks. Diesen 1993, s. 321-323 ja erityisesti poissaolokäsittelyn kannalta sama, s. 336-346. Ks. myös jälj. jakso 5.1.

²⁸⁵ Diesen 2003, s. 555. Ks. myös sama, s. 309-320 sekä Pölönen 2003, s. 126-129.

²⁸⁶ Diesen 1993, s. 268. Ks. tarkemmin sama, erit. s. 550-551, s. 623-624 ja s. 666-669 sekä myös Pölönen 2003, s. 168-179.

²⁸⁷ Kuten Pölönen väitöskirjassaan toteaa, vaikuttaa rikoksen tyyppi erityisen vahvasti jo esitutkintavaiheessa rikoksen selvittämiseen käytettäviin voimavaroihin niin, että lievien rikosten tutkintaan käytetään vähemmän aikaa ja rahaa, ja siten niiden selvittämisstandardi on alemmalla tasolla kuin vakavamman rikollisuuden. Esitutkintavaiheen jälkeen prosessiekonomiasta vastaavat sekä syyttäjät että tuomioistuin, mutta oikeudenkäynnin aikana viimekätinen vastuu periaatteen toteutumisesta on tuomioistuimella. Ks. Pölönen 2003, s. 31.

²⁸⁸ Ks. näistä vaikutuksista esim. Virolainen – Pölönen 2003, s. 176-178 ja prosessin tehokkuuteen liittyvistä käytännön näkökulmista ja epäkohdista laajasti, sama, s. 179-251, sekä Määttä 2013, erit. s. 615-656.

esimerkiksi asianosaisille ja todistajille pääkäsittelyyn tulosta ja todistamisesta aiheutuneet erilaiset haitat.²⁸⁹

Poissaolokäsittelyssä asian käsittely yksinkertaistuu ja nopeutuu tuomioistuimen kannalta, kun vastaajaa ei tarvitse kuulla, mutta oleellisin kustannusargumentti poissaolokäsittelyn mahdollisuuden laajenuksessa on lainsäätäjällä ollut pyrkimys vähentää vastaajan poissaolosta johtuvia käsittelyjen lykkäämisiä.²⁹⁰ Silti tuomioistuimen on perusteltua kiinnittää huomiota erityisesti läsnäolovelvollisuuden vastaajalle aiheuttamiin kuluihin poissaolokäsittelyn edellytyksiä harkitessaan, ja mikäli läsnäolovelvollisuudesta aiheutuisi vastaajalle merkittävää haittaa, voi tämä kustannustekijä puoltaa poissaolokäsittelyn edellytysten käsillä oloa ainakin menettelyn soveltamisen rajatapauksissa. Aina ei nimittäin ole järkevää edellyttää vastaajan välttämätöntä läsnäoloa oikeudenkäynnissä, sillä siitä saatava hyöty mm. oikeusvarmuuden muodossa voi olla lähes olematon läsnäololla aiheutettuihin kuluihin nähden.²⁹¹ Näin ollen poissaolokäsittelyn voidaan oikein sovellettuna katsoa lisäävän prosessin tarkoituksenmukaisuutta nimenomaan mielekkyyden muodossa. Tämän lisäksi poissaolokäsittelyllä saavutetaan merkittäviä etuja rajallisten resurssien tehokkaan kohdentamisen muodossa.

4.4 Kontradiktorisuus

Kontradiktorinen eli kuulemisperiaate, josta käytetään myös nimitystä *audiatur et altera pars* -sääntö, on keskeisimpiä prosessiperiaatteita, ja kontradiktorisuuden vaatimuksen voidaan pääsääntöisesti katsoa kulkevan kautta koko oikeudenkäynnin. Periaatteen mukaan tuomioistuin ei saa ratkaista asiaa, ennen kuin vastapuolella on ollut tilaisuus antaa vastineensa asiassa, eikä tuomioistuin saa myöskään perustaa ratkaisuaan sellaiseen oikeudenkäyntiaineistoon, jonka osalta asianosaiselle ei ole varattu tilaisuutta tulla

²⁸⁹ Huovila 2003, s. 73. Ks. myös Huovila 1999, s. 1168-1169, jossa kirjoittaja jaottelee prosessikustannukset 1. taloudellisiin kustannuksiin, 2. oikeudenkäynnin siihen osallistuville aiheuttamiin haittoihin ja vaivoihin, 3. oikeudenkäynnin aiheuttamaan ajanhukkaan ja 4. perusoikeuksien rajoitukseen/loukkauksiin.

²⁹⁰ HE 82/1995, s. 114. Ks. käsittelyjen lykkäämisten ja peruutusten ongelmasta ed. jaksossa 3.1.

²⁹¹ Ruotsissa katsottiin hovioikeusratkaisussa RH 1987:55 oikeudenkäyntivirheeksi se, ettei alioikeus ollut ratkaissut liikennerikkomusta koskevaa asiaa, kun hovioikeuden mielestä asia olisi voitu selvittää vastaajan poissa ollessakin. Hovioikeuden mukaan oli oikeustajua loukkaavaa, että alioikeus oli pääkäsittelyn useamman kerran peruutettuaan tuominnut vastaajan yhteensä 2.000 Kr uhkasakkoihin teosta, josta rangaistusmääräysmenettelyssä olisi seurannut 250 Kr sakko. Ks. ratkaisusta kriittisesti Die- sen 1993, s. 200-202 ja myös Liukkonen 2012, s. 199-200.

kuulluksi.²⁹² Kuulemisperiaate edellyttää, että asianosaisille on varattava tosiasiallinen tilaisuus tutustua ja ottaa kantaa prosessiaineistoon, esittää omat näkemyksensä ja todisteensa sekä vastata toistensa esityksiin.²⁹³ Pelkistään kontradiktorisuuden voidaan sanoa tarkoittavan vastavuoroista oikeutta saada ja antaa informaatiota.²⁹⁴

Oikeuskirjallisuudessa kontradiktorista periaatetta on jo vanhastaan pidetty erityisasemassa varsinkin rikosasioissa, sillä kuulemismenettelyllä pyritään asian monipuoliseen ja perusteelliseen selvittämiseen aineellisen totuuden saavuttamiseksi.²⁹⁵ Nykyisin kirjallisuudessa on lisäksi tapana korostaa periaatteen itsenäistä merkitystä oikeusvaltioperiaatteen ilmentymänä niin, että kuuleminen nähdään arvona sinänsä. Oikeusvaltiossa rikoksesta epäilty ei ole pelkkä tutkinnan objekti, eikä ketään saa tuomita rangaistukseen sellaisen aineiston perusteella, johon tällä ei ole ollut mahdollisuutta tutustua ja josta tämä ei ole saanut tilaisuutta lausua käsitystään.²⁹⁶

Kuten aikaisemmin tutkimuksessa on käynyt ilmi, poikkeavat summaariset rikosprosessit rikosasioissa pääsääntöisesti noudatettavasta kuulemisperiaatteesta

²⁹² Ks. esim. Jokela 2008, s. 33-34, josta käy myös ilmi kuulemisperiaatteen läheinen liitanta vasta-
puolten tasavertaisuusperiaatteeseen (ns. aseiden yhtäläisyyden periaate eli equality of arms), jolla tarkoitetaan osapuolten tasa-arvoista asemaa niin, ettei ketään saa menettelyllisesti suosia toisten kustannuksella. Jokelan mukaan kuulemisperiaate kohdistuu tuomioistuimen ja asianosaisten väliseen prosessuaaliseen suhteeseen (ts. tuomioistuimen velvoitteisiin asianosaista kohtaan), kun taas tasavertaisuusperiaatteella tarkoitetaan asianosaisten välistä tasa-arvoisuutta, joskin tuomioistuimen velvollisuus on huolehtia myös tästä kysymyksestä. Vrt. Virolainen 1998, s. 34, jossa kirjoittaja käyttää periaatteita synonyymeina. Ks. lisäksi ed. jakso 2.1.4.

²⁹³ Virolainen 1998, s. 34.

²⁹⁴ Ervo 1996, s. 83. Kirjallisuudessa Virolainen puolestaan on eritellyt kuulemisperiaatteeseen kuuluviksi seuraavat asianosaiselle kuuluvat oikeudet: 1. asianosaisen on saatava tosiasiallinen tilaisuus esittää omat vaatimuksensa, niiden perusteet ja todisteet, 2. asianosaisen on saatava tietoonsa vastapuolen esittämä vastaava aineisto, 3. asianosaiselle on varattava tosiasiallinen tilaisuus esittää vastineensa vastapuolen vaatimuksista, niiden perusteista ja niitä tukevista todisteista (ts. riitauttaa ne), 4. asianosaiselle on varattava tosiasiallinen tilaisuus vastapuolen nimeämien todistajien ja muiden kuulusteltavien vastakuulusteluun, 5. asianosaisen on saatava tilaisuus esittää käsityksensä tuomioistuimen viran puolesta hankkimasta selvityksestä, 6. asianosaisen on saatava tilaisuus lausua käsityksensä oikeudenkäyntiaineiston juridisesta arvioinnista, ja 7. asianosaisen on saatava tilaisuus lausua mielipiteensä prosessin edellytyksistä ja muista oikeudenkäyntiä koskevista kysymyksistä, myös sellaisista, jotka tuomioistuin saa ottaa huomioon viran puolesta. Ks. Virolainen 1998, s. 34-36, ja kontradiktorisesta periaatteesta laajemmin ja tarkemmin esim. Ervo 1996, s. 81-152 ja Ervo 2005, s. 57-64, Jonkka 1991, s. 220-230, Tirkkonen 1969, s. 81-83, Huovila 2003, s. 76-77 ja s. 222-229, Pölönen 2003, s. 82-97 ja Virolainen - Pölönen 2003, s. 341-362.

²⁹⁵ Ks. esim. Tirkkonen 1969, s. 81-83, jossa kirjoittaja pitää kontradiktorista periaatetta poikkeuksellisenä, ”todellisena oikeusperiaatteena”, jonka jyrkkä soveltaminen rikosasioissa johtuu näiden asioiden korostuneesta pyrkimyksestä aineelliseen totuuteen.

²⁹⁶ Virolainen - Pölönen 2003, s. 342-343. Laajemmin ja itseisarvoisemmin ymmärrettävästä kontradiktorisesta periaatteesta tarkemmin, ks. esim. Ervo 2005, s. 60-62, jossa kirjoittaja katsoo (s. 61) kontradiktorisuuden muodostavan nykyisin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kovan ytimen. Oikeuskulttuurin muutoksesta tältä osin, ks. myös Huovila 2003, s. 76-77.

velvoittavuudeltaan, sillä summaarisissa menettelyissä kontradiktorisuuden sisältämä osallistumisoikeuden ja ilmaisuvapauden käyttö jää vastaajan oman harkinnan varaan.²⁹⁷ Siten summaarisissa rikosprosesseissa voidaan sanoa turvattavan vain kontradiktorisen periaatteen ydintä eli vastaajan *oikeutta tulla kuulluksi*.²⁹⁸ Tosin poissaolokäsittelynkin voidaan katsoa olevan siten kontradiktorista, että tuomioistuimen on tarpeen mukaan asiakirjoista selvittävä, mitä poissa oleva asianosainen on asiassa esittänyt (ROL 6:6.3), joten asiaa ei ratkaista kokonaan vastaajaa kuulematta.²⁹⁹ Puheenjohtajan lukemana vastaajan kertomuksen elävyys ja yksityiskohtaisuus kuitenkin kärsivät, sillä ilmaisusta jäävät puuttumaan siihen liitetyt sävyt ja painotukset, eikä poissaolokäsittelyssä ole muutoinkaan mahdollista saavuttaa täysimittaisen oikeudenkäynnin kaltaista vuoropuhelua osapuolten välille.³⁰⁰

Erityisen ongelmallisen kontradiktorisen periaatteen kannalta nimenomaan poissaolokäsittelystä tekee se, että menettelyyn kuuluu yksipuolinen pääkäsittely, jossa oikeudenkäyntiaineisto saattaa elää. Kuulemisperiaate nimittäin edellyttää, että kaiken sen aineiston, johon ratkaisu saatetaan perustaa, tulee olla asianosaisten arvioitavissa.³⁰¹ Näin ollen erityisesti henkilötodistelua on pidettävä vaikeasti yhteen sovitettavissa poissaolokäsittelyn kanssa kuulemisperiaatteen kannalta, sillä todistajia kuullessa

²⁹⁷ Perinteisesti juuri rikosasioissa on katsottu, että vastaajaa on ehdottomasti kuultava, kun taas siviili-prosessissa tavallisesti riittävää on, että kummallekin asianosaiselle on varattu tilaisuus kuulluksi tulemiseen. Rikosasioiden pääsääntöisestä kuulemispakosta tulee kuitenkin erottaa vastaajalle myötävaikuttamattomuusperiaatteen nojalla kuuluvat oikeudet, jotka koskevat vastaajan tosiasiallista toimintaa oikeudenkäynnissä, kuten oikeutta vaieta ja oikeutta kieltäytyä asian selventämisestä. Ks. esim. Tirkkonen 1969, s. 82.

²⁹⁸ Ks. myös Jokela 2008, s. 429.

²⁹⁹ Kirjallisessa menettelyssä puolestaan vastaajaa kehoitetaan haasteessa vastaamaan häntä vastaan esitettyihin vaatimuksiin kirjallisesti (ROL 5a:2.2). Koska vastaaja on jo menettelyssä tunnustanut teon, voi hänen kannanottonsa koskea lähinnä rangaistusta ja muita mahdollisia seuraamuksia sekä asianomistajan vaatimuksia. Vastaajan kirjallinen vastaus ei kuitenkaan ole menettelyn edellytys, vaan asia voidaan ratkaista esitutkintakertomuksen ja tunnustuksen perusteella, ellei vastausta saavu. Lisäksi erityisestä syystä voidaan asianosaiselle varata tilaisuus toimittaa oikeudelle kirjallinen lisälausuma yksilöidystä kysymyksestä (ROL 5a:3.1) ja tarvittaessa varata tilaisuus suullisen lausuman antamiseen (ROL 5a:3.2). Ehdottomasti tilaisuus suullisen lausuman antamiseen on vastaajalle menettelyssä varattava silloin, kun asiassa tulee tuomittavaksi yli 6 kk:n vankeusrangaistus (ROL 5a:5, joka tosin on tarkoitus kumota). Käytännössä pääsääntöisesti kirjallisessa menettelyssä jutut ratkaistaan kuitenkin vastaajaan tunnustuksen ja esitutkintakertomuksen pohjalta, sillä oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen seurantalutkimuksen mukaan tyypillisesti vastaajat eivät olleet lausuneet asiassa mitään (n. 70, 5 % tuomioista) ja aivan erityisen harvinaisiksi tutkimuksessa todettiin vastaajien suulliset kuulemiset. Ks. de Godzinsky 2010, s. 59-61 ja vastaajan lausumista ja kuulemisesta ROL 5a luvun menettelyssä tarkemmin, HE 271/2004, s. 46-49 ja esim. Liukkonen 2012, s. 387-397.

³⁰⁰ Ks. tarkemmin Ervo 2005, s. 308, jossa kirjoittaja lisäksi kiinnittää huomiota mahdolliseen huomattavaan ajalliseen eroon vastaajan esitkinnassa lausuman ja oikeudessa pidettävän poissaolokäsittelyn välillä, mistä syystä puheenjohtajan lukema vastaajan esitkintalausuma ei välttämättä olekaan vastaajan vastaus pääkäsittelyn aikana vallitsevassa tilanteessa.

³⁰¹ Näin kuulemisperiaatteesta esim. Virolainen 1998, s. 34.

muutokset esitutkintakertomuksiin nähden ovat melko tavanomaisia. Runsasta henkilötodistelua poissaolokäsittelyssä voidaan tosin jo sinällään pitää menettelyn kontradiktorisuuden kannalta kyseenalaisena, sillä vastaajan omaan näkemykseen perustuvat, ehkä vain hänen tiedossaan olevat vastaväitteet jäävät tällöin tekemättä, ja näin todusteemaa vastaan puhuvat kysymykset jäävät helposti vähemmälle huomiolle.³⁰² Siten henkilötodistelua poissaolokäsittelyssä tulee arvioida kriittisesti paitsi kuulemisperiaatteen, myös aineellisen totuuden ja oikeusvarmuuden saavuttamisen kannalta.³⁰³

4.5 Menettelyperiaatteet (eli suullisuus, välittömyys ja keskitys)

Välitön, suullinen ja keskitetty oikeudenkäyntimenettely rikosasioissa toteutettiin Suomessa alioikeusuudistuksen myötä syksyllä 1997.³⁰⁴ Nämä kolme menettelyperiaatetta liittyvät kiinteästi toisiinsa ja tukevat toisiaan. Keskeisimpänä näistä periaatteista pidetään yleensä oikeudenkäynnin välittömyyttä, joka koskee asianosaisten lausumia ja todistelua. Välittömyysperiaate edellyttää, että oikeudenkäyntiaineisto esitetään suoraan, ilman välikäsiä tai muita välittäviä elementtejä, asian ratkaiseville tuomareille, ja ratkaisu saadaan perustaa vain näin vastaanotettuun aineistoon sekä tuomarin sen perusteella tekemiin välittömiin näkö- ja kuulohavaintoihin.³⁰⁵ Välittömyysperiaate edellyttää näin ollen suullisuutta, jotta todistajien ja asianosaisten kertomukset voidaan ottaa välittömyysperiaatteen mukaisesti vastaan. Varsinaisessa merkityksessään suullisuudella tarkoitetaan toisin sanoen prosessitointien esittämistapaa ja asiaan osallisten kommunikointitapaa, jona on siis puhuttu sana.³⁰⁶ Asian ratkaiseminen välittömyysperiaatteen edellyttämällä tavalla edellyttää puolestaan oikeudenkäynnin keskitystä yhteen

³⁰² Ks. Koponen 1998, s. 411 ja myös esim. Ervo 2005, s. 304-305.

³⁰³ Sinänsä oikeuskäytännössä henkilötodistelun vastaanottamista ja asian ratkaisemista tietyin edellytyksin myös vastaajan poissa ollessa on pidetty mahdollisena. Ratkaisussa **KKO 1997:128** KKO piti KO:n menettelyä virheettömänä, kun syytetä tukevaa todistajaa oli kuultu lykkäyksen jälkeen pidetyssä istunnossa vastaajan poissa ollessa, kun vastaajalla oli tieto siitä, että näin tullaan menettelemään ja että asia voidaan käsitellä ja ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta. Ratkaisussa KKO tosin arvioi menettelyn lainmukaisuutta ennen ROL:n poissaolokäsittelysääntelyn voimaantuloa ja vastaaja oli ollut tapauksessa käsittelyä lykätessä saapuvilla oikeudessa ja tullut tällöin kuulluksi. Siten ratkaisusta ei tule tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä koskien henkilötodistelun soveltuvuutta poissaolokäsittelyyn. Ks. tästä tarkemmin jälj. jakso 5.3.3.

³⁰⁴ Menettelyperiaatteet ovat siis institutionalisoitu laissa. Ks. niitä koskevasta sääntelystä esim. Virolainen - Pölönen 2003, s. 366-367, s. 372-377 ja s. 385-386 sekä periaatteiden toteutumisesta vanhassa ns. suullis-pöytäkirjallisessa menettelyssä myös esim. Tirkkonen 1969, s. 92-98.

³⁰⁵ Esim. Virolainen 1998, s. 38.

³⁰⁶ Laajassa merkityksessä suullisuudella tarkoitetaan puolestaan suullista istutuskäsittelyä, jossa asianosaisten tai heidän asiamiehensä ovat henkilökohtaisesti saapuvilla, ja jonka vastakohtana on kirjallinen menettely. Ks. esim. Virolainen-Pölönen 2003, s. 363-364.

pääkäsittelyyn, sillä näin tuomarin (ja toki myös asianosaisten) on helpompi hallita ja arvioida prosessiaineisto inhimillisen muistin rajoitusten puitteissa.³⁰⁷

Poissaolokäsittelyssä oikeudenkäynnin ulkoista kulkua määrittävät menettelyperiaatteet toteutuvat kaventuneesti. Menettelyssä tuomioistuimella ei yleensä ole vastajaista mitään välittömiä havaintoja ja käsittelyn suullisuus toteutuu vastaajan lausumien osalta tuomarin lukemana tarpeellisilta osin (ROL 6:6.3).³⁰⁸ Tätä on toisaalta pidettävä lainsäätäjän tietoisena valintana, mitä entisestään korostaa se seikka, että molemmat lainsäädäntömuutokset (siis sekä laajentunut poissaolokäsittely että korostuneesti suullinen, välitön ja keskitetty oikeudenkäyntimenettely) on saatettu voimaan yhtä aikaa ja samalla lainsäädäntöhankkeella.³⁰⁹ Oikeuskirjallisuudessa menettelyperiaatteita ja erityisesti niistä keskeisintä, välittömyyttä, onkin pidetty ensisijaisesti keinoina luoda mahdollisimman hyvät edellytykset vapaalle todistusharkinnalle ja sitä kautta edelleen aineelliselle totuudelle ja oikeusvarmuudelle. Ts. menettelyperiaatteita ei pidetä samalla tapaa itseisarvoisina kuin edellä käsitellyt periaatteita, vaan niitä voidaan tarkastella instrumentalistisesti tarkoituksenmukaisen prosessin välineinä.³¹⁰ Näin ollen menettelyperiaatteita ei ole tarpeen tai ainakaan välttämätöntä käyttää periaatteiden välisessä punninnassa sellaisenaan, vaan periaatekollisiossa punninta voidaan suorittaa suoraan välittömyyden taustaperiaatteiden eli lähinnä aineellisen totuuden ja oikeusvarmuuden avulla, joskin välittömyyttä voidaan käyttää hyödyksi punnintakollisiossa hahmottamisessa.³¹¹ Poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen kannalta tämä

³⁰⁷ Näin menettelyperiaatteiden keskinäisestä yhteydestä esim. Huovila 2003, s. 75. Vrt. Liukkonen 2012, s. 81, jossa kirjoittaja lyhyessä periaatekatsannossaan korostaa erityisesti menettelyn keskitystä, johon katsoo välittömyydellä pyrittävän. Suullisuus-, välittömyys- ja keskityspäriaateista tarkemmin, ks. esim. Virolainen-Pölonen 2003, s. 362-386, Pölonen 2003, s. 48-51, Huovila 2003, s. 75-76 ja s. 215-262, sekä Jokela 2008, s. 15-21. Ks. myös suullisuusperiaatteesta erityisesti EIT:n ratkaisukäytännön osalta esim. Ervo 2005, s. 150-172 ja välittömyyden merkityksestä ja tausta-arvoista Huovila 1999, s. 1159-1187.

³⁰⁸ Myös keskityksen osalta poissaolokäsittelyä voidaan pitää puutteellisena, onhan prosessin keskuksen henkilö, vastaaja, käsittelystä poissa. Keskityksen osalta sinänsä (siis irrallaan menettelyn suullisuudesta ja välittömyydestä) poissaolokäsittelyllä on kuitenkin myös positiivisia vaikutuksia, sillä menettelyllä on pyritty ja onnistuttu estämään aiemmin tavanomaisia käsittelyjen lykkäämisiä. Ks. ed. jaksossa 3.1.

³⁰⁹ Rikosprosessiuudistusta arvosteltiin tosin tuoreeltaan liiallisesta ”puhdasoppisuudesta” menettelyperiaatteiden suhteen. Ks. Jonkka 1998, s. 1268, jossa kirjoittaja katsoo, että periaatteet on uudistuksessa viety niin pitkälle, että ne reaali maailmassa sovellettuina saattavat toimia omia tavoitteitaan vastaan. Sittemminhän tilannetta onkin ”korjattu” mm. ROL 5a luvun kirjallisella menettelyllä.

³¹⁰ Aineellisen totuuden ja oikeusvarmuuden lisäksi menettelyperiaatteilla, erityisesti suullisuudella ja keskityksellä, pyritään edistämään myös oikeudenkäynnin nopeutta ja halpuutta. Ks. HE 82/1995, s. 16 ja kirjallisuudesta esim. Virolainen-Pölonen 2003, s. 363, sekä Huovila 2003, s. 75-76.

³¹¹ Tämä johtuu siitä, että välittömyys itsessään ei sinällään painoa tai arvoa. Ks. Huovila 2003, s. 35-36. Vrt. esim. Pölonen 2003, s. 50, jossa kirjoittaja kuvaa periaatteiden punninnassa keskeisenä

tarkoittaa nähdäkseni sitä, että mikäli asiassa jouduttaisiin huomattavassa määrin vastaamaan vastaajan esitutkinnassa antamia välillisiä lausumia oikeudenkäynnissä vastaan otettuun välittömään todisteluun, indikoi tämä vahvasti täysimittaisen menettelyn puolesta. Tällaisessa tilanteessa poissaolokäsittely olisi nimittäin omiaan vaarantamaan aineellisen totuuden ja oikeusvarmuuden saavuttamisen, minkä lisäksi menettelyä voidaan pitää kyseenalaisena myös kontradiktorisuuden ja siihen oleellisesti liittyvän aseiden yhtäläisyyden periaatteen kannalta.³¹²

Täysimittaisen oikeudenkäynnin ulkoista kulkua määrittävien ja ennen kaikkea oikeusvarmuuteen tähtäävien menettelyperiaatteiden toteutumisesta poiketaan lähes täysin ROL 5a luvun menettelyssä, sillä käsittelyä voidaan luonnehtia välilliseksi ja kirjalliseksi lukuun ottamatta käytännössä harvinaisia suullisia kuulemisia (ROL 5a:3.2 ja 5a:5). Kirjallisessa menettelyssä ei toteudu myöskään oikeudenkäynnin keskitys, sillä menettely tapahtuu tuomarin virkahuoneessa, eikä käsittelyn yhtäjaksoisuus ja tuomarin keskittyminen käsiteltävänä olevaan asiaan ole kenenkään, ei välttämättä edes tuomarin itsensä, kontrolloitavissa.

Lisäksi ainakin periaatteellisesti merkittävä ero summaaristen rikosprosessien ja niissä noudatettavien menettelyperiaatteiden³¹³ välillä on siinä, että toisin kuin poissaolokäsittely, kirjallinen menettely ei ole käsittelyjulkista.³¹⁴ Jokela onkin oikeuskirjallisuudessa pitänyt ROL 5a luvun menettelyn soveltamisalaa suhteettoman laajana nimenomaan julkisuusperiaatteen kannalta.³¹⁵ Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarpeen (eikä mahdollistakaan) syventyä julkisuusperiaatteeseen erityisesti siitä syystä, että nähdäkseni periaatteella ei voine olla merkitystä rikosprosessimuodon edellytysharkinnassa. Ts. voimakaskaan julkinen mielenkiinto vastaajan ollessa esim. julkisuuden henkilö ei ole riittävä peruste luopua kirjallisesta menettelystä edellytysten muutoin täytyessä, sillä toisenlainen ratkaisu olisi

argumenttina käytettävän välittömyyden tärkeyttä, eli sitä, missä määrin todistelun välittömyyden nähtäisiin edistävän asiallisesti oikeaan lopputulokseen pääsemistä, ja mikä merkitys välittömyydellä olisi menettelyn oikeudenmukaisuuden kannalta. Lisäksi Pölönen toteaa välittömyyden merkityksen vaihtelevan todistuskappalekohtaisesti samoin kuin sen, miten perusteellisesti vastapuoli voi suorittaa kontradiktoria vastatodistelua kustakin todisteesta.

³¹² Vrt. esim. Virolainen - Pölönen 2003, s. 375, jossa kirjoittajat katsovat, että mikäli tuomari joutuu ottamaan kantaa suullisesti annetun kertomuksen näyttöarvoon välillisesti, ei tällä ole kunnollisia mahdollisuuksia arvioida kertomuksen luotettavuutta ja todistusarvoa. Lisäksi tässä on syytä todeta, että välittömyys ja kontradiktorisuus eivät sinänsä ole välttämättömässä yhteydessä keskenään, joskin periaatteet ovat omiaan tukemaan toistensa tehokasta toteutumista ja ”viihtyvät” näin hyvin yhdessä. Ks. esim. Virolainen - Pölönen 2003, s. 371, tai tarkemmin, Huovila 2003, s. 222-230 ja Pölönen 2003, s. 50-51 ja s. 84-87.

³¹³ Kirjallisuudessa ainakin Virolainen (1998, s. 37) on katsonut julkisuusperiaatteen olevan laajassa mielessä luokiteltavissa menettelyperiaatteisiin, vaikka periaate onkin välittömyyttä, suullisuutta ja keskitystä itseisarvoisempi ja monimerkityksellisempi. Julkisuusperiaatteen luokittelusta tarkemmin, ks. Huovila 2003, s. 49 ja s. 75 ja Pölönen 2003, s. 47 sekä periaatteen funktioista esim. Virolainen - Pölönen 2003, s. 297-300.

³¹⁴ Oikeudenkäynnin julkisuudesta puhuttaessa viitataan yleensä juuri käsittelyjulkisuuteen, minkä lisäksi julkisuus voi koskea asiakirjoja (ns. tallennejulkisuus) tai tiedottamista. Lisäksi julkisuusperiaatteen osalta voidaan tehdä jako toisaalta ns. yleisöjulkisuuteen ja toisaalta ns. asianosaisjulkisuuteen. Ks. terminologiasta esim. Virolainen - Pölönen 2003, s. 291-292.

³¹⁵ Ks. Jokela 2008, s. 451 ja s. 456. Ks. myös kirjallista menettelyä koskevasta lainvalmistelupalautteesta Liukkonen 2012, s. 332-334.

vastoin syyttömyysolettamaa ja kansalaisten yhdenvertaista kohtelua ja merkitsisi oikeudenkäynnin käyttöä rangaistuksena. Siten, ja koska poissaolokäsittely ei juurikaan poikkea normaalista rikosprosessista julkisuusperiaatteen kannalta, ei periaatetta käsitellä tässä nyt mainittua enempää.³¹⁶

4.6 Muita periaatteellisia näkökohtia

Edellä esitettyjen oikeusperiaatteiden lisäksi prosessiperiaatteet tavataan ryhmitellä kirjallisuudessa ratkaisuperiaatteisiin ja rooliperiaatteisiin. Ratkaisuperiaatteissa kyse on tuomion tekemistä rikosprosessissa ohjaavista periaatteista, joita ovat ainakin syytetyn suojaamista yleisemmin tarkoittava favor defensionis -periaate, sitä konkreti-soivat in dubio pro reo ja in dubio mitius -periaatteet, jura novit curia -periaate sekä syytesidonnaisuuden periaate.³¹⁷ Ensisijaisesti ratkaisuperiaatteet korostavat vastaajan oikeusturvanäkökohtia tuomion harkinta- ja valintavaiheessa, joten tutkimusaiheen kannalta periaatteilla ei ole erityistä merkitystä. Näin ollen riittävää on tässä todeta ratkaisuperiaatteiden koskevan yhtä lailla poissaolokäsittelyä kuin täysimittaista oikeudenkäyntiäkin.

Myöskään oikeudenkäynnin ulkoisesta kulusta ja oikeudenkäyntiaineistosta määräämiseen sekä oikeudenkäynnin sisäiseen työnjakoon liittyvien rooliperiaatteiden³¹⁸

³¹⁶Ervo tosin väitöskirjassaan toteaa, ettei poissaolokäsittely edistä menettelyn julkisuutta (Ervo 2005, s. 300), mutta nähdäkseni julkisuusperiaate ei asianosaisjulkisuuden osalta tarkoita muuta kuin vastaajan läsnäoloa ja kuulemista, eikä näin tässä tuo asian käsittelyyn lisäarvoa. Yleisöjulkisuuden osalta taas Ervo on sikäli oikeassa, että poissaolokäsittelyssä vastaajan kohtaaminen ja henkilökohtainen kuuleminen jää läsnä olevilta puuttumaan, mutta tätä puutetta en pidä periaatteellisesti kovin merkittävänä, eikä sillä ainakaan ole merkitystä menettelyn edellytysten kannalta. Julkisuusperiaatteesta summaarisissa menettelyissä ks. myös Liukkonen 2012 s. 402, jossa kirjoittaja ei katso poissaolokäsittelyn eroavan käytännössä merkittävästi kirjallisesta menettelystä julkisuusperiaatteen kannalta, eikä pidä periaatteen toteutumattomuutta kirjallisessa menettelyssä erityisen ongelmallisena. Julkisuusperiaatteesta ja oikeudenkäynnin julkisuutta koskevasta sääntelystä laajemmin ja tarkemmin, ks. puolestaan esim. Virolainen-Pölonen 2003, s. 291-340 ja Jokela 2008, s. 11-15 ja s. 384-403.

³¹⁷In dubio pro reo -periaatteen mukaan epäselvissä näyttötilanteissa asia on ratkaistava syytetyn eduksi, kun taas in dubio mitius -periaate tarkoittaa laintulkintaa syytetyn eduksi epäselvässä tilanteessa. Jura novit curia -periaatteen mukaan taas tuomioistuin tuntee lain ja soveltaa sitä viran puolesta. Syytesidonnaisuuden periaate (ROL 11:3) puolestaan rajaa oikeudenkäynnin kohteen. Lisäksi ratkaisuperiaatteisiin voidaan lukea jo edellä (ks. ed. jakso 4.2) esitetty vapaan todistusharkinnan periaate. Rikosprosessia koskevista ratkaisuperiaateista tarkemmin, ks. esim. Virolainen 1998, s. 47-48, Pölonen 2003, s. 56-57, Huovila 2003, s. 77-78 ja Ervo 2005, s. 142-145.

³¹⁸Rooliperiaatteissa on siis kyse asianosaisten, tuomarin ja syyttäjän roolia ja tehtävien- ja vastuunjakoa koskevien kysymysten ratkaisemisesta. Prosessikirjallisuudessa periaatteita kuvataan vastakkaisilla käsitelypeilla akkusatorinen menetelmä (eli syyttämismenetelmä) contra inkvisitorinen menetelmä (eli tutkimismenetelmä) sekä toisaalta virallisperiaate (offisiaaliperiaate) contra määräämisperiaate (dispositiivinen periaate). Ensiksi mainittu käsitelypei koskee syyttäjän ja tuomarin roolijakoa rikosprosessissa, ja tältä osin meillä noudatetaan kasvavassa määrin akkusatorista menetelmää, jonka peruspiirteet Jääskeläinen (1997, s. 154) on tiivistänyt seuraavasti: 1. syyte- ja tuomitsemisvaltaa käyttävät erilliset, toisistaan riippumattomat tahot, 2. tuomioistuin voi ottaa rikosasian käsiteltäväkseen vain syyttäjän

yksityiskohtaiseen käsittelyyn ei tutkimuksessa ole mahdollisuutta, mutta joitain huomioita tässä on tehtävä erityisesti jo edelläkin sivutun³¹⁹ ja rikosprosessissa lähtökohdaisesti noudatettavan virallisperiaatteen osalta.³²⁰ Virallisperiaatteen mukaan oikeus-suojaa annetaan yksityisen henkilön tahdosta riippumatta, mikä rikosasioissa tarkoittaa mm., ettei tuomioistuimien ole sidottu vastaajan tunnustukseen, vaan rangaistus määrätään viran puolesta, ja asia on pyrittävä ratkaisemaan aineellisen totuuden mukaisesti.³²¹ ROL:n perusteluissa lainsäätäjät katsoo virallisperiaatetta noudatettavan rikosasioissa nimenomaan siitä syystä, että vastaajalla ei asian käsittelyssä ole toimimisvelvollisuutta, vaan hänellä on oikeus olla täysin passiivinen.³²² Näin ollen poissaolokäsittelyä ei ole tulkittava poikkeukseksi virallisperiaatteesta, vaan periaatetta noudatetaan myös summaarisissa rikosprosesseissa. Poissaolokäsittelyn edellytysten osalta tämä tarkoittaa, että menettelyn voidaan sanoa soveltuvan vain sellaisiin tapauksiin, joissa virallisperiaate voi toteutua vastaajan läsnä olemattakin.³²³

aloitteesta, 3. syyte rajaa tuomioistuinta sitovasti oikeudenkäynnin kohteen, 4. syyttäjät ja syytetty ovat periaatteessa tasavertaisessa asianosaisasemassa ja 5. syyttäjät huolehtii todistusaineiston hankkimisesta ja näytön esittämisestä. Vanhastaan rikosprosessiamme kuvattiin (Tirkkonen 1969, s. 89) tutkimusaiheen kannalta sinänsä mielenkiintoisesti ”lievempien rikosten osalta akkusatoriseksi mutta törkeimpien rikosten osalta inkvisitoriseksi akkusatorisessa muodossa”, mutta nykyisin menettelyn katsotaan olevan akkusatorista kaikkien rikosasioiden osalta eikä tässä näin ole tarvetta saati mahdollisuutta syventyä näihin periaatteisiin enempää. Ks. akkusatorisesta menetelmästä tarkemmin, esim. Jääskeläinen 1997, s. 153-158, Virolainen - Pölönen 2003, s. 390-393, Jokela 2008, s. 22-25 ja Määttä 2013, s. 197-210.

³¹⁹ Ks. ed. jakso 3.6.

³²⁰ Käsiteperissa määräämisperiaate contra virallisperiaate on kyse siitä, kenellä on määräysvalta päättää sitovasti joko oikeudenkäyntiaineiston sisällöstä tai itse menettelyn kulusta. Rikosasioissa noudatetaan virallisperiaatetta totuuden selvittämiseksi, mihin liittyy myös vahva julkinen intressi, sillä koskevathan rikosasiat yksilöiden vapaus- ja itsemääräämis-oikeuksien ydinaluetta. Siten virallisperiaatteen noudattamista rikosasioissa on pidetty perusteltuna mm. rangaistusten yleisestäävyyssnäkökohtien ja yhdenvertaisuusargumenttien nojalla. Ks. esim. Jonkka 1992, s. 60 ja Jääskeläinen 1997, s. 152. Määräämisperiaatetta sen sijaan noudatetaan pääsääntöisesti siviiliprosessissa, ks. tarkemmin esim. Pölönen 2003, s. 53.

³²¹ Jokela on eritellyt virallisperiaatteeseen kuuluvaksi seuraavat näkökohdat: 1. syyttäjän syyteoikeus on riippumaton asianomistajan tahdosta (asianomistajarikoksia lukuunottamatta), 2. tuomioistuimella on oikeus ja samalla velvollisuus toimia rikosasioissa omasta aloitteestaan mm. uusien todisteiden hankkimiseksi syytetyn eduksi laajemmin kuin dispositiivisissa riita-asioissa (OK 17:7), 3. vastaajan tunnustus ei sido tuomioistuinta vaan rangaistus määrätään viran puolesta ja tuomioistuimien voi hylätä syytteen sellaisenkin seikan perusteella, johon oikeudenkäynnissä ei ole vedottu ja 4. tuomioistuimen on otettava viran puolesta huomioon lieventävät asianhaarat. Jokela 2008, s. 25. Virallisperiaatteesta tarkemmin, ks. esim. Jääskeläinen 1997, s. 152-153, Virolainen - Pölönen 2003, s. 405-410 ja Pölönen 2003, s. 54, sekä Määttä 2013, s. 210-215.

³²² HE 82/1995, s. 16. Ks. myös Jokela 2008, s. 25, jossa kirjoittaja lisäksi toteaa, että ”rikosasian ratkaisun tulee aina olla aineellisesti oikea riippumatta syytetyn omista prosessitoimista”.

³²³ Ks. samansuuntaisesti, joskin virallisperiaatetta mainitsematta, Ervo 2005, s. 304-308, jossa kirjoittaja mm. luonnehtii poissaolohaastetta lupaukseksi tutkia asia koko laajuudessaan vastaajan läsnäolosta riippumatta, mistä syystä vastaajalle suotua valinnanvapautta ei saa käyttää tätä vastaan, vaan poissaolokäsittelyssä vastaan otettua näyttöä tulee arvioida tavallistakin kriittisemmin, sillä vastaaja itse ei ole sitä testaamassa. Ervo korostaa, ettei päättävältä vastaajan oikeusturvan toteutumisesta saa jättää yksin tämän oman harkinnan varaan, vaan vastuu aineellisen totuuden mukaisista tuomioista on edelleen rikosprosessissa tuomioistuimella, sillä rikosten selvitysentressi ja aineellisen totuuden

4.7 Yhteenvetoa periaatteista

Tutkimuksen tässä luvussa on tarkasteltu prosessioikeuden keskeisimpiä periaatteita ja niiden suhdetta summaarisiin rikosprosesseihin, erityisesti poissaolokäsittelyyn. Oikeusjärjestelmätasolla esityksestä käy selkeästi ilmi vastaajan läsnäolon pääsääntöisyys rikosprosessissa. Käsitellyistä periaatteista vain prosessiekonomian, jonka senkin usein katsotaan tulevan prosessissa huomioiduksi vain osana tarkoituksenmukaisuutta eli oikeusvarmuuteen modifioituna³²⁴, voidaan sanoa selkeästi puoltavan poissaolokäsittelyä.³²⁵ Sen sijaan poissaolokäsittelyä vastaan puhuvia periaatteita ovat erityisesti ainakin aineellinen totuus ja oikeusvarmuus, kontradiktorinen periaate ja vastapuolten tasavertaisuusperiaate (ns. equality of arms), menettelyperiaatteet sekä virallisperiaate, sillä kaikkien näiden periaatteiden optimaalinen toteutuminen pääkäsittelyssä edellyttäisi vastaajan läsnäoloa. Toisaalta oikeustilan on katsottava vastaavan lainsäätäjän tahtoa ja olevan pitkälle yleiseurooppalaisen mallin mukainen. Siten lainsoveltamisen tasolla poissaolokäsittelyn edellytysharkinnassa tuomioistuimen on otettava huomioon ne keskeiset oikeusperiaatteet, joista lainsäätäjä ei ole tarkoittanut poissaolokäsittelyllä poiketa (aineellinen totuus ja oikeusvarmuus, sekä virallisperiaate), ja ne keskeiset oikeusperiaatteet, joista poissaolokäsittelyllä poiketaan, sikäli kuin periaatteet ulottavat vaikutuksensa poikkeamaa laajemmalle (kontradiktorinen periaate ja vastapuolten tasavertaisuusperiaate).

Poissaolokäsittely voidaan menettelynä periaatteiden tasolla ymmärtää niin, että lainsäätäjä on mahdollistanut kevennetyn menettelyn tilanteissa, joissa aineellisen totuuden painoarvo on lievien rangaistusten vuoksi laskenut. Tästä huolimatta lain perusteluista käy selkeästi ilmi, ettei poissaolokäsittelyllä ole tarkoitettu poiketa aineellisen totuuden tavoitteesta tai rikosasioissa noudatettavasta virallisperiaatteesta. Kontradiktorisesta periaatteesta puolestaan poissaolokäsittelyssä luonnollisesti poiketaan, kun asiaa käsitellään oikeudessa vastaajan läsnä olematta, mutta

periaate ovat vastaajan valinnanvapauden yläpuolella olevia periaatteita. Virallisperiaatteesta summaaristen rikosprosessien kannalta, ks. myös Liukkonen 2012, s. 129 ja s. 306, erit. av. 110.

³²⁴ Ks. ed. jakso 4.3.

³²⁵ Laajasti tarkastellen poissaolokäsittelyä voidaan kylläkin puoltaa myös muista periaatteellisista näkökohdista käsin, kuten yksilön vapausoikeutena. Tässä tosin on huomattava, että oikeus puolustautua henkilökohtaisesti ei ole vapaasti valittava oikeus, vaan vastaajalle voidaan asettaa aineellisen totuuden selvittämiseksi ja rikosvastuun toteuttamiseksi läsnäolovelvollisuus. Samoin vastaajan myötävaikuttamattomuusperiaatteen eli itsekriminointisuojaan voidaan katsoa puoltavan poissaolokäsittelyä institutiiona, joskin periaate koskee vain vastaajan tosiasiallista toimintaa rikosprosessissa, eikä läsnäolovelvollisuutta sinänsä. Lisäksi syyttömyysolettaman kannalta voi olla perusteltua käsitellä asia poissaolokäsittelyssä tilanteissa, joissa asian selvittäminen ei vaadi vastaajan henkilökohtaista kuulemistä, ja läsnäolovelvollisuudesta aiheutuisi vastaajalle merkittävää haittaa. Ks. myös Ervo 2005, s. 203 ja s. 301.

perusteita tätä ilmeistä poikkeamaa laajempaan kuulemisperiaatteen syrjäyttämiseen ei lainvalmisteluasiakirjoista ilmene, ja koska periaatteen on katsottava koskevan oikeudenkäyntimenettelyä kokonaisuudessaan, on sillä merkitystä myös poissaolokäsittelyn edellytysharkinnassa.³²⁶ Siten näiden periaatteiden osalta lähtökohta poissaolokäsittelyn edellytysharkintaan voidaan yksinkertaistaen ilmaista niin, että kevennys periaatteista on jo tehty tai sen tarve arvioitu lainsäätäjän toimesta, eikä sitä tule lainkäytössä tehdä uudestaan, vaan päinvastoin vastaajan oikeusturvasta huolehtiminen on entistä tärkeämpää. Jos taas periaatteiden toteutumisesta jouduttaisiin yksittäistapauksessa luopumaan edelleen, tulee luopua kevennetyistä menettelyistä ja kutsua vastaaja paikalle. Samoin myös menettelyperiaatteista poissaolokäsittelyssä tehtävät poikkeukset voidaan katsoa ratkaistun lainsoveltajaa sitovasti jo lainsäädännössä, mutta näillä periaatteilla ei nähdäkseni ole itsenäistä merkitystä poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta. Tämä tosin johtuu osin siitä, että tässä tutkimuksessa menettelyperiaatteilla ei Huovilan ajattelua seuraten ole katsottu olevan painoulottuvuutta, vaan näiden periaatteiden arvo on riippuvainen (lähinnä) aineellisesta totuudesta.³²⁷

Käytännön tasolla poissaolokäsittelyn edellytysharkinnassa lähtökohtana voidaan pitää rikosasioissa noudatettavaa virallisperiaatetta. Tämä tarkoittaa, ettei poissaolokäsittely ole pääsääntö seuraamusedellytyksen täytyessä, vaan tuomioistuimen tulee harkita

³²⁶Nähdäkseni nämä periaatteelliset näkökohdat käyvät suhteellisen selkeästi ilmi HE:stä 82/1995, vaikka tässä sinänsä voidaan yhtyä Ervon (2005, s. 301 av. 125) kirjallisuudessa esittämään kritiikkiin siitä, ettei rikosprosessiuudistuksen esitöissä ole laajemmin pohdittu poissaolokäsittelyuudistukseen liittyviä periaatteellisia näkökohtia ja suhteutettu niitä toisiinsa, eikä käyty tämän pohjalta perusteellista arvokeskustelua. Lain perusteluista, ks. HE 82/1995, s. 14-17, s. 23-24 ja s. 114-116 sekä myös ed. jaksot 3.3 ja 3.6.

³²⁷Oikeustieteessä Aarnio (1997, s. 177-178) on jakanut oikeusperiaatteet oikeusjärjestyksen (tai oikeudenalan) perustavaa laatua oleviin arvoperiaatteisiin, positiivisessa laissa ilmauksensa saaneisiin periaatteisiin ja oikeudellisiin yleistyksiin, miltä pohjalta Huovila on puolestaan väitöskirjassaan pyrkinyt löytämään tutkimusaiheensa kannalta ne ”perimmäiset” oikeusperiaatteet, joita voitaisiin punnita keskenään (Huovila 2003, ks. esim. s. 29-39 ja s. 83). Vaikka sinänsä pidän Huovilan periaateargumentaatiota melko vakuuttavana (mm. aineellisen totuuden korostamisen ja menettelyperiaatteiden instrumentaalisuuden osalta), ei tässä tutkimuksessa oikeusperiaatteita ole ensisijaisesti pyritty esittämään missään vertikaalisessa tärkeysjärjestyksessä, sillä kysymys on tämän tutkimuksen tarpeita ja mahdollisuuksia ajatellen liian laaja ja sitäpaitsi tieteessä varsin riidanalainen. Sen sijaan periaatteita on tässä tarkasteltu perinteisen prosessuaalisen periaatesystematiikan mukaisesti horisontaalisesti jaoteltuna, jolloin siis jaotteluperusteena toimii se, mihin periaatteet kohdistuvat oikeusprosessissa. Tarkastelun pyrkimyksenä on tässä ollut ensinnäkin avata niitä periaatteellisia näkökohtia, joita summaarisiin rikosprosesseihin liittyy institutionaalisessa mielessä ja verrata näitä periaatenäkökohtia prosessi-instituutioiden kannalta keskenään. Toiseksi tarkastelulla on pyritty poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tausta-arvojen ja periaatenäkökohtien hahmottamiseen. Näistä tarpeista käsin tutkimuksessa on ollut välttämätöntä ottaa kantaa myös prosessiperiaatteiden tärkeyteen ja keskeisyyteen, missä oleellimpana jaotteluperusteena (tieteessä esitettyjen kantojen ohella) voidaan sanoa toimivan periaatteiden keskeisyys rikosprosessin funktioiden, erityisesti tutkimuksessa etusijaltaan ensijaiseksi katsotun oikeusturvafunktion kannalta. Siten tutkimuksessa *oikeusperiaatteen painoarvoon oleellisimmin vaikuttavana tekijänä on pidetty sitä, kuinka läheinen yhteys ja keskeinen merkitys kyseisellä periaatteella on vastaajan oikeusturvan kannalta*. Oikeusperiaatteiden horisontaalisesta ja vertikaalisesta jaottelusta terminologisesti selventäen, ks. esim. Pölönen 2003, s. 37-38 ja jälkimmäistä koskevista, toisistaan huomattavasti poikkeavista käsityksistä prosessikirjallisuudessa, ks. esim. Ervo 1996, s. 24-31, s. 39 ja s. 177-178, Pölönen 2003, s. 34, Huovila 2003, s. 83-84 ja Frände 2009, s. 30-31.

menettelyn edellytykset tapauskohtaisesti aineelliseen totuuteen pyrkien ja myös lieventävät asianhaarat viran puolesta huomioon ottaen. Poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen, eli laissa käytetyn varsin avoimen ilmauksen ”jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen”, tulkinnan osalta lainsoveltajan tulee kiinnittää huomiota ensisijaisesti aineellisen totuuden periaatteen ja kontradiktorisen periaatteen (sekä tähän liittyvän ns. equality of arms -periaatteen) toteutumisen mahdollisuuksiin prosessissa. Nämä periaatteet puoltavat lähtökohtaisesti vastaajan läsnäoloa ja ovat tämän oikeusturvan sekä yleisemminkin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskiössä. Samalla tuomioistuimen tulee edellytysharkinnassa huomioida edellä mainittujen periaatteiden vastapunnuksena myös prosessiekonomia, sillä lainsäätäjällä on tarkoitettu poissaolokäsittelyä käytettävän, kun edellytykset siihen ovat selkeästi olemassa. Yksittäistapauksessa merkitystä tulee prosessiekonomian osalta antaa erityisesti vastaajalle oikeudenkäyntiin saapumisesta aiheutuville kuluille ja haitalle. Näin ollen yleisen tason punnintamallina poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkinta voidaan oikeusperiaatteiden osalta muotoilla niin, että tuomioistuimen tulee pyrkiä optimoimaan aineellinen totuus, kontradiktorinen periaate (ja vastapuolten tasavertaisuuden periaate) sekä prosessiekonomia.³²⁸ Tällä tavoin menettelyn sisällöllistä edellytystä tulkiten ja oikeusperiaatteisiin lainsoveltamisessa vakavasti suhtautuen voidaan poissaolokäsittelyinstituution nähdäkseni katsoa toteuttavan myös rikosprosessin tarkoituksenmukaisuutta, jota perinteisesti on pidetty prosessioikeuden ylimpänä oikeusperiaatteena.³²⁹

³²⁸ Malli on mukaelma Huovilan liseniaattitutkimuksessaan kehittelemästä todistelun välittömyyttä koskevasta periaatteiden punnintamallista, jonka kirjoittaja toteaa olevan sovellettavissa yleisemminkin. Ks. Huovila 1999, s. 1173-1174.

³²⁹ Sinänsä suoranaista estettä ei ole sille, etteikö tuomioistuin voi säännönmukaisesti päätyä perusteltuun ja harkittuun (ns. oikeaan) menettelymuotoratkaisuun mm. lain perustelujen ja työssä kertyneen, asiassa merkityksellisiä seikkoja koskevan rutiinin pohjalta sen kummemmin juttuun liittyviä oikeusperiaatteellisia näkökohtia harkitsematta. Näin varmasti käytännössä usein tapahtuukin. Oikeusperiaatteiden korostamiselle on tässä kuitenkin syynä se, että poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä on pidettävä prosessioikeudessa tyypillisenä ns. punnintanormina, jossa lainsäätäjällä on delegoinut ilmauksella ”jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen” arvo- ja tavoitepunninnan lainkäyttäjälle suoritettavaksi konkreettisessa ratkaisutilanteessa. Tällöin lainsoveltamiseen systemaattisen tulkintatuen tarjoavat nimenomaan oikeusperiaatteet, jotka ovat lainsäädäntöä ja ennakkoratkaisuja ”syvemmillä” oikeusjärjestelmässä ja välittävät siihen arvoja. Siten jonkinlainen ”esiymmärrys” poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkinnan kannalta keskeisistä oikeusperiaatteista olisi suositeltava (lainopillisen tutkimuksen ohella) myös lainkäytössä, ja sillä voitaisiin nähdäkseni välttää järjestelmällisesti mm. sellaiset selkeähköt oikeudenkäyntivirheet, joista on kyse seuraavassa luvussa esitetyissä oikeustapauksissa (ks. jälj. jakso 5.2). Lisäksi oikeusperiaatteiden käyttöä lainkäytössä poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen keskeisenä tulkintatukena puoltaa se, että muita kyseeseen tulevia oikeuslähteitä (lähinnä lain esityöt ja oikeuskäytäntö) voidaan pitää asiassa vaillinaisina. Punnintanormeista ja oikeusperiaatteista niiden tulkinnassa, ks. esim. Huovila 1999, s. 1161-1162 ja Pölönen 2003, s. 39-46.

Seuraavassa jaksossa käsitellään tarkemmin niitä tyypillisiä seikkoja (erityisesti näytön riittäisyys ja todistelun tarve), joita aineellisen totuuden ja kontradiktorisuuden optimoinnissa on keskeisimmin huomioitava poissaolokäsittelystä päätettäessä. Jo tässä voidaan todeta ongelmien kiteytyvän molempien periaatteiden osalta erityisesti henkilötodistelun tarpeeseen.³³⁰ Kirjallisessa menettelyssä lähtökohta oikeusperiaatteiden tasolla on taas toinen, sillä menettely ei ole samalla tavoin rakenteellisesti ongelmallinen kuulemisperiaatteen kannalta. Sen sijaan täysimittaisesta oikeudenkäynnistä ROL 5a luvun menettely poikkeaa selkeimmin edellä instrumentaaliseksi todettujen menettelyperiaatteiden osalta, joilla siis pyritään ennen muuta aineellisen totuuden ja oikeusvarmuuden saavuttamiseen. Siten kirjallisen menettelyn keskeisimpänä oikeusturvaongelmana voidaan pitää kasvanutta väriemien tuomioiden riskiä, joskin tätä riskiä laskee huomattavasti menettelyn edellytykseksi säädetty tunnustus sekä edellytysten muutoinkin ehdottomammin ja yksityiskohtaisemmin laissa toteutettu sääntely.³³¹ Toisaalta tuomio-oikeellisuudessa epäonnistumisen riskiä kasvattavana tekijänä kirjallisessa menettelyssä on pidettävä sitä, ettei oikeudenkäynnissä ole läsnä toista lainoppinutta toimijaa eli syyttäjää. Syyttäjän läsnäololla on nimittäin katsottava olevan oikeusvarmuuden ja samalla myös vastaajan oikeusturvan kannalta positiivinen vaikutus, sillä syyttäjän läsnäolo on omiaan estämään ainakin ilmeisten virheiden syntymisen ja näin kontrolloi tuomioistuimen toimintaa.³³² Lisäksi väriemien päätösten riskiä ROL 5a luvun menettelyssä kasvattaa menettelyn perustuminen käytännössä vastaajien passiivisuuteen, mikä näkyy empiirisen tutkimustiedon valossa mm. vastaajien kirjallisten lausumien ja oikeudellisten avustajien harvinaisuutena sekä poikkeuksellisen alhaisessa valitusprosentissa kirjallisessa menettelyssä annetuista tuomioista.³³³ Näin ollen lainsäätäjän kirjallisen menettelyn voimaansaattamisen yhteydessä esittämään näkemykseen, jonka mukaan menettely huomioi vastaajan oikeusturvan poissaolokäsittelyä

³³⁰ Ks. ed. jakso 4.4 ja jälj. jakso 5.3.3.

³³¹ Ks. ed. jakso 3.6. Vrt. myös Määttä 2013, s. 441-442, jossa kirjoittaja katsoo kirjallisen menettelyn ongelmien perusoikeusnäkökulmasta liittyvän ennen kaikkea yksilöiden yhdenvertaisuuden toteutumiseen, sillä alueelliset erot menettelyn käytössä ovat suuria.

³³² Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ROL 5a luvun menettelyn käytännön toimivuutta koskeneessa seurantatutkimuksessa tutkimusaineistoon sisältyi 41 sellaista tapausta (kaikkiaan tapauksia 38 374), joissa kirjallista menettelyä rasitti sellainen ilmeinen oikeudenkäyntivirhe, ettei asiaa olisi saanut lainkaan käsitellä ko. menettelyssä. Virheet koskivat rikoksen tekijältä puuttunutta täysi-ikäisyyttä (13 tapausta) ja abstraktia seuraamusedellytystä (28 tapausta), ja ne olisivat johtaneet palautusratkaisuun ja asian uudelleen käsittelyyn oikeassa menettelyssä, mikäli tapauksista olisi valitettu hovioikeuteen. Vertailulukujen puuttuessa virheiden määrästä (n. 0,1 %) ei voi tässä tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä, ja osaltaan virheiden määrään voidaan otaksua vaikuttaneen sääntelyn tuoreus. Virheet eivät myöskään sinänsä kerro suoranaisesti aineellisen totuuden saavuttamiseen liittyvistä ongelmista ROL 5a luvun menettelyssä, eikä tätä kysymystä ymmärrettävästi seurantatutkimuksessa edes juuri pyritty selvittämään. Viimeksi mainitulta osin ks. kuitenkin tutkimuksen viranomaishaastatteluihin liittyen de Godzinsky 2010, s. 63, s. 67-68 ja s. 87 sekä virheiden osalta tark. sama, s. 54 ja s. 56.

³³³ Yllä mainitun seurantatutkimuksen mukaan 70,5 % tapauksista vastaaja ei ollut lausunut asiassa kirjallisesti lainkaan, avustajia vastaajat käyttivät äärimmäisen harvoin (0,03 % tapauksista) ja valitusprosentti menettelyssä annetuista tuomioista oli 3,1 normaalin n. 12 % sijasta. De Godzinsky 2010, s. 57, s. 59 ja s. 78. Sinänsä vastaajien passiivisuus kirjallisessa menettelyssä ei ole yllättävää, sillä prosessi on tarkoitettu selvien ja riidattomien asioiden käsittelyyn ja siinä voidaan tuomita suhteellisen lieviä rangaistuksia. Tuomio-oikeellisuuden ja vastaajan oikeusturvan kannalta passiivisuus voi kuitenkin olla riskitekijä, sillä seurantatutkimuksen mukaan sikäli kuin vastaajat olivat asiassa lausumia antaneet, oli ne huomioitu käräjäoikeuden tuomioissa. Realistista ei nimittäin liene olettaa, että vastaajat kyllä asiassaan lausuman antavat silloin, kun heillä oikeudellisesti relevanttia lausuttavaa on. Ks. tark. de Godzinsky 2010, s. 59-62, s. 71 ja s. 89.

paremmin³³⁴, voidaan nähdäkseni näiden tuomio-oikeellisuuteen liittyvien epävarmuustekijöiden johdosta suhtautua jossain määrin varauksellisesti.

5 Oikeuselämän käytännön tason kysymyksistä

5.1 Käsittelyn lähtökohtia

Jakson otsikkoa voidaan pitää sikäli harhaanjohtavana, että luonnollisesti edellä esitetyillä oikeusperiaatteellisilla näkökohdilla on keskeinen merkitys arvioitaessa poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen täyttymistä myös käytännön oikeuselämässä. Tässä tutkimuksen viimeisessä varsinaisessa pääluvussa edellä esitetyjä periaatteellisia näkökohtia pyritään kuitenkin täsmentämään niillä lähinnä todistusoikeuden alaan luettavilla ja näytön arviointiin liittyvillä seikoilla, jotka käytännössä tyypillisesti konkretisoituvat poissaolokäsittelystä päätettäessä.

Lähtökohtana tarkastelussa on edellä oikeusvarmuuden ja tuomio-oikeellisuuden käsittelyn yhteydessä esitetty Diesenin hypoteesimetodiin liittyvä todistusteoreettinen jaottelu näytön laadun (näyttökynnys) ja laajuuden (selvittämiskynnys) perusteella niin, että näyttökynnyksen korkeus on pääsääntöisesti kaikissa rikosjutuissa vakio, mutta tutkinnan kattavuus eli selvittämiskynnyksen ”leveys” sen sijaan vaihtelee rikostyyppikohtaisesti riippuen teon törkeydestä, syytetyn asennoitumisesta ja rikoksen monimutkaisuudesta (abstrakti selvittämiskynnys).³³⁵ Konkreettinen selvittämiskynnys puolestaan edellyttää lisäksi tapauksen erityispiirteiden huomioimista niin, että käsillä on oltava sellainen selvitys, jonka perusteella voidaan arvioida syytetyn varteenotettavia vastaväitteitä ja näin testata juuri konkreettisen yksittäistapauksen edellyttämiä syyttäjän teonkuvaukselle vaihtoehtoisia hypoteeseja.³³⁶

Rikostyyppikohtaisesti vaihteleva ja tapauksen erityispiirteet huomioiva selvittämiskynnys tekee siis ymmärrettäväksi sen, kuinka toisten rikostyyppien kohdalla nykyisin

³³⁴ HE 271/2004, s. 17.

³³⁵ Ks. Diesen 1993, s. 288, s. 313-315 ja s. 321-323 sekä Pölönen 2003, s. 125-132. Ks. myös ed. jakso 4.3.

³³⁶ Ks. Diesen 1993, s. 315-321 ja Pölönen 2003, s. 127-129. Hypoteesimetodista ja sen edellyttämästä jaottelusta selvittämis- ja näyttökynnykseen tiivistetysti, ks. esim. Diesen 1993, s. 666-669 ja Jääskeläinen 1997, s. 247-249.

myös laissa nimenomaisesti syyksilukevalta tuomiolta edellytetty (OK 17:3.2) varteenotettavan epäilyn poissuljenta täyttyy suppeamman rikostutinnan ja oikeuskäsittelyn perusteella, kun taas toisissa rikoksissa sama tutkinta voi olla riittämätöntä.³³⁷ Samoin selvittämiskynnys selittää todistusteoreettisesti sen, kuinka summaariset rikosprosessit ovat ylipäänsä mahdollisia, sillä tarkoittaahan vastaajan poissaolo jutun selvittämismahdollisuuksien huomattavaa kaventumista. Selvittämiskynnys antaa myös osviittaa niistä tekijöistä, jotka poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta ovat merkityksellisiä, joskaan tähän kysymykseen se ei suoranaisesti vastaa.

Diesenin mukaan kaikkein vähäisimmissä ja yksinkertaisimmissa poissaolojuutissa voi riittävästä näytöstä käytännössä Ruotsissa käydä pelkkä vastaajan tunnustus, jonka totuudenmukaisuutta ei selvityksen niukkuuden vuoksi voida tutkia, vaan se joudutaan presumoimaan oikeaksi.³³⁸ Tällainen summaarisluonteinen tutkinta ei kuitenkaan riitä, jos 1. rikos on kiistetty tai 2. rikos on myönnetty, mutta a) konkreettinen rangaistus voi olla ankarampi kuin sakkoa, b) jutussa esitetään suullista todistelua tai c) näyttö ei ole yksiselitteistä, vaan asiassa esimerkiksi ilmenee seikkoja, jotka sopivat huonosti yhteen tunnustuksen kanssa. Näihin myös ruotsalaisesta lainvalmisteluaineistosta ilmeneviin ehtoihin Diesen itse haluaisi vielä lisätä yhden kohdan, d) rikos edellyttää tahallisuutta, joskin kirjoittaja toteaa tämän edellyttävän radikaalia oikeuskäytännön muutosta. Kaikissa näissä tapauksissa selvityksen tulisi siis olla laajempaa kuin vain summaarisluonteisen tutinnan mahdollistavaa.³³⁹

Myös Suomessa yllä esitetyillä ehdoilla on keskeinen merkitys arvioitaessa poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkintaa. Kirjallisuudessa Frände onkin katsonut edellytyksen ruotsalaisen esikuvan mukaisesti täyttyvän, mikäli asia voidaan tyydyttävästi tai riittävästi (tillfredsställande) selvittää ilman vastaajan läsnäoloa.³⁴⁰ Analyytisemmin meillä kysymystä oikeuskirjallisuudessa on tarkastellut Koponen jo vuonna

³³⁷ Ks. Pölönen 2003, s. 127, jossa kirjoittaja toteaa abstraktin selvittämiskynnyksen viittaavan osin oikeuspoliittiseen ja osin oikeuskäytännölliseen tosiasiaan siitä, että kaikkia rikostyyppjä ei tutkita yhtä perusteellisesti.

³³⁸ Ks. Diesen 1993, s. 339-340 ja s. 523-524.

³³⁹ Ks. Diesen 1993, s. 340-341 ja Ruotsissa lainvalmistelussa esitetyistä kannoista kokoavasti, sama, s. 133-140.

³⁴⁰ Frände 2009, s. 331. Sittemmin myös lainsäätäjä on ilmeisesti yhtynyt sanottuun näkemukseen rikosprosessin uusimpien keventämistoimien yhteydessä lain perusteluissa, joskaan näkemystä ei lainvalmistelussa avata tai perustella lainkaan. Ks. HE 200/2017, s. 47 ja LaVM 2/2018, s. 9, sekä ed. jakso 3.4. Samoin Liukkonen toteaa tältä osin oikeustilan olevan pitkälti yhtenevä (snarlikt) Ruotsin ja Suomen välillä. Ks. Liukkonen 2012, s. 301. Vrt. Ervo 2005, s. 303 av. 131 ja s. 306 av. 138, joissa kirjoittaja Dieseniin viitaten katsoo erityisesti ruotsalaisessa prosessissa tingityn vastaajan oikeusturvasta poissaolokäsittelyssä. Nähdäkseni merkittävin ero maiden välillä tässä on kuitenkin siinä, että Ruotsissa asian selvittämisen vaikeudet vastaajan ollessa poissa on laissa nimenomaisesti tunnustettu. Sen sijaan poissaolokäsittelyn (laadulliset) kriteerit näyttävät olevan kummissakin maissa pitkälle yhtenevät. Nämä kriteerit tosin muodostuvat viime kädessä oikeuskäytännössä.

1998 ilmestyneessä poissaolokäsittelyä koskevassa artikkelissaan, jossa kirjoittaja pitkälle Ruotsin mallin mukaisesti listaa poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen kannalta yleisemmin merkitykselliset näkökohdat neljään kohtaan seuraavasti: 1) vastaajan esitutkinnasta ilmenevä kannanotto, 2) todistelun tarve ja todistelun näyttöarvon yhdenmukaisuus, 3) rikoksen vakavuusaste ja edellytykset seuraamuskysymyksen arviointiin ja 4) oikeudenkäyntiaineistoa koskevat muutokset.³⁴¹ Sittemmin Liukkonen on hyödyntänyt tätä jakoa väitöskirjassaan,³⁴² ja niin tehdään myös tässä tutkimuksessa. Ennen näiden poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkintaan vaikuttavien seikkojen lähempää käsittelyä tarkastellaan tässä seuraavaksi asiaa koskevaa oikeuskäytäntöä.

5.2 Oikeuskäytännöstä

Korkeimmassa oikeudessa poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä eli laissa käytettyä varsin tulkinnanvaraista ilmausta ”jos vastaajan läsnäolo ei ole asian selvittämiseksi tarpeen” on tulkittu vain kertaalleen prejudikaatissa **KKO 2006:50**. Tapauksen olosuhteet olivat pääpiirteissään seuraavat:

KKO 2006:50

Tapauksessa vastaaja A:ta syytettiin siitä, että hän oli lääkärintoimessaan tuottamuksellisesti rikkonut virkavelvollisuutensa. Syytteen mukaan A oli keskussairaalalan päivystävänä lääkärinä laiminlyönyt ryhtyä riittäviin hoitotoimenpiteisiin päivystykseen saapunutta B:tä kohtaan, jolla oli iskun aiheuttama vamma takaraivossaan. Syyttäjän näkemyksen mukaan A oli laiminlyönyt velvollisuutensa pitää B:tä tarkkailtavana mahdollisen kallo- tai aivovamman varalta, mistä oli seurannut B:n kuolema muutama tunti sairaalasta lähtemisen jälkeen. Haastehakemuksessaan syyttäjä katsoi, että vaikka A oli kiistänyt esitutkinnassa syyllisyytensä, asia voitiin käsitellä myös A:n läsnä olematta, millä uhalla käräjäoikeus myös haastoi A:n oikeudenkäyntiin. Vastineessaan A kiisti yhä syytteen ja pyysi pääkäsittelyn siirtämistä, koska oli määrättyä päivänä koulutustilaisuuden vuoksi estynyt saapumaan oikeudenkäyntiin. Käräjäoikeus kuitenkin piti pääkäsittelyn haasteessa ilmoitettuna päivänä ratkaistuaan ensin, ettei A:lla ollut laillista estettä poissaololleen, ja myöhemmin tuomitsi A:n syytteen mukaisesti.

A:n valitettua Turun hovioikeuteen HO päätti palauttaa asian käräjäoikeuteen uudelleen käsiteltäväksi, sillä se katsoi, ettei asiaa olisi tullut käsitellä ROL 8 luvun 11.1 §:ssä tarkoitetussa poissaolokäsittelyssä. HO:n mukaan poissaolokäsittelyn edellytykset tuli aina harkita tapauskohtaisesti, sillä yleensä asian luotettava selvittäminen edellyttää, että vastaajaa voidaan kuulla esitetyn todistelun johdosta ja että

³⁴¹ Ks. Koponen 1998, s. 425-427.

³⁴² Ks. Liukkonen 2012, s. 302.

syyttäjä ja vastaaja voivat vuorotellen arvioida toistensa vaatimuksia ja lausuntoja. Koska A oli nyt kiistänyt syytteen, ja koska käräjäoikeudessa oli kuultu kymmentä todistajaa ja vastaanotettu monia kirjallisia todisteita, olisi A:n läsnäolo ollut tapauksessa HO:n mielestä välttämätöntä.

Korkein oikeus, jonne asia eteni syyttäjän valituksen johdosta, päätti pysyttää HO:n ratkaisun. Perusteluissaan KKO:n enemmistö³⁴³ totesi, että vastaajan läsnäolovelvollisuudella ei ole merkitystä ainoastaan asian luotettavan tutkimisen vaan myös vastaajan oikeusturvan kannalta muutoinkin. Niinpä asiassa syyttäjän toimesta esitetty runsas todistusaineisto ei ole laskenut vaan pikemminkin korostanut tarvetta kuulla A:ta henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä. A:ta olisi KKO:n mukaan tullut kuulla erityisesti potilaan hoitamiseksi suorittamistaan toimenpiteistä ja vällinneista olosuhteista. KKO:n enemmistö katsoi myös, että A:n haasteeseen antamasta vastineesta käy ilmi, ettei hän ole ymmärtänyt itseensä kohdistuvan syytteen oikeudellista perustetta, joten käräjäoikeuden olisi tullut viimeistään tässä vaiheessa ymmärtää, etteivät poissaolokäsittelyn edellytykset tapauksessa täyty.

KKO:n ratkaisua tapauksessa voidaan pitää varsin odotettuna, sillä käräjäoikeuden menettely on asiassa ollut nähdäkseni ilmeisen virheellinen, koska jutussa on ollut kyse kiistetystä rikoksesta, jonka toteennäyttämisen tueksi syyttäjä on esittänyt varsin runsasta henkilötodistelua.³⁴⁴ Kun KKO:n enemmistö on perusteluissaan viitannut lähinnä HE:ssä esitettyihin näkökohtiin, eikä se ole käsitellyt poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkintaa juuri käsillä ollutta yksittäistapausta laajemmin, ei ratkaisusta voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Siten ratkaisulla voidaan otaksua olevan lähinnä oikeuskäytäntöä yhtenäistävä, ei niinkään poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä selventävä, vaikutus.³⁴⁵

Käräjäoikeuden menettelyn ilmeinen virheellisyys ratkaisussa KKO 2006:50 käy selkeästi esille, kun tapausta tarkastellaan edellisessä pääjaksossa käsiteltyjen yleisten prosessiperiaatteiden valossa.³⁴⁶ Tapauksessa vastaaja A:ta on syytetty tuottamuksesta virkavelvollisuuden rikkomisesta eli A:n on huolimattomuudellaan syytteessä katsottu rikkoneen virkatoimessa noudatettavia säännöksiä tai

³⁴³ Kuten edellä jaksossa 2.1.4 on käynyt ilmi, tapaus KKO 2006:50 on äänestysratkaisu nimenomaan perustelujen osalta. Finlex:ssä ratkaisu on luettavissa kokonaisuudessaan vain ruotsinkielisenä.

³⁴⁴ Ks. samansuuntaisesti Liukkonen 2012, s. 305.

³⁴⁵ Poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkinnan lipsumisvaaraan ja mahdolliseen epäyhtenäiseen soveltamiskäytäntöön kiinnitettiin huomiota oikeuskirjallisuudessa heti rikosprosessiuudistuksen tultua voimaan, ks. Jonkka 1998, s. 1268 av. 51 ja Koponen 1998, s. 413. Oletankin valituslupan myöntämisen tapauksessa KKO 2006:50 perustuneen juuri näihin näkökohtiin. KKO:n enemmistön verrattain suppeita perusteluita sinänsä selvässä tapauksessa voidaan kuitenkin pitää sikäli valitettavana, että kysymystä ei ole käsitelty kovinkaan laajasti myöskään lainvalmistelussa (ks. ed. jakso 3.4), eikä sen aktualisoituminen KKO:ssa ole yleistä tai kovin todennäköistäkään. Normaalisti nimittäin syyttäjällä (tai mahdollisella asianomistajalla) ei liene tarvetta hakea valituslupaa KKO:lta, mikäli HO palauttaa jutun alioikeuteen uudelleen käsiteltäväksi vastaajan aktivoiduttua valittamaan virheellisessä menettelyssä annetuista poissaolotuomiosta. Mahdollista tämä luonnollisesti on, kuten KKO:n prejudikaatti, jossa valituslupaa on hakenut syyttäjä, osoittaa. Ks. myös Liukkonen 2012, s. 306, erit. av. 109.

³⁴⁶ KKO:n enemmistö ei perusteluissaan viittaa periaatteisiin lainkaan.

määräyksiä (RL 40:10). Aineellisen totuuden ja oikeusvarmuuden kannalta tällaisen rikoksen voidaan katsoa soveltuvan poissaolokäsittelyyn verrattain huonosti, sillä A:n huolimattomuuden arviointi edellyttää selvitystä vallitsevista olosuhteista, samoin kuin siitä, kuinka A on, ja kuinka taas huolellinen toimija olisi, ko. olosuhteissa toiminut. Näiden seikkojen luotettava selvittäminen täyden näytön vaatimuksen edellyttämällä tavalla taas vaatisi miltei välttämättä A:n henkilökohtaista kuulemistä, sillä A:lla on niistä ylivoimaisesti paras tieto. Ainakin ulkopuolisten jälkikäteinen arviointi kiistetyssä rikoksessa edellyttää runsasta todistelua syytteen tueksi ja aineellisen totuuden selvittämiseksi. Niinpä käräjäoikeudessa onkin kuultu kymmentä todistajaa ja otettu vastaan lukuisia kirjallisia todisteita, kuten asiantuntijalausuntoja. Tämä on tarkoittanut varsin huomattavaa poikkeamista kontradiktorisesta periaatteesta. Erityisesti käräjäoikeudessa vastaanotettua mittavaa henkilötodistelua on pidettävä kontradiktorisuuden ja vastapuolten tasavertaisuuden periaatteen (equality of arms) kannalta ongelmallisena, sillä A ei ole missään vaiheessa kyennyt ottamaan kantaa tähän prosessiaineistoon vastaväitteitä ja kysymyksiä esittämällä. Koska A:lla ei siten jäädessään saapumatta oikeuteen ole ollut tilaisuutta arvioida henkilötodistelua ja tuoda esiin puolestaan puhuvia, mahdollisesti vain omassa tiedossaan olevia seikkoja, on runsas todistelu vastaajan läsnä olematta esitettyinä kääntynyt itseään vastaan, ja ollut omiaan vaarantamaan myös aineellisen totuuden ja oikeusvarmuuden saavuttamisen.

Koska A on halunnut osallistua henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin, voidaan poissaolokäsittelyä tapauksessa puoltaa vain prosessiekonomisin syin, joiden on tietysti helppo jälkikäteen todeta jääneen toteutumatta kolmiportaista käsittelyä seuranneen KKO:n palautusratkaisun myötä. Prosessiekonomian ei olisi tapauksessa pitänyt käräjäoikeuden poissaolokäsittelyn edellytyksiä koskevassa etukäteisharkinnassakaan mahdollistaa käsittelyä vastaajaa kuulematta, sillä käsittelyn halpuus ja joutuisuus on edellä esitetyn tavoin suhteutettava oikeusvarmuuteen. Oikeusvarmuuteen liittyvät näkökohdat taas johtavat nyt siihen, ettei tarkoituksenmukaisuuden voida katsoa puoltavan poissaolokäsittelyä.

KKO:n vähemmistö on puolestaan tapauksen perusteluratkaisussaan sinänsä viitannut prosessioikeudellisiin periaatteisiin läsnäolovelvollisuuden tavoitteiden ja tarkoituksen esittelemisen yhteydessä, mutta vähemmistön perusteluratkaisun ongelma on nähdäkseni siinä, että vähemmistö on katsonut käräjäoikeuden menettelyn rikkovan EIS 6.3 artiklan d-kohtaa. Vähemmistö ei siis enää varsinaisesti ole tulkinnut poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä vaan EIS:n ehdotonta todistelun kontradiktorisuutta koskevaa normia.³⁴⁷ Kun tämä vähemmistön tulkinta ei käsittääkseni saa välitöntä tukea EIT:n soveltamiskäytännöstä tai tätä koskevasta oikeuskirjallisuudesta, olen taipuvainen ymmärtämään KKO:n enemmistön haluttomuutta katsoa käräjäoikeuden menettelyä tapauksen olosuhteissa EIS:n loukkaukseksi ja pidän vähemmistön perusteluratkaisua tältä osin vähintäänkin kyseenalaisena.³⁴⁸

³⁴⁷ Nämä liittyvät tietysti toisiinsa sikäli, että EIS asettaa ehdottomat rajat ROL:n soveltamiselle.

³⁴⁸ EIT:n soveltamiskäytännöstä ks. ed. jakso 2.1 (alalukuineen). Vähemmistön perusteluratkaisun ja EIS 6.3 artiklan d-kohdan osalta ks. erit. jakso 2.1.4.

Varmaa ja lopullista kantaa EIS:n tulkintaan on tässä vaikea ottaa EIT:n ylikansallinen luonne ja evolutiivis-dynaaminen soveltamiskäytäntö huomioiden. Sinänsä pidän mahdollisena, että EIT antaisi asiassa erityistä merkitystä vastaajan ilmoittamalle nimenomaiselle halulle olla läsnä oikeudessa, mikä yhdessä tapauksen muiden olosuhteiden (kiistetty rikos, jutussa huomattava määrä henkilötodistelua) johtaisi EIT:n pitämään alioikeuden menettelyä *kokonaisuutena arvostellen* EIS:n vastaisena.³⁴⁹ Toisaalta tapauksessa vastaaja on jäänyt pois oikeudesta asianmukaisesti haastettuna vailla laillista estettä, henkilötodistelusta on haasteessa ilmoitettu ja vastaajalla on ollut mahdollisuus saattaa asia kaikilta osin uudelleen arvioitavaksi (normaali muutoksenhakutie), mitä seikkoja EIT on poissaolokäsittelyä koskevassa oikeuskäytännössään yleensä painottanut.³⁵⁰ Näin ollen käjäoikeuden menettelyn katsomiseen EIS:n loukkaukseksi liittyy huomattavia epävarmuustekijöitä EIT:n oikeuskäytännön kannalta. Yhtä kaikki tarvetta tällaiselle tulkinnalle tai arvuuttelulle ei tapauksessa ole. Niin lain perustelujen kuin oikeuskirjallisuudessa esitettyjen kantojen nojalla menettely on selkeästi ollut vastoin poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä, jonka tulkinnalle (ei EIS:n) tarvetta prejudikaattimielessä on myös ollut.

Hovioikeustasolta poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkinnasta voidaan tässä esittää seuraavat kaksi julkaistua ja lainvoimaista ratkaisua³⁵¹ (**VaaHO 1998:12**

³⁴⁹ Vrt. Liukkonen 2012, s. 307, erit. av. 113, jossa KKO:n poissaolokäsittelyprejudikaatissa esittelijänä vähemmistöön jäänyt ja sittemmin aihepiiristä tohtoriksi väitellyt kirjoittaja katsoo EIS:n vastaiseksi menettelyksi käsitellä asiaa poissaolokäsittelyssä tilanteessa, jossa esitutkimamateriaaliin kuuluu syytettä vastaan puhuva elementti, kuten vastaajan syytteen kiistäminen. Tätä huomattavan tiukalta tuntuva (vrt. ed. jaksot 2.1.4 ja 2.1.5) EIS:n tulkintaa Liukkonen perustelee EIT:n ratkaisukäytännössään omaksumalla ”tärkeän yleisen edun” käsitteellä, jota vastoin poissaolokäsittely ei EIT:n mukaan saa olla. Kuitenkaan EIT ei ole tuomioissaan tarkemmin määritellyt, mitä se tärkeällä yleisellä edulla tässä yhteydessä tarkoittaa, ja tämän seikan myös Liukkonen huomioi väitöskirjassaan toisaalla EIT:n ratkaisukäytännön käsittelyn yhteydessä (ks. Liukkonen 2012, s. 157 av. 10). Itse asiassa esim. Demebukov-tuomiossa, johon Liukkonen oman tärkeän yleisen edun tulkintansa osalta viittaa, asian käsitteystä EIT:ssa ei käy ymmärtääkseni lainkaan ilmi, millaisen kannan valittaja on syytteisiin esitutkinnaissa ottanut. Tämä taas tuntuisi varsin erikoiselta, mikäli Liukkonen tulkinta tärkeästä yleisestä edusta EIT:ssa pitäisi paikkansa. Demebukov-tapauksessahan (ks. ratkaisusta tark. ed. jakso 2.1.2) oikeudenkäynnin ei vallinneissa olosuhteissa katsottu olleen EIS:n vastainen, vaikka vastaajaa ei ollut saatu haastettua oikeudenkäyntiin. Liukkonen EIS:n käsittelyä ja tulkintaa vaikuttaakin tältä osin väitöskirjassa rasittavan eräänlainen ns. ennakkokäsitys, mikä edellä mainitun lisäksi näkyy mm. jaksossa 5.2 (Undantag från närvaro i europadomstolens praxis, s. 150-160), jossa kirjoittaja jättää (lähes) kokonaan viittaamatta mihinkään oikeuskirjallisuuteen perustellen tätä varsin yllättävältä tuntuva tutkimusaineiston rajausta lähteiden vanhentumisriskin minimoinnilla huomioiden EIT:n progressiivinen ja dynaaminen oikeuskäytäntö (sama, s. 159 av. 16). Samassa Liukkonen jättää tarkemmin analysoimatta, mikä EIT:n tulkintakäytännössä poissaolokäsittelyn edellytysten suhteen on kirjoittajan käsityksen mukaan viime vuosikymmeninä muuttunut. Tällaisia merkittäviä poissaolokäsittelyä koskevia muutoksia ei ole havaittavissa myöskään Liukkonen esittelemistä EIT:n ratkaisuista. Tulevia radikaaleja muutoksia kirjoittaja taas itsekin pitää epätodennäköisinä (sama, s. 160). Näin ollen Liukkonen KKO:n poissaolokäsittelyprejudikaatissa esittämään ja väitöskirjassaan sitkeästi puoltamaan EIS:n tulkintaan ei tässä tutkimuksessa sellaisenaan voida yhtyä.

³⁵⁰ EIT:n oikeuskäytännöstä tosin valtaosa koskee vastaajan pakoilun perusteella käytyä menettelyä, mikä edelleen lisää tulkintakäytännöstä tehtävien johtopäätösten epävarmuutta. Ks. ed. jakso 2.1.

³⁵¹ Tämän tutkimuksen puuttessa ei ole, mm. kirjoituksen laajuus huomioiden, ollut mahdollisuutta laajasti perehtyä HO:n poissaolokäsittelyä koskevaan julkaisemattomaan ratkaisukäytäntöön, mitä voidaan (tutkimusekonomian ohella) perustella myös tutkimuksen kontrolloitavuudella. Sinänsä selvää

ja **RHO 1999:11**), joissa molemmissa HO on pitänyt käräjäoikeuden menettelyä lainvastaisena edellä käsitellyn KKO:n ratkaisun tapaan, kun asiaa on käsitelty poissaolokäsittelyssä syyllisyyskysymyksen ollessa epäselvä ja riidanalainen.

VaaHO 1998:12

Virallinen syyttäjä oli ilmoittanut käräjäoikeudelle haastehakemuksessa käsityksenään, että asia voitiin ratkaista syytetyn poissa ollessa. Käräjäoikeus ei ollut velvoittanut syytettyä saapumaan asian pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti. Syytetty oli esitutkinnassa kiistänyt menettelleensä syytteissä kuvatulla tavalla. Tapahtumista oli välittömiä havaintoja syytetyn lisäksi tehnyt vain asianomistaja, jonka kertomus oli olennaisilta osiltaan ristiriidassa syytetyn kertomuksen kanssa. Syytetty oli edelleen käräjäoikeuden pääkäsittelyssä asiamiehensä välityksellä kiistänyt syytteet. Kuultuaan asianomistajaa todistelutarkoituksessa käräjäoikeus tuomitsi syytetyn sakkorangaistukseen. Valituksessaan syytetty vaati syytteen hylkäämistä.

HO totesi, että pääsäännön mukaan asianosaisen oli oltava henkilökohtaisesti läsnä rikosasian pääkäsittelyssä. Pääsäännöstä voitiin poiketa silloin, kun asianosaisen henkilökohtainen läsnäolo asian selvittämiseksi ei ollut tarpeen. Kun syytetty oli kiistänyt teon ja häntä vastaan esitettiin tästä riidanalaista näyttöä, syytetyn läsnäoloa ja kuulemista tapahtumien kulusta ei voitu pitää tarpeettomana. Jutun käsittelyssä oli tapahtunut menettelyvirhe, minkä vuoksi juttu palautettiin käräjäoikeuteen uudelleen käsiteltäväksi.

RHO 1999:11

A:ta syytettiin näpistyksen yrityksestä. A:lle toimitetussa haasteessa oli ilmoitettu, että A:n ei tarvitse saapua käräjäoikeuden istuntoon, sillä asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta. A oli esitutkinnassa ja käräjäoikeudelle toimittamassaan kirjallisessa lausumassa kiistänyt syyllistyneensä kysymyksessä olevaan rikokseen. Käräjäoikeus oli käsitellyt asian poissaolokäsittelyssä ja kuultuaan todistajaa tuominnut A:n syytteen mukaisesti sakkorangaistukseen ja vahingonkorvauksiin. Valituksessaan A vaati syytteen ja korvausvaatimusten hylkäämistä pyytäen HO:ta järjestämään asiassa pääkäsittelyn.

HO katsoi, että kun A oli kiistänyt syyllistyneensä kysymyksessä olevaan tekoon, ja kun syyllisyyskysymyksestä oli käräjäoikeudessa vastaanotettu todistelua, ei KO:n olisi tullut ratkaista asiaa kuulematta A:ta henkilökohtaisesti istunnossa.³⁵² Juttu palautettiin käräjäoikeuteen uudelleen käsiteltäväksi.

kuitenkin on, että kysymys aktualisoituu HO:ssa tässä esitettyä useammin. Esimerkkinä tällaisesta julkaisemattomasta hovioikeuskäytännöstä voidaan tässä esittää edilexin 12.5.2015 julkaisema uutinen koskien HelHO:n päätöstä 15/120018 (annettu 8.5.2015, asianro R 14/317), jossa toimeentulotukipoksesta syytetyn asia palautettiin käräjäoikeuteen käsiteltäväksi uudelleen vastaajan ollessa läsnä. Uutisen mukaan tapauksessa oli kyse kiistetystä rikoksesta ja kiistäminen perustui tapauksessa puuttuvaan tahallisuuteen. Näin ollen HO katsoi tapauksen olevan sillä tavoin näytöltään epäselvä, ettei asiassa ollut edellytyksiä poissaolokäsittelylle. Ks. tark. <https://www-edilex-fi.ezproxy.utu.fi/uutiset/44307>.

³⁵² HO:n perusteluissa viitattiin suoraan ROL:n lainvalmisteluaineistoon HE 82/1995, s. 23-24 ja s. 114-115. Ks. näistä ed. jakso 3.4.

Myös Ruotsin osalta tässä voidaan esittää muutama hovioikeustason³⁵³ lainvoimainen ja julkaistu ratkaisu koskien RB:ssa ilmaistua poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä (”utredas tillfredsställande”). Tapauksessa **RH 2011:4** syyte koski virkamiehen uhkailua ja väkivaltaista vastustamista. Vastaja kiisti syytteen esituskinnassa ja asiamiehensä välityksellä kärjäoikeudessa. Oikeus käsitteli jutun vastaajan poissaolosta huolimatta. Näyttönä asiassa kuultiin kahta poliisimiestä, jotka olivat myös jutun asianomistajia. Oikeus tuomitsi vastaajan syytteen mukaisesti ehdolliseen vankeuteen ja päiväsakkoihin. HO totesi, ettei asiaa voitu riittävästi selvittää poissaolokäsittelyssä, vaan asiassa oli tapahtunut menettelyvirhe, jonka johdosta juttu palautettiin alioikeuteen uudelleen käsiteltäväksi. Samaan lopputulokseen HO päätyi ratkaisussa **RH 1999:8**, jossa tosin asiaa käsiteltiin HO:ssa syyttäjän valituksen johdosta, sillä kärjäoikeus oli hylännyt liikennejutussa syytteen poissaolokäsittelyssä. Tapauksessa näyttö asiassa oli kirjallista, mutta keskenään ristiriidassa. Tästä syystä HO katsoi, ettei poissaolokäsittelyltä edellytettävä vaatimus näytön yhdensuuntaisuudesta asiassa toteutunut, joten juttua ei voitu ratkaista vastaajaa kuulematta. Palautusratkaisuun päädyttiin myös tapauksessa **RH 1986:62**, joka niin ikään oli liikennejuttu. Tapauksessa vastaja oli poliisiraportin mukaan kiistänyt syyllisyytensä esituskinnassa, mutta muuta tietoa vastaajan suhtautumisesta asiaan ei esituskinnasta käynyt ilmi. Asia käsiteltiin poissaolokäsittelyssä ja alioikeus tuomitsi jutun syytteen mukaisesti kuultuaan oikeudessa raportin kirjoittanutta poliisimiestä todistajana. HO katsoi, ettei asiaa voitu riittävästi selvittää vastaajaa kuulematta, kun vastaajan kiistämisperusteet eivät käyneet asiassa ilmi.³⁵⁴

5.3 Edellytysharkintaan vaikuttavien seikkojen tyypittelyä

5.3.1 Yleistä

Edellä esitetyt oikeustapaukset osoittavat, että ylempien oikeusasteiden oikeuskäytännössä lainsäätäjän ROL:n lainvalmisteluaineistossa esittämiin näkökohtiin on suhtauduttu vakavasti, ja tapausten perusteluissa niihin on myös nimenomaisesti viitattu. Tapauksista VaaHO:n ratkaisun erityispiirteenä on vastaajan asiamiehen läsnäolo oikeudenkäynnissä, mikä ei kuitenkaan HO:n mukaan ole voinut korvata vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa ja kuulemista näyttökysymyksen ollessa epäselvä ja riitainen. RHO:n tapauksessa puolestaan kyse on ollut varsin lievästä rikoksesta, mutta edellytyksiä poissaolokäsittelylle ei ole HO:n mukaan ollut syyllisyyskysymyksen ollessa

³⁵³ Ruotsissa korkein oikeus ei ilmeisesti ole käsitellyt pääsäännön nojalla alioikeudessa käydyin (nyk. RB 46:15a.1, 1-kohta) poissaolokäsittelyn lainmukaisuutta ”utredas tillfredsställande” -kriteerin osalta, vaan vastaajan läsnäoloa koskevat ylimmän oikeusasteen ratkaisut käsittelevät joko pakoilun perusteella käytyä menettelyä tai vastaajan läsnäoloa HO:ssa. Ks. Diesen 1993, s. 191-197 ja vastaajan pakoiluun liittyen myös ed. jakso 2.1.5.

³⁵⁴ Ks. tark. tässä esitetyistä ja eräistä muista hovioikeustason ratkaisuista koskien poissaolokäsittelyn ”utredas tillfredsställande” -kriteeriä Ruotsissa, Diesen 1993, s. 197-202 ja myös Liukkonen 2012, s. 198-200.

niin ikään epäselvä. Oikeuskäytännössä tehdyt tulkinnat ovatkin tältä osin hyvin linjassa lain perustelujen ja oikeuskirjallisuudessa esitettyjen näkemysten kanssa.

Silti jo julkaistujen ratkaisujen vähäinen lukumäärä huomioiden voidaan poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen todeta vaativan lähempää tarkastelua menettelyn rajojen hahmottamiseksi.³⁵⁵ Seuraavaksi näin pyritään tekemään jakamalla tulkinnan kannalta keskeisimmät näkökohdat kolmeen eli ensinnäkin vastaajan esitutkintakananottoon, toiseksi todistelun tarpeeseen ja näytön yhdenmukaisuuteen, sekä kolmanneksi seuraamusarviointiin.³⁵⁶ Kutakin näistä menettelyn sisällöllisen edellytyksen arvioinnissa säännönmukaisesti realisoituvaa keskeistä tekijää tarkastellaan ensiksi omissa alaluvuissaan. Tämän jälkeen käsitellään vielä lyhyesti joitain sellaisia tapauskohtaisemmin aktualisoituvia seikkoja, joilla edellytysharkinnassa voi olla merkitystä.

5.3.2 Vastaajan kannanotto esitutkinnassa

Rikosasioissa vastaajan tunnustus³⁵⁷ on todiste, jonka näyttöarvon tuomioistuimien ratkaisee vapaan todistusharkinnan mukaisesti. Käytännössä tunnustuksen merkitys todistena on kuitenkin erittäin merkittävä, ja lievemmissä sekä jopa tavanomaisissa rikosasioissa näytöksi voi riittää tunnustus, jos sen oikeellisuutta ei ole aihetta epäillä.³⁵⁸ Poissaolokäsittelyn osalta tunnustusta ei ole säädetty menettelyn edellytykseksi nimenomaisesti, mutta lain perusteluissa todetaan asian olevan usein luotettavasti selvitettävissä ilman vastaajan läsnäoloa, kun tämä on esitutkinnassa tunnustanut syytteessä

³⁵⁵Oikeuskäytännöstä tehtäviä johtopäätöksiä supistaa myös tapausten samankaltaisuus, sillä niissä kaikissa on ollut kyse kiistetyistä rikoksista, ja oikeudenkäynnissä on vastaanotettu henkilötodistelua. Siten myös ylempien oikeusasteiden tuomio on tapauksissa ollut sama, palautusratkaisu.

³⁵⁶Kuten edellä (ks. jakso 5.1) on todettu, perustuu jako Kopenen poissaolokäsittelyä koskevassa, pian rikosprosessiuudistuksen voimaantultua ilmestyneessä artikkelissa suorittamaan jaotteluun, jonka taustalla merkittävänä tekijänä on selkeästi havaittavissa ruotsalaisen Diesenin aihepiiristä tekemä väitöskirjatutkimus. Nimenomaisesti Koponen ei johda jaotteluun mistään, mutta viittaa artikkelissaan tulkintasuositusten osalta lain perusteluihin ja muissa pohjoismaissa muodostuneisiin tulkintatraditioihin. Ks. Koponen 1998, s. 413 ja s. 425-427.

³⁵⁷Yleisemmin tunnustuksella tarkoitetaan vakiintuneesti asianosaisen selitystä siitä, että hänelle epäedullinen seikka on tosi. Ks. esim. Jokela 2008, s. 468 ja Rautio – Frände 2016, s. 56. Rikosasioissa tunnustuksella yleensä viitataan termin rajoitetumpaan, yleiskieltä vastaavaan merkitykseen eli siihen, että vastaaja ilmoittaa menetelleensä syytteessä kuvatulla tavalla. Näin tunnustuksesta esim. kirjallista menettelyä koskevassa HE:ssä 271/2004, s. 42. Sanotussa merkityksessä termiä käytetään myös tässä tutkimuksessa.

³⁵⁸Ks. esim. Jokela 2008, s. 469 ja Pölönen – Tapanila 2015, s. 348-349. Tunnustuksesta rikosprosessissa yleisemmin, ks. puolestaan esim. Lahti 2006, s. 99-116 ja Halijoki 2004, s. 791-817.

kuvatun teon.³⁵⁹ Syyllisyyskysymyksen osalta vastaajan tunnustuksen voidaan siis katsoa luovan oletaman poissaolokäsittelyn edellytysten käsillä olosta.

Kuitenkaan tuomioistuimen ei tule tyytyä pelkkään syyttäjän ilmoitukseen tunnustuksen olemassa olosta, vaan sen on tutkittava asia itse. Tuomioistuimen tulee varmistua, että väitetty tunnustus todella tarkoittaa asian tunnustamista ja että mikään asiassa ei puhu tunnustuksen oikeellisuutta vastaan.³⁶⁰ Tästä syystä esitutkintalausuman yksityiskohtaisuus ja yksiselitteisyys on tärkeää, sillä tuomioistuimen on pystyttävä arvioimaan kertomuksen perusteita ja luotettavuutta.³⁶¹ Tunnustuksen tulee kattaa sekä teon objektiivinen että subjektiivinen puoli, ja esitutkintalausumasta on käytävä ilmi myös muut yksittäistapauksessa relevantit seikat.³⁶² Yeisesti ottaen mitä tyhjentävämpi vastaajan tunnustuksen sisältämä esitutkintakertomus tapahtumien todellisesta kulusta on, sitä paremmat ovat edellytykset poissaolokäsittelylle, sillä tällöin tarve esittää vastaajalle kysymyksiä suullisessa pääkäsittelyssä vastaavasti vähenee.³⁶³

Jos taas vastaaja ei ole esitutkinnassa tunnustanut rikosta, voidaan lähtökohtaisena oletamana pitää, ettei asiassa ole edellytyksiä poissaolokäsittelylle. Tältä osin oikeuskirjallisuudessa on esitetty kuitenkin eri tavoin painottuneita näkemyksiä, joiden

³⁵⁹ HE 82/1995, s. 114.

³⁶⁰ Ks. Diesen 1993, s. 458-459. Väärien, todellisuutta vastaamattomien tunnustusten osalta voidaan erotella tahattomat ja tahalliset epätodet tunnustukset. Vahingossa annetuissa virheellisissä tunnustuksissa kyse voi olla esim. rikoksen tunnusmerkistön väärinymmärryksestä tai vastaajan rikosentekohetkisestä kovasta päihtymyksestä johtuvasta muistamattomuudesta. Tarkoituksellisesti annettujen väärien tunnustusten syyt taas voivat olla varsin monenlaisia liittyen esim. psykologisiin tekijöihin, toisten henkilöiden suojelemiseen tai lyhytnäköisten etujen tavoitteluun. Ks. Diesen 1993, s. 460 ja esim. Pönlönen – Tapanila 2015, s. 353-354.

³⁶¹ Ks. Koponen 1998, s. 425-426 ja Liukkonen 2012, s. 302.

³⁶² Selvityksen laajuuden ja kattavuuden kannalta rikosasian tutkintaintressi voidaan jakaa kolmeen osaan eli välittömästi relevantteihin seikkoihin, yksittäistapauksessa relevantteihin seikkoihin ja seuraamukseen vaikuttaviin seikkoihin. Ks. Diesen 1993, s. 244-251 ja s. 574 sekä Pönlönen 2003, s. 123-124.

³⁶³ Samansuuntaisesti Koponen 1998, s. 425. Esimerkkinä esitutkintalausuman perusteellisuuden merkityksestä poissaolokäsittelyn edellytyksenä tunnustettujen rikosten osalta voidaan tässä lainata edellä (ks. jakso 5.2) esitetyn poissaolokäsittelyprejudikaatin KKO 2006:50 olosuhteita. Jos nyt siis kuvitellaan, että tapauksen vastaaja olisi esitutkinnassa tunnustanut syytteen, olisi jutun soveltuvuus poissaolokäsittelyyn ollut nähdäkseni kiinni juuri esitutkintalausuman perusteellisuudesta. Tapauksessahan vastaajaa syytettiin tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta eli hänen katsottiin huolimattomuudellaan rikkoneen virkatoimessa noudatettavia säännöksiä tai määräyksiä (RL 40:10). Rikosnimikkeeseen liittyy siis tapauksessa melko vaikeiden oikeudellisten käsitteiden arviointia. Pidän täysin varteenotettavana vaihtoehtoa, että tapauksen olosuhteissa vastaaja lääkärinä syyttäisi itseään potilaan kuolemasta ja tunnustaisi teon, mutta oikeudenkäynnissä kuultuna esim. tämän huolimattomuuden arvioitaisiin olleen vain vähäistä ja siten rankaisematonta. Näin ollen vastaajan esitutkintalausumasta olisi tullut käydä ilmi ainakin vastaajan potilaan hoitamiseksi suorittamat toimenpiteet ja vallinneet olosuhteet, jotta tapaus tunnustettunakaan olisi soveltunut poissaolokäsittelyyn.

paremmuus ei ratkenne lain perustelujen tai olemassa olevan oikeuskäytännön perusteella.³⁶⁴ Itse pidän erityisesti rikosprosessissa noudatettavaa virallisperiaatetta ja aineellisen totuuden periaatetta silmällä pitäen perusteltuna, että poissaolokäsittelyn edellytykset vastaajan esitutkintalausuman osalta ratkeavat myös kiistettyjen rikosten osalta viime kädessä lausuman tarkemman sisällön, *kiistämisen perusteiden*, nojalla. Mikäli siis kiistämisen perusteet käyvät esitutkinnasta tai vastaajan vastauksesta haasteeseen riittävän yksiselitteisesti ja tyhjentävästi ilmi niin, että tuomioistuimien kykenee niitä luotettavasti arvioimaan, voivat nähdäkseni myös kiistetyt rikokset *poikkeuksellisesti* soveltua poissaolokäsittelyyn. Näin on asianlaita ainakin silloin, kun kiistämisen perusteet itsessään ovat täysin vailla oikeudellista relevanssia.³⁶⁵ Toisekseen kirjallisuudessa on toisinaan katsottu poissaolokäsittelyn edellytysten kiistettyjen rikosten osalta täyttyvän, kun kiistämisen perusteet voidaan todistella osoittaa täysin asiaan vaikuttamattomiksi.³⁶⁶ Erona edelliseen siis tällöin on, että vastaajan kiistämisperusteilla sinänsä olisi merkitystä asian oikeudelliseen arviointiin, mutta perusteet ovat tapauksen olosuhteissa ja asiassa kertyneen muun näytön valossa ilmeisen totuudenvastaiset. Mikäli poissaolokäsittelyn katsotaan soveltuvan myös tällaisiin tilanteisiin, tulee

³⁶⁴ Tiukimmin tai ainakin muodollisimmin kysymykseen tuntuu suhtautuvan Liukkonen, jonka mukaan vastaajan teon kiistäminen johtaa aina täysimittaiseen oikeudenkäyntiin, sillä mikään esitutkintamateriaalissa ei saa puhua syytettä vastaan. Kirjoittaja ei edellytä poissaolokäsittelyä kuitenkaan välttämättä tunnustusta. Liukkonen mukaan menettelyn edellytykset voivat täytyä, jos vastaajan tarkka kanta syytettiin ei esitutkintamateriaalin perusteella ole tiedossa, ja vaikka se olisi kielteinen, olisi syyksilukeva näyttö asiassa vailla varteenotettavaa epäilyä. Ks. Liukkonen 2012, s. 303 ja s. 306-307. Tunnustusta poissaolokäsittelyn edellytyksenä käytännössä taas vaikuttavat kirjallisuudessa pitävän esim. Halijoki (Halijoki 2004, s. 805) ja Lahti (Lahti 2006, s. 110). Sen sijaan Fränden mukaan vastaajan tunnustus ei ole ratkaiseva edellytys poissaolokäsittelylle, vaan ensisijaisesti tuomioistuimen on kiinnitettävä huomiota todisteisiin asiassa. Ks. Frände 2009, s. 332.

³⁶⁵ Kiistämisperusteena voi tällöin olla esim. (huomattavan) etäisesti rikosoikeudellisia vastuuvapausperusteita, erityisesti pakkotilaa (RL 4:5), muistuttavat syyt tai kiistäminen voi perustua vastaajan kertomuksen eroavaisuuteen syyttäjän esittämästä rikollisen teon indentifioinnista tavalla, jolla ei ole oikeudellista merkitystä. Tarkkaan ottaen näissä kiistämisisä on itse asiassa kyse teon tunnustamisesta, sillä erimielisyys ei koske syyttäjän teonkuvausta ainakaan oikeudellisesti merkityksellisiltä osin. Koska lievien rikosten esitutkinnassa vastaajilla on kuitenkin harvoin avustajaa käytössään, voivat tällaiset rikosasiat edetä tuomioistuimeen nimenomaan kiistettyinä juttuina, ja juuri tuomioistuimen tehtävä onkin lopulta ratkaista, mikä on tai ei ole oikeudellisesti relevanttia. Poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta ei pitäisi olla kuitenkaan merkitystä, etenevätkö jutut tuomioistuimeen tunnustettuina vai juridisesti irrelevanteilla perusteilla kiistettyinä rikosasioina, kunhan kiistämisperusteet käyvät asiassa riittävän tyhjentävästi ja selkeästi ilmi. Ks. myös Ruotsin osalta, Diesen 1993, s. 316-317 ja s. 319. Sen sijaan kirjallisessa menettelyssä tilanne on toinen, sillä menettely edellyttää tuomioistuimelle annettua nimenomaista tunnustusta ja suostumusta menettelyyn (ROL 5a:1.1, 2-kohta). Siten menettely voi estyä, jos vastaaja haluaa pitää kiinni oikeudellisesti merkityksettömistä kiistämisperusteistaan. Tunnustuksesta ROL 5a luvun menettelyssä, ks. HE 271/2004, s. 42-43 ja esim. Frände 2009, s. 469-471, Liukkonen 2012, s. 349-359, sekä Määttä 2013, s. 435-437.

³⁶⁶ Esim. Koponen on katsonut poissaolokäsittelyn mahdolliseksi, kun kiistämisen perusteet ovat joko itsessään tai todistella osoitettuna täysin asiaan vaikuttamattomia. Koponen 1998, s. 426. Ks. samansuuntaisesti myös Frände 2009, s. 332 ja Heiskala 2016, s. 50-51 sekä kysymyksestä tarkemmin Diesen 1993, erit. s. 316-317, s. 319-320, s. 330, s. 343-344 ja s. 481-482.

kiistämisperusteiden ilmeistä paikkansa pitämättömyyttä arvioida erityisen suppeasti ja varovaisesti, sillä muutoin vaarannetaan rikosprosessin oikeusturvafunktion ydin, syytösten suojeleminen. Staattisesta vastaajan esitutkintalausumasta tämän vahingoksi tehtäviin johtopäätöksiin tuleekin puuttuvan välittömyyden vuoksi suhtautua kriittisesti ja pidättyväisesti.³⁶⁷ Lisäksi tässä on syytä korostaa, että joka tapauksessa tuomioistuimen on pystyttävä arvioimaan nimenomaan kiistämisen perusteita. Ellei edellytyksiä tähän ole, ei asiassa voine olla edellytyksiä myöskään poissaolokäsittelylle.³⁶⁸

Itse en aineellisen totuuden ja oikeusvarmuuden näkökulmasta sinänsä pidä ongelmallisena poissaolokäsittelyä tilanteissa, joissa vastaajan kiistämisperusteet vaikuttavat tapauksen olosuhteissa ja muun näytön perusteella ilmeisen paikkansa pitämättömiltä. Käytännössä kiistämisperusteissa on tällöin kyse vastaajan ”päivän selvästä” valehtelusta edukseen. Esimerkiksi rattijuopumuksesta syytetty saattaa kiistää rikoksen ns. jälkinautintaväitteen avulla. Jos tapauksessa vastaaja on ollut autossaan yksin ja poliisi on pysäyttänyt auton liikenteestä, voidaan kiistämisperustetta pitää lähinnä teoreettisena vaihtoehtona syyttäjän teonkuvaukselle, vartenotettavaa epäilyä syytteelle kiistämisperuste ei normaalisti aiheuta. Siten oikeusvarmuutta asian käsittely vastaajan poissa ollessa tapauksessa tuskin loukkaa. Toisaalta asiaa on arvioitava myös menettelyllisen oikeudenmukaisuuden, erityisesti kontradiktorisuuden näkökulmasta. Esimerkin tilanteessakin, ellei vastaajan kiistämisperusteen paikkansa pitämättömyyttä voida pitää ns. notorisena seikkana, tulee asiassa kuulla vastaajan pysäyttäneitä poliisimiestä todistajana vallinneista olosuhteista.³⁶⁹ Siten varsin epäuskottavinkin perustein kiistetyissä rikoksissa ongelmaksi poissaolokäsittelyn kannalta saattaa muodostua kiistämisen realisoima henkilötoimistelu, sillä kiistetyissä rikoksissa syytteen toteennäyttämiseksi ei voida nojautua siihen korkeaan näyttöarvoon, joka vastaajan tunnustukselle käytännössä annetaan.³⁷⁰

³⁶⁷ Diesen (1993, s. 457) pitää esitutkintalausumalta puuttuvaa välittömyyttä suurimpana syynä siihen, että Ruotsissa joudutaan poissaolokäsittelyssä tyytymään tyydyttävän (”tillfredsställande”) selvityksen tasoon. Esitutkintalausuman etuna suulliseen kuulemiseen verrattuna Diesen mainitsee lausuman tuoreuden, mutta pitää sen heikkouksia mm. staattisuuteen ja viranomaisvälillisyyteen liittyen huomattavasti tätä näkökohtaa painavampina. Diesen korostaakin vastaajan esitutkintalausuman olevan huono korvike tämän oikeudessa tapahtuvalle suulliselle kuulemiselle, mistä syystä esitutkintapöytäkirjaa on kirjoittajan mukaan luettava erittäin kriittisesti. Ks. Diesen 1993, s. 451-457.

³⁶⁸ Vastaavasti Koponen (1998, s. 426) toteaa ylimalkaisen kiistämisen muodostavan yleensä selvimmän esteen vastaajan läsnäolovelvollisuudesta luopumiselle. Ks. myös Diesen 1993, s. 330.

³⁶⁹ Tilanne voi olla jokseenkin toinen, mikäli vastaaja kiistää rattijuopumussyytteen sillä perusteella, ”ettei ainakaan muista juoneensa”. Tällöin oma kysymyksensä on, kuinka laajaa selvitystä vastaajan vartenotettavien vastaväitteiden poissulkemiseksi on kohtuullista edellyttää, ja mitä ylipäänsä voidaan pitää vartenotettavana vastaväitteenä. Tässä näiden toisaalta oikeuspolitiikkaan ja toisaalta todistusoikeyteen liittyvien kysymysten lähempään käsittelyyn ei juuri ole mahdollisuutta, mutta sinänsä selvää lienee, ettei esimerkin tapauksessa kiistämisperustetta normaalisti ole pidettävä vartenotettavana, eikä todistusteemasta puhallus- ja verikokeiden nautitun alkoholin määrää mittaavien arvojen ollessa samansuuntaiset tarvitse esittää muuta todistelua. Verikoe käy siis normaalisti täydestä näytöstä veren alkoholipitoisuudesta, vaikka vastaajalla itsellään ei juuri liene mahdollisuutta tätä näyttöä jälkikäteen kysenalaistaa. Näin ollen esimerkin tapauksessa myös edellytykset poissaolokäsittelylle voivat olla olemassa vastaajan kiistämisestä huolimatta. Rikosiassa konkreettisesti vaadittavasta selvityksen tasosta yleisesti, ks. Diesen 1993, s. 315-321 ja Pölönen 2003, s. 127-129.

³⁷⁰ Kysymykseen palataan seuraavassa jaksossa 5.3.3.

Näin ollen, mikäli poissaolokäsittelyn tulkitaan esimerkin kaltaistenkin huomattavan epäuskottavien kiistämisperusteiden johdosta estyvän, pidän suositeltavana, että tuomioistuimien pyrkiessä tilanteissa puhelimitse tavoittamaan vastaajaa ennen oikeudenkäyntiä ja tiedustelemaan, haluaako tämä edelleen kiistää syytteen. Samalla vastaajalle on syytä tehdä selväksi, että syytteen kiistäminen tulee tarkoittamaan henkilökohtaista läsnäolovelvollisuutta oikeudenkäynnissä. Erikseen vastaajaa ei saa painostaa tunnustamaan syytettä ja yhteydenotossa on hyvä tehdä selväksi, että asia tullaan kaikilta osin tutkimaan ja ratkaisemaan vasta oikeudenkäynnissä.³⁷¹ Vaikka tällainen yhteydenotto voidaan nähdä myös kyseenalaisena tunnustamiseen houkutteluna, katson menettelyn olevan (poissaolokäsittelyn ohella) ”vähiten huono” niin vastaajan oikeusturvan kuin prosessiekonomian näkökulmasta, sillä kuuluuhan näihin molempiin tekijöihin asianosaisille oikeudenkäyntiin saapumisesta aiheutuvien kulujen ja haittojen huomioiminen ja minimoiminen.³⁷²

5.3.3 Henkilötodistelun tarve ja näyttöarvon yhdensuuntaisuus

Koponen on eräänlaisena peukalosääntönä artikkelissaan esittänyt, että mitä enemmän syytteen toteennäyttämisen edellyttää henkilötodistelua, sitä varauksellisemmin tulee suhtautua poissaolokäsittelyyn.³⁷³ Henkilötodistelua poissaolokäsittelyssä onkin pidettävä ongelmallisena niin todistelun luotettavuuden arvioimisen kuin oikeudenkäyntiaineiston muuttumattomuuden kannalta.³⁷⁴ Sen sijaan kirjallisia todisteita ja katselmusesineitä³⁷⁵ voidaan staattisina todistelukeinoina pitää paremmin poissaolokäsittelyyn soveltuvina. Tällainen ns. tekninen näyttö on paremmin tuomioistuimen kontrolloitavissa, sillä siitä tehtävät johtopäätökset ovat yleensä yksiselitteisempiä, ja näyttöarvo todistusteemasta on pääteltävissä melko suoraan todisteesta tai sen sisällöstä. Kun syyttäjä on velvollinen yksilöimään todisteet teemoineen vastaajalle tiedoksi annettavassa

³⁷¹ Ks. myös Määttä 2013, s. 447.

³⁷² Tässä on syytä korostaa, että pidän menettelyä suositeltavana vain niissä tilanteissa, joissa näyttö asiassa vaikuttaa täysin selvältä kiistämisestä huolimatta. Rikosprosessin oikeuturva-funktiosta tark., ks. ed. jakso 1.4 ja prosessiekonomiasta ed. jakso 4.3. Puhelimitse tapahtuvasta esitutkintalausuman muuttamisesta kriittisesti, ks. myös Diesen 1993, s. 459, jossa kirjoittaja varoittaa ns. taktisista tunnustuksista, joita rikosprosessissa ei tule hyväksyä.

³⁷³ Koponen 1998, s. 426. Näkemykseen on yhtynyt myös Liukkonen (2012, s. 303) ja sen voidaan katsoa saavan tukea lisäksi oikeuskäytännöstä tapauksessa KKO 2006:50, jossa KKO:n enemmistö perusteluissaan toteaa asiassa esitetyn runsaan todistelun korostaneen, ei laskeneen, tarvetta kuulla vastaajaa oikeudessa henkilökohtaisesti.

³⁷⁴ Oikeudenkäyntiaineiston muutoksista poissaolokäsittelyssä, ks. ed. jakso 3.2 ja jälj. jakso 5.3.5. Henkilötodistelusta ja sen luotettavuuden arvioimisen ongelmista rikosprosessissa yleisemmin, ks. puolestaan esim. Pölönen – Tapanila 2015, s. 375-392.

³⁷⁵ Kirjallisella todisteella tarkoitetaan fyysistä objektiota, jonka näyttöarvo liittyy sen kirjalliseen sisältöön. Katselmusesineitä ovat puolestaan fyysiset esineet, joiden ulkomuodosta tai ominaisuuksista voidaan tehdä todisteluun liittyviä päätelmiä. Ks. jaottelusta esim. Pölönen – Tapanila 2015, s. 443-444 ja näistä todistelukeinoina yleisesti sama, s. 444-453. Tässä tutkimuksessa viitataan näihin todisteisiin yksinkertaisuuden vuoksi jatkossa teknisenä näyttönä.

haastehakemuksessa, on vastaajalla myös etukäteen tieto asiassa esitettävästä teknisestä näytöstä.³⁷⁶

Arvioitaessa henkilötodistelun soveltuvuutta poissaolokäsittelyyn todistelun määrää oleellisempina voidaan pitää kuitenkin todisteiden laatua eli samansuuntaisuutta.³⁷⁷ Jos todistelussa vaikuttaa merkitykselliseltä osin olevan ristiriitaisuuksia syyttäjän todistusteemaan nähden, ei asiassa voine olla edellytyksiä poissaolokäsittelylle.³⁷⁸ Sen sijaan mikäli vastaaja on tunnustanut teon ja asiassa esitettävä muu näyttö esitutkinnan perusteella tukee todistajan kertomusta, ei todistajan kuulemiselle poissaolokäsittelyssä pitäisi olla lähtökohtaisesti estettä. Tällöin todistajan kuulemisesta aiheutuvaa kontradiktorisuuden loukkausta on arvioitava suhteessa siihen oikeusvarmuuden lisäykseen ja prosessiekonomisiin etuihin, jotka kuulemisella poissaolokäsittelyssä saavutetaan. Vaihtoehtoina tilanteessa ovat nimittäin täysimittainen oikeudenkäynti tai todistajan kuulemisesta luopuminen, sillä poissaolokäsittelyssä ei ole luvallista käyttää todisteena esitutkintapöytäkirjaan kirjattuja todistajankertomuksia (OK 17:24).³⁷⁹

Käytännössä tavanomaisimmin henkilötodistelun tarpeeseen ja näyttöarvon yhdenmukaisuuteen liittyvä problematiikka aktualisoituu poissaolokäsittelyn

³⁷⁶ Asiallisesti samoin Koponen 1998, s. 426.

³⁷⁷ Sinänsä tosin henkilötodistajien määrälläkin voidaan katsoa olevan merkitystä poissaolokäsittelyn edellytyksenä, sillä usean todistajan kuulemisen tarvetta voidaan pitää indisiona siitä, ettei asia ole sillä tavoin selvä ja yksinkertainen, että se soveltuisi poissaolokäsittelyyn.

³⁷⁸ Samoin Koponen 1998, s. 426. Koposen mukaan, mikäli henkilötodistajien kertomukset ovat esitutkinnan perusteella syyttäjän todistusteemaan nähden hyvin yhdensuuntaisia ilman mainittavia vasta-aiheita, vähentää tämä menettelyn puutteellisesta kontradiktorisuudesta aiheutuvaa haittaa. Vastavalla tavalla on Koposen mukaan arvioitava myös todistajankertomusten ja vastaajan esitutkintakertomuksen keskinäisen yhdenmukaisuuden taikka eroavaisuuksien vaikutusta.

³⁷⁹ Näin asia on ainakin periaatteessa. Käytännössä tosin voi esiintyä houkutusta perustaa tuomio pelkästään vastaajan tunnustukseen ja muuhun tekniseen näyttöön samalla kontrolloiden tunnustuksen oikeellisuus todistajien kirjattujen esitutkintakertomusten kautta näitä kuitenkin pääkäsittelyssä kuulematta. Ruotsin osalta Diesen suhtautuukin tällaisen esitutkintamateriaalista saatavan ylimääräisen tiedon käyttöön hypoteesien poissuljennan tarkoituksessa sinänsä hyväksyvästi. Ks. Diesen 1993, s. 631-634. Myöskään itse en pidä menettelytapaa sinällään erityisen ongelmallisena, kunhan tunnustuksen oikeellisuus tulee luotettavasti varmistettua. Sanotussa valossa lienee ymmärrettävä myös Liukkosen kanta henkilötodisteluun poissaolokäsittelyssä, sillä kirjoittajan mukaan poissaolokäsittely estyy mikäli asia edellyttää välttämättä henkilötodistelua. Kun Liukkonen katsoo poissaolokäsittelyn estyvän myös, mikäli vastaaja on esitutkinnassa kiistänyt rikoksen, varaa kirjoittaja henkilötodistelun mahdollisuuden menettelyssä sellaisiin tilanteisiin, joissa vastaajan kanta syytteisiin ei ole etukäteen tiedossa, mutta paljastuu ennen oikeudenkäyntiä syytteiden kiistämiseksi. Tällöin kirjoittajan mukaan myös poissaolokäsittelyssä voidaan kuulla sellaisia ns. reservitodistajia, jotka antavat asiassa esitettävälle tekniselle todistelulle lisäuskottavuutta. Tyyppitapauksena tällaisesta todistelusta Liukkonen mainitsee poliisimiehen kuulemisen teko-olosuhteista ja mittausuloksista rattijuopumus- ja ylinopeusasioissa. Ks. Liukkonen 2012, s. 303.

edellytysharkinnassa vastaajan kiistäessä rikoksen esitutkinnassa.³⁸⁰ Tällöin selvimmin poissaolokäsittelyn on katsottu estyvän ns. ”sana vastaan sana” -näyttötilanteissa.³⁸¹ Nähdäkseni oikeusvarmuuteen ja menettelyn kontradiktorisuuteen liittyvien näkökoh- tien on kuitenkin katsottava edellyttävän näyttötilanteelta tätä suurempaa tarkkuutta ja selvyyttä niin, että kiistämistä voidaan jutun olosuhteissa ja muun näytön valossa pitää ilmeisen perusteettomana. Ruotsalaisessa lainvalmistelussa tämä on osuvasti ilmaistu niin, että näytön tulee olla kiistämisestä huolimatta täysin yksiselitteistä (”helt enty- dig”), jotta asiassa voi olla edellytyksiä poissaolokäsittelylle.³⁸² Sen sijaan jos vastaajan kirjallista ja staattista esitutkintalausumaa voidaan pitää edes jossain määrin realisti- sena vaihtoehtona syyttäjän teonkuvaukselle käytännössä, ei henkilötodistelua tule ot- taa vastaan poissaolokäsittelyssä, sillä muutoin todistelu joutuu oikeusvarmuuden kan- nalta epätydyttävään balanssiin, kun kirjallisia ja välillisiä kiistämisperusteita joudu- taan tosissaan vertaamaan elävään todistajankertomukseen.³⁸³

Kun erilaisia näyttötilanteita on ajateltavissa lähes loputon määrä, ei tässä ole mahdollista käsitellä kysymystä kuin yleisellä tasolla. Eräänlaisena rajatapausesi- merkkinä henkilötodistelun ja kiistettyjen rikosten osalta voidaan ajatella kuitenkin näpistysrikosta, jossa teon kiistäminen perustuu puuttuvaan tahallisuuteen eli vas- taaja kertoo esitutkinnassa unohtaneensa maksaa anastetuksi epäillyn tavaran. Täl- löin jos teko tallentunut valvontakameraan ja tästä kuvatalenteesta sekä teko-olo- suhteista muuten, kuten vastaajan pyrkimyksestä paeta tekopaikalta, voidaan pää- tellä kiistämisperusteen ilmeinen paikkansa pitämättömyys, voitaneen asia syylli- syyskysymyksen puolesta nähdäkseni käsitellä poissaolokäsittelyssä. Samalla asi- assa voidaan tarvittaessa kuulla todistajana esim. kiinnioton tehnyttä vartijaa tai poliisimiestä lisänäyttönä kuvatalenteelle. Sen sijaan, mikäli asiassa ei ole

³⁸⁰ Sinänsä toki on mahdollista, että todistajien kertomukset ovat keskenään tai ns. tekniseen näyttöön verrattuna ristiriitaisia, mutta syyttäjä katsoo syytteen tueksi olevan todennäköisiä syitä esim. vastaajan tunnustuksen perusteella. Tällöin vastaaja tulee kuitenkin määrätä kuultavaksi henkilökohtaisesti, sillä tunnustuksen oikeellisuudesta on näytön epäselvyyden vuoksi epäilyksiä, joita ei voitane oikeusvar- muutta tyydyttävällä tavalla selvittää muutoin kuin vastaajaa kuulemalla. Tunnustuksen oikeellisuuden tutkimisen vaikeudesta esitutkintalausuman perusteella yleisesti, ks. esim. Pölönen – Tapanila 2015, s. 353-357.

³⁸¹ Näin kirjallisuudessa esim. verrattain laajaan poissaolokäsittelyn mahdollisuuden sinänsä myötä- mieliset Frände ja Heiskala. Ks. Frände 2009, s. 332 ja Heiskala 2016, s. 50-51.

³⁸² Ks. kokoavasti Diesen 1993, s. 133-140 ja s. 344 tai tark. myös siellä ilmoitetut lähteet.

³⁸³ Diesenin mukaan näytön tasapainottomuudesta johtuva yleinen periaatteellinen lähtökohta henkilö- todistajien kuulemiseen poissaolokäsittelyssä tulee olla kielteinen. Mikäli näin kuitenkin menetellään, tulee kirjoittajan mukaan syyttäjän ja tuomioistuimen korostuneesti valvoa vastaajan etuja, mikä tar- koittaa mm. tavallista skeptisempää ja kriittisempää suhtautumista todistajan kertomusta kohtaan. Eri- tyisen ongelmallisena Diesen pitää asianomistajan kuulemista todistelutarkoituksessa poissaolokäsitte- lyssä, sillä kyse on vastaajan ”luonnollisesta vastapuolesta”. Toisaalta Diesenin ohje esim. poliisimies- ten kuulemisen suhteen on, ettei tällaisille ammattinsa puolesta ns. ”asiantunteville todistajille” tule antaa ylimääräistä luotettavuusarvoa, vaan heitä tulee kohdella kuten muitakin henkilötodistajia. Ks. Diesen 1993, s. 345 ja s. 463-470.

käytettävissä valvontakameran kuvaa, vaan syytettä tukeva näyttö koostuu henkilötodistelusta, ei asia soveltune poissaolokäsittelyyn.³⁸⁴

5.3.4 Seuraamusharkinta

Poissaolokäsittelyssä tuomittavaksi tulevia mahdollisia rangaistuksia on käsitelty edellä jaksossa 3.3. Seuraamuskysymyksellä voi kuitenkin olla merkitystä myös menettelyn sisällöllisen edellytyksen kannalta, sillä oikean rangaistuksen määrääminen voi edellyttää vastaajan läsnäoloa asian selvittämiseksi aivan kuten näyttökysymyksen.³⁸⁵ Rangaistuksen tuomitsemisen tasolla yleis- ja erityisestävyyttä voidaan nimittäin pitää rinnakkaisina tavoitteina, jotka molemmat tulee huomioida konkreettista rangaistusta määrättäessä, ja erityisestävyyden kannalta yleensä keskeistä on rikoksentehtäjän henkilökohtaisten olosuhteiden huomioiminen.³⁸⁶ Esitutkintavaiheessa rikoksesta epäilty taas ei tavanomaisesti ota kantaa seuraamuskysymykseen, joten poissaolokäsittelyssä seuraamuskysymyksen käsittely on vaarassa jäädä puutteelliseksi.³⁸⁷

Näin ollen poissaolokäsittelyn on katsottava seuraamusharkinnan vuoksi estyvän, mikäli rangaistuslajin valintaa joudutaan todella harkitsemaan, ellei tuomioistuimien ole muutoin riittävän tietoinen vastaajan henkilökohtaisista olosuhteista lajivalinnan kannalta merkityksellisellä tavalla. Vastaaja on siis kutsuttava henkilökohtaisesti läsnä olevaksi oikeuteen asian selvittämiseksi, kun asiassa esitutkimateriaalin perusteella tuomittavaksi tulee joko sakko- tai vapausrangaistus, joko ehdollinen tai ehdoton

³⁸⁴ Vrt. Heiskala 2016, s. 50-51. Tahallisuuden tutkimisen ongelmallisuudesta poissaolokäsittelyssä ks. myös Diesen 1993, s. 538-539, jossa kirjoittaja katsoo menettelyn estyvän, mikäli rikos on kiistetty puuttuvaan tahallisuuteen vedoten ja väitteellä on tai voidaan ajatella olevan relevanssia asiassa. Lisäksi Diesen pitää tahallisuutta edellyttävien kiistettyjen rikosten käsittelyä ongelmallisena poissaolokäsittelyssä ylipäänsä, sillä kun rikos on kiistetty muulla perusteella ja tätä perustetta pidetään asiassa merkityksettömänä, ei tahallisuutta asiassa erikseen voida vastaajan ollessa käsittelystä poissa tutkia, vaan se joudutaan olettamaan. Tätä taas Diesen pitää ongelmallisena erityisesti syyttömyysolettaman kannalta korostaen, ettei vastaajalla itsellään ole aina ymmärrystä vedota asiassa puuttuvaan tahallisuuteen.

³⁸⁵ Koponen 1998, s. 427. Kuten edellä jaksossa 3.3 on todettu, lain perusteluissa (HE 82/1995, s. 114) yhtenä poissaolokäsittelyn tyyppitapauksena on viitattu tilanteeseen, jossa käsiteltävänä olevasta rikoksesta on vakiintunut normaalirangaistus.

³⁸⁶ Ks. Tapani – Tolvanen 2016, s. 392-396. Rangaistuksen määräämisen yleissäännöksen (RL 6:4) mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Lisäksi RL 6 luvussa säädetään mm. kunkin rangaistuslajin valintaan vaikuttavista tekijöistä, jotka liittyvät niin yleis- kuin erityisestäviin näkökohtiin. Tässä tutkimuksessa rangaistuksen määräämiseen ei kuitenkaan ole tarvetta tai mahdollisuuttakaan syventyä lähemmin. Ks. siitä tarkemmin ja laajemmin esim. Tapani – Tolvanen 2016, s. 3-217 ja Lappi-Seppälä 2000, erit. s. 309-368.

³⁸⁷ Ks. myös Koponen 1998, s. 427.

vankeus, taikka joko ehdoton vankeus tai sen sijasta yhdyskuntapalvelua tai valvontarangaistus olettaen, ettei tuomioistuin ole muutoin tietoinen vastaajan henkilökohtaisista olosuhteista erityisprevention vaatimukset huomioivalla tavalla. Pääsääntönä siten rangaistuslajin valinnan ”harmaalla alueella” liikuttaessa voitaneen pitää, ettei asiassa ole edellytyksiä poissaolokäsittelylle, sillä vastaajan oikeusturvan kannalta oikealla lajivalinnalla on keskeinen merkitys.³⁸⁸

Oikeuskirjallisuudessa on lisäksi yleisesti katsottu, että rikoksen vakavuudella on itseinäistä merkitystä poissaolokäsittelyn edellytysharkinnassa lähinnä niin, että sakkorangaistuksin sovitettavien rikosten osalta menettelyn edellytysten on katsottu täyttyvän helpommin kuin vankeusrangaistusta edellyttävien rikosten kohdalla.³⁸⁹ Rangaistuslajin valinnan kannalta näin tietysti onkin, mutta itse en muutoin pidä tällaista kynnystä tarpeellisena, sillä tutkimuksessa en ole pitänyt hyväksyttävänä näytöltään epäselvien juttujen käsittelyä poissaolokäsittelyssä myöskään sakkorikosten kohdalla.

Sinänsä vastaajan oikeusturvan tarpeen voidaan katsoa kasvavan rikoksesta seuraavien rangaistusten ankaroituuksessa, ja rangaistuslajin valinnan kannalta kynnystä sakko- ja vankeusrangaistusta edellyttävien rikosten osalta voidaan pitää huomattavana. Lain perusteluissa ko. kynnystä poissaolokäsittelyn edellytyksenä ei kuitenkaan mainita. Lainsäätäjän osalta tällaista näkemystä voidaan tosin ajatella osoittavan ROL 8 luvun 13.1 §, jonka mukaan vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä, ellei 11 tai 12 §:stä (eli poissaolokäsittelyä koskevasta sääntelystä) muuta johdu. Tämä pykälä voitaneen siis katsoa jonkinlaiseksi pääsäännöksi henkilökohtaisen kuulemisen tarpeen kasvusta vankeusrangaistusten uhatessa, ja sillä voidaan näin tulkita olevan heijastusvaikutuksensa myös poissaolokäsittelyn edellytyksiin.³⁹⁰ Toisaalta ROL 8:13.1 §:n merkitys nykyisessä sääntelysystematiikassa on nähdäkseni varsin kyseenalainen, suorastaan harhaanjohtava. Pykälään ei nimittäin ensinnäkään tehty muutoksia kirjallisen menettelyn käyttöönnoton myötä, joskin ROL 5a luvun menettelyssä on tästä huolimatta katsottu mahdolliseksi tuomita vankeusrangaistuksia.³⁹¹ Oleellisempuna epäkohtana ROL 8:13.1 §:n kannalta pidän kuitenkin sitä, ettei vastaajaa voida henkilökohtaisesti kuulematta tuomita oikeudenkäynnissä myöskään sakkorangaistukseen muissa kuin poissaolokäsittelyn tai kirjallisen menettelyn soveltamistilanteissa, joten pykälän tarvetta ja tarkoitusta voitaneen nykyisessä ROL:n systematiikassa pitää vähintäänkin epäselvänä.³⁹²

³⁸⁸ Vastaajan henkilökohtaisten olosuhteiden vaikutuksesta rangaistuslajin valintaan poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta, ks. myös Koponen 1998, s. 427 ja Liukkonen 2012, s. 308.

³⁸⁹ Ks. esim. Frände 2009, s. 332, Jokela 2008, s. 448 ja Koponen 1998, s. 426.

³⁹⁰ Ks. tämänsuuntaisesti Liukkonen 2012, s. 308 av. 116.

³⁹¹ Vaikka oikeustilasta ei tältä osin vallitse epäselvyyttä, huomioi myös Liukkonen tämän epäkohdan väitöskirjassaan pitäen sitä todennäköisenä virheenä. Liukkonen 2012, s. 107 av. 97.

³⁹² Ennen vuoden 1997 rikosprosessiuudistusta ehdoton sääntö oli, ettei vastaajaa voitu tuomita vapausrangaistukseen, ellei häntä oltu asian käsittelyn aikana henkilökohtaisesti kuultu (OK 12:8; L:ssa

Toinen laajempi oikeuspoliittinen kysymys on sitten se, onko vankeusrangaistusten tuomitseminen summaarisissa menettelyissä rikosoikeuden tavoitteiden ja prosessin funktioiden, erityisesti vastaajan oikeusturvan, kannalta ylipäänsä tarkoituksenmukaista.³⁹³ Menettelyissä tuomittavaksi tulevista rangaistuslajeista nähdäkseni kriminaalipoliittisesti kyseenalaisimpana voidaan itse asiassa pitää ehdollista vankeusrangaistusta, sillä sen erityispreventiivinen vaikutustapa on toimia varoitukseksi.³⁹⁴ Varoituksen teho nimittäin tuskin toteutuu optimaalisesti menettelyssä, johon vastaajan itsensä ei tarvitse osallistua.

5.3.5 Eräistä muista tekijöistä

Koposen jaottelun neljäntenä kohtana on oikeudenkäyntiaineistoa koskevat muutokset, joita tässä tutkimuksessa on jo vaatimusten osalta ja erityisesti syyttäjän näkökulmasta käsitelty edellä haastamisedellytyksen yhteydessä jaksossa 3.2. Muutosten osalta on huomattava, että ne voivat aiheutua myös syyttäjistä riippumattomista syistä, kuten todistajan tai asianomistajan muuttaessa olennaisesti kertomustaan esitutkintaan verrattuna. Kontradiktorinen periaate kuitenkin edellyttää, että kaiken oikeudenkäyntiaineiston on oltava vastaajan tiedossa ja kommentoitavissa, joten vaatimusten ohella myös *muutokset näytössä* voivat edellyttää käsittelyn lykkäämistä.³⁹⁵ Poissaolokäsittelyssä ei siis voida syyksilukea rikosta sellaisen uuden selvityksen perusteella, johon vastaaja ei ole saanut tutustua.³⁹⁶

14.1.1972). Uudistuksessa säännös siirrettiin nykyiselle paikalleen (ROL 8:13.1) ja lain perustelujen mukaan (ks. HE 82/1995, s. 116) pykälään tehtiin ehdotuksen muun osan (eli poissaolokäsittelyn laajennuksen) edellyttämät muutokset eräiden muodollisten tarkistusten lisäksi. Nähdäkseni samalla kadotettiin kuitenkin pykälän ajatus, eikä näin ollen ROL 8:13.1 §:n nykyistä muotoilua voida selkeästi sanallisesta ilmaisusta huolimatta pitää kovin onnistuneena. HE:ssä 200/2017 esitettyjen rikosprosessin keventämistoimien myötä nykyinen ROL 8:13.1 § onkin tarkoitus kumota, ja jatkossa ehdoton kuulemisvelvollisuus vankeusrangaistuksia tuomittaessa rajataan koskemaan vain alle 18-vuotiaita vastaajia (Ehd.ROL 8:3.2). Tämä sääntely ei koske poissaolokäsittelyä. Ks. alaikäisistä vastaajista ed. jaksossa 3.4.³⁹³ Kirjallisuudessa ainakin Jokela on katsonut, että oikeampaa olisi rajoittaa summaariset ja kirjalliset menettelyt rikosasioissa sellaisiin tapauksiin, joissa ei ole aihetta tuomita sakkoa ankarampaa rangaistusta. Ks. Jokela 2008, s. 451.

³⁹⁴ Erityisprevention vaikutustavoista lähemmin, ks. esim. Lappi-Seppälä 2000, s. 70-73.

³⁹⁵ Ks. Koponen 1998, s. 427 ja Diesen 1993, s. 466-467.

³⁹⁶ Tässä tosin voitaneen näytön muutosten suhteen yhtyä Fränden (2009, s. 334) esittämään näkemykseen siitä, että pieniä muutoksia, jotka eivät käytännössä vaikuta siihen, mitä vastaaja voi tuomioilta odottaa, voitaneen salliä myös poissaolokäsittelyssä. Lisäksi näytön muutosten käytännön merkitystä arvioitaessa on syytä muistaa, ettei syytettä voi poissaolokäsittelyssä muuttaa, vaan tuomioistuin on sidottu syyttäjän esittämään syytteeseen. Näytön muuttuminen pääkäsittelyssä poissa olevan vastaajan vahingoksi ei siis voi johtaa ankarampaan syytevaatimukseen samassa pääkäsittelyssä. Syytteen muuttamisen osalta lykkäys tulee siis harkittavaksi syyttäjän intressissä. Siten syyttäjän harkittavaksi jää, ajaako hän syytettään, vaikka yllättäen esille tullut kertomus kenties edellyttäisi ankarampaa syytettä, vai pyrkiikö hän saamaan pääkäsittelyn peruutetuksi esittääkseen myöhemmin uuden syytteen. Sellaisella uudella tiedolla, jonka perusteella taas syytettä on arvioitava syyttäjän esittämää lievemmin, ei puolestaan normaalisti ole merkitystä poissaolokäsittelyn näkökulmasta. Ks. myös ed. jaksot 3.2 ja 5.3.3 sekä syytteen muuttamisesta ja tarkistamisesta poissaolokäsittelyssä lähemmin Liukkonen 2012, s. 325-328.

Mahdollisten edellä todettujen oikeudenkäyntiaineiston muutosten ohella asianomistajan toiminnalla voi muutoinkin olla merkitystä poissaolokäsittelyn edellytysten kannalta. Nimittäin vaikka tyypillisesti menettelyssä käsiteltävissä rikoksissa ei joko ole asianomistajaa tai tämän esitutkinnassa selvitettyjä vaatimuksia ajaa oikeudenkäynnissä syyttäjä (ROL 3:9), on myös mahdollista, että asianomistaja esittää rikokseen perustuvat yksityisoikeudelliset vaatimuksensa itse (ROL 3:10). Tällainen asianomistajan itsenäinen puhevalta ei vielä sinänsä välttämättä tarkoita, etteikö asiaa voitaisi käsitellä poissaolokäsittelyssä edellyttäen, että vastaaja on ennen oikeudenkäyntiä saanut tiedon yksityisoikeudellisista vaatimuksista.³⁹⁷ Asianomistajan itsenäinen puhevalta voi kuitenkin tarkoittaa, että jutun yksityisoikeudellinen puoli on sillä tavoin riidanalainen, että sen selvittäminen edellyttää vastaajan läsnäoloa. Tällöin mahdollisuutena on jutun lykkääminen käsiteltäväksi täysimittaiseen rikosoikeudenkäyntiin tai asian yksityisoikeudellisen puolen erottaminen käsiteltäväksi omana oikeudenkäyntinään riita-asian mukaisessa menettelyssä.³⁹⁸ Edelleen asianomistajan toiminnalla voi olla merkitystä poissaolokäsittelyn edellytyksiin myös niissä tilanteissa, joissa tämä yhtyy syyttäjän syytteeseen ja vetoaa uuteen seikkaan syytteen tueksi (ROL 1:14.3). Tällöin asian käsittelyä on lykättävä, ja asianomistajan vaatimukset sekä niiden perusteet on annettava tiedoksi vastaajalle. Asian jatkokäsittelyssä taas poissaolokäsittelyn edellytykset riippuvat asianomistajan esityksen tarkemmasta sisällöstä, mutta varsin mahdollista on, että juttu menettää kelpoisuutensa poissaolokäsittelyyn.³⁹⁹

Lisäksi oikeuskirjallisuudessa on poissaolokäsittelyn edellytyksiin tapauskohtaisesti vaikuttavana seikkana mainittu useamman vastaajan jutut, jolloin menettelyn edellytyksiä on arvioitava sekä juttu- että vastaajakohtaisesti erityisesti siltä kannalta, onko kunkin vastaajan kuulemisella merkitystä näyttönä muiden osalta. Mikäli näin on, tulee tätä vastaajaa kuulla näytön vastaanottamiseksi suullisesti pääkäsittelyssä huolimatta mahdollisesta yksiselitteisestä tunnustuksesta omalta osaltaan, sillä kanssasyytetyllä tulee olla mahdollisuus esittää tälle kysymyksiä.⁴⁰⁰ Siten tarkoituksenmukaisinta usean vastaajan jutussa usein on keskittää asian käsittely yhteen oikeudenkäyntiin, jossa

³⁹⁷ Jos taas tuomioistuin poikkeuksellisesti sallii asianomistajan esittävän yksityisoikeudelliset vaatimuksensa vasta pääkäsittelyssä ilman edeltävää haastetta (ROL 3:11), tulee poissaolokäsittely keskeyttää ja menettelyä on lykättävä, jotta vaatimukset perusteineen saadaan annettua vastaajalle tiedoksi. Ks. Liukkonen 2012, s. 314-315.

³⁹⁸ Ks. Liukkonen 2012, s. 313-314 ja myös Jokela 2008, s. 447.

³⁹⁹ Ks. Liukkonen 2012, s. 316.

⁴⁰⁰ Ks. Koponen 1998, s. 412 ja s. 428

kaikki vastaajat ovat läsnä, ellei asiassa ole edellytyksiä poissaolokäsittelylle kaikkien kanssasyytettyjen osalta.⁴⁰¹

Edellä poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkintaan vaikuttavia tekijöitä on käsitelty lähinnä kirjallisuudessa esitettyjen kantojen pohjalta. Eräs tässä huomionarvoinen ja prosessitodellisuudessa merkityksellinen tekijä liittyy lisäksi vastaajan henkilöön, sillä empiirisen tutkimustiedon valossa ulkomaalaisilla vastaajilla vaikuttaa olevan käytännössä poissaolokäsittelyssä yliedustus.⁴⁰² Tilapäisesti maassa oleskelevien ulkomaalaisten lievien rikosten ohjaaminen poissaolokäsittelyyn onkin prosessiekonomiselta kannalta katsoen varsin perusteltua. Kirjallisen menettelyn estyessä kyse voi usein olla myös ainoasta mahdollisuudesta saada rikosvastuu toteutetuksi. Verrattain lievin poissaolokäsittelyssä annetuin tuomio voidaan ajatella lisäksi puututtavan vastaajan oikeusasemaan lievemmin kuin velvoittamalla vastaaja pakkokeinoin läsnä olevaksi oikeudenkäyntiin, joka pidetään mahdollisesti kuukausia rikosteon ja esitutkinnan jälkeen. Silti aineellisen totuuden saavuttamisen, vastaajan oikeusturvan ja ylipäänsä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamisen näkökulmasta ei voitane pitää hyväksyttävänä käytäntöä, jossa näytöltään epäselvät ja ristiriitaiset jutut käsiteltäisiin poissaolokäsittelyssä vastaajan asuinpaikan ollessa ulkomailla, eli lähinnä Suomessa tilapäisesti oleskelevien ulkomaalaisten osalta. Näin ollen voisi olla perusteltua kehittää sellaista rikosasioiden prosessinormistoa, joka vastaisi rikosvastuun toteuttamistarpeeseen ko. vastaajaryhmässä (ja muiden vaikeasti tavoitettavien vastaajien osalta) paremmin oikeusturvatakein. Tällaisena pyrkimyksenä voidaan tässä mainita ainakin Helsingissä viranomaisaloitteisesti käyttöön otetut ns. pikaoikeudenkäynnit. Niissä kyse on periaatteessa ihan tavallisista rikosoikeudenkäynneistä, jotka vain pyritään viemään läpi rikostutkinnan alusta aina käräjäoikeuden tuomioon pidätysajan puitteissa eli noin kolmessa tai neljässä päivässä. Menettelyssä kutsuista oikeudenkäyntiin vastaa yleensä poliisi ja syyttäjä, ja vastaajalle hankitaan viran puolesta oikeusavustaja (ja tarvittaessa tulkki) riippumatta kyseessä olevasta rikoksesta ja vaadittavasta rangaistuksesta.⁴⁰³ Koska vastaaja ja tämän avustaja ovat oikeudenkäynnissä läsnä, vaikuttaa ns. pikaoikeudenkäynti vastaajan oikeusturvan kannalta poissaolokäsittelyä paremmalta menettelytavalta tietyistä ongelmakohdistaan huolimatta. Pikaoikeudenkäynti edellyttää kuitenkin toimiakseen riittäviä resurssipanostuksia viranomaistoimintaan ja eri viranomaistahojen saumatonta yhteistyötä. Tois-
taiseksi menettelyn käyttö onkin ilmeisesti ollut vähäistä.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Ks. myös Liukkonen 2012, s. 281-282.

⁴⁰² Liukkonen väitöskirjaan sisältyvässä empiirisessä tutkimuksessa poissaolokäsittelyn vastaajista joka kymmenes oli ulkomaalainen, kun taas samaisen tutkimuksen täysimittaisen oikeudenkäynnin vastaajista ulkomaalaisia oli 2 %. Ks. Liukkonen 2012, s. 461, jossa kirjoittaja tosin ulkomaalaisten sijasta osin puhuu ulkomailla asuvista vastaajista. Sinänsä tutkimustulos ei liene yllätys, sillä esim. Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankeeseen raportissa (Laatuhanke 2013), jonka tarkoituksena on rikosasioiden työprosessien yhtenäistäminen ja kehittäminen, ohjeistetaan haastamaan ulkomaalaiset vastaajat jo esitutkinnassa ja aina poissaolokäsittelyn uhalla, jos se odotettavissa olevan rangaistuksen puitteissa on mahdollista. Samoin kutsumisen yhteydessä raportissa vastaajan asuminen kaukana tai ulkomailla taikka tämän oikeudenkäynnin pakoilu mainitaan seikkoina, joilla on merkitystä poissaolokäsittelyn edellytysten tapauskohtaisessa harkinnassa. Ks. Laatuhanke 2013, s. 23 ja s. 39.

⁴⁰³ Ks. Heiskala 2016, s. 47-48.

⁴⁰⁴ Pikaoikeudenkäyntejä on ilmeisesti järjestetty lähinnä Helsingissä, ja sielläkin vain joitain kymmeniä vuosittain. Ks. Heiskala 2016, s. 47 ja pikaoikeudenkäyntimenettelystä sekä sen tarjoamista

5.4 Jakson yhteenveto

Tässä tutkimuksen viimeisessä varsinaisessa pääjaksossa on tarkasteltu poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä koskevaa oikeuskäytäntöä ja edellytyksen tulkintaan käytännössä vaikuttavia tekijöitä. Tarkastelun taustalla on Diesenin poissaolokäsittelyä koskevassa väitöskirjassaan kehittänyt todisteiden arvioimismenetelmä, hypoteesimetodi, jossa keskeistä on näytön erottelu laadun sekä laajuuden perusteella niin, että lievempien rikosten käytännössä hyväksyty suurempi epävarmuus langettavien tuomioiden suhteen selittyy selvityksen suppeammalla laajuudella, ei matalammalla näyttökynnyksellä.⁴⁰⁵ Poissaolokäsittelyssä taas selvityksen laajuuteen vaikuttavat sinänsä samat tekijät kuin täysimittaisessa oikeudenkäynnissäkin (kuten rikoksen vakavuus, vastaajan kanta sekä tapauksen olosuhteet ja erityispiirteet), mutta menettely itsessään tarkoittaa selvittämismahdollisuuksien huomattavaa kaventumista oikeudessa.⁴⁰⁶ Näin ollen menettely asettaa erityisehtoja jo olemassa olevan selvityksen laadulle ja laajuudelle sekä näytön rakenteelle, jotta läsnäolokäsittelyä vastaava vartenotettavan epäilyn poissuljenta kontradiktorisen periaatteen ja ylipäänsä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä tavalla voidaan poissaolokäsittelyssä saavuttaa.

Kuten edellä on käynyt ilmi, tässä tutkimuksessa poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkintaan käytännössä yleisimmin vaikuttavat tekijät on Koposen esimerkkiä mukaillen⁴⁰⁷ jaettu kolmeen, eli ensinnäkin vastaajan kannanottoon esitutkinnassa, toiseksi henkilötodistelun tarpeeseen ja näyttöarvon samansuuntaisuuteen, sekä kolmanneksi seuraamusharkintaan. Näiden lisäksi vastaajan läsnäolon välttämättömyyteen oikeudenkäynnissä voivat vaikuttaa lähinnä edellisessä jaksossa käsitellyt tapauskohtaisemmin aktualisoituvat tekijät, kuten asianomistajan toiminta tai näytön muuttuminen vastaajan vahingoksi ennalta arvaamattomasti.

Keskeisimpänä tekijänä poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen tulkinnassa voitaneen pitää vastaajan esitutkintalausumaa, sillä tunnustukselle käytännössä annettavan korkean todistusarvon vuoksi vastaajan kannalla on suoraan vaikutusta sekä asiassa

mahdollisuuksista ja mahdollisista ongelmakohtista lähemmin, sama, s. 41-56. Ks. myös samaisesta aiheesta päivystystuomioistuinten nimellä HE 82/1995, s. 17-19 ja Liukkonen 2012, s. 110-113.

⁴⁰⁵ Ks. ed. jaksot 4.3 ja 5.1 sekä siellä mainitut lähteet.

⁴⁰⁶ Ks. Diesen 1993, s. 341-342.

⁴⁰⁷ Ks. Koponen 1998, s. 425-427 ja ed. jakso 5.1.

vaadittavan selvityksen laajuuteen että henkilötodistelun tarpeeseen. Edellytykset poissaolokäsittelylle ovatkin näytön puolesta hyvät, jos vastaaja on esitutkinnassa yksiselitteisesti ja tyhjentävästi tunnustanut teon, eikä tunnustuksen oikeellisuutta ole aihetta epäillä muun näytön perusteella. Tällöin tarvittaessa poissaolokäsittelyssä voidaan ottaa vastaan myös tunnustusta tukevaa henkilötodistelua. Sen sijaan kiistetyissä rikoksissa tilanteen voidaan sanoa olevan oikeastaan päinvastainen, eikä edes kiistämisen aktualisoiman laajemman tutkinnan nojalla kiistettyä rikosasiaa voida normaalisti käsitellä vastaajan poissa ollessa, sillä poissaolokäsittelyssä ei lähtökohtaisesti voida luotettavasti selvittää ja tutkia vastaajan kiistämisperusteita sekä verrata niitä syyttäjän teonkuvaukseen ja asiassa kertyneeseen muuhun näyttöön.⁴⁰⁸ Tutkimuksessa olen kuitenkin katsonut myös kiistettyjen rikosten voivan *poikkeuksellisesti* soveltua käsiteltäväksi poissaolokäsittelyssä silloin, kun kiistämisperusteita joko itsessään tai muun näytön perusteella voidaan pitää *ilmeisen perusteettomina* niin, että näyttöä voidaan kiistämisestä huolimatta pitää *täysin yksiselitteisenä*.⁴⁰⁹ Tällöinkin poissaolokäsittely voi kuitenkin estyä seuraamusharkinnan vuoksi, ja jos rangaistuslain valintaa joudutaan todella harkitsemaan, on tämä selvä merkki siitä, että seuraamuskysymyksen ratkaisu edellyttää vastaajan läsnäoloa ja kuulemista.⁴¹⁰

Kun poissaolokäsittelyssä on mahdollista varsin rajoitetusti ottaa vastaan henkilötodistelua, eikä vastaajaa kuulla, voidaan oikeudenkäyntiaineistoa menettelyssä luonnehtia staattiseksi.⁴¹¹ Siten täysimittaista oikeudenkäyntiä vastaavan oikeusvarmuuden saavuttaminen poissaolokäsittelyssä on paljolti riippuvainen asian riittävästä selvittämisestä esitutkinnassa. Aivan erityisesti tämä koskee vastaajan esitutkintakannanottoa, sillä selkeän ja yksityiskohtaisen kertomuksen myötä tarve esittää vastaajalle kysymyksiä oikeudessa vähenee. Diesen toteaaakin vaikeinta poissaolokäsittelyn näytön arvioinnissa olevan normaalisti selvittämiskynnyksen, ei näyttökynnyksen, ylittymisen tutkimisen, sillä yleisesti menettelyn edellytyksenä voidaan sanoa olevan sen, ettei asiassa

⁴⁰⁸Ks. tark. Diesen 1993, s. 319-320, s. 342-344 ja s. 481-482.

⁴⁰⁹Tämän tulkinnan oikeellisuus on sinänsä oikeuskäytännössä testaamaton, ja mikäli se hyväksytään, tulee kiistämisen ilmeistä perusteettomuutta arvioida joka tapauksessa varsin rajoitetusti. Lisäksi olen tutkimuksessa edellyttänyt ko. tilanteissa täysin yksiselitteiseltä näytöltä sitä, ettei (muu) näyttö asiassa koostu yksinomaan henkilötodistelusta. Ks. tästä ja oikeuskirjallisuudessa esitetyistä kannoista lähemmin ed. jaksot 5.3.2 ja 5.3.3 sekä siellä mainitut lähteet.

⁴¹⁰Samoin Koponen 1998, s. 433 ja Ruotsin osalta Diesen 1993, s. 344. Ks. tark. ed. jakso 5.3.4. Lisäksi poissaolokäsittely voi tilanteissa estyä myös tapauskohtaisempien, jaksossa 5.3.5 käsiteltyjen syiden vuoksi samoin kuin nuorten ensikertalaisten vastaajien kohdalla erityispreventiivisistä syistä. Nuorten ensikertalaisten osalta ks. ed jaksot 3.4 ja 3.6.

⁴¹¹ Ks. myös Diesen 1993, s. 333.

ole vastanäyttöä.⁴¹² Tästä syystä hypoteesimetodiin oleellisesti kuuluvalla, konkreettisen yksittäistapauksen edellyttämien vaihtoehtoisten hypoteesien tutkimisella ei poissaolokäsittelyssä tulisi olla keskeistä roolia, sillä menettelyssä käsiteltävissä jutuissa ei pitäisi juuri olla oikeudenkäyntiaineistoa, joka antaisi aiheen syyttäjän teonkuvauksen kyseenalaistamiseen. Diesen korostaakin vapauttavien (eli syytteen hylkäävien) hypoteesien tutkimisen edellyttävän normaalisti vastaajan läsnäoloa oikeudessa, mistä poikkeuksen tekevät lähinnä sellaiset todistus- tai aputositseikkoihin perustuvat hypoteesit, joiden selvittämiseen vastaajan kuulemisella ei ole merkitystä.⁴¹³

Yhdensuuntaisen ja suppeahkon oikeudenkäyntiaineiston johdosta itse oikeudenkäynnissä tuomioistuimen tehtäväksi jää lähinnä kontrolloida, että asia on sellainen kuin ennen oikeudenkäyntiä on esitutkimateriaalin ja mahdollisen muun aineiston perusteella näyttänyt, sekä näytön vastaanottamisen jälkeen oikean tuomion julistaminen. Mikäli oikeudenkäynnissä käy kuitenkin ilmi, että syyttäjän esittämän selvityksen laajuudessa on vakavia puutteita tai näytön laatua rasittaa esimerkiksi henkilötodistajien muuttuneiden kertomusten vuoksi varteenotettava epäily vastaajan syyllisyydestä, tulee syyte hylätä.⁴¹⁴ Langettavalta tuomiolta taas poissaolokäsittelyssä, kuten muissakin rikosprosesseissa, edellytetään, ettei syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä. Kun oikeudenkäyntiaineisto ei poissaolokäsittelyssä juuri elä, eikä ainakaan näytön oleellista muuttumista vastaajan vahingoksi tulisi menettelyssä hyväksyä, ei varteenotettava epäilyä syyllisyydestä poissaolokäsittelyssä käsiteltävissä asioissa pitäisi hyväksyä myöskään ennen oikeudenkäyntiä. Näin ollen poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen voidaan nähdäkseni näytön laadun osalta katsoa tarkoittavan näyttökynnystä. Poikkeuksena tästä suhteesta on nähtävä lähinnä lain perusteluissakin mainittu tilanne

⁴¹² Ks. Diesen 1993, s. 626. Myös Jokela toteaa oikeudenkäyntiä yleisesti käsittelevän teoksensa uusimmassa painoksessa (Jokela 2015, s. 158) menettelyssä käsiteltävältä asialta edellytettävän laadultaan yksiselitteistä ja laajuudeltaan riittävän kattavaa selvitystä. Selvityksen laajuudesta ja esitutkiminnan roolista poissaolokäsittelyn kannalta ks. lisäksi Liukkonen 2012, s. 300-302.

⁴¹³ Ks. Diesen 1993, s. 625-630 ja hypoteesimetodin konkreettisesta soveltamisesta poissaolokäsittelyssä sama, s. 634-647, jossa kirjoittaja soveltaa metodia kolmeen Tukholman kärjääoikeudessa poissaolokäsittelyssä käsiteltyyn oikeustapaukseen.

⁴¹⁴ Ks. myös Diesen 1993, s. 629. Lain mukaan syyte voidaan aina poissaolokäsittelyssä hylätä (ROL 8:11.3) ja lain perusteluissa (HE 82/1995, s. 115) hylkäämisen todetaan olevan ongelmaton vastaajan oikeusturvan kannalta. ROL:n systematiikan kannalta näyttöperusteella tapahtuva syytteen hylkääminen poissaolokäsittelyssä on kuitenkin jossain määrin kyseenalaista, sillä menettelyssähän tulisi käsitellä vain riittävän laajasti selvitetty ja näytöltään yhdensuuntaiset rikosasiat. Syytteen hylkääminen näyttöperusteella taas on selkeästi tämän edellytyksen vastaista ja luo oletettaman, ettei asiaa olisi alunperinkään pitänyt poissaolokäsittelyssä käsitellä, elleivät näytön puutteet johdu oikeudenkäyntiaineiston ennakoimattomista muutoksista tai koske seikkaa, josta vastaaja ei voi tietää mitään.

varteenotettavan epäilyn kohdistumisessa tekijöihin, joista vastaaja ei voi tietää mitään ja joista hänen kuulemisensa oikeudessa ei tästä syystä ole tarpeen.⁴¹⁵

Jaksossa esitetyn oikeuskäytännön osalta taas pitkälle vietyjen johtopäätösten tekemistä vaikeuttaa tapausten vähäinen lukumäärä ja KKO:n ainoan poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä koskevan ratkaisun osalta myös oikeudenkäyntivirheen räikeys. Kun KKO:n perustelut tapauksessa ovat vielä melko suppeat, ei ylimmän oikeusasteen kanta poissaolokäsittelyn tarkempiin rajoihin ole nähdäkseen kenenkään tiedossa. Siinäkin tosin tutkimuksessa käsitellyissä ylempien oikeusasteiden ratkaisuissa lainperusteluihin on nimenomaisesti viitattu ja ratkaisut ovat tältä osin hyvin linjassa myös oikeuskirjallisuudessa esitettyjen yleisempien tulkintasuositusten kanssa. Poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen rajatapauksen ratkaisemiseen tulkintatukea oikeuskäytännöstä on kuitenkin saatavissa niukanlaisesti. Lisäksi oikeuskäytännöstä puhuttaessa on tärkeää erottaa toisistaan ylempien oikeusasteiden ratkaisut ja kärjäoikeuksien prosessitodellisuus, jotka yleensä vastaajan passiivisuuteen pohjaavassa poissaolokäsittelyssä voivat huomattavasti erota toisistaan. Siten keskeistä olisi myös tietää, kuinka kärjäoikeuksissa todella tavataan tulkita laissa varsin avoimesti ilmaistua poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä.⁴¹⁶

⁴¹⁵ Ks. HE 82/1995, s. 110. Oikeuskirjallisuudessa poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen yhteydessä rinnastusta näyttökynnykseen ei yleensä ole tehty, joskin asiallisesti esim. Liukkonen on nähdäkseen melko lähellä tässä esitettyä edellyttäessään näyttöltä poissaolokäsittelyssä näyttökynnystä sinänsä mainitsematta, ettei mikään esitutkimateriaalissa saa puhua syytettä vastaan. Ks. Liukkonen 2012, s. 307 ja s. 309. Nimenomaisesti kirjallisuudessa näyttökynnyksen asiayhteydessä mainitsee Frände, mutta kirjoittaja katsoo ”ilman varteenotettavaa epäilyä” -vaatimuksen koskevan näyttöä kirjallisessa menettelyssä, ei poissaolokäsittelyssä, sillä jälkimmäisessä asiaa vielä käsitellään pääkäsittelyssä, jossa esimerkiksi asiantuntijan kuuleminen voi selvittää asiantilan. Fränden mukaan poissaolokäsittelyn kannalta ratkaisevaa on, ettei vastaajan läsnäolo ole tarpeen jutun faktojen selvittämiseksi. Ks. Frände teoksessa *Prosessioikeus* 2017, s. 1390. Sinällään Fränden asiantuntijaa koskeva esimerkki kuuluuikin tässä näyttövaatimuksesta esitetyn poikkeuksen (tekijät, joista vastaaja ei voi tietää mitään) piiriin. Tilanteet, joissa poissaolokäsittelyssä asiantuntijaa on kuultava itse pääkäsittelyssä, lienevät kuitenkin erittäin harvinaisia, sillä nykyisin laissa selkeä lähtökohta on, että asiantuntija antaa lausuntonsa kirjallisesti (ROL 17:36.1), ja poissaolokäsittelyssä tämä sääntö nähdäkseen vain korostuu pääkäsittelyn puutteellisen kontradiktorisuuden vuoksi. Yleisemmin taas Fränden näyttökynnyksestä poissaolokäsittelyn edellytyksenä esittämän ja asiasta tässä esitetyn välillä voidaan olettaa vallitsevan ainakin painotuseron, sillä sikäli kuin Frände viittaa vastaajan läsnäolon tarpeellisuudella ja faktojen selvittämisellä varteenotettavan epäilyn kohdistumiseen seikkoihin, joista vastaaja ei tiedä mitään (kuten tässä tutkimuksessa olen tehnyt), pidän tärkeänä Diesenin tavoin (1993, s. 628) korostaa tällaisten näyttöepävarmuustilanteiden poikkeuksellisuutta poissaolokäsittelyssä jo huomioiden menettelyssä käsiteltävien rikosten verrattain suppeahko selvityksen laajuus. Ks. lähemmin Diesen 1993, s. 625-630. Kirjallisen asiantuntijalausannon ja asiantuntijan mahdollisen suullisen kuulemisen suhteen yleisesti, ks. puolestaan esim. Pölonen – Tapanila 2015, s. 424-426 ja Rautio – Frände 2016, s. 236-239.

⁴¹⁶ Ajantasaista tietoa poissaolokäsittelyn määristä ja menettelyssä käsiteltävistä jutuista on rajallisesti, sillä menettelymuodon käyttöä ei ilmeisesti erikseen tilastoida. Liukkonen väitöskirjaan sisältyvässä empiirisessä osassa poissaolokäsittelyssä käsiteltävien juttujen määräksi ilmoitetaan 17,3 % kaikista rikosasioista diaarinumeroitain laskettuna. Liukkonen 2012, s. 470. Vastaajan kanta syytteeseen ei

6 Lopuksi

Tässä tutkimuksessa poissaolokäsittelyä ja sen edellytyksiä on tarkasteltu erilaisilla tasoilla ja eri näkulmista omissa pääjaksoissaan, joiden lopuksi on esitetty kunkin jakson johtopäätökset ja keskeiset havainnot. Näin ollen tässä ei ole nähdäkseen tarpeen enää yhteenvedonmaisesti laajasti kerrata edellä esitettyä. Sinänsä tutkimuksessa ei ole tullut ilmi merkittäviä lainsäädännöllisiä ongelmia, joskin tiettyä epäjohtonmukaisuutta summaaristen rikosprosessien edellytyssääntelyyn liittyy esim. nuorten vastaajien kohdalla, jotka mielestäni olisi perusteltua rajata kokonaan menettelyjen ulkopuolelle.⁴¹⁷ Vastaajan läsnäolon kannalta kevennetyt rikosprosessit vaikuttavat kuitenkin täyttävän ihmisoikeussopimusten oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille asettamat minimiedellytykset⁴¹⁸ ja oikein sovellettuina huomioivan vastaajan oikeusturvan muutoinkin, joten ”sietämättömän keveinä” niitä sinällään ei tule pitää.

Poissaolokäsittelyn osalta ongelmat liittyvät valittuun lainsäädäntötekniikkaan eli laissa käytettyyn varsin avoimeen ilmaisuun ”jos vastaajan läsnäolo ei ole asian selvittämiseksi tarpeen”, jota tässä tutkimuksessa on nimitetty menettelyn sisällölliseksi edellytykseksi. Avoimella ilmauksella lainsäätäjät on jättänyt menettelyn tarkat soveltamisrajat lain perustelujen ja tulevan oikeuskäytännön varaan. Kirjallisen menettelyn

tutkimuksesta valitettavasti käy ilmi, mutta viitteitä lainperusteluja ja kirjallisuudessa esitettyjä kantoja laveammasta edellytystulkinnasta tutkimuksesta löytyy mm. nuorten vastaajien kohdalla, henkilötodistelun yleisyyden muodossa ja näytön ristiriitaisuuden osalta. Ks. sama, s. 461-463. Kiistettyjen rikosten osalta ks. myös Koponen 1998, s. 432, jossa kirjoittajan tekemässä suppeassa otannassa vastaajittain laskettuna kiistettyjen tekojen osuus poissaolokäsittelyssä oli 22%. Koposen otannassa huomio kiinnittyy myös poissaolokäsittelyn mahdollistavien kutsujen suureen määrään, sillä peräti 65% vastaajista kutsuttiin oikeuteen poissaolokäsittelyn uhalla. Koposen otannan osalta on tosin huomioitava, että tutkimus on tehty pian poissaolokäsittelyn tultua voimaan ja siis ennen kirjallisen menettelyn käyttöönottoa. Myös Ruotsissa tilanne on (tai on ainakin ollut) pitkälle Suomea vastaava, sillä Diesenin väitöskirjaan sisältyvän empiirisen tutkimuksen mukaan 15,5 % kaikista rikosasioista käsiteltiin poissaolokäsittelyssä. Kun noin puolessa näistä otettiin vastaan henkilötodistelua ja kiistettyjen rikosten osuus oli 23,1%, esittää kirjoittaja kritiikkiä prosessitodellisuutta kohtaan katsoen, ettei lainsäätäjän tarkoittama varovaisuus toteudu poissaolokäsittelyn edellytysharkinnassa. Ks. Diesen 1993, s. 229-230. Todistusarvioinnin käytännön ongelmien osalta poissaolokäsittelyssä ks. myös sama, s. 373-375 ja s. 647-650.⁴¹⁷ Ks. ed. jaksot 3.4 ja 3.6 sekä myös Liukkonen 2012, s. 484-485. Rikosprosessin uusimpien kevennystoimien yhteydessä lainsäätäjät tosin ilmoittaakin lapsen läsnäoloa oikeudessa koskevan sääntelyn tulevan uudelleen arvioitavaksi lähiaikoina asiaa koskevan EU-direktiivin (Direktiivi 2016/800, jossa kyse on rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä) implemennoinnin yhteydessä. Ks. HE 200/2017, s. 16.

⁴¹⁸ Tässä tutkimuksessa ei tosin erikseen olla tarkasteltu kirjallista menettelyä ihmisoikeussopimusten vähimmäisedellytysten kannalta, mutta jaksossa 2 esitetyn poissaolokäsittelyä koskevan oikeuskäytännön perusteella vaikuttaa melko selvältä, ettei ROL 5a luvun menettely aiheuta ongelmia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin minimiedellytysten näkökulmasta huomioiden kirjallisen menettelyn ehdottomat ja tarkkarajaiset edellytykset sekä ihmisoikeustuomioistuinten vastaajan omalle päätösvalalle prosessiin osallistumisestaan antama merkitys. Samansuuntaiseen johtopäätökseen on väitöskirjassaan päätyntä myös Liukkonen (ks. 2012, s. 157-158 ja s. 484.).

osalta taas menettelyn edellytykset on esitetty täsmällisemmin ja ehdottomammin suoraan laissa, mistä syystä menettelyn voidaan ajatella turvaavan vastaajan oikeusturvan poissaolokäsittelyä paremmin, vaikka menettely itsessään poikkeaa erityisesti tuomio-oikeellisuuden turvaamiseen tähtäävistä menettelyperiaatteista huomattavasti poissaolokäsittelyä enemmän. Lisäksi aineellista totuutta ja oikeusvarmuutta lisäävänä tekijänä poissaolokäsittelyssä on syyttäjän läsnäolo, vaikkakin samalla tämä ”yksipuolinen” pääkäsittely voi aiheuttaa ongelmia kontradiktorisen periaatteen suhteen. Joka tapauksessa lainsäätäjän tarkoituksena on kirjallisen menettelyn käyttöönoton myötä ollut menettelyn priorisointi silloin, kun molempien summaaristen menettelyjen edellytykset ovat käsillä. Tässä puolestaan piilee se vaara, että poissaolokäsittelyä aletaan käyttää jonkinlaisena varaventtiilinä kirjalliselle menettelylle niin, että poissaolokäsittelyn juttukanta muodostuu tapauksista, joita ei ylipäänsä tulisi käsitellä summaarisissa prosesseissa vaan täysimittaisessa oikeudenkäynnissä vastaajan läsnä ollessa. Näin ollen laadullinen tutkimustieto poissaolokäsittelyissä nykyisin käsiteltävistä jutuista olisi erittäin tervetullutta.

Tässä tutkimuksessa sinänsä jo rikosprosessin funktioista on katsottu seuraavan, etteivät poissaolokäsittelyn edellytykset täyty aina, kun se tuomittavaksi tulevien seuraamusten perusteella olisi mahdollista, vaan edellytyksiä on tulkittava suppeasti. Oikeusperiaatteiden tasolla poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen arviointi on esitetty toisaalta aineellisen totuuden ja kontradiktorisen periaatteen (sekä tähän liittyvän ns. equality of arms -periaatteen), ja toisaalta prosessiekonomian välisenä punnintana, joka tuomioistuimen tulee suorittaa viran puolesta tapauskohtaisesti. Tämä edellyttää tuomioistuimelta riittävää ennakkollista perehtymistä esitutkintamateriaaliin. Konkreettisemmin, yksittäistapausten tasolla huomiota on säännönmukaisesti kiinnitettävä erityisesti vastaajan esitutkintalausumaan, henkilötodistelun tarpeeseen ja näyttöarvon samansuuntaisuuteen sekä seuraamusharkinnan edellytyksiin. Syyllisyyskysymyksen ja näytön laadun osalta poissaolokäsittelyn sisällöllinen edellytys on tutkimuksen edellisessä jaksossa rinnastettu näyttökynnykseen pois lukien varteenotettavan epäilyn kohdistuminen tekijöihin, joista vastaaja ei voi tietää mitään, ja joista hänen kuulemisensa oikeudessa ei tästä syystä ole tarpeen.

Tutkimuksessa esitetyt poissaolokäsittelyn sisällöllistä edellytystä koskevat tulkintasuositukset ovat osin oikeuskäytännössä testaamattomia, ja edellytyksen tulkinnasta on

niin oikeustieteessä kuin -käytännössäkin esitetty kantoja vaihtelevin painotuksin. Tämä osoittaaakin prosessuaalisessa lainsäädännössä yleisten, avointen muotoilujen tiettyä problemaattisuutta, sillä poissaolokäsittelyä koskeva sääntely on kuitenkin ollut voimassa jo yli 20 vuotta. Tässäkin valossa mielenkiintoista on, että lainsäätäjät on päättynyt vuoden 2019 alussa voimaan astuvien rikosprosessin uusimpien kevennystoimien yhteydessä lieventämään vastaajan henkilökohtaista läsnäolovelvollisuutta lähes identtisellä ilmauksella poissaolokäsittelyn sisällöllisen edellytyksen kanssa. Jatkossa nimitäin vastaajan oikeudenkäyntiasiamiehen läsnäolo voi useissa tapauksissa korvata tämän henkilökohtaisen läsnäolon, sillä henkilökohtainen läsnäolo on tarpeen vain siltä osin kuin tuomioistuin katsoo vastaajan läsnäolon ”asian selvittämiseksi tai muusta syystä tarpeelliseksi” (Ehd.ROL 8:3).⁴¹⁹ Kun pykälän aineellisen soveltamisen perustelut ovat myös varsin niukat, on sääntelyn soveltamiskäytännön helppo ennustaa aluksi muodostuvan epäyhtenäiseksi, ja tarkemmat soveltamisrajat tultaneen linjaamaan vasta myöhemmin ylempien oikeusasteiden oikeuskäytännön myötä. Uutta ns. ”asiamiesedusteista poissaolokäsittelyä” koskevaa pykälää voidaan nähdäkseni arvioida sangen kriittisesti niin käytetyn lainsäädäntötekniikan kuin vastaajan oikeusturvan ja tuomio-oikeellisuuden näkökulmista, sekä myös preventioon ja rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuuteen liittyvin perustein. Liukkosen tavoitin menettelyä vain asiamiehen läsnä ollessa voidaan kuvata ”poissaolokäsittelyksi kontradiktorisessa muodossa”⁴²⁰, joten tutkimuksessa esitetyillä tulkinnoilla lienee soveltamisalansa myös uudessa sääntelyssä. Nimenomaisena tulkintasuositukseksi Ehd.ROL 8:3 §:n suhteen voidaan tässä esittää ainakin se, ettei syyllisyyskysymystä koskevaa välillistä todistelua asiamiehen välityksellä pitäisi pykälän nojalla sallia.⁴²¹

Huomattavaa v. 2019 alusta voimaan astuvaa muutosta vastaajan läsnäoloon oikeudessa tarkoittaa myös vastaajan fyysisen preesenssin rinnastaminen läsnäoloon videoyhteyden välityksellä, mikäli tuomioistuin katsoo videoyhteyden käytön soveliaaksi ja vastaaja tähän suostuu (Ehd.ROL 8:13). Vastaajan oikeusturvan kannalta muutos

⁴¹⁹ ”Asian selvittämiseksi tai muusta syystä tarpeelliseksi” -lauseke ei kuitenkaan koske vankeusrangaistukseen tuomittavaa alle 18-vuotiasta vastaajaa (Ehd.ROL 8:3.2) eikä vankeja (vangitsemisen syynä olevien rikosten osalta) taikka vastaajia, joita syytetään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta (Ehd.ROL 8:3.3). Näiden vastaajaryhmien on siis myös jatkossa oltava henkilökohtaisesti läsnä käräjäoikeuden pääkäsittelyssä.

⁴²⁰ Liukkonen 2012, s. 312. Ks. lähemmin ed. jakso 3.4.

⁴²¹ Ehd.ROL 8:3 §:n sääntelystä ja lain perusteluista ks. ed. jaksot 3.1, 3.2 ja erit. 3.4 sekä siellä mainitut lähteet.

vaikuttaa jopa positiiviselta huomioiden jo käräjäoikeusverkon jatkuva supistaminen sekä se, että menettelyn edellytykseksi on säädetty vastaajan suostumus.⁴²² Itse summaarisiin rikosprosesseihin nyt tehtävissä muutoksissa kyse on puolestaan lähinnä suostumukseen perustuvien menettelyjen (ROL 8:12 ja ROL 5a luku) seuraamusedellytysten laajentamisesta ja yhtenäistämisestä sekä muutosesitysten edellyttämistä sanonnallisista täsmennyksistä.⁴²³ Kokonaisuutena arvioiden vuoden vaihteessa voimaan astuvat kevennystoimet voidaan nähdä sinällään luontevana osana rikosprosessin 2000-luvun kehitystendenssiä, summaaristumiskehitystä. Kehityksen myötä erityisesti aineellisen totuuden periaatteen painoarvon voidaan nähdä laskeneen rikosprosessissa prosessiekonomian kustannuksella lähinnä valtiontaloudellisista syistä. Samalla vastaajan oma päätösvalta prosessiin osallistumisestaan on kasvanut.

Tässä ei ole mahdollista perusteellisesti arvioida vaihtoehtoja voimassa oleville summaarisille rikosprosesseille tai nyt tehtäville kevennystoimille. Silti selkeä periaatteellinen lähtökohta rikosprosessin kehittämässä ja myös tehostamisessa tulisi olla, ettei vastaajan läsnäolon kannalta kevennettyihin menettelyihin tuoda näytöltään vaikeita ja ristiriitaisia rikosasioita, vaan esim. vastaajan haastamisen vaikeuksiin pitäisi pyrkiä vastaamaan haastemenettelyä tehostamalla ja kehittämällä. Näin ollen käyttöön otettavaksi kannatettavana en ainakaan pidä Euroopassa yleistä vastaajan pakoilun perusteella käytävää poissaolokäsittelyä, jota myös merkittävä osa EIT:n poissaolokäsittelyä koskevasta oikeuskäytännöstä käsittelee. Samoin noudon ja muiden pakkokeinojen käytön lisäämisen tulisi olla keinovalikoimassa ensisijainen summaaristen

⁴²² Uudistuksen käytännön toimivuuden kannalta luonnollisesti oleellista on, että käytössä on riittävän laadukkaat videoyhteydet ja -laitteistot sekä toimivat toimintamallit yhteydenpitoon niin, että vastaaja voi tosiasiallisesti mahdollisimman pitkälle korvata videoyhteydellä fyysisen läsnäolonsa ja osallistua oikeudenkäyntiin täysipainoisesti. Toimivien käytänteiden suhteen en tosin ole oikea taho antamaan menettelysuosituksia, sillä itselläni ei ole lainkaan kokemusta videoyhteyksin käytävistä oikeudenkäynneistä (ja itse asiassa hyvin vähän videoyhteyden käytöstä ylipäänsä), mutta ainakin periaatteessa uudistus vaikuttaa tervetulleelta. Ehd.ROL 8:13 § sääntelystä ja osallistumisesta oikeudenkäyntiin videoyhteyden välityksellä lähemmin ks. ed. jaksossa 3.1 ja siellä mainitut lähteet.

⁴²³ Kuten jaksossa 3.3. on esitetty, nostetaan suostumusperusteisen poissaolokäsittelyn yläraja 9 kk:n vankeusrangaistukseen ja ROL 5a:5 § kumotaan. Nämä ja pienemmät vastaajan läsnäolon kannalta kevennettyihin menettelyihin tehtävät korjaukset on esitetty varsin kattavasti voimassa olevan lainsäädännön yhteydessä jaksossa 3. Vuoden 2019 alusta poissaolokäsittelyn pääsääntö (ROL 8:11.1) taas kuuluu seuraavasti: ” Sen estämättä, mitä 3 §:ssä säädetään, asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan tuomita rikesakko, sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus ja enintään 10 000 euron suuruinen menettämisseuraamus.” Vastaava sanonnallinen korjaus on tehty myös ROL 8:12 §:ään. Kirjallisen menettelyn osalta puolestaan tällaista täsmennystä ei ole tehty, mutta selvää sinänsä on, että ROL 5a luvun menettely tarkoittaa poikkeusta Ehd.ROL 8:3 §:n sääntelystä.

menettelyjen laajennukseen nähden.⁴²⁴ Maassa tilapäisesti oleskelevien ja muiden vaikeasti tavoitettavien vastaajien osalta tutkimuksessa onkin väläytetty ns. pikaoikeudenkäyntien (päivystystuomioistuin) lisäämistä, mikä tosin edellyttäisi menettelyä säättämistä lain tasolla. Ja vaikka tässä ei ole tietenkään mahdollista kunnolla arvioida tällaisen uuden summaarisen prosessin käyttöönoton mahdollisia haittoja ja hyötyjä, vaikuttaisivat ainakin menettelyn edellytykseksi edellä todetut riittävät resurssipanostukset ja eri viranomaistahojen yhteistyön lisääminen hyviltä lähtökohdilta rikosprosessin kehittämiseen ja tehostamiseen yleisemminkin.

Vastaajan oikeusturvasta huolehtiminen, syyttömien suojeleminen ja rikosasioiden ratkaiseminen oikein ovat perinteisesti olleet tuomioistuimen ydintehtäviä. Näin soisi olevan myös tulevaisuudessa. Tästä huolehtiminen on koko oikeusyhteisön tehtävä. Asian varmistamisessa oma, eikä suinkaan vähäinen, roolinsa on oikeustieteellisellä tutkimuksella. Tilaa ja tarvetta summaarisia rikosprosesseja koskevalle tutkimukselle on myös tämän pro gradu -laajuisen puheenvuoron jälkeen. Erityisesti tarvetta olisi nähdäkseni summaarisia rikosprosesseja, varsinkin poissaolokäsittelyä koskevalle empiiriselle tutkimustiedolle ja tällaisen tiedon kriittiselle analyysille. Tervetullut olisi myös KKO:n kanta poissaolokäsittelyn aineellisen soveltamisen rajoihin, sillä tämä varmasti selvittäisi ja yhtenäistäisi oikeustilaa. Kysymyksen realisoituminen ylimmässä oikeusasteessa ei liene kuitenkaan todennäköistä, mikä entisestään korostaa oikeustieteen roolia poissaolokäsittelyn edellytystulkinnan ratkaisemisessa. Ja vaikka kysymys voi tuntua kovin spesifiltä tai jopa triviaalilta, ei se sitä ole. Sillä vaikka kyse ei ole vakavista rikoksista, on huomattava, että valtaosa alioikeuksissa käsiteltävistä rikosasioista voitaisiin muodollisten edellytystensä puolesta käsitellä summaarisissa prosesseissa. Siten kyse on suuresta joukosta asioita, joiden oikea ratkaiseminen oleellisesti vaikuttaa siihen kuvaan ja käsitykseen, joka rikosprosessistamme ja oikeudenhoidostamme ihmisille välittyy. Lisäksi yksittäisille ihmisille asioiden oikeilla ratkaisuilla voi olla huomattava merkitys. Tässä tutkimuksessa onkin pyritty argumentoimaan oikeusvaltiollisen oikeudenhoidon puolesta. Oikeusvaltiossa rikosasiat ratkaistaan oikein eli

⁴²⁴ Eräänlaisena pakkokeinona haastamismenettelyä helpottamaan nyt tehtävien kevennystoimien yhteydessä esitutkintalakiin lisättiin uusi vuoden vaihteessa voimaan astuva 10:2a §, jonka nojalla syyttäjä voi määrätä epäillyn pysymään esitutkinnan päätyttyä paikalla esitutkintaviranomaisen toimipaikassa haasteen tiedoksiantamista varten enintään kuuden tunnin ajan. Muutoksella on tarkoitus lisätä ns. yhden kosketuksen toimintamallin käyttöä. Ks. HE 200/2017, s. 15, s. 22 ja s. 49.

aineellisen totuuden mukaisesti tai ainakin oikeusturvan ydintä loukkaamatta, oli prosessin muoto mikä hyvänsä.